Vukovar-korice 14.04.16 08:43 Page 1

Dr. Ivo Pilar

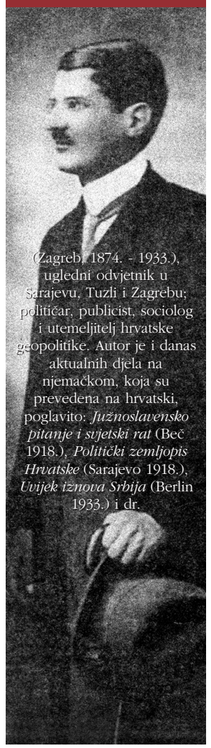

(Zagreb, 1874. - 1933.), ugledni odvjetnik u Sarajevu, Tuzli i Zagrebu; političar, publicist, sociolog i utemeljitelj hrvatske geopolitike. Autor je i danas aktualnih djela na njemačkom, koja su prevedena na hrvatski, poglavito: *Južnoslavensko pitanje i svjetski rat* (Beč 1918.), *Politički zemljopis Hrvatske* (Sarajevo 1918.), *Uvijek iznova Srbija* (Berlin 1933.) i dr.

U našoj doista bogatoj povijesno-političkoj publicistici ne znam da smo ikada imali bistrijeg čovjeka i lucidnije pero (...) To danas, o 75. godišnjici Pilarova Južnoslavenskog pitanja, *smijemo reći s punim uvjerenjem da se nismo nimalo prenaglili.*

(akademik D. Jelčić, 1993.)

Pilar je bio neumjereno napadan i plijenjen, a isto tako neusporedivo hvaljen i kriomice čitan. Često se o njegovu djelu i njemu govorilo i pisalo napamet, širila bijela i crna legenda. Vrijeme je da se kritički izdaju njegova djela i relevantni dijelovi ostavštine. Pilar to zaslužuje kao jedan od naših najboljih političkih pisaca.

(dr. T. Macan, 1997.)

ŠTO JE VUKOVAR
HRVATSKOJ I EUROPI?

Pišu:

Heinrich BADURA
Ivana BENDRA
Sandra CVIKIĆ
Henrik Ivan DAMJANOVIĆ
Petar ELEZ
Ana HOLJEVAC TUKOVIĆ
Josipa ILJKIĆ
Vlado ILJKIĆ
Krešimir KUFRIN
Renato MATIĆ
Neva MIHALIĆ
Vine MIHALJEVIĆ
Ante NAZOR
Andrija PLATUŽIĆ
Mirjana SEMENIĆ RUTKO
Sanja ŠPOLJAR VRŽINA
Mateo ŽANIĆ
Dražen ŽIVIĆ
Ozren ŽUNEC

INSTITUT
DRUŠTVENIH ZNANOSTI
IVO PILAR
ISBN 978-953-7964-23-8
CIJENA 160 KUNA

ŠTO JE VUKOVAR HRVATSKOJ I EUROPI?

ZBORNICI

ZBORNICI

INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI IVO PILAR

ŠTO JE VUKOVAR HRVATSKOJ I EUROPI?

Uredili Dražen ŽIVIĆ,
Sanja ŠPOLJAR VRŽINA,
Ivana ŽEBEC ŠILJ i
Vine MIHALJEVIĆ

25 GODINA INSTITUTA PILAR 2016.

Jean-Michel Nicolier, francuski državljanin, došao je kao 25-godišnjak iz sigurnosti francuskoga doma braniti Vukovar i Hrvatsku. Nakon ranjavanja na Sajmištu i zarobljavanja u bolnici odveden je s ranjenicima i civilima na Ovčaru i ondje mučki ubijen.

Prvi je među 500 stranih dragovoljaca odlikovan državnim odličjem Reda Nikole Šubića Zrinskog za junaštvo (2011.). Odličje je predano majci Lyliane Nicolier i bratu Paulu, useljenicima u RH, u iščekivanju njegovih posmrtnih ostataka i izvršenja pravde nad ubojicom, poznatim ali ne i procesuiranim.

Fotografija je isječak iz njegova intervjua s francuskim novinarima nekoliko sati prije odvođenja na Ovčaru, kada je izjavio da ostaje sa svojim suborcima Hrvatskih obrambenih snaga »u dobru i u zlu«.

Njegovo spomen-poprsje (rad akademskog kipara Lovre Jakšića) postavljeno je na mostu njegova imena u Vukovaru.

(Fotografiju snimila Marija Živić, 2016.)

INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI **IVO PILAR**

Biblioteka Zbornici
– K n j i g a 4 9 –

ŠTO JE VUKOVAR HRVATSKOJ I EUROPI?

Biblioteka Zbornici
– K n j i g a 4 9 –

ŠTO JE VUKOVAR HRVATSKOJ I EUROPI?

Nakladnici
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19/1, 10 000 Zagreb, Hrvatska
t. 385 1 4886 800; f. 385 1 4828 296
ured@pilar.hr; www.pilar.hr
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar

Ogranak Matice hrvatske u Vukovaru
Olajnica 19, 32 000 Vukovar, Hrvatska

Za nakladnike
Vlado Šakić
Lidija Miletić

Uredili
Dražen Živić
Sanja Špoljar Vržina
Ivana Žebec Šilj
Vine Mihaljević

Izvršna urednica
Mirjana Paić-Jurinić

Recenzenti
Danijel Labaš
Zlatko Matijević

Lektura
Mirjana Paić-Jurinić

Korektura
Vlatka Venos

Dizajn korica
Zlatko Rebernjak (Forma ultima)

Grafička priprema
Alan Čaplar (ITG, Zagreb)

Tisak
ITG, Zagreb

ISBN 978-953-7964-23-8

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000929241.

Copyright © 2016 Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

ŠTO JE VUKOVAR HRVATSKOJ I EUROPI?

Uredili
Dražen Živić
Sanja Špoljar Vržina
Ivana Žebec Šilj
Vine Mihaljević

INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI **IVO PILAR**

OGRANAK MATICE HRVATSKE U VUKOVARU

Zagreb – Vukovar, 2016.

SADRŽAJ

RIJEČ UREDNIKA 7

Heinrich Badura
Vukovar 2014: Hat der Friede eine Zukunftschance? 9

Sanja Špoljar Vržina
Between the Anthropology of Vukovar and Anthropology of Law: Answering Finkielkraut's Question About Being a Croat 23

Renato Matić
Vukovar i Hrvatska između ratnog i političkog razaranja 41

Andrija Platužić i Ozren Žunec
Inverzna geometrija i Bitka za Vukovar 51

Ante Nazor i Ana Holjevac Tuković
Vukovar – hrvatski i europski grad 21. stoljeća – pod cenzurom 67

Petar Elez i Henrik Ivan Damjanović
Zašto se 1918. može smatrati prekretnicom u razvoju europskog identiteta Vukovara? 93

Vine Mihaljević i Ivana Bendra
Obvezujuće vukovarsko mirotvorstvo 125

Krešimir Kufrin i Mateo Žanić
Obilježavanje i sjećanje. Značenje 18. 11. u godinama progonstva i vremenu nakon povratka 137

Mirjana Semenić Rutko, Sandra Cvikić, Dražen Živić i Sanja Špoljar Vržina
Vukovarska ratna i poratna pobolna zbilja – apel na moralnu obavezu djelovanja 153

Vlado Iljkić, Neva Mihalić, Dražen Živić i Josipa Iljkić
Projekt „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta" 167

Dražen Živić
Ratne slike Vukovara – dokumenti zločina i čuvari sjećanja 201

SAŽETAK 217

SUMMARY 223

O AUTORIMA 231

RIJEČ UREDNIKA

U prigodi obilježavanja *18. studenoga – Dana sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. godine* Institut društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba i Područni centar Instituta Pilar u Vukovaru organizirali su tradicionalni 17. znanstveno-stručni skup: „Vukovar '91. – dvadeset i treća godina poslije" u Vukovaru 13. i 14. studenoga 2014. na temu: Što je Vukovar Hrvatskoj i Europi?

Kako bismo barem dijelom odgovorili na to važno i složeno pitanje, akademskoj i široj javnosti predajemo Zbornik radova koji sadrži priloge sa skupa s intencijom da se istina ne prešućuje, da se prošlost ispravno prosuđuje te da „vukovarska priča" i dalje bude predmetom znanstvenoga interesa i propitivanja, svjesni kako je ona biljeg i smjerokaz novije hrvatske povijesti. Jer, Vukovar je mjesto počinjenja brojnih ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti s više nego vidljivim obrisima genocida i genocidnih praksi. Mjesto je to i pada savjesti internacionalne zajednice, u trajanju sve do današnjih dana, u kojem se šutke prepušta briga za neke „nove" izbjeglice, ponovno Vukovaru, okolici i Republici Hrvatskoj. Stoga, Vukovar '91. je mjesto nezaobilaznog *pamćenja* prošlosti, *upravljanja* sadašnjošću, ali i *osiguravanja* opstanka hrvatske budućnosti. Koliko opominje, toliko se tu i nadahnjuje kroz autentičan etos, sebedarje, humanost i neosvetoljubivost. Samo pravda, temeljena na ovim vrijednostima, može biti temelj mira i povjerenja u budućnosti.

Ovaj teško iskušani zavjet hrvatskog mirotvorstva možda je najbolje sažeo đakovačko-osječki nadbiskup i metropolit dr. sc. Đuro Hranić, pozdravljajući prisutne na svetoj misi na Memorijalnom groblju žrtava iz Domovinskog rata 18. studenoga 2014.: „Danas ovdje okupljeni u Vukovaru molimo mir, uskrsnuće i život u raspetom i uskrslom Gospodinu Isusu Kristu za sve poginule branitelje Vukovara – grada simbola agresije, stradanja i hrabre obrane Slavonije i čitave Hrvatske. Poginuli su časno i hrabro braneći svoje obitelji i domove u pravednom obrambenom ratu, koji je bio nametnut našem hrvatskom narodu (…), gubeći svoje zdravlje obranili su slobodu, a danas su zajedno s mnogim hrvatskim građanima zabrinuti za budućnost i daljnju izgradnju našega društva, za obranu dostojanstva Domovinskoga rata i hrvatskih branitelja, hrvatskoga nacionalnog identiteta i strateških nacionalnih interesa".*

Dvadeset tri godine od velikosrpske agresije na Vukovar i Hrvatsku, čini se kako Europa i svijet nisu puno naučili na što upućuju kumulativna događanja koja i sam papa Franjo u svojim govorima smješta u kontekst početka trećeg svjetskog rata. Istodobno,

---

* *Glas Koncila*, godište LIII, broj 47 (2109), 23. studenoga 2014., 1.

imajući u vidu međuodnos i suodnos vukovarskog ratnog i poratnog iskustva i europskih perspektiva Hrvatske kao mlade članice Europske unije, važno je i dalje promišljati *hrvatsko iskustvo genocida*, *kulturocida i memoricida*, *te ponajviše vukovarskog mirotvorstva*.

Naš skup okupio je petnaest sudionika, znanstvenika i stručnjaka koji su tematizirali ulogu, položaj i dalekosežno značenje Vukovara '91. u hrvatskom, ali i u europskom kontekstu. U ovom Zborniku objavljujemo jedanaest priopćenja sa skupa. Zahvaljujemo autorima kao i svima koji su pridonijeli pripremi i izlasku Zbornika iz tiska.

S iskrenim žaljenjem ističemo da nas je iznenadnom smrću, svega nekoliko dana prije nego je rukopis Zbornika otišao u tisak, napustio dragi kolega i suradnik, sveučilišni profesor i jedan od autora, dr. sc. Krešimir Kufrin. Hvala mu za sve što je učinio za razvoj hrvatske znanosti i obrazovanje tolikih naraštaja studenata.

Nadamo se da smo i ovom publikacijom produbili znanje o društvenim, političkim, demografskim, međunarodnim, pravnim, teorijskim i drugim aspektima važnim za cjelovito i objektivno vrednovanje Vukovara '91.

Urednici

VUKOVAR 2014: HAT DER FRIEDE EINE ZUKUNFTSCHANCE?

Heinrich BADURA

Der Friede ist das Meisterstück der Vernunft.
Immanuel Kant (1724-1804)
Ist er das?

Vorwort

Ein Eröffnungsvortrag zeigt – wie der Begriff es impliziert – die Stoßrichtung einer wissenschaftlichen Veranstaltung an. Ihn zu halten erfordert daher ein besonderes Maß an Verantwortung und Bereitschaft zur respektvollen Rechenschaft gegenüber dem Zielpublikum und allen inhaltlich betroffenen Kreisen. Dies gilt für diesen Ort und für diese jährliche Konferenzreihe mehr als anderswo. Mein langes inneres Entscheidungsringen bewog mich letztlich dazu, mich dieser Herausforderung zu stellen.

In die Frage Vukovar 2014: *Hat der Friede eine Zukunftschance?* einsteigend möchte ich festhalten, dass im Mittelpunkt meiner Ausführungen nicht die Vielzahl an Definitionen des Friedens, nicht diverse wissenschaftlich fundierten Friedenstheorien, sondern der Friede als Phänomen, als Erfahrungsinhalt stehen wird.

Ich bin hier und rede zu Ihnen nicht sophistisch-abstrakt wie in einem Hörsaal zu Studentinnen und Studenten, ich greife nicht irgendwelche Utopien auf, weil ich weiß, dass in diesem Raum Personen anwesend sind, die dem Krieg in die Augen gesehen haben, das Leid der Ereignisse aus 1991 – trotz des zeitlichen Abstands – noch immer in und mit sich tragen.

Alle wollen Frieden, alle sehnen sich nach ihm. Streben ihn aber auch alle an? Welchen Preis sind wir bereit zu zahlen, um aus einem negativen, kalten Frieden, d.i. aus der Abwesenheit von aggressiven Kriegshandlungen und Anwendung von Waffengewalt eine gesellschaftliche Friedensordnung zu schaffen, die in Permanenz den Zustand der Eintracht, des Miteinander und Füreinander grundlegt?

1. Einführung

Meine persönlichen Beziehungen zu Kroatien und zu dieser Stadt, seinerzeit initiiert und intensiv gefördert vom damaligen Botschafter der Republik Kroatien in Wien, S.E. Prof. Dr. Zoran Jašić, blicken auf eine gut 10-jährige Vergangenheit zurück. Mein Hauptansprechpartner war in dieser Zeit das Ivo Pilar Institut für Sozialforschung in

Zagreb. Im Mittelpunkt unserer Interessen standen Maßnahmen zur Beschleunigung des Beitritts zur und der Integration Kroatiens innerhalb der EU. Aus gegebenem Anlass greife ich aus dieser Zeit nur eine gemeinsame Veranstaltung heraus, nämlich die 9. Int. Europakonferenz zum Thema: *Die Bedeutung der EU für Kroatien – die Bedeutung Kroatiens für die EU,* die wir – gemeinsam mit dem Ivo Pilar Institut für Sozialforschung – in der Zeit vom 15.–17. 11. 2007 in dieser Stadt durchgeführt haben. Diese Konferenz ist mir wie keine andere im Gedächtnis geblieben, ja, sie blieb bis heute für mich und meine wissenschaftlichen und politischen Europaaktivitäten prägend.

Im Rahmen der Vorgespräche habe ich den Verantwortlichen dieser Konferenz mehrere, zuletzt drei thematische Vorschläge gemacht:

1. Vukovar 2014: Das Mysterium eines politischen „Sündenfalls"
2. Vukovar 2014: Frieden ist keine Gnade, sondern ein Auftrag
3. Vukovar 2014: Hat der Friede eine Zukunftschance?

Die Entscheidung fiel auf das Thema: *Vukovar 2014: Hat der Friede eine Zukunftschance?*

Ich werde also – der Aufgabenstellung entsprechend – nicht über das Jahr 1991, nicht über diesen oder die Balkankriege sprechen, sondern mich hauptsächlich, im vollen Bewusstsein dessen, was in dieser Stadt 1991 geschehen ist, welche Gräueltaten sich hier zugetragen haben, auf die Frage: *Hat der Friede eine Zukunftschance?* konzentrieren. Drei Gedanken schicke ich meinen Ausführungen voraus:

a) „Der Krieg ist nie ein isolierter Akt. Kriege haben Vorgeschichte, Kriege haben Folgen, diese wiederum sind oft die Ursache eines neuen Krieges."[1]
b) „Der, der den Krieg nicht erfahren hat, der sehnt ihn herbei, der aber, der den Krieg kennt, dem zittert das Herz, wenn er herannaht."[2]
c) Friede: es ist schwieriger einen wirksamen Frieden zu schaffen und abzusichern als einen Krieg auszurufen und zu gewinnen.

---

1 Karner, Stefan, Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolgen-Forschung, Graz-Wien-Klagenfurt. In: Haidinger, Martin, Gestaltung, Der Krieg ist nie ein isolierter Akt. Vorgeschichten und Folgen einer militärischen Aggression, Salzburger Nachtstudio, 20. August 2014 (21 Uhr) http://oe1.orf.at/programm/379926

2 Pindar (522 v.Chr. – 445 v.Chr.), zit. nach Mauritsch, Peter, ebd.

2. Aktuelle Wahrnehmung der innerstaatlichen Friedens Kroatiens von außen – Momentaufnahmen

Das Thema Krieg hat im Jahre 2014, 100 Jahre nach dem Ausbruch des 1. Weltkrieges, sowohl medial, politisch, aber auch wissenschaftlich Hochkonjunktur. Hunderte Publikationen, Konferenzen, Ausstellungen, Gedenkveranstaltungen prägen das emotionale Klima der am ersten Weltkrieg beteiligten Länder und nicht nur dieser, wenn auch unterschiedlicher Richtung, gesellschaftlicher Betroffenheit und professioneller Qualität.

Bei einer Veranstaltung mit dem ehem. Vizekanzler, Wissenschaftsminister Österreichs und EU-Koordinator des Balkan-Stabilitätspaktes Busek und dem international bekannten Politologen Prof. Pelinka sagten beide unisono: „Einen Krieg innerhalb der EU wird es mit Sicherheit nicht mehr geben."[3] Bedeutet der Zustand des Nicht-Krieges per se die Gegenwart des Friedens? Gewiss nicht. Clark widerspricht einer solchen Vision unmissverständlich. „Wir leben in einer zunehmend gefährlichen Welt".[4] Bei meinen früheren Aktivitäten in diesem Land war Kroatien noch kein Mitglied der EU. Wie wir alle wissen, die wiederholte Aufschiebung des Beitritts hatte einen Kriegshintergrund und wurde vom Internationalen Gerichtshof in Den Haag entscheidend gesteuert. Nun gelten diese Hürden formell und juristisch als überwunden. Mit 01. 07. 2013 ist Kroatien das 28. Mitglied der Europäischen Union. Als Teilnehmer an diversen Feierlichkeiten aus Anlass des EU-Beitritts Kroatiens in Wien war ich stets sehr gerührt, nachdenklich und introvertiert zugleich. Die Stadt Vukovar mit ihrer Geschichte war nirgendwo ein Thema. Auch in der aus diesem Anlass im Kroatischen Presseverein erschienen Festschrift von Benczak[5] findet man keinen Hinweis auf die Stadt Vukovar. Als politisches Faktum gilt: Kroatien befindet sich seit diesem Datum im Innenraum jener Gemeinschaft, von der behauptet wird, innerhalb ihrer werde es keine Kriegshandlungen mehr geben.

3. Berliner Erklärung

Für die EU ist der Friede ein Wesens- somit auch Identifikationsmerkmal. Am deutlichsten und lebendigsten ist dies in der Berliner Erklärung zum Ausdruck gebracht worden. Dort heißt es: „Europa war über Jahrhunderte eine Idee, eine Hoffnung

---

3 Vgl. Busek, Erhard, Pelinka, Anton, Unsere Zeit. Vorwärts gedacht. Rückwärts verstanden, Etsdorf 2014, 20 Veranstaltungsort: Eggenburg, 12. 10. 14, Moderation: Heinrich Badura.

4 Clark, Christopher M., Salzburger Festspiele 2014, Eröffnungsrede, Bericht in: Der Standard, 28. 07. 2014, 19.

5 Benczak, Stefan, Kroatien EU-Mitglied #28. Historisches Tabellarium über ein altes Mitglied der europäischen Familie, Wien-Eisenstadt 2013.

auf Frieden und Verständigung. Diese Hoffnung hat sich erfüllt. Die europäische Einigung hat uns Frieden und Wohlstand ermöglicht. Sie hat Gemeinsamkeit gestiftet und Gegensätze überwunden. Jedes Mitglied hat geholfen, Europa zu einigen und Demokratie und Rechtsstaatlichkeit zu stärken. Der Freiheitsliebe der Menschen in Mittel- und Osteuropa verdanken wir, dass heute Europas unnatürliche Teilung endgültig überwunden ist. Wir haben mit der europäischen Einigung unsere Lehren aus blutigen Auseinandersetzungen und leidvoller Geschichte gezogen. Wir leben heute miteinander, wie es nie zuvor möglich war. Wir Bürgerinnen und Bürger der Europäischen Union sind zu unserem Glück vereint."[6]

Sind wir es wirklich? Ist die EU eine Glücksinfrastruktur für alle? Für die EU haben auf jeden Fall nur 39% der kroatischen Bevölkerung gestimmt.

Und weiter heißt es in diesem Dokument:

„Wir verwirklichen in der Europäischen Union unsere gemeinsamen Ideale: Für uns steht der Mensch im Mittelpunkt. Seine Würde ist unantastbar. Seine Rechte sind unveräußerlich. /…/ Wir streben nach Frieden und Freiheit, nach Demokratie und Rechtsstaatlichkeit, nach gegenseitigem Respekt und Verantwortung, nach Wohlstand und Sicherheit, nach Toleranz und Teilhabe, Gerechtigkeit und Solidarität."[7]

Die normative Schlussfolgerung daraus: Friede konstituiert sich aus dem fundamentalen Primat des Menschen als Person und der in ihr eigebetteten Rechte, der ihr naturhaft immanenten Freiheit, Disposition zur Demokratie, aus Respekt, wechselseitiger Verantwortung, Wohlstand, aus der Fähigkeit zur Rechtsstaatlichkeit und umfassenden Sicherheiten. Sie sind das Herzstück, Erkennungsmerkmal und der Reifenachweis jedes einzelnen Mitglieds im Einzelnen und der EU als Staatengemeinschaft. EU-Reife ist Friedensreife und diese ist mehr als eine allgemeine Stimmabgabe zugunsten bzw. zuungunsten der Union der 28. Friede ist der Ton des Herzschlags aller Bürgerinnen und Bürger der EU sowohl als eine multinationale Gemeinschaft als auch individuell. Das alleinige formale Bekenntnis zur Verbindlichkeit der Römischen Verträge und der Beitritt zur EU sind kein Garant für den innerstaatlichen Frieden.

Die EU wiederum – seit 2008 von ihrem Banken- und Finanztrauma und der daraus resultierenden Kontroll- und Regulierungsmanie nahezu gefesselt – übersieht sträflicherweise, dass *der Mensch nicht vom Brot allein lebt.*

---

6 Siehe u.a. Berliner Erklärung: http://www.lpb-bw.de/50_jahre-roemische_vertraege.html

7 Ebd.

4. EU – Kroatien – Vukovar

Der politische Befund der EU lautet auf jeden Fall: „EU-Beitritt Kroatiens – eine Investition für Stabilität und Frieden“.[8]

Ist diese Behauptung haltbar? Sind alle bisherigen aggressionsrelevanten Gegensätze tatsächlich überwunden? Würden Sie diese Hypothese mittragen? Ist diese Investition erfolgsorientiert angelegt worden? Sind die oben genannten Wesenszüge der EU der praktizierte Alltag in Kroatien im Allgemeinen und an diesem Ort, der in einem späteren Vortrag als „Pietätsort“ vertieft wird, im Besonderen? Ist der Zustand der Nichtkriegsführung, äußerlich als Frieden kommuniziert, hinsichtlich seiner Haltbarkeit gewiss oder doch ungewiss? Ist die gelebte gesellschaftliche Gegenwart Ausdrucksform sozialer Eintracht und Solidarität oder ein prolongierter tabuisierter, psychisch verdrängter innergesellschaftlicher, innerstaatlicher kalter Krieg ohne deklarierten Willen zur radikalen Selbsterneuerung, die u.U. auch als Wandlung und Heilung gesehen werden könnte? Kalter Krieg ist ein unkalkulierbares Minenfeld, eine schlafende Tyrannis, ein vorexplosives Mittel unkontrollierbaren Gewaltausbruchs. Er ist weder ein konstruktives System der Innen- noch der Außenpolitik. Ist der aktuelle formale Nichtkrieg an diesem Ort und in diesem Land jener Friede, dem gesellschaftspolitische Nachhaltigkeit beschieden ist? Der sicher somit auch zukunftsfähig ist?

Was sagt Karner? „Der Krieg ist nie ein isolierter Akt. Kriege haben Vorgeschichte, Kriege haben Folgen, diese wiederum sind oft die Ursache und die Grundlage eines neuen Krieges. Daher kann man oft gar nicht unterscheiden, was ist nach dem Krieg und was ist vor dem Krieg“[9] Und er weist auf die psychosoziale Tiefe und Langzeitwirkung der Begleit- und Folgeschäden, der Kollateralschäden hin. Diese sind stets politischer, wirtschaftlicher und humanitärer Natur. Die letzten wiederum – getragen von einer kaum erfassbaren Vielfalt an leidvollen Einzelschicksalen und Traumatisierungen – schmerzen am nachhaltigsten und lähmen jeden innermenschlichen Inspirationsimpuls zur Friedfertigkeit.

Im November 2013 hieß es in einem Beitrag in der Wiener Zeitung: „Kroatien steuert auf sehr schlechte Zeiten zu.“[10] Im an dieser Stelle publizierten Gespräch

---

8 Vgl.: EU-Beitritt Kroatiens – eine Investition für Stabilität und Frieden. Siehe: http://de.euronews.com/2013/07/01/eu-beitritt-kroatiens-eine-investition-fuer-stabilitaet-und-frieden/; einzelne Berichte: http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/croatia/index_de.htm

9 siehe Anm. 1

10 Drakulić, Slavenka im Gespräch mit Schmidt, Katharina, in: Wiener Zeitung, 02./03. 11. 2013, 3. Siehe: http://www.wienerzeitung.at/nachrichten/europa/europastaaten/584538_Kroatien-steuert-auf-sehr-schlechte-Zeiten-zu.html

nimmt die kroatische Autorin Slavenka Drakulić zur aktuellen Lage Kroatiens Stellung und bezieht dabei die Stadt Vukovar unmittelbar mit ein. Sie spricht von „wenig Euphorie" gegenüber der EU, bemängelt eine ungenügende Aufarbeitung des Krieges, sieht in den erfolgten symbolhaften Versöhnungszeremonien nur politische Inszenierungen und „kein ernsthaftes Interesse". Sie warnt vor den Folgen der Wirtschafts- und Finanzkrise, brandmarkt die Schwächen der gegenwärtigen Demokratie, Autoritarismus, Freunderlwirtschaft, die problematische Abkehr von der Korruption, den Umgang mit der „historischen Erinnerungskultur", die „Sündenbock"-Mentalität, die entzweiende, instrumentalisierende Rolle der Religion, die außerordentlich hohe Jugendarbeitslosigkeit, fragliche Arbeitsmoral, Unproduktivität der Wirtschaft, Konzentration der EU-Interessen auf die Frage: „Wir sind in der EU – und was jetzt? Wo ist das Geld?",[11] allgemeine gesellschaftspolitische Erstarrung und zunehmende Annäherung an die Lage Griechenlands.

Noch vor einem Jahr hieß es in der einflussreichen Wochenzeitung *Die Zeit*: „Der brüchige Frieden von Vukovar. Die Versöhnung mit der serbischen Minderheit ist … in Gefahr. In Vukovar weckt der Streit um kyrillische Schilder Erinnerungen an den Krieg."[12] Und: „Lasst nicht zu, dass Vukovar Beirut wird".[13]

Bei einem Festakt im Europaparlament sagte Parlamentspräsident Martin Schulz: „Das kroatische Volk hat sich vor vielen Jahren auf einen Weg gemacht, der aus der erworbenen Freiheit von Unterdrückung, der Rückgewinnung von nationaler und nationalstaatlicher Souveränität, den Weg in die europäische Staatengemeinschaft als Konsequenz aus dieser Rückgewinnung beinhaltete."[14] Es wurde auch darauf hingewiesen, dass Kroatien, nach Slowenien (2004) das zweite Mitgliedsland aus dem ehemaligen Jugoslawien sei. Dass der Beitritt Kroatiens eine Maßnahme der Friedenssicherung der Republik Kroatien in der internationalen Politik verkörpert, ist wohl unumstritten.

---

11 Kroatien erhält von der EU für den Zeitraum 2014–2020 rund elf Milliarden Euro. Anm. des Autors.

12 Roser, Thomas, Zeit Online, Ausland, 25. 03. 2013. Siehe: http://www.zeit.de/politik/ausland/2013-03/kroatien-vukovar-serben-kroaten; vgl. *Kopeinig, Margaretha, gleichnamiger Beitrag, Untertitel:* In der Grenzstadt ist die Versöhnung zwischen Kroaten und Serben in Gefahr. *Kurier,* 27. 06. 2013: http://kurier.at/politik/ausland/sprachenstreit-zwischen-kroatien-und-serbien-bruechiger-friede-von-vukovar/17.050.510; Vukovar: Am kyrillischen Alphabet klebt Blut. Siehe: http://de.euronews.com/2013/02/03/vukovar-am-kyrillischen-alphabet-klebt-blut/ Zahlreiche gleichartige Situations- und Stimmungsberichte sind im Internet zugänglich.

13 Wölfl, Adelheid, in: Der Standard, 04. 09. 2013: http://derstandard.at/1376535517897/Lasst-nicht-zu-dass-Vukovar-Beirut-wird

14 Siehe: http://de.euronews.com/2013/07/01/eu-beitritt-kroatiens-eine-investition-fuer-stabilitaet-und-frieden/

Kroatien – einfach gesprochen – braucht mit keinerlei Aggression seitens eines anderen EU-Mitgliedslandes zu rechnen, hat in dieser Perspektive nichts zu befürchten. Impliziert ein solcher Zugang eo ipso einen Frieden im Land? Gewiss nicht. Busek: „für den Balkan lege ich meine Hand ins Feuer nicht."[15] Mit dieser Auffassung ist er faktisch nicht allein.

Woher kommt diese Skepsis? Warum ist es so? Was begründet sie? Aufschlussreich, ja, gewissermaßen repräsentativ dürfte diesbezüglich die Aussage kroatischer Bürger sein: „Ich habe keine Angst vor Europa, aber vor uns selbst, vor dieser Mentalität…".[16]

Dies gilt auch für den Finanzmarkt und Wirtschaftsstandort Kroatiens. Kardiale vernetzt bestehende Probleme, die es im Bereich der Kommunikation und Verständigung gibt, liegen im Bereich des Verharrens in alten Denkmodellen und Verhaltensmustern auf der einen und im nicht abnehmenden (mancherorts eher zunehmenden) Misstrauen als „Gift" einer jeden Frieden schaffenden Initiative auf der anderen Seite.

Trotz des vollzogenen Beitritts bleiben die Aufforderungen zu weiteren Reformen bis heute aufrecht. So kann man im Abschlussbericht lesen: Zagreb müsse „die Korruption, den Schwarzhandel und die Organisierte Kriminalität bekämpfen", also in jenen Bereichen aktiv bleiben, „die die Sicherheit Europas unmittelbar berühren."[17]Auch nach einem guten Jahr der Mitgliedschaft bleibt die Frage nach einem Vollzug der geforderten Transformation offen.

5. Labyrinthe des Friedens

Mit Imperativen, Verträgen und Erklärungen allein ist Friede nicht zu schaffen. Friede ist seinem Wesen nach keine Frage des alleinigen Strukturwandels, der Geldflüsse, des rein materiellen Wohlstands, kein Ergebnis des – sei es nationalen, sei es internationalen – Strafrechts, auch kein Ergebnis einer neuen Gesellschaftsordnung und ihrer Institutionen. Jedes neue Weltordnungsmodell ist auf die Struktur, auf die Umgebung des Menschen, nicht aber auf die Ursachen denaturierter friedloser Entitäten gerichtet. Friede ist eine „psychosoziale" Befindlichkeit und eine ergebnisorientierte Friedensarbeit ist dementsprechend als Ausdrucksform vernetzter psychosozialer Lernprozesse zu begreifen.[18]

---

15 Vgl. Anm. 3.

16 Wölfl, Adelheid, Reportage aus Zagreb, in: Der Standard, 30. 06. 2013: http://derstandard.at/1371171080600/Ich-habe-keine-Angst-vor-Europa-aber-vor-uns-selbst

17 Vgl. Anm. 8.

18 Vgl. Richter, H.E, Friedensarbeit als Resultat eines psychosozialen Lernprozesses – subjektive Reflexionen eines Psychoanalytikers. In: 2. Kölner Ringvorlesung zu Fragen von Frieden und Krieg, Köln 1985, 149 ff.

Friede ist auch mehr als Korruptionsbekämpfung, mehr als staatlich verordnete Beseitigung des Schwarzhandels und der organisierten Kriminalität. Friede und Krieg sind Formen der Geisteshaltung, sind psychosoziale Grundbefindlichkeiten, deren Handlungsentscheidungen und Verhaltensformen – als Ergebnis der Interaktion und in weiterer Folge eines wertbasierten Zusammenspiels von Verstand, Emotionen und freien Willensentscheidungen – zu sehen sind. Und wenn es in der wissenschaftlichen Literatur heißt, dass das Kriegsphänomen in Kroatien starke kulturelle Züge aufweist und sowohl ethnische als auch religiöse, in einer historisch gewachsenen Feindschaft wurzelnde Ursachen hat,[19] dann ist der daraus resultierende friedensorientierte Transformationsauftrag, die zu leistende Friedensarbeit offensichtlich, offenkundig und allgemein begreiflich. „Friedlosigkeit ist eine seelische Krankheit".[20] Dies ist sie auch als Gegenstand einer sowohl subjektiven als auch kollektiven Verdrängung. Eine friedlose Gesellschaft ist eine kranke Gesellschaft, das positive Äquivalent ist somit evident. Eine adäquate Einsicht hätte an sich das Potential eines Brückenschlags zur Auslöschung von nach wie vor bestehenden Gegensätzen als Grundlage eines – empirisch betrachtet – noch immer existierenden kalten gesellschaftlichen Friedens.

Diesem Gedanken folgend steht zu unserer Verfügung die Erkenntnis der Notwendigkeit einer neuen Kultur des Friedens, des Umgangs mit dem Zwang des Erinnerns. Diese setzt jedoch grundlegend die Entwicklung, den Wandel des bisherigen bürgerlichen Subjekts in ein neues, anders programmiertes, genesenes, „seelisch gesundes"[21] voraus. Erst ein umprogrammierter Mensch, erst eine Austilgung der „Krankheitserreger" machen jede Form von Gewalt unmöglich; erst nachdem er sich selbst freiwillig und einsichtsbasiert entfähigt, diese weiterhin gelten zu lassen, vermag die gewonnene Friedfertigkeit gestalterisch zu greifen zu beginnen. Keine militärische – diesbezüglich ohnehin verseuchte – Großmacht kann dieser Stadt und diesem so geist- und emotionsreichen Land diese Arbeit an sich selbst ersparen.

---

19 Vgl. u.a. Materialien der internationalen Konferenz: Krieg(e) in Jugoslawien. 20 Jahre später, 29. 11. – 01. 12. 2011, Universität Klagenfurt. Ein Konferenzband mit dem Titel „The Yugoslav Example – Violence, War and Difficult Ways Towards Peace" erscheint im November 2014 im Waxmann-Verlag. Zur Zeit siehe: http://www.uni-klu.ac.at/frieden/downloads/Programm_Jugoslawienkonferenz_korrigiert_2011_11_28(1).pdf; http://www.uni-klu.ac.at/frieden/inhalt/394.htm; https://www.youtube.com/watch?v=geqvuPyNuPU; http://suedosteuropaeischehefte.files.wordpress.com/2012/12/sh_1_2_tybus.pdf; http://www.uni-klu.ac.at/main/inhalt/uninews_41291.htm

20 Weizsäcker von, Carl, Friedrich, Der bedrohte Friede, Berlin-Darmstadt-Wien, 1981, 153 ff.

21 Vgl. ebd.

6. Schlussfolgerungen – Ausblick

Ich komme zum Schluss. Wie Münkler u.a. es im Rahmen ihrer Forschungsarbeiten konstatieren – sind Kriege gegenwärtig eine Realität, die als solche noch lange Wirklichkeit bleiben wird. Verändert haben sich nur die „Grammatik des Krieges“[22] und seine Erscheinungsformen. Mit anderen Worten: mutiert sind die Krankheitserreger, weiterentwickelt haben sich die Sprachweisen und das Gesicht des Krieges, der Geist ist – der jeweiligen Stimmungslage und den punktuellen Prioritäten entsprechend – wankelmütig, das Gehirn blieb jedoch im Wesentlichen gleich, im Detail noch subtiler, zielpräziser, tötungseffektiver als seinerzeit.

Nachdem Kriegshandlungen ihrem Wesen und ihren Folgen nach irrational sind, können Friede als gesellschaftlicher Zustand und Friedfertigkeit als Ausdruckform subjektiv-personaler Grundhaltung, in ihrer vollendeten Form nicht als alleiniges „Meisterstück der Vernunft“ betrachtet werden.

Die zu entwickelnde neue Friedensarbeit bleibt solange ineffizient, wie lange das Friedensbedürfnis als ihr grundlegendes Leitmotiv – aufgrund quasi religiöser Prämissen – in unsere Transzendenz, mit anderen Worten in unser Leben nach dem Tode verbannt wird. Die Pflichten des Christenmenschen sind der kroatischen Bevölkerung hinlänglich bekannt. Trotzdem gilt die gegenwärtige Form des gebotenen Friedens als instabil bis explosiv und als solche außerstande mit dem Erfahrungswert Sicherheit verknüpft zu werden. Irrelevant ist auch die Empfehlung Münklers[23] die Entwicklung „einer höhere Elastizität im Umgang mit Gefahr und Bedrohung“ betreffend, zumal sein Postulat nicht die Ursachen anspricht, sondern lediglich eine neue Umgangstechnik beschreibt.

Gerechtigkeit schafft Frieden, lautet eine traditionsreiche Losung der katholischen Friedensethik, das Gebot der Feindesliebe ist uns seit unserer Kindheit ebenfalls vertraut. Warum liegt dann die Umsetzung noch immer in weiter Ferne? In diesem Diskurs geht es um mehr. Die Aufforderung zur mehr oder minder intelligenten Feindesliebe impliziert konsequenterweise eine Prolongierung, einen Fortbestand des personifizierten Phänomens Feind, ja, sie enthält sogar mit ihrem religiösen Hintergrund

---

22 Siehe Münkler, Herfried, Die neuen Kriege. Kriege haben ihre Gestalt fundamental verändert. In: Der Bürger im Staat, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, (Hrsg.) 4 (2004) 179-184.

23 Münkler, Herfried, Strategien der Sicherung: Welten der Sicherheit und Kulturen des Risikos. Theoretische Perspektiven. In: Münkler, Herfried, Bohnlender, Matthias, Meurer, Sabine (Hrsg.), Sicherheit und Risiko. Über den Umgang mit Gefahr im 21. Jahrhundert, Bielefeld 2010, 13 ff. Als PDF: http://www.zeithistorische-forschungen.de/sites/default/files/medien/material/2010-2/Muenkler2010.pdf

eine latente Instrumentalisierung der Gegenwart des Feindbildes als Mittel individueller Heilsgewinnung. Wenn Unfriedfertigkeit eine seelische zu heilende Krankheit ist, dann ist die zwingende normative Schlussfolgerung daraus: Annullierung, Auslöschung dieser Krankheit, eine quasi gänzliche Ausheilung des Subjekts aus der dispositiven tückischen Vormacht der Friedlosigkeit. In diesem Zusammenhang gilt es die Aufgabenstellung und Zielfunktion der gegenwärtigen Friedensarbeit verortet zu sehen.

Ich habe eingangs die Frage gestellt, welchen Preis sind wir denn bereit, für jenen Frieden, nach dem wir uns alle sehnen, zu bezahlen? In meinen Analysen gehe ich über den traditionellen Rahmen des Friedensdiskurses hinaus. Ich möchte Sie inspirieren zu gemeinsamen, gebündelten Aktivitäten zugunsten der Ausmerzung der Wurzeln eines jeden Kriegsrisikos, d.h. zur Wandlung, Weiterentwicklung des bisherigen kriegserfahrenen Subjekts in einen neuen „geheilten" friedfertigen Bürger. Ausschließlich er hat das Potential, neue Formen gesellschaftlicher Partizipation, des Miteinander, Ineinander und Füreinander grundzulegen, zu gestalten und weiter zu entwickeln. Erst ein neues Sein macht ein neues Verstehen, Empfinden und Handeln realistisch.

Andere Möglichkeiten, der „seelischen Krankheit" der Friedlosigkeit beizukommen, sind – wie der Krieg selbst – irrational.

Folgende zielführende Maßnahmen gilt es zu ergreifen:

- Anerkennung des Primats der Würde der Person als übergeordnetes Handlungskriterium und Fundament des Rechts
- Akzeptanz des Respekts und eines vorbehaltlosen Dialogs
- Sachliche Diagnostizierung und Entflechtung der Gegensätze und Gegenpositionen
- Entemotionalisierung des Friedensdiskurses
- Aufarbeitung der Vergangenheit unter Einbeziehung aller maßgeblichen gesellschaftlichen und politischen Kräfte und deren Einrichtungen
- Wertbasierte Erneuerung der Sozialisation
- Transformation der Bildungsinhalte im Grundschulbereich
- Gezielte Maßnahmen zur Integration konfliktrelevanter Personen und Umgebungen
- Abbau der Angst & Vertrauensarbeit
- Abbruch des Schweigens & Enttabuisierung der Fakten & vorwärts gedachte Erinnerungsarbeit
- Aufarbeitung der Traumatisierungen
- Entwicklung neuer Zugänge zu einer zukunftsgerichteten national-europäischen Identitätsbildung
- Inter- und transdisziplinäre Herausforderung der Verantwortung der WissenschafterInnen

Ist diese Ansicht trügerisch? Ist sie illusorisch, utopisch? Nicht mehr und nicht weniger als die Kant'sche Vision eines ewigen Friedens[24] oder das christliche Postulat der Feindesliebe, nicht mehr und nicht weniger als unser Streben und Sehnen nach Glück, Erfüllung und einer Liebe, die niemals endet. Es gilt daher der Aufruf: Vertrauen wir dabei uns selbst, setzen wir auf die Freisetzung unserer Energie und Fähigkeit zur Selbsterneuerung. Reifen wir gemeinsam in unserer umfassenden Friedfertigkeit heran. Sie ist die einzige Kraft, die uns befähigt, uns selbst und unsere sozialen Umgebungen im Sinne des Primats der Person zu verwandeln und der Krankheit der Friedlosigkeit bewusst und gewollt jede Art von Existenzberechtigung zu entziehen. In dieser Perspektive ist die Geschichte, ja, unsere Geschichte nicht am Ende,[25] sondern sie weilt gegenwärtig am Eingangstor einer Neugestaltung unserer Lebensräume unter neuen, zukunftsbasierten Prämissen (die bislang ausschließlich Gedankengut der Religionen waren).

Vukovar 2014: Ist ein Friede möglich? Ja, er ist es. Er ist allerdings in der von mir vertieften Form kein Geschenk, er ist, selbst wenn wir uns den Luxus einer theologischen Option leisten wollten, keine Gnade allein. Er ist ein Auftrag, der unsere Vernunft und unseren Verstand, unsere Gefühle und unseren Willen umfassend und radikal herausfordert. Der Grundsatz: „einen neuen Wein kann man nicht in alte Schläuche füllen" ist in Kroatien zweifellos allgemein bekannt.

Der zu einer ethisch korrekten Forschung professionell verpflichteten Gemeinschaft der WissenschafterInnen und Wissenschafter kommt dabei sowohl an sich als auch im Rahmen des umfassend konzipierten international geforderten Dialogs zwischen Wissenschaft und Gesellschaft eine entscheidende Rolle und Bedeutung zu. Kein fachwissenschaftlicher Alleingang, sondern ausschließlich eine allianzmäßige Kooperation der Sozialphilosophie und -psychologie, der Politischen und der Gesellschaftsethik, der Erziehungs- und Bildungswissenschaften, der Politikwissenschaft und der Rechtswissenschaften, der Religionswissenschaften, der Theologie und der Geschichte ist in der Lage, ein zukunftssicheres Fundament zu legen für ein neues friedfertiges Vukovar in einem neuen friedfertigen Kroatien. Unter diesen Prämissen hätten Vukovar und Kroatien das Potential in sich, zu einem Modell für die ganze Region und darüber hinaus zu werden.

In dieser Perspektive wünsche ich Ihnen einen nachhaltigen Erfolg, eine gesunde, friedfertige, lebens- und liebenswerte Zukunft.

---

[24] Vgl. u.a. Frank, Johann, Kants Friedenstheorie im Lichte aktueller sicherheitspolitischer Herausforderungen. In: http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/07_kft_frank_10.pdf

[25] Fukuyama, Francis, Das Ende der Geschichte. Wo stehen wir? München 1992 (siehe bes. Teil V: Der letzte Mensch).

Quellen

Benczak, Stefan, Kroatien EU-Mitglied #28. Historisches Tabellarium über ein altes Mitglied der europäischen Familie, Wien-Eisenstadt 2013

Berliner Erklärung: http://www.lpb-bw.de/50_jahre-roemische_vertraege.html

Busek, E., Pelinka, A., Unsere Zeit. Vorwärts gedacht. Rückwärts verstanden, Etsdorf 2014

Clark, Christopher M., Salzburger Festspiele 2014, Eröffnungsrede, Bericht. In: Der Standard, 28. 07. 2014, 19

Drakulić, Slavenka im Gespräch mit Schmidt, Katharina. In: Wiener Zeitung, 02./03. 11. 2013, 3. Siehe: http://www.wienerzeitung.at/nachrichten/europa/europastaaten/584538_Kroatien-steuert-auf-sehr-schlechte-Zeiten-zu.html

EU-Beitritt: Fluch oder Segen: http://de.euronews.com/2014/05/20/eu-beitritt-fluch-oder-segen/

EU-Beitritt Kroatiens – eine Investition für Stabilität und Frieden. In: http://de.euronews.com/2013/07/01/eu-beitritt-kroatiens-eine-investition-fuer-stabilitaet-und-frieden/ – abgerufen am 16. 10. 2014

EU-Beitritt Kroatiens- Berichte: http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/croatia/index_de.htm

Frank, Johann, Kants Friedenstheorie im Lichte aktueller sicherheitspolitischer Herausforderungen, in: http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/07_kft_frank_10.pdf

Fukuyama, Francis, Das Ende der Geschichte. Wo stehen wir? München 1992

Haidinger, Martin, Gestaltung, Der Krieg ist nie ein isolierter Akt. Vorgeschichten und Folgen einer militärischen Aggression, Salzburger Nachtstudio, 20. August 2014 (21 Uhr) http://oe1.orf.at/programm/379926

Kopeinig, Margaretha, gleichnamiger Beitrag, Untertitel: In der Grenzstadt ist die Versöhnung zwischen Kroaten und Serben in Gefahr. Kurier, 27. 06. 2013: http://kurier.at/politik/ausland/sprachenstreit-zwischen-kroatien-und-serbien-bruechiger-friede-von-vukovar/17.050.510

Krieg(e) in Jugoslawien. 20 Jahre später, Universität Klagenfurt. Internationale Konferenz, 29. 11. – 01. 12. 2011, Materialien

Münkler, Herfried, Die neuen Kriege. Kriege haben ihre Gestalt fundamental verändert. In: Der Bürger im Staat, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, (Hrsg.) 4 (2004) 179-184

Münkler, Herfried, Strategien der Sicherung: Welten der Sicherheit und Kulturen des Risikos. Theoretische Perspektiven. In: Münkler, Herfried, Bohnlender, Matthias, Meurer, Sabine (Hrsg.), Sicherheit und Risiko. Über den Umgang mit Gefahr im 21. Jahrhundert, Bielefeld 2010, 11-34. Als PDF: http://www.zeithistorische-forschungen.de/sites/default/files/medien/material/2010-2/Muenkler2010.pdf

Richter, Horst, E., Friedensarbeit als Resultat eines psychosozialen Lernprozesses – subjektive Reflexionen eines Psychoanalytikers. In: 2. Kölner Ringvorlesung zu Fragen von Frieden und Krieg, Köln 1985, 149-162

Roser, Thomas, Der brüchige Frieden von Vukovar. In: Zeit Online, Ausland, 25. 03. 2013: http://www.zeit.de/politik/ausland/2013-03/kroatien-vukovar-serben-kroaten

Sloterdijk, Peter, Die Welt gehört in keine Kinderhände. In: Der Standard, 17. Juli 2014, 21

Streithofen, Basilius, H., Schlüsselwort Frieden. Sehnsucht, Angst und Moral, Zürich-Osnabrück, 1983[2]

Vukovar: Am kyrillischen Alphabet klebt Blut. Siehe: http://de.euronews.com/2013/02/03/vukovar-am-kyrillischen-alphabet-klebt-blut/

Weizsäcker von, Carl, Friedrich, Der bedrohte Friede, Berlin-Darmstadt-Wien, 1981

Wölfl, Adelheid, Ich habe keine Angst vor Europa aber vor uns selbst. Reportage aus Zagreb. In: Der Standard, 30. 06. 2013: http://derstandard.at/1371171080600/Ich-habe-keine-Angst-vor-Europa-aber-vor-uns-selbst

Wölfl, Adelheid, Lasst nicht zu, dass Vukovar Beirut wird. In: Der Standard, 04. 09. 2013: http://derstandard.at/1376535517897/Lasst-nicht-zu-dass-Vukovar-Beirut-wird

Weitere beachtete Literatur

CVIKIĆ, S. (2012.), The Vukovar Battle in the Context of Public and Scholarly Discourse about Yugoslavia's Dissolution and Homeland War in Croatia, in: *Croatian Studies Review*, 8, 11-62.

ČEKOLJ, Ž. (2008.), *Die Ökumene im Krieg und im Frieden. Der katholisch-orthodoxe Dialog in Kroatien bis 1995 mit besonderer Berücksichtigung der ökumenischen Bemühungen und Initiativen aus dem Ausland während des Krieges von 1991 bis* 1995, Dissertation im Bereich Fachtheologie (kath.), Universität Wien.

DRAKULIĆ, S. (2004.), *Keiner war dabei: Kriegsverbrechen auf dem Balkan vor Gericht*, Wien.

FENEBERG, R. (1985.), *Gerechtigkeit schafft Frieden*, Die katholische Friedensethik im Atomzeitalter, München.

HALLER, R. (2011.), *Das ganz normale Böse: Warum Menschen morden*, Reinbek B. Hamburg.

HALLER, R. (2012.), *Die Seele des Verbrechers: Wie Menschen zu Mördern werden*, Reinbek b. Hamburg.

HOFBAUER, H. (2001.), *Balkankrieg. Zehn Jahre Zerstörung Jugoslawiens*, Wien.

JERGOVIĆ, M. (2013.), Der kroatische Kampf um Vukovar. Dossier, In: *Bundeszentrale für politische Bildung*, Bonn, http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/geschichte-im-fluss/159202/der-kroatische-kampf-um-vukovar?p=all

KALTENBRUNNEN, G. K. (Hrsg.) (1984.), *Wehe den Machtlosen! Eine dringende Klärung*, München.

MARKIĆ, T. (2005.), *Frieden ist Werk der Gerechtigkeit. Der Einsatz der kroatischen katholischen Bischöfe für den Frieden im Krieg in Kroatien (1991–1995)*, Dissertation im Bereich Fachtheologie (kath.), Universität Wien.

MÜLLER, T. (2004.), *Bestie Mensch: Tarnung-Lüge-Strategie*, Salzburg.

Rat der Europäischen Union, Beitrittsvertrag: Vertrag über den Beitritt der Republik Kroatien, Brüssel, den 7. November 2011*, (OR.en), 14409/11, ELARG 94, ACCTR 4. Siehe u. a.: http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=DE&f=ST%2014409%202011%20INIT *Unterzeichnet am 9. Dezember 2011, siehe: http://www.consilium.europa.eu/homepage/showfocus?lang=de&focusID=78820

RICHTER, H. E. (1982.), *Zur Psychologie des Friedens*, Hamburg.

RICHTER, H. E. (1983.), *Alle redeten vom Frieden, Versuch einer paradoxen Intervention*, Hamburg.

SLOTERDIJK, P. (2009.), *Du musst dein Leben ändern*, Über Anthropotechnik, Frankfurt am Main.

SLOTERDIJK, P. (2014.), *Die schrecklichen Kinder der Neuzeit*, Berlin.

WEHRSCHÜTZ, C. (2014.), *Brennpunkt Balkan*, Blutige Vergangenheit, ungewisse Zukunft.

BETWEEN THE ANTHROPOLOGY OF VUKOVAR AND ANTHROPOLOGY OF LAW: ANSWERING FINKIELKRAUT'S QUESTION ABOUT BEING A CROAT

Sanja ŠPOLJAR VRŽINA

The point where anthropologists start anthropologizing the lived reality is also the point where they become a(nthro)pologizers to the survivors for the part of 'humanity' that is observably in the process of accelerated dehumanization. At one such moment in Croatia we were in need of social scientists capable of fulfilling such a task. Among the few, there was Alain Finkielkraut that in the midst of 1991, upon the first observable patterns of the Yugoslav People's Army and Great Serbian Extremists genocide spree upon Croatians asked oneself *How can one be a Croat?* (Finkielkraut, 1992). He observed, he defined, he warned – what still today can not be understood among the majority. Especially, after twenty years of applied interventionism of political and scientific racism.

Chronological calibration of the fanonization of Croatia

In the time of finishing this paper (April/May, 2015) the Croatian Veterans are (still) holding a Vigil, under tents, in front of the Ministry of Veterans in Zagreb. The vigil has passed the 100 day mark. The first draft of this paper was conceived at the 20th day of the vigil. It was presented on the 26th day of the vigil. In twenty six days of the vigil, in front of what is supposed to be their Ministry, Veteran Mrs. Nevenka Topalušić died. Veteran Damir Čakanić put himself on fire and was hospitalized with 40% burns in the Traumatology clinic of Zagreb, as did before him, in 2005, veteran Frane Smolić and died. Veteran Branko Škrtić went on hunger strike, joined by five more veterans. In 2006 there were 1432 veteran suicides, while in 2014 the number rose up to 2000. Yet, on the 100 day marker of the vigil the media were silent of all these martyrs. The Prime ministers and Governments of countries with a governance of democracy and reason would be urged to resign upon cases such as this, let alone the Ministry of Veterans in question. However for the past years and more, in the sovereign State of Croatia, culture, memory and survival are defended, paradoxically or not, through the bodies of veterans. In the case of the veterans in Savska 66 (in front of the Ministry of Veterans) – 100% invalids of the Homeland Defence War.

Any attempt of an academic approach to these happenings must start with a chronological repositioning. Thus, the state of manipulating with the veteran populations

was first observable in 2008., enabling one to start mapping the many processes of their shaming (Špoljar Vržina, 2009). The process culminated altogether in 2014, with a total negation of the town of Vukovar in view of the open genocidal spree it underwent in 1991. The political pressure to install Cyrillic official Government building signs, was met with a forceful reaction of the oppressed. Once more, the people of Vukovar and the veterans were pressured towards defending their homes and identities against the colonizing forces, yet of their own country politics (Špoljar Vržina et al., 2014, 36). Already a year ago, this state of open manipulation with the veterans became analyzable through the teachings of Frantz Fanon, philosopher, psychiatrist and revolutionary of decolonization (Špoljar Vržina et al., 2014, 48). According to Fanon the last defense of one's memory and culture is literally, through one's body and life (Fanon, 1963, 232). Recently, with the happenings in Zagreb, it is possible to widen this main hypothesis. The Fanonesque resistance of veteran Pajčić, who was almost beaten to death while taking down the Cyrillic script signs in Vukovar, spread throughout Croatia. All the way to Zagreb's entrance into the Ministry of Veterans, where veterans have to this day a 200 day, round-the-clock vigil in the name of their rights. Therefore, the Fanonesque resistance of Vukovar is not only metaphorical. In the time of the assault on veteran Pajčić one was warned that there should be no surprise since „*he was under the influence of alcohol"* when in action. In the recent times of the veterans vigil in front of the Ministry in Zagreb, in Savska 66, they were firstly warned that they should *„go to their homes in order not to catch a cold"* (the first twenty days of the vigil), while lately are openly mocked for their tents and equaled to „rats", while one of their unofficial leaders, veteran Đuro Glogoški, has been dragged through the media for his „corruptive" invalid pension.[1] Apart from being morally disastrous, it is also symbolically significant that we live in times when kindergarten children's rights, such as in the case of abuse and violence, are protected through the institutionalized State Ombudsman, while those that enabled the hard won democracy of Croatia are abused and exposed to daily relativizations of the politicized media, for over two decades. When they start defending what's left of liberty, reason, moral and the so-called democracy, with their own bodies, in a Fanonesque way, they are warned through domineering fascist-like tones of quasi-multi-perspective politics to get back in line for the ordered „justice". Of course, the justice in question, for which, twenty years ago, they entered the War of Independence and Defense is that of Croatian suffering and self-negationism extended to the limits of

[1] In the game playing of name calling the Croatian language adjective „štakoraši" (rat people) is closely linked to „šatoraši" (people living under a tent). The Veterans are aware of this game playing and exposed it – http://danas.net.hr/hrvatska/to-su-cudaci-u-savskoj-66-nas-nazivaju-stakorasi-satorasi

survival. Thus, it is possible to confirm that this colonizing domination over veterans and the Homeland War survivors, observable as early as 2005, is continued to this date and maintained through the subliminal workings of an internationally imprinted *equilibrative* („transitional") justice (Louise Lambrichs 2005, 2011, 2014; Špoljar Vržina, 2005, 2010). Namely, in the continuity of over twenty three years we are „branded" with situations of ambiguity toward the existence of the Greater Serbian aggressor, underwent genocidal pattern and protracted genocidal politics. In these geographical spaces we all had a „civil war", while only some had the other mentioned descriptors, brave enough to witness; stubborn and persistent enough to testify.

Anyone who questions this false „equilibrium" is put under the *state of shaming*. Most of all Croatian veterans. Thus, the protesters in front of the Ministry of Veterans in Zagreb (for over 100 days), warning us that Croatia underwent a double genocide – that of a physical kind in 1991, and later on, that of a double justice standard[2] – need to be negated and fiercely patronized against „getting sick". The uncomfortable question for some remains – that of a non-existing antifascist fatherly voices in the early nineties that would, in the same manner, be successful in preventing the Yugoslav People's Army and Serb extremists in their deadly spread throughout the region, directly under the control of, one can say, antifascist communist grand-fathers of the early nineties in Yugoslavia. Yet, two decades down the line, we are again reminded by them of the atrocities that Ustashas did in WWII and the fact that the adjective „Ustasha" throughout communism became a synonym for any patriotic Croat in sight. As if their freezed time technique is anything else than buying time for exposing the atrocities upon non-Serb and non-communist populations around 1945, that still remain unexposed, as well as the majority of atrocities of 1991 onwards.

Chronological calibration of methodological reminders

Methodologically, this paper provides a synthesis of the concepts brought forward through the applied analysis of synergized socio-anthropological procedures upon the archival, sociocultural, symbolical, yet above all, individual and populational memory markers of the Homeland War times and spaces. In view of all happenings and not waiting for a reification from other centers of expertise, there has been a tremendous need for politically uninhibited, chronological and spatial, cognitive mappings that would provide a realistic interpretation of the marginalized populations of the

[2] As in the case of the Armenians and their, until recently, won international victory over the negated genocide that their people underwent, the genocide upon Croats became officially negated on the 3rd February 2015. – U.N. court: Serbs' actions in Croatia not considered genocide – http://edition.cnn.com/2015/02/03/europe/croatia-serbia-genocide/

genocidal spree within the whole region. The same „region" that in these days is proclaimed to connect us all with the awakened „brotherhood and unity" in the name of billion dollars investment market politics. Simultaneously, the final moral collapse of the Hague and ICTY Tribunal efforts to calm the regional potency towards repeating the past[3] needs a reinterpretation on the level of the critical stance that the *anthropology of Vukovar* analyzes.[4] Stretched further, it needs to be joined with the known potency that the *anthropology of law* in order to give a scientifically potent perceivement of dispersed happenings and phenomena, orientated towards transposing the victim and victimized into the state of survivorship. Or it should have done so, better than other disciplines, through its methodological penetrative power. However, due to all explained happenings, the joined subdisciplines must primarily take into account the fact, that in the meanwhile we are dealing with the situation in which a new process begun and in which we are positioned to map and follow-up on the happenings. That of the transformative power given by the situation in which the „victim" himself/herself won the status of engaging in the battle for his own Rights. In fact, *thriving*. Croatian current politics is undergoing a process where the leading politicians are having a tremendously hard time grasping the fact that the population perceived as a population of incapacitated victims is becoming a population of survivors in their own making and in their own empowerment capacities. In other words, on the level of daily politically controlled happenings, the „helpless victims" of Croatia escaped their many, for politics „manageable", representations (Figure 1).

Not only do they represent „a problem" for any past or new project of shaming, negation or labelling, but they are also „a problem" for the European politics of Human Rights. Their identities must be respected in view of the fact that their lawsuit (as that of any minority) can mean million euro losses for any (potential) Government. When victims, through the strength of their own demands, transform into survivors, they also gain the capability to voice their discern between benevolence and malevolence. Between the „goodness for all" and the politically proclaimed goodness for the elite. Between the estradization of suffering and respect for suffering. This path of *identity occupation of estranged time* is in the majority of the domestic academic

---

3 Within the same time-span of all described happenings the Hague officials decided to release one of the Serbian Chetnik leaders of the past, concerning his health issues. The discourse of his actions upon arrival to Serbia was a repetition of the early 90'ies extremist activism (http://www.reuters.com/article/2015/04/01/us-serbia-warcrimes-seselj-idUSKBN0MS4EX20150401).

4 With its aim to represent the most oppressed populations that have been continuously manipulated by the political and media representations of victimhood (Špoljar Vržina, 2012).

Figure 1. The veterans vigil on the 16th of November, in front of the Ministry of Veterans in Zagreb, demanding the resign of the Minister and two of his assistants. Just days before, Veteran Nevenka Topalušić died in front of the Ministry. The background patriotic message says: 'We established her (Croatia), the politicians are destroying her (Croatia)'/'Mi smo je stvarali, političari je uništavaju' (Photo: www.braniteljski.hr).

community scientifically ignored and analytically rejected as unimportant and historical trivia. Current Croatia's domains of culture, social welfare, science, health system, even biotechnology are all synergistically joined fields of potential veteran/"victim" manipulations.[5] In fact the processes they are subdued to make them social markers of it.

We are witnessing processes in which the leaders of governments and non-governments projects have a hard time in comprehending that their targeted populations of the subordinated people escaped the scenarios of folk festivities, estradizations, red-carpeting, down-putting, trivializations, in short – politizations of any kind in the service of daily media spin-offs and war profiteering. In the worst case scenarios, the practices of criminalization and shaming. In only twenty days of the vigil the defenders of the Homeland War became Veterans. Veterans got their first hospital. Victims became survivors. Survivors became thrivers in their own terms.[6]

---

5 Interestingly, in the midst of the Veterans Vigil Happenings a solution was found to establish (after twenty and more years) a first Croatian Veteran's Hospital (http://www.balkaninsight.com/en/article/protesting-war-veterans-demand-fulfilled).

6 The dynamics will be explained in further writings.

In the terminology of a psychoanalytical discourse, the victim, empowered through its own voice gained his/her space of Rights. Awakened in his/her knowledge of legal possibilities, as chronological determinants of change, took matters in to their own hands, in accord with their awakened identities, gained through a long process of shaming and self-realization. Thus, all consequential outcomes happened not because there is a social willingness to do so by the (peace reintegrating/peace keeping/peace making/peace managing/democracy building and reconciliation facilitating) political elite, but because the lawsuit due to the un-respectful acts towards Veteran's Rights comes with a high price.

In the terminology of an *anthropological-law discourse* – cultures and identities, as much as they are scientifically intriguing, exotic, fluid, dispersed and uncatchable, are also powerful promoters of new actions and concepts. Especially if their bearers are self-realized in their awakenings. *As much as they may be used in the daily politics of Rights about populations, they can be used in the same measure in the Rights for populations.* This discernment functions even better in the case of politics, in the sense of divided politicians according to their capacity to practice authentic democracy. The events in the past hundred days connected to Croatian veterans testify that we have yet to enter the domain of discovering the workings of this distinction. The *politics for Rights, for populations*[7] has begun, *fanonesquelly*, within the populations, themselves.

At this point it is of paramount importance to temporally reset the concept of *Fanonic Vukovar and the Fanonization of Croatia*, by avoiding to get entangled in the conceptual triangulations in connection to the levels of observed culture and identity significations. In other words, framing the talk about defending ones culture and memory with ones own body, as a snapshot of sorts, that might end in superficial deliberations upon Marxism, revolutions and the oppressed. As in the case described by Castells, differentiating *resistance identity* from *reactive project identity* (Castells, 1997, 66). We are experiencing and observing a much deeper process where, as in the time of 1991, we are talking about a confrontation with genocide and genocidal patterns. In other words, defending one's bare freedom (Rights) to live.[8]

---

[7] According to Baxi (2002) an important differentiation must be made between the politics *for* Human Rights and politics *of* Human Rights. Unfortunately, Croatians can testify of this difference through a direct experience of being victimized, over twenty years, with the latter mentioned approach, as part of the underwent racist politics of interventionism.

[8] For this discussion (November 2014) I am grateful to the Croatian sociologist, Professor Ivan Rogić. It is also interesting to mention, in lieu to Rogić's observation, that recently there has been an attempt to manipulate the Veterans 100 and more day protest by provoking their reactions trough an anti-Veterans strike, as though a project is to be 'fought' by a project. However, in the case of the Veterans the main test is gained through time, as stressed earlier, representing their Right/Fight to a bare life.

How to be a Croat? (a late response to professor Alain Finkielkraut's question from 1991)

In the midst of defending one's freedom to live, in 1991, a well known French philosopher and writer, posed the question – *How can one be a Croat?* Confronting us with an, already at that time, visible reality of Otherness in the eyes of Europe. A Europe in which we were greeted, while defending the Right to our culture and identity, as only one of those peoples that Europeans have barely heard of. He confronted us with the fact that an Europe of „Big" histories, while evolving in knowledge in the meanwhile, nonetheless had less problems with *„Arabs, Blacks and Yellows"*, than with the bearers of a Defense war in the midst of what might easily be holistically termed, an *„amalgam of the Barbaric Other"* (Finkielkraut, 1992, 97). He confronted us with our own inabilities, confirmed to this day, that it is easier to be on frequent flyer towards London, Bruxelles and Washington, than come join the vigil at Savska 66, where the vigil is held (still is) for those that started their initial fight for mankind, back in 1991. At a time when a Defense

Figure 2. How easy is it to forget one's veterans days? The Minister of Veterans, a Veteran himself, remarks – *'I will change Vukovar into Hong Kong, while the others want to make a sad monument out of it'* (left); *'Angelina told me she will come to Ovčara'* (right). Both remarks are meant to be a sign of 'modern' Croats – forgetting the past and being „Jolie" prone and „Jolie" good investors, even on sites such as fields of their comrade graves (Photo: www.Jutarnji list.hr).

War was without any promises of certain endings. Today, as well, it is dangerous to fly a lot. One easily forgets the difference of the lived culture in opposition to the imaginary far, exotic one, as Hong Kong.[9] One might also get impressed with the celebrities and their UN destinations of profitable humanitarian projects. Thus, from the perspective of twenty years down the line, the answer to Alain Finkielkraut – to his question – *How can one be a Croat?* – can be manifold. Thus, it is tied to the perspective from which one lives and makes ones observations, and the extent of his capacity to forget (Figure 2).

It is easier to be a Croat outside Croatia, even if lying about the price of future. Through the makings of a deceptive Europeanization that conquers all through the epistemicide of the local knowledge and forced democratization (Čolić, Špoljar Vržina, 2014; Špoljar Vržina et al., 2014). Through repositioning, inverting and colonizing the symbolic into the consumeristic *tralala happy land*. Thus, in the days of the Prime Minister Jadranka Kosor the Ministry of Foreign Affairs weighed a heavy war on entering the European Union and in doing so presented the public with an enormous amount of, what was hoped to be, convincing propaganda. The flyers were set to answer many question, one such being – *What will be the status of Croatian Homeland War disabled Veterans?* – the responses were – a) *Their status will not be changed.*, and b) *While endorsing the better conditions of all disabled in Croatia, by the laws of EU, the status of the Homeland War disabled will be better.*[10] (Figure 3)

Today's veterans of the Homeland War, as citizens of EU, gathered in their protests against the Ministry of Homeland War are a testimony to how mendacious, as well as full of false promises the process of entering into EU was. The veterans, together with all other populations – the healthy, the sick, the young, yet unemployed; the employed, yet unpayed and sick; the pensioned without pensions; the workers without their factories and factories with unpayed workers – entered an arena of nothingness. Their Rights are joined with the populations of deceived and 'cramped' between culinary sausage delights, full consumeristic baskets, a glass of milk and a slice of black bread. For the last we heard from „scientific" sources that – it is possible to cut it into thinner slices in order to save money and still eat healthy in states of poverty.[11]

---

9 Alluding to the Minister of Veterans that has been asked to resign, a veteran himself.

10 Sve što ste htjeli znati o Europskoj uniji/All You wanted to know about the EU (p.5) – a booklet published in 2011, in the wake of the 2012 referendum on joining the EU/http://www. mvep.hr

11 Paraphrasing a TV expose of a public health expert (the Prime Minister's wife) on staying healthy in poverty. This scientific recommendation was aired on the official News around the same time of the Prime Minister's negative media comment about the Veterans vigil (http://direktno.hr/en/2014/direkt/2269/Premijerova-supruga-Ako-vam-je-crni-kruh-skupre%C5%BEite-tanje-%C5%A1nite.htm).

Figure 3. The symbol of a disabled veteran (right) with confirmations on his unchanged status upon entering the EU (Photo: *Sve što ste htjeli znati o EU/All that you wanted to know about the EU, 2011,* www.mvep.hr).

Symbolically, the poetisized media talk of „the bread" came on the same day as did the Prime Ministers stoic remark that his Government did not sin through *„word, thought or deed"* towards the Veterans. Now, even if only one third of a 80% country of Catholics understands the hoped-to be manipulated social effects resulting from the Prime Minister actions – his public relation specialists, neurolinguist program advisors and spin doctors should definitely be fired. After all we are paying them ourselves, and against all odds, they are all unaware of dealing with an awakened country in terms of Veterans Rights. The emotional talk of a social democratic party leader having no problems in (ab)using the Holy Scripture is no news. The impact on the people is evident. Memory, consciousness and conscience remain. Chroniclers with a conscience of a Finkielkraut's kind, one would say.

Thus, it is impossible to be a Croat without belonging to at least one jeopardized category in regard of the Rights guaranteed through the Constitution of the Republic of Croatia. In the most extreme cases, the *Patient Rights Law*, confirmed by the Croatian Parliament in 2004. In the case of the Veteran populations in the Republic of Croatia

this law is violated on a daily basis for the past 20 years and more, with a side-effect media portrayal of criminalization.[12] Why and How? Who normal is in need of reading the Constitution of ones country on a daily basis? To read the Constitution of one's country is to be painfully aware of the sanctity of liberty, sovereignty and independence. To be aware of this patriotic trias is to understand how the governments are in a position of negating and annihilating all which is guaranteed under the Constitution, while proclaiming the remaining benefits according to ones Rights – as „privileges". For instance, the much talked about Veterans Register was/is nothing else than a precursor of many others to come through which ones Rights can be further violated. Thus while the veterans gained, the much talked about, security of a *veterans statu*s that enables being protected against war profiteers, all their other Rights were endangered. Not to mention the Right of protecting one's personal (health) data.

One of the last answers to *Finkielkraut's* question – *How can one be a Croat?* – should be accomplished through an anthropologically informed approach that maps out the practices *of revolving doors* in the spaces of life and the normativity of living. From the very beginning of the chronological chain of events, which we were faced with, at the end of the War (late 90s) there was an initial shock in view of the fact that the oppressed and victims were equalized. Both, the international and national official discourses were united in this trajectory of action. This *equilibratory justice*, had/has it's root in the banal and literal fact – the well known situation of the international relations and it's high offices/ institutions regarding the situation of former Yugoslavia. There was a total disorientation with on-ground reality, or so it seemed. In the staggering XX century happenings, the only institution ready for a response and having a basic organizational capability for functioning in times of civil and humanitarian aims, according to Finkielkraut, was the UN. Highly visible, and presentable as today, with a plethora of its agencies. At that time, it was also the backbone, so to speak for organizing our „civil society", consisting of NGO's, while in fact all GO's financed through the USAID American Programme.[13] Today, the time has finally come, due to the geostrategic happenings in the Middle East and North Africa, that one has a hard time finding international renounced foreign policy experts defending the interventionist mode of this *forced civil society*. Today it is clearly visible that actions were governed through politics and not by the demand of on-ground situations. To stress that more often

---

[12] The pattern remained the same to this day – the veterans are accused of „abusing" their diagnosis – from PTSP to orthopedic aids and special conditions. Lately it was widely presented that one of the leaders of the Veterans vigil abuses his right of using a house for 100% invalid veterans and uses it as a privilege.

[13] The space allocated in this paper leaves this topic to be thoroughly explored elsewhere.

than not, the outcomes were counterproductive, is to euphemistically treat genocides. Vukovar? Sarajevo? Srebrenica? Finally, a solution to all problems – Dayton? Neither is the market developed, neither are the programmes of any economy pull-through viable in our territories, neither is the „region" immune to mega visible global situations of social insecurities and new wars. Thus, apart from the local *turning-a-new-leaf mantra* with which we are offensively „therapeuticized" toward memory loss, empathy numbness and amnesia, there are rare, but present voices of a critical stance.[14]

From today's perspective it is fully clear what the first Croatian President, Dr. Tuđman, had in mind in 1999, when talking about the possibility of Croatia loosing its hard won freedom and sovereignty through those that will *„…align with black, in need with yellow and green devils, even selling themselves for Judah's coins".*

In fact, even then one could see the imprint of a forcefully created civil society, where money and politics go hand in hand with future investments, constituting a functional web of profit, while destroying local identities. Yet, for whom? Thus, it was no surprise that at that time the official State Department political reaction to the media presentation of President Tuđman's words was one of exaggeration. Madeleine Albright, at that time US Secretary of Foreign Affairs, called out Croatia for its corruption problems. As if though corruption is not tied tightly to a global interest net, such as the slowly growing one in the region, after the input of activist networking in the „region". As if it is not a well known fact that the War in the „region" was also an opportunity to invest and buy in the region. The former Swedish Prime Minister, Carl Bildt, had a hard time of explaining why the time of buying his coastal Croatian villa, overlaps with his most heaviest mission concerning Sarajevo's siege.[15] As if corruption has borders and is tied to only *some* people, *small* people, *small* nations. If Judah's were not Judah's, to paraphrase president Tuđman, the lack of tolerance and ethnocentric manipulativeness in the actions of the high rank international officials would be highly visible (and preventable) . Later on this stance of *intervenionist political racism* was fully articulated, again through Albright, in a multiethnic delirium. She was recorded shouting *„Get out disgusting Serbs!"* at the Serb anti-NATO protesters barging into her book promotion in Prague (2012). Needless to say, they were only practicing their democratic freedom (Figure 4).

---

14 One such approach was conceived as early as 2004 through the work of Rogić on his concept of counter society. For further explanation of the concept in view of the international / national community dynamics see Špoljar Vržina (2012).

15 This is very well known fact on the micro-level of investment business – http://www.jutarnji.hr/carl-bildt-pod-istragom-zbog-kuce-na-korculi/269334/

Figure 4. In 2012 Albright's racist quote made its way into all sites (*left upper angle* – www.meetville.com); In 1999 – she had a message for Croatian first president Dr. Tuđman and the politicians who have foreseen the USA meddling with Croatia's sovereignty and independence – *'Instead of solving the problem of corruption in their own country, Croatian Democratic Party is attacking the Government of USA' (right* – Jutarnji list, February 1999). The 'attack' was an analysis of the mechanisms of implementing the USA international politics standards through the 'shock therapy' of liberal values and democracy (*left/down* – Jutarnji list, February 1999).

However, the peacemakers of the region are secure in their politics *of* Human Rights. Bildt's blog is interesting, he never knows in which country he is.[16] Croatia is Balkan, all is Balkan-the „*stabilized"* region. The main project of „stabilization" aimed at convincing the „Balkan" people of the region to reconcile. Thus, some twenty projects were started around the region, trickling down into many institutions and (N)GOs. One would say that such overreaching, significant and demanding mega-political projects should be met by an equally significant, serious and energetic body of personnel, capable of tackling the issue of and endless body of documentation. Gathered in a meticulous way from various populations and people of all walks of the „Balkan" life. One would

16 http://bildt.blogspot.com/

also say, that even if this mega-project is in fact an political experiment of the biding forces between science and activism – still documentation *of* and *for* the most vulnerable people needs to be methodically superb. Wrong, wrong, and wrong again. For instance, within the theoretical framework of the *economics of peace*[17] an applied version was sought as an activist platform called RECOM.[18] Closely connected to the earlier established (N)GOs. In Croatia the „(N)GO" *Documenta* gathered signatures for a RECOM cause on papers not much bigger than a post-it block (Figure 5). In fact, it was more like an illegitimate referendum, of which the end results can not be anything else than the happenings in front of the Ministry of Veterans in Savska 66. If we compare the RECOM illegit messages with those of the veterans, it may read: *The veterans are there because of themselves. For it to be known. For it to not be forgotten. For it to not be repeated. For us to go on. For us to live easier.*

Yet, the Croatian veteran – *to go on* – is not acknowledged by the official – *to go on*- of the civil society activists, especially RECOM. The local – to go on – or the benefit to all is not equal to its global meaning, represented by the neoliberal agenda of part of the internationally funded civil society. The true meaning of it can not be linked to the profitable revitalizations going through any of the national institutions, ministries or offices. For the global – *going on* – trust is built on the four identification numbers on the RECOM post-it type referendum – one's personal identification number, his card identification number, his passport number and his driver's license (all, believe it or not, having to do with peace)[19] (Figure 5). For the *local – going on* – one needs to be connected to one's memory followed by a standard of moral from the times of 1990 and the underwent Vukovar genocide. On the other hand, platforms of memory erasure are useful for new beginnings based on *interventionist scientific racism* (reconciliting, trauma solving, memory equalizing and endless etc.).

---

17 http://recom.wider.unu.edu/article/economics-peace

18 http://cdtp.org/en/establishment-recom-contributes-lasting-peace-balkans/

19 I am grateful to all my student activists for explaining to me the details and providing me with the insider knowledge of this RECOM process. Special gratitude goes to my student from Osijek.

Figure 5. *Contra clockwise: Upper left* – Poster for the Croatia Forum 2014 – a high level gathering that was to set the scene for the economical talks, once the forum gives kick-off definitions on the state of European integration regarding 'Balkan' (www.euinside.eu/en/news/croatia-forum-2014-state-of-play-of-western-balkan-integration); *Lower left* – the concepts applied to the 'Balkan' region and it's 'conflicts' – uncomplicated with any on-ground realities (such as genocides) that are to last longer than the allowed in accordance to economic integrative opportunities; *Right* – a post-it type illegit referendum lead by the idea of establishing a regional commission for all victims of the 'conflicts', regardless of the fact that some underwent genocides – RECOM (http://cdtp.org/en/establishment-recom-contributes-lasting-peace-balkans/).

From saving bodies to saving memories

Thus, local processes of remembering were exposed to numerous political practices of Human Rights that aimed at reinterpreting the experiences of people, directed from centers of power and interest. It is of no surprise to anyone anymore that „some" places, monuments and events are undergoing aimed forgetting, replacement and more than coincidental, neglect. Why are there no memory markers on the places where the mothers, led by an authentic activist, Mrs. Slavica Bilić, opposed the Yugoslav People's Army Generals and demanded that their sons be immediately released from serving the Yugoslav People's Army (JNA) in 1991, in Zagreb? Why is there no memory marker at the exact corner, across from the headquarters of the

JNA, where the famous Croatian dissident of the Communist Yugoslavia, poet and essayist Vlado Gotovac confronted the Generals with his speech in the fall of 1991? Or where the mothers, led by Mrs. Zdenka Farkaš, stood against the UNPROFOR Mission? Or markers of all the places where the shells fell on Zagreb in May of 1995 that resulted in casualties whose names we never learned, following the extremist Serb reaction to the *Operation Flash* that liberated occupied Croatian territories of Western Slavonia? (Figure 6).

Figure 6. *Places without memory markers* – clockwise: *Upper left* – where the mothers, lead by Mrs. Zdenka Farkaš, stood against the UNPROFOR Mission. Their wall of truth was displaced to the central graveyard in Zagreb; *Upper right* – where the mothers, lead by Mrs. Slavica Bilić, opposed the Yugoslav People's Army Generals and demanding that their sons be immediately released from serving the Yugoslav People's Army (JNA) in 1991, in Zagreb; or at the exact corner, across from the headquarters of the JNA, where the leading dissident of Communist Yugoslavia, Vlado Gotovac confronted the JNA generals with his legendary speech of 1991. days of fighting for Croatian Independence (www.youtube.com/watch?v=soeLHob5IJY); *Lower left* – of all the places where, following the to the Operation Flash that liberated occupied Croatian territories (1–3rd May, 1995) of Western Slavonia, extremist Serbs lead by Martić reacted in shelling Zagreb with the outcome of seven casualties (which names we never learned) and numerous wounded (for which nobody was tried for); *Lower right* – the tunnel in Sarajevo, from which the people were escaping the sieged city in Bosnia and Herzegovina in the continuation of four years (Sources: archives – www.vecernji list.hr and www.jutarnji list.hr; Edis, Kolar, Bajro, Kolar: Tunel, Sarajevo, 2012).

Surprisingly or not, the Sarajevo tunnel in neighbouring Bosnia and Herzegovina, where the family house of Edis and Bajro Kolar was the only rout of coming and going from the sieged city is officially unmarked by their Government. It should have been the multicultural monument of the region. Presidents and people (locally called – raja) passed through it. Isn't it odd that the only reason it has not collapsed by now is that the family Kolar, with the same energy they have built it, found the means to keep, at least it's minor part, from caving in. In the days of the siege of Sarajevo the tunnel started from their basement and stretched to the Sarajevo Airport. In connection to all these facts a man from the audience to which Mr. Kolar Edis gave a short tour of the tunnel site explains his view: *„This is the last evidence that all of this was genocide,…as well as the final evidence that during this genocide, the market went on"* – and it's evidence, caving in.

However, if places to be remembered *cave in*, disappear or are dismantled the memory goes on. The capacity for integration of memories lingers even when there is a solidified legal language that is to de-fragment the events to unrecognizable timelines. At least that is one good experiment that resulted from the Hague. The moral stance of endurance conquers and confronts all national and/or foreign politics. It confronts amorality and visible profiteering (villas, factories, islands, store-chains, whole cities, endlessly etc.) bought on the expense of the time of suffering of others. *Spiritual memorizers* of the just and moral remain. The social nausea of claiming ones freedom through bodies remains, once more, capable of defending ones people, for which the second time around, one must testify of the reasons they are 100% invalids. Yet, always strong enough to oppose moral invalids, withstanding the coldness of bureaucratic „non-understanding" or the opportunity, if presented to defend, once more, what is defended and founded. There is, again, a chance of an appeal of conscience for all neglect. The neglect is huge. The elite, with its utilitarian self-negationism and tyrannical political correctness neglected the fact that there is a Serb minority in need of protection. Which Serb minority? The minority that was under threat for their lives when in line with the majority of Croats, in 1991. The Serbs that were Croatian veterans, side by side with the majority, defending their country of Croatia. Those Serbs capable of testifying that genocide was conducted upon Croatian people and therefore capable of establishing a new relationship of trust based on the acknowledged truth. Those Serbs that are not afraid to orientate us to the remains of the, to this date, *missing*. It was omitted to acknowledge that all the *missing* have a posthumous right to be heroes, although their voices were not heard through the local radio at the golgothic days of Vukovar and Croatia. They might be missing „only" with bodies, but their names remain, and if we memorize, their faces remain in the photo frames of their mothers, spouses, children and relatives. The reason that they remained *missing* is frighteningly alive today. Yet today as it was then, it is obvious that no empire can be built on

populational equilibriums and *totalitarian homicides*. The civilization of destroying bricks will always be conquered by and through the assembled bricks as symbols of finding a moral just (such as the mothers arose in front of the UNHCR in Zagreb, 1992, to be later pulled down). After all, finding the Levinas's face of goodness in the Other starts with a capability of escaping an amnesia of dehumanization. To be a Croat is to memorize, to honour and have faith in Croatian Veterans and their families.

References

BAXI, U. (2002), *The future of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.

CASTELLS, M. (1997), *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers.

ČOLIĆ, S., ŠPOLJAR VRŽINA, S. (2014), Neki modernistički i postmodernistički pristupi identitetu: razlike i prijepori. In: *Kultura, identitet, društvo – europski realiteti*, BREKALO, M. et al. (Eds.), Osijek – Zagreb: Odjel za kulturologiju, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek and Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 64-77.

FANON, F. (1963), *The wretched of the earth*. New York: Grove Press.

FINKIELKRAUT, A. (1992), *Kako se to može biti Hrvat?* Zagreb: CERES.

LAMBRICHS, L. L. (2005), *Nous ne verrons jamais Vukovar*. Paris: Editions Philippe Rey.

LAMBRICHS, L. L., GRMEK, M. D. (2011), Kreativna misao suočena sa mitovima našeg doba. *Colloque des contacts Croato-Francais*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

LAMBRICHS, L. L. (2014), Što znači biti subjekt, i građanin, u povijesti? Susret sa stvarnim. In: *Kultura, identitet, društvo – europski realiteti*, BREKALO, M. et al. (Eds.), Osijek – Zagreb: Odjel za kulturologiju, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek and Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 15-24.

ŠPOLJAR VRŽINA, S. (2005), Antropološki osvrt na „ekvilibrij" patnje i Haški sud. *Znanstveno-stručni skup: Vukovar '91 'Haški sud – djelovanje međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju*, 10. studenog 2005.

ŠPOLJAR VRŽINA, S. (2009), Hrvatski Domovinski rat i prakse posramljivanja – antropološki osvrt. In: *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga domovinskog rata*, ŽIVIĆ, D., ŽEBEC, I. (Eds.), Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 243-262.

ŠPOLJAR VRŽINA, S. (2010), Mirna reintegracija, nemoralna „pravda", nemirna međunarodna savjest – prilog antropologiji Vukovara. In: *Mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja: očekivanja, učinci, perspektive*, ŽIVIĆ, D., CVIKIĆ, S. (Eds.), Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 115-132.

ŠPOLJAR VRŽINA, S. (2012), Anthropology of Vukovar: Strategically Revealing the „Civilizing Missions" and Practices of the Culture of Death. In: *Victor quia victima. Nada za Hrvatsku*, ŽIVIĆ, D. (Ed.), Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 133-170.

ŠPOLJAR VRŽINA, S. M., ČOLIĆ, S., ŠOLA, I. (2014), European Identities, Europeanization and Epistemological Violence. In: *Kultura, identitet, društvo – europski realiteti*, BREKALO, M. et al. (Eds.), Osijek – Zagreb: Odjel za kulturologiju, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek and Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 278-290.

VUKOVAR I HRVATSKA IZMEĐU RATNOG I POLITIČKOG RAZARANJA

Renato MATIĆ

Uvod

Tema ovoga teksta kontinuitet je aktivnosti koje se po svojim posljedicama očituju kao destruktivne, a koje su prisutne u hrvatskom društvu te izravno i neizravno pogađaju Vukovar kao jedno od najosjetljivijih područja. Posebno će se pokušati argumentirati teza da se ratno razaranje nastavilo kroz poslijeratno političko djelovanje, u smislu analize različitih oblika „mirnodopskog zločinačkog djelovanja" koje se pored očitih ekonomskih pokazatelja lošeg i destruktivnog gospodarenja ogleda u nedjelotvornosti izvršnih i pravosudnih vlasti kroz opstrukciju procesa „raščišćavanja prošlosti". Tu se prije svega misli na sve zajedničke teškoće i osobne tragedije koje se gotovo sustavno obnavljaju nepriznatom i nevidljivom, ali prema posljedicama i te kako očitom opstrukcijom provedbe zakona prema počiniteljima različitih oblika zločina. Nadalje će se pokušati razotkriti sve one druge političke aktivnosti, prije svega „moralnopoduzetničke", kojima se neprekinuto održavaju i jačaju nove unutardruštvene napetosti i sukobi, čime se proizvodi klima duboke podijeljenosti i nepovjerenja (Matić i Dremel, 2011., 2014.). U završnom će se dijelu teksta otvoriti rasprava o procesu „razaranja budućnosti", koji je već prisutan tako što je u dramatičnoj mjeri zahvatio i živote onih generacija koje ni na koji način nisu odgovorne za uzroke zločina ili same zločine počinjene kako u vrijeme agresije na Hrvatsku, tako i u poslijeratnom razdoblju.

Prije svega treba definirati pojmove koji u velikoj mjeri oblikuju ovaj tekst, a koji se u svakodnevnom rječniku znatno razlikuju od ovdje primijenjenog opsega i sadržaja, a to su zločin i nasilje. I zločin i nasilje prepoznatljivi su prema istom nizu vidljivih posljedica, a to su ograničenje, šteta, trpljenje, bol, patnja ili smrt. Pojam zločina obuhvaća svaki oblik društvenog djelovanja, društvenog odnosa, kao i društvene neodgovornosti koji u odnosu na život, zdravlje ili dobro rezultira ograničenjem, štetom, trpljenjem, boli, patnjom ili smrti (Matić, 2003.). Pod nasiljem se razumijeva prije svega svako društveno djelovanje i svaki društveni odnos u kojemu jedan akter (izvor ili nositelj dominantne moći) instrumentalizira moć nad drugim akterom s nedostatnom moći (žrtvom) s ciljem ostvarenja kontrole ili destrukcije koje ima za posljedicu ograničenje, trpljenje, bol, patnju ili smrt. Razlika je u tome što se pod nasiljem razumijeva destrukcija i kontrola živog i neživog svijeta, i što je značajno

prisutna svjesna primjena moći s ciljem kontrole ili destrukcije žive i nežive stvarnosti, dok se zločin uglavnom odnosi kako na svjesnu aktivnost, tako i na oblike društvenog djelovanja koji uključuju neodgovornost, nebrigu i neosjetljivost, koji više izravno ili posljedično pogađaju i razaraju primarno ljudski život i zdravlje, kao i život zajednice, neovisno o tome koliko je prisutna svijest o primjeni moći kako bi se ostvarila kontrola ili destrukcija (Matić, 2007.a, b).

Što je to „mirnodopski zločin"?

Mirnodopski se zločin odnosi na kontinuitet djelovanja odgovornih društvenih aktera koja se prema vidljivim ali i predvidivim posljedicama mogu imenovati zločinačkim, a koja se osim u mjerljivim ekonomskim pokazateljima lošeg i destruktivnog gospodarenja ogledaju u nedjelotvornosti izvršnih i pravosudnih vlasti kroz opstrukciju procesa „raščišćavanja prošlosti". Tu se misli na sve zajedničke teškoće i pojedinačne traume ratom pogođenih osoba koje se sustavno obnavljaju svakom aktivnošću odgovornih društvenih aktera usmjerenih prema bilo kakvom specijalnom ili partikularnom interesu. Riječ je prije svega o po sebi nepriznatom i manipulacijom prikrivenom djelovanju, ali zato prepoznatljivom prema konačnim rezultatima. Oni se protežu od deklarativno naglašavanog ali sadržajno ispraznog izražavanja suosjećanja, pa sve do očite opstrukcije raščišćavanja spoznaje o sudbini nestalih, kao i provedbe zakona prema počiniteljima različitih oblika zločina (Matić, 2009.).

Na ovome mjestu treba pojasniti da se u društvenoj stvarnosti može prepoznati jedna gotovo egzaktna zakonitost. Riječ je o tome da se izbjegavanjem sankcija upućenih prema počiniteljima bilo kakvog oblika nasilja izravno ugrožavaju prava svih ostalih članova društva (Matić, 2007.a, b). Pojednostavljeno, iskustvo osoba koje su bile izložene nekom obliku nasilja, a koje nije razotkriveno i zaokruženo pravednom kaznom za počinitelja nasilja, žrtvama nasilja govori da njihovo trpljenje i traume nemaju značaj u usporedbi s nekim apstraktnim „važnijim", „dugoročnim" i „širim" interesima. Osim toga, iskustvo ih uči da su u očima društva dužni trpjeti nasilje jer su prava pojedinaca sklonih nasilju važnija od njihovog prava na život, zdravlje i dostojanstvo. Ne manje zlokobna posljedica nedjelotvornog institucionalnog sprječavanja i sankcioniranja zločinačkih i nasilnih aktivnosti jest nasilje koje se događa kao spontan nasilni odgovor na nasilje, čime se višestruko uvećava opasnost stvaranja neprohodne „spirale" nasilja (Matić i Dremel, 2009., 2013.). Sve dok prosudba o nasilju ovisi o tome koga u simboličkom smislu predstavlja nasilnik a koga žrtva, nasilje je teško razotkriti i spriječiti. Naprotiv, primjetan je strah od ispravne odluke i postupaka koji bi sustavno obeshrabrivali sklonost nasilju a ohrabrivali miroljubivu komunikaciju, ali i sve ostale sudionike iste društvene stvarnosti koji se protive nasilju.

S posljedicama dugotrajnog taloženja opravdavanja i prihvaćanja zločina i nasilja kumulativno će se suočiti svaka iduća generacija, a što su te naslage brojnije, deblje i gušće, manja je vjerojatnost jasnog prepoznavanja pravih uzroka zločina i nasilja, kao i onih aktivnosti koje bi jamčile djelotvornu zaštitu i prevenciju. S nejasnoćama oko uzroka nasilja, kao i svakog oblika društvene neodgovornosti koji rezultiraju negativnim posljedicama za građane i društvo, teško je povezati osnovni odnos uzroka i posljedica, pa tako i činjenicu da su spomenuti slojevi opravdavanja i prihvaćanja nasilja kao očekivanog i „normalnog" modela postizanja ciljeva zapravo slojevi nepravednih društvenih odnosa na kojima nije moguće graditi budućnost društva. Takva društvena stvarnost otvara širok prostor mogućnosti da svaki oblik nasilja od pojedinačnog ekscesa pa sve do ratnih zločina postanu događaji na koje se s vremenom treba naviknuti kao na nešto redovito, očekivano i neizbježno. U očima mladih članova društva, ako su univerzalno nepoželjni i sramotni primjeri nekim oblikom manipulacije predstavljeni kao „naši" te ako su počinjena nedjela prikazana kao „herojska djela", takvi nasilnici i zločinci postaju poželjni uzori. Konačno, svi imamo iskustvo kako su ratni profiteri preimenovani u uspješne poduzetnike, kao i to da je njihova „sposobnost" i „poduzetnička vizija" postala mjerilo uspjeha i neuspjeha svih ostalih članova društva. Činjenica da su pošteni i časni članovi društva koji su desetljećima stvarali društvena dobra preko noći ostali ne samo bez svog priznatog zarađenog udjela u vlasništvu, već i bez radnih mjesta, ako već nije zaboravljena, tada se interesne skupine u politici i medijima definiraju kao demagogija, nedostatak vizije ili nepoćudan oblik „nostalgije" (Matić, 2003.). Ista sudbina, samo s drugim nizom etiketa, s vremenom će zateći svakoga tko će pokušati ustrajati ne toliko na samoj sudbini nestalih osoba. O toj temi, istina, postoji barem deklarativan politički konsenzus, ali zato izostaje sustavan pritisak za ozbiljnom istragom, privođenjem, suđenjem i pravednom sankcijom za svakog tko je sudjelovao u nekom obliku ratnog zločina, neovisno o tome o kojem se stupnju odgovornosti radi – od izravnog sudjelovanja pa sve do prikrivanja informacija koje bi mogle pomoći provedbi pravde. Kao što je poznato, već su u optjecaju za takvu vrstu ustrajnosti izvrsno primjenjive političke kvalifikacije, od „onih koji inzistiraju na prošlosti" i „onih koji nas uporno vraćaju u prošlost", pa sve do „onih koji nam ne dopuštaju da se krene dalje".

Nije potreban poseban mentalni napor kako bi se istim pogledom obuhvatio kontinuitet od ratnog zločina, preko zločina počinjenih u vremenu okupacije, pa sve do onih aktivnosti, obilježenih neodgovornošću, nebrigom, neosjetljivošću ili jednostavno osobnim i specijalnim interesom koji na prvi pogled nije izravno proizveo zlu posljedicu, ali je s vremenom rezultirao trpljenjem, duševnom boli i patnjom pa sve do smrti osoba koje su, jednom pogođene zločinom, nastavile živjeti s iskustvom da ne postoji volja za pravednost i civiliziran odnos prema žrtvi.

U daljnjem će se tekstu pokušati razotkriti svakodnevno prisutni oblici aktivnosti kojima se kontinuirano osiguravaju okolnosti da se spomenuti zločini i dalje nesmetano događaju. Riječ je prije svega o političkim aktivnostima, točnije o moralnopoduzetničkim aktivnostima kojima se umjesto ublažavanja posljedica rata te djelotvornog suočavanja s istinom o pojedinačnim zločinima i dalje održavaju etničke napetosti i sukobi te proizvodi klima duboke podijeljenosti i nepovjerenja.

Moralnopoduzetničke aktivnosti i razorni učinci politike

Uloga političkih aktera i funkcija politike kao društvene institucije može se razumjeti u terminima strategijskog planiranja, odlučivanja i djelovanja. Dužnost političkih elita u suvremenom demokratskom društvu jest prepoznati ukupni društveni potencijal te ga uskladiti i usmjeriti prema ostvarenju općepoželjnih, ostvarivih i dugoročno održivih ciljeva, riječju raditi za opće ili zajedničko dobro. Sve drugo što vodi općem ili zajedničkom dobru moguće je prema posljedicama prepoznati u rasponu od devijantnih pa sve do društveno razornih ili zločinačkih aktivnosti. Umjesto rada za opće dobro, politika je u širem smislu, a u velikoj mjeri zahvaljujući totalitarnom nasljeđu, postala mjesto aktualizacije onih društvenih aktera koji su svjesni da ne raspolažu tehničkim terminom rečeno tržišnim vještinama ili ih ne žele razviti i nisu u stanju ponuditi i proizvesti konkretnu novu ekonomsku ili kulturnu vrijednost.

Na kulturnom području društvene stvarnosti, društveni akteri poput umjetnika, znanstvenika, sportaša, kao i proizvođači i poduzetnici koji na ekonomskom području proizvode novu vrijednost i zapošljavaju ostale članove društva, imaju kapacitet ponuditi kreativnu ideju, vještinu ili umijeće, što ostali članovi društva prepoznaju i kupuju kao konkretnu vrijednost i korist. Spomenuti društveni akteri uglavnom žive od svog rada, a ponekad ostvaruju i zavidnu materijalnu dobit, ugled i društveni utjecaj. Aktivnost koju takvi društveni akteri nude i prodaju u najširem je smislu moguće nazvati poduzetništvom. Nasuprot njima, pojavljuju se akteri koji ne mogu ponuditi ništa novo ili potaknuti suvremenike na stvaralačku akciju koja bi rezultirala kakvim konkretnim dobrom ili nekom novom vrijednošću. Ipak, ne odustaju od ambicije da uz svoje ime vežu bogatstvo, ugled i moć, pa kako bi to postigli pribjegavaju aktivnostima koje ne rezultiraju vrijednostima ili dobrom za sve ili za širi krug ljudi, već isključivo za njih same, užu grupu suradnika te za odabrane sljedbenike ili istomišljenike (Matić i Dremel, 2011.). Vještine kojima raspolažu i koje u okolnostima demokratski deficitarnog društva razvijaju politički akteri mogu se definirati kao moralnopoduzetničke, u smislu socijalnog konstruiranja legitimacija za fundamentalno nelegitimne aktivnosti. Moralnim poduzetnicima Howard Becker (1963.) naziva članove društva koji posjeduju moć kreacije i nametanja društvenih normi, a Stanley Cohen (1973.) osobe koje pokreću

moralnu paniku, tj. provociraju snažan osjećaj što ga izražava veći broj ljudi prema određenoj društvenoj skupini koja, kako se čini, prijeti u nekom trenutku društvenom poretku. Jedna od „najuspjelijih" djelatnosti u okviru moralnog poduzetništva proizvodnja je sumnjivih i nepoćudnih društvenih članova ili skupina, tj. dežurnih krivaca i neprijatelja. Rezultat je orijentacija javnosti prema izmišljenim društvenim problemima, i u tako kreiranoj društvenoj klimi sva se energija moralnopoduzetničkih aktera može usmjeriti ostvarenju specijalnih i privatnih interesa, a odgovornost za posljedice takvog djelovanja, tj. problema s kojima se potom suočava ukupna zajednica, uspješno će se pripisati unaprijed označenim „neprijateljima". Usporedno s opisanim aktivnostima, moralnopoduzetnički akteri grade klimu svoje nezamjenjivosti, a nerijetko i mesijanske uloge u borbi protiv „sila zla". Za obnavljanje društvene klime u kojoj se može održavati iluzija o vlastitoj nezamjenjivosti potrebno je uvijek iznova inducirati neki nov oblik moralne panike i tako trajno kod sljedbenika pobuđivati osjećaj neizvjesnosti i napetosti. Proizvodnja moralne panike obuhvaća proces potrage i identifikacije zajedničkog neprijatelja kojemu se relativno lako može pripisati svako pojedinačno zlo, moralna ili društvena šteta koja se dogodila, a potom se traži izvršenje pravde putem odmazde kako bi se iznova uspostavila društvena ravnoteža (Matić, Dremel i Šakić, 2014.) Krajnji ishodi moralnog poduzetništva kroz povijest poprimaju zastrašujuće razmjere: od tradicionalnog do nacističkog antisemitizma koji je svoj epilog imao u milijunima ubijenih i nestalih u Holokaustu; od boljševičke proizvodnje moralne panike zbog takozvane kontrarevolucionarne reakcije koja je svoje žrtve brojila od sovjetskih gulaga do Golog otoka; preko već spomenutog srednjovjekovnog i novovjekovnog lova na vještice do onog koji je pedesetih godina dvadesetog stoljeća u SAD-u pokrenuo republikanski senator Joseph McCarthy stvarajući antikomunističku histeriju; pa sve do velikosrpske propagande krajem dvadesetog stoljeća, koja je rezultirala zločinima od Vukovara, Ovčare, Ćelija, Voćina i Škabrnje, do Srebrenice i Kosova.

U tom nizu, kao i u nizu oblika koji svoje finale imaju u nasilju manjeg ili većeg intenziteta, slične političke aktivnosti opstaju i uvelike utječu na proširenu sliku politike koja se uspoređuje s prostitucijom. Premda se već i o bavljenju politikom ponekad zna govoriti kao o „nedjelatnosti" ili „antidjelatnosti", ona unatoč tome uspijeva metastazirati u svim mogućim oblicima i na svim društvenim razinama, i dalje se nadograđuje, učvršćujući masovnu iluziju da je aktivnost neophodna i nužna za opstanak društva. Politički akteri nemaju stoga dovoljno uvjerljivu motivaciju odustati od realizacije osobnih i partikularnih ciljeva kako bi svoje aktivnosti preusmjerili prema ostvarenju općepoželjnih, ostvarivih i dugoročno održivih ciljeva. Sve dok izostaju usklađeni institucionalni napori da se „raščiste" nataložene nepravde kao posljedice ratnog i poratnog nasilja, i sve dok su takvi napori rezultat pojedinačnih aktivnosti ili ponekih

civilnih udruga, društvo tiho ali sigurno opstaje u „začaranom krugu“ zločina i trajne nesigurnosti. Taj začarani krug ima svoja unutarnja pravila koja postupno postaju prihvatljiva ne samo članovima društva sklonim socijalnoj neodgovornosti i različitim oblicima zločina, nego i onim članovima društva kojima ta sklonost nije svojstvena (Matić i Dremel, 2013.).

Što se može očekivati u okolnostima naslijeđene i još uvijek aktualne dominantne logike socijalne neodgovornosti te nepostojanja zajedničkog iskustva koje bi bilo utemeljeno na afirmaciji pravednosti, solidarnosti i uvažavanju vrijednosti života i dostojanstva svih građana?

Kakav se proces „izgradnje budućnosti“ može očekivati?

Za početak je najbolje postaviti povratno pitanje: ako je ratna i neposredno poratna stvarnost bila dominantno obilježena nasiljem i razaranjem, ako poslije toga sve do danas nije ostvarena opća operativna suglasnost da se pokrene neselektivno i univerzalno otklanjanje posljedica kao i dosljedno sankcioniranje nasilja i zločina, koliko je izvjesna budućnost u kojoj se aktivnosti i odluke nositelja društvene moći ne bi temeljile na logici koja dovodi do nasilja i razaranja?

Relativno pouzdanu procjenu globalne orijentacije najodgovornijih društvenih aktera moguće je ponuditi jednostavnom analizom svakodnevnog iskustva. Takav pristup govori da se umjesto oblikovanja osnovne uloge koja se u demokratskom društvu očekuje od političkih elita, a to je usklađivanje i mobilizacija ukupnog humanog i intelektualnog potencijala prema kreativnim rješenjima problema i izgradnji društva poželjnog za življenje, pretežita politička aktivnost svodi na tradicionalan i višestruko ponavljan model emocionalne manipulacije i zamjene teza. Riječ je, prije svega, o recikliranju prošlostoljetnih ideoloških sukoba kroz koje se pokušava kontrolirati nagomilana negativna društvena energija. Njenim preusmjeravanjem daleko od realnosti i konkretnih problema s kojima se treba suočiti pokušavaju se izbjeći teme rizične za nositelje društvene moći, teme o uzrocima nataloženih slojeva ekonomskih i političkih nepravdi, kao i njihovih glavnih autora u likovima uzurpatora nekad zajedničkog tj. društvenog vlasništva. Takva je manipulacija relativno trajna i djelotvorna jer je njome na prvom mjestu realizirana iluzija o ideološkom, pa sukladno tome i aktualnom stranačkom uporištu i izvorištu. Uspješno je prikrivena istina da navedena orijentacija političkih aktera nema stranačku boju te da neovisno o stranačkoj pripadnosti ili nepripadnosti akteri koji su proteklih godina koristili rat, siromaštvo i društveni nered za privatne interese pod svaku cijenu žele izbjeći pozornost javnosti. Ideološke podjele i teme koje se obnavljaju, razumljivo, ništa korisno ne proizvode, ali zato uvijek iznova mobiliziraju novu golemu emocionalnu energiju koja se, ako ne postoje zajednički prihvatljive

strategije i jasni ciljevi, može držati pod kontrolom na samo jedan način – daljnjom manipulacijom.

U tom se začaranom krugu politički akteri zaduženi za kontrolu napetosti i preusmjeravanje negativne energije rado i iskustveno vrlo uspješno služe tehnikom traženja i izbora ritualne žrtve ili „žrtvenog jarca". Za tu se ulogu izabiru one društvene skupine i pojedinci koji se prema potrebi nude javnosti kao glavni krivci za sve ono negativno, a sudionici društvenog života, neovisno o stupnju svjesnosti o tome o čemu je riječ, pristaju na takvu komunikaciju, to vide ili samo žele vidjeti kao negativno. Društvena funkcija izabranih krivaca jest isključivo trpjeti progon, u rasponu od prigovaranja, nepovjerenja i izbjegavanja pa sve do najgorih oblika zlostavljanja i ubijanja, a to bi na neko vrijeme trebalo zadovoljiti potrebu za odmazdom i tako smanjiti razinu ukupne napetosti. Istodobno, izvršitelji koji operativno provode plan moraju strogo voditi računa o tome da se ni u kojem slučaju ne ugroze interesi samih autora, osobito društvenih aktera koji su trebali biti zaštićeni ukupnim scenarijem. U konkretnim i aktualnim okolnostima našeg društva, u ulozi „žrtvenog jarca", pored uvijek dobrodošlih klasičnih ideoloških figura u različitim nijansama crnog i crvenog, ili različitih po nekoj vrsti podrijetla i pripadnosti, ili različitih prema nekom obliku životnog izbora, pojavljuju se i mnoge druge društvene skupine: od liječnika i nastavnika, branitelja i umirovljenika, preko građana čiji je zločin relativno stalna plaća, pa sve do onih koji ne uspijevaju redovito platiti režije i poreze. Slični ali specifičniji scenariji pripremaju se za pojedine osobe u rasponu od do jučer nedodirljivih ili stranački umreženih, ali sada izvan dosega milosti velikih interesnih grupa, pa sve do manje poznatih osoba, bez većeg materijalnog i političkog utjecaja, ali možda s nekim simboličkim kapitalom koji bi trebalo kompromitirati. U prvoj se grupi nalaze i oni čiji se plijen broji u milijunima, i oni s nešto manjim ulovom, ali se javnosti gladnoj pravde predstavljaju kao „najveće ribe". Pritom se naravno uspješno upravlja iluzijom da iza svakog velikog kadra jedne „ribe" bezbrižno i nevidljivo plivaju one višestruko i stotinu puta veće. Uvijek su najsigurniji izbor za ulogu žrtvenog jarca i linč javnosti osobe koje nemaju nikakvo zaleđe, a pritom nije važno jesu li doista odgovorni za nešto ili tek osumnjičeni ili samo oklevetani. Pored njih, a baš kao i u svakom prijašnjem režimu, omiljena su meta profesionalnih lovaca na glave, naravno oni neumreženi građani koji su vjerujući u slobodu govora riječima pogodili nekoga tko ne smije biti pogođen. Kada je u pitanju izbor ritualne žrtve bitno je da baš svatko može biti označen krivim, odgovornim ili barem sumnjivim, a samo se ni u kojoj kombinaciji ne pojavljuju pojedinci čija se gramzivost teško može opisati brojem, a koji su osiromašili sadašnje i buduće generacije i najzaslužniji su za ono realno nezadovoljstvo. Pored njih su od pogleda zaklonjeni i oni društveni akteri koji kontroliraju najveću društvenu moć, pa prema tome imaju najveću

objektivnu odgovornost za sliku društvene sadašnjosti i budućnosti. Ono što sigurno daje veliku početnu prednost autorima manipulacije jest činjenica da će se i u javnosti uvijek lakše „primiti" ideja da su krivi „drugi", „oni" ili „njihovi", nikada „mi", „naši" i „ja". U svakom slučaju, nema sumnje da su svagdje i uvijek najotporniji i najdulje opstaju interesi za čiju bi zaštitu njihovi nositelji bili spremni isprovocirati građanske sukobe manjih, većih ili totalnih razmjera te sa sigurne udaljenosti promatrati kako se građani međusobno progone i ubijaju.

Zaključak

Koliko god su razaranje i nasilje obilježili prošlost, a prema vidljivim posljedicama na planu ljudskih sudbina, međuljudskih odnosa a potom i izostanka ekonomskog razvoja i samu sadašnjost ukupnog hrvatskog društva te posljedično Vukovara kao posebno osjetljivog područja, proces razaranja nije zaustavljen ni usporen, tek je možda preoblikovan. Također, nema znakova odustajanja od logike donošenja odluka koja je do sada sustavno proizvodila negativne posljedice. Sve dok takva logika nastavlja živjeti, zajamčeno je samo to da će uskoro dramatično zahvatiti i nezaustavljivo razarati živote svake nove generacije koja ni na koji način nije odgovorna za uzroke zločina, ni za same zločine, niti za boli i patnje koje ostaju kao posljedice proživljenog iskustva zločina. Ukupne troškove neodgovornosti nositelja moći koji su po definiciji zaduženi za kreaciju vizije mirotvornog, demokratskog i poticajnog društvenog okoliša, da se raščiste nataložene društvene nepravde kao posljedice nasilja, uvijek iznova plaćaju uglavnom oni građani koji žive izvan prostora „strateških odluka" i oni kojima nije do nasilja, koji ga izbjegavaju i ne žele ga činiti drugima. Ali upravo njih svi prijašnji neraščišćeni masovni ili pojedinačni nasilni događaji, koje su pripremali, potaknuli, izveli ili samo prešutjeli njihovi prethodnici ili suvremenici, sustižu poput prokletstva. Žrtvom nasilja u smislu izravnog trpljenja ili u smislu otplate tuđih grešaka, dugova i zločina postaje se najčešće i najsigurnije uz iluziju da se nasilje događa samo drugima i da je najbolje ne gledati ga, ne spominjati i ne miješati se ni na bilo koji način analitički ili kritički proučavati. Upravo se tako ostvaruju svi potrebni uvjeti da se učvrste predrasude o nasilju prošlosti, ožive mitovi koji ga opravdavaju, i da se ono uvijek iznova nesmetano razvija i ponavlja na svim prostorima i u svakom vremenu.

Nijedna nacionalna, a kada je riječ o području Vukovara nijedna lokalna vlast do sada nije „iznevjerila očekivanja" aktera koji su u prošlosti donosili odluke i provodili aktivnosti koje su rezultirale nepravdom, nasiljem i razaranjem. Nasuprot njima, u smislu količine ekonomske i političke moći, žive njihovi sugrađani koji sve vrijeme pristaju uz društvene obveze i poštuju zakone, a upravo zahvaljujući svojoj kooperativnosti, u svakodnevnom životu doživljavaju neugodnosti, frustracije i razočaranja. Tako

je, zahvaljujući s jedne strane građanskoj dobronamjernoj kooperativnosti a još više bitnom deficitu svijesti o demokratskoj ulozi i stvarnoj količini neiskorištene moći te konačno o svojevoljnom odustajanju od građanske odgovornosti, i dalje moguća takva raspodjela moći na jednoj strani te trpljenja i podnošenja na drugoj. Hoće li se, koliko dugo i u kojoj mjeri nastaviti proces razaranja, ili će se on zaustaviti, a konačno bez ičije „fige u džepu" sustavno raščistiti i pospremiti prošlost, uz istodobnu mobilizaciju svih kreativnih potencijala prema optimističnoj i svima poželjnoj budućnosti? Ne podcjenjujući nezanemarivu snagu i volju elita moći, koje bi svojom voljom i dobrom namjerom prema općem dobru znatno mogle ubrzati pozitivne procese, konačan rezultat ipak i prije svega ovisi o uključivanju i djelotvornom umrežavanju za sada raspršenih dobronamjernih i optimistično zainteresiranih osoba i skupina koje su i do sada sve vrijeme pokazivale ustrajnost u dobroj volji i namjeri.

Literatura

ABERCROMBIE, N., HILL, S., TURNER, B. S. (2008.), *Rječnik sociologije*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

BECKER, H. (1963.), *Outsiders: Studies in The Sociology of Deviance*, Glencoe: Illinois Free Press.

COHEN, S. (1973.), *Folk Devils and Moral Panics*, London: Paladin.

MATIĆ, R., DREMEL, A., ŠAKIĆ, M. (2014.), Manipulacije predrasudama i mitovima: primjer Vukovara, u: D. ŽIVIĆ, S. ŠPOLJAR VRŽINA, S. CVIKIĆ, I. ŽEBEC ŠILJ (ur.), V*ukovar '91. – genocid i memoricidna baština Europske unije*, Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, 127-139.

MATIĆ, R., DREMEL, A. (2013.), Towards a Well-Ordered Society: Exiting The Vicious Circle of Crime, u: *Criminal Justice and Security – Contemporary Criminal Justice Practice and Research: Conference Proceedings*, G. MEŠKO, A. SOTLAR, J. R. GREENE (ur.), Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security, 229-243.

MATIĆ, R. (2012.), Društvo, interes, moć – odnos prema žrtvi, u: D. ŽIVIĆ (ur.), *Victor quia victima. Nada za Hrvatsku*, Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 171-184.

MATIĆ, R., DREMEL, A. (2011.), *Moralno poduzetništvo u disfunkciji nacionalnog i regionalnog društvenog razvoja*, u: A. ŠUNDALIĆ, K. ZMAIĆ, T. SUDARIĆ (ur.), *Gospodarske i kulturne odrednice regionalnog identiteta*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, Poljoprivredni fakultet u Osijeku, 155-166.

MATIĆ, R. (2010.), Funkcionalna razina povjerenja, u: D. ŽIVIĆ, S. CVIKIĆ (ur.), *Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*, Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 243-260.

MATIĆ, R., GROZNICA, A. (2009.), Hrvatsko društvo i začarani krug kriminala, *Revija za sociologiju*, vol. 39, no. 3, 145-160.

MATIĆ, R. (2007.a), Društvo i nasilje – kako nasilje postaje prihvatljivo i poželjno?, u: V. KOLESARIĆ (ur.), *Psihologija i nasilje u suvremenom društvu*, Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 21-33.

MATIĆ, R. (2007.b), Analiza identitetskog potencijala jednog regionalnog društva (primjer Slavonije i Baranje), u: A. ŠUNDALIĆ, B. PETRAČ (ur.), *Globalizacija i regionalni identitet*, Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, Poljoprivredni fakultet u Osijeku, 163-184.

MATIĆ, R. (2003.), *Društvena promocija bezakonja. Uvod u sociologiju devijantnosti*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

INVERZNA GEOMETRIJA I BITKA ZA VUKOVAR

Andrija PLATUŽIĆ
Ozren ŽUNEC

Stvarnost neumoljivo opovrgava laičku percepciju o uobičajenom, normalnom i na neki način viteškom ratovanju samo na otvorenom, nenaseljenom prostoru. Nasuprot toj naivnoj, donekle romantiziranoj predodžbi, ratovi se kroz čitavu povijest jednako često vode i u gradovima, oko njih, te naravno *za* gradove i druga naseljena mjesta, i to najčešće lišeni bilo kakvog viteštva. Mumford primjerice tvrdi: „Čim je rat postao jedan od razloga za postojanje grada, njegovo obilje i moć učinili su ga prirodnim ciljem" (Mumford, 1961., 43). Spomenutim laičkim predodžbama ili drugim razlozima potaknuta dublja etička razmatranja samo su dio rasprava stručne i šire javnosti o urbanom ratovanju. Te se rasprave naravno ne ograničavaju na razmatranje taktičkih okolnosti, već sežu sve do najširih strategijskih okolnosti urbanog ratovanja. Na primjer, gotovo su neiscrpan izvor raspravama dileme poput onih je li trebalo napasti Rim u Drugom punskom ratu, napustiti Siget pred Turcima, braniti Moskvu 1812., samo blokirati, a ne napadati Staljingrad 1942.

Kad je riječ o Bitci za Vukovar, njeni različiti strategijski i taktički te brojni drugi aspekti već su obrađivani u brojnim radovima, člancima i knjigama. Ovaj rad koncentrira se na jedan poseban aspekt bitke, naime na način na koji su hrvatski branitelji, u situaciji neprijateljeve velike premoći u ljudstvu i tehnici, iskoristili urbani prostor za postavljanje i održavanje uspješne obrane.

Ekspanzija gradskog prostora

Konceptualizira li se bilo koji sukob primjenom vatre i manevra obiju sukobljenih strana u dimenzijama vremena, prostora, moći, volje, svijesti o situaciji i resursa (Kiefer, 2004.), tada se sukob u gradu bitno razlikuje od drugih upravo dimenzijom prostora (slika 1). U ovom modelu manevar i vatre drže se osnovnim sredstvom utjecanja na vlastitu odnosno protivničku slobodu djelovanja. Pri tome, vatre smanjuju slobodu djelovanja protivnika utjecanjem na njegove sposobnosti u svim navedenim dimenzijama, a manevar povećava vlastitu slobodu djelovanja utjecanjem na vlastite sposobnosti u tim istim dimenzijama. Dimenzija moći je u ovom modelu sažeto iskazana kao sposobnost prisiljavanja nasiljem ili vjerodostojnom prijetnjom nasiljem. Dimenzija volje opisana je kao odlučnost temeljena na jedinstvenim ljudskim kvalitetama samosvijesti, emocijama, imaginaciji i iracionalnim vjerovanjima. Dimenzija

svijesti o situaciji obuhvaća znanje koje omogućuje djelovanje u realnom vremenu i dugoročno investiranje u obrazovanje kao podlogu nadmoćnijem odlučivanju. Dimenzija resursa obuhvaća populaciju, prirodne izvore, novac, infrastrukturu itd. (Kiefer, 2004.). Dimenzije vremena i prostora podrazumijevaju se u njihovom općem značenju.

U čemu je posebnost gradskog prostora? Gradski prostor znatno je ograničeniji od nenaseljenog. Iako i u nenaseljenim prostorima postoje zapreke i pregrade koje u manjoj ili većoj mjeri, a ponekad i bitno, utječu na kretanja, u gradu je svako kretanje uvjetovano dimenzijama i rasporedom ulica, trgova, parkova, zgrada i blokova zgrada. Unatoč tome što višekatnice, terase, krovovi, podrumi, podvožnjaci i nadvožnjaci otvaraju dodatnu mogućnost kretanja i u vertikalnoj dimenziji prostora, ono je u toj dimenziji kao i u čitavom gradskom prostoru bitno ograničeno odnosno visoko kanalizirano. Posljedica je kanaliziranosti veća izloženost neprijateljskom djelovanju, pogotovo vatrama, te u konačnici povećana smrtnost. Suočeni s neizbježnošću kretanja u takvim krajnje nepovoljnim uvjetima gradski borci pokušavaju na svaki način izbjeći korištenje otvorenih prostora ulica, trgova i drugih elemenata prostora namijenjenih kretanju, poput vrata i prozora, te nerijetko kroz povijest dolaze na zamisao otvaranja raznih improviziranih rupa, okana i drugih prolaza u zidovima, stropovima i podovima.

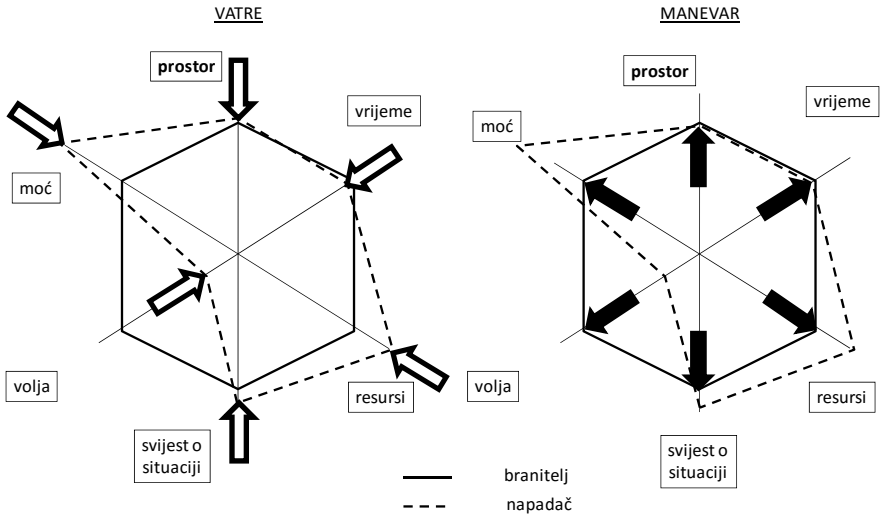

Slika 1. Manevar i vatre u šest dimenzija (preuzeto i prilagođeno iz Kiefer, 2004.)

Na tu su zamisao nadošli i branitelji Vukovara te je uspješno primijenili. Terminima opisanog modela šest dimenzija može se postaviti teza: manevrom u dimenziji prostora branitelji Vukovara su pozitivno utjecali na smanjenje nepovoljnog relativnog odnosa spram napadača u većini sposobnosti[1] i tako povećali svoju slobodu djelovanja.

Ideja probijanja improviziranih otvora kroz povijest

U povijesti se nerijetko nailazi na tragove i dokaze ideje probijanja improviziranih otvora, od ratova antičkog doba pa sve do današnjih ratova poput onih u Afganistanu i sa samoproglašenom Islamskom državom Iraka i Levanta.

Prvi poznat nam primjer kretanja kroz probijene zidove kuća datira sa samog početka Peloponeskog rata i dokumentiran je u Tukididovoj *Povijesti*. U rano proljeće 431. pr. n. e. Tebanci su napali atensku saveznicu Plateju u Beotiji. Platejski oligarsi, koji su uz pomoć stranog zavojevača bili namislili doći na vlast nad građanima, otvorili su Tebancima gradska vrata te je njih oko tri stotine bez otpora ušlo u grad i zauzelo ga. Ignorirajući zahtjeve oligarha da unište njihove neprijatelje, Tebanci su nastojali grad sklonuti na savezništvo. Kad su platejski građani uvidjeli da je Tebanaca manje no što im se isprva učinilo, prividno su prihvatili savez ali su odlučili napasti Tebance i svladati ih. O pripremama Platejaca za predstojeću bitku u gradu Tukidid izvještava ovako:

> „Odluče dakle na njih navaliti, stanu se skupljati i probijati zajedničke zidove (*diorýssontes toùs koinoùs toíkhous*) između sebe, da ih ne bi opazili ako bi išli ulicama; stavljali su po ulicama kola bez tegleće marve, da im budu umjesto zida, i ostalo su spremali što se kome činilo da će biti korisno u tadašnjim prilikama“ (II.,3).[2]

Nakon što su tako pripremili bojište i razmjestili snage, Platejci su – kako bi iznenadili neprijatelja i iskoristili njegovo slabije snalaženje u gradu – u osvit zore napali Tebance i uspjeli ih nagnati u bijeg; budući da Tebanci nisu znali naći prolaze i izlaze iz grada, mnogo ih je stradalo i bilo zarobljeno, pa je grad brzo oslobođen (II.,4). Platejska taktika pokazala se superiornom. U vrlo nepovoljnoj situaciji kad su Tebanci već bili u gradu, zavladali njime te držali pod nadzorom najvažnije prometnice, kretanje i prikupljanje Platejaca po ulicama i trgovima bilo je onemogućeno pa su, kako bi uspjeli provesti

---

1 Time se ne isključuje postojanje pozitivnog doprinosa i u drugim dimenzijama, niti se nužno tvrdi da je doprinos u dimenziji prostora nužno najveći.

2 Tekst prema izdanju Tukidid: *Povijest Peloponeskog rata*. Preveo Stjepan Telar. Priredio Damir Salopek. Zagreb: Matica hrvatska, 2009. (Prvo izdanje: Preveo Stjepan Telar. Zagreb: Matica hrvatska, 1957.).

zamišljeni manevar, probijali prolaze u zidovima između kuća i na taj način koncentrirali snage i doveli ih na položaje za napad a da to neprijatelj nije mogao opaziti ni spriječiti. Tako je omogućeno da se – otvaranjem novog prostora onkraj komunikacija – već zauzeti grad oslobodi i to iznutra, upravo zahvaljujući tome što je unutar zaposjednutog prostora stvoren nov prostor koji je omogućio manevar branitelja. Važno je uvidjeti da glagol *diorýsso* znači „prokopavati, probijati" zidove, primjerice kod provaljivanja u kuće ili bijega iz zatvora, pa su dakle Platejci otvarali nove prolaze u zidovima a ne tek prolazili kroz postojeće, te su tako stvorili prostor ondje gdje prije nije postojao. Isto tako, značajno je i postavljanje po ulicama kola bez zaprega, čime je – osim što je stvorena maska pa čak i zaklon – Tebancima otežano kretanje po komunikacijama koje su kontrolirali, tako su Platejci istodobno povećavali odnosno stvarali svoj manevarski prostor i Tebancima smanjivali prostor. Pobjeda je bila takorekuć zajamčena. Glavnina tebanske vojske, koju su putem zadržale noć i nabujala rijeka i koja je pristigla tek nakon što su Platejci likvidirali ostatke odreda koji je upao u grad, također nije uspjela zauzeti Plateju (II.,5). Taktika branitelja pokazala se superiornom, a ključan moment bilo je probijanje zidova i stvaranje povoljne situacije za napad u uvjetima već gotovog poraza.

Jedan od najpoznatijih primjera uspješne obrane s osloncem na zgradu i iz nje prokopane prikrivene komunikacije jest svakako „Pavlovljeva kuća", epizoda iz Bitke za Staljingrad. U rujnu 1942. mlađi narednik Pavlov s tri je vojnika zauzeo stambenu trokatnicu u središtu grada koja se nalazila na ključnom mjestu obrane prilaza rijeci Volgi preko koje se održavao sovjetski mostobran. S pojačanjima od dvadesetak vojnika i nekoliko časnika ta se improvizirana utvrda održala puna dva mjeseca sve do sovjetske protuofenzive u studenome, te je Nijemcima nanijela nerazmjerne gubitke u tenkovima i ljudstvu. Branitelji su postavili vatrene položaje na svim otvorima zgrade, tako da su svakodnevne njemačke juriše odbijali višekatnom vatrom na koju su posebno bili osjetljivi tenkovi, a probijanjem zidova na katovima i u podrumu zgrade te prokopavanjem tunela do isturenih promatračnica i sovjetskih snaga u pozadini stvorili prikrivene komunikacije koje su im omogućavale izviđanje, vatru i opskrbu (Kitanović, 1983., 144-149).

Samo nekoliko mjeseci poslije u Italiji tijekom Bitke za Ortonu između Kanađana i Nijemaca nailazimo na još jedan primjer probijanja i korištenja improviziranih otvora u zgradama. U žestokim uličnim borbama doslovno za svaku zgradu obje su strane trpjele znatne gubitke. Izbjegavajući smrtonosnu vatru kojoj su bili izloženi u uskim ulicama, kanadski su vojnici počeli koristiti protutenkovska oruđa i priručne eksplozivne naprave za probijanje zajedničkih zidova u blokovima zgrada. Slamanje žilavog otpora Nijemaca često je zahtijevalo probijanje pregradnih zidova čak i između soba u stanovima. Takav način „čišćenja" zgrada brzo se proširio među Kanađanima, prerastao je u svojevrstan standardni operativni postupak i nazvan je taktikom probijanja

mišjih rupa (Zuehlke, 2011., 87-88). Od tada je termin probijanje mišjih rupa,[3] u svojim raznim izvedenicama, no ne uvijek i u izvornom značenju, ušao u pojedine doktrinarne priručnike zapadnih vojski.[4]

Ideja probijanja improviziranih otvora provodila se i u operaciji izraelske vojske 2002. u napadu na Nablus. Tehnološki i materijalno nerazmjerno nadmoćni Izraelci planski su i sustavno tijekom bitke gradili čitav sustav komunikacija međusobno povezanih prolaza kroz zidove, podove i stropove zgrada u urbanoj jezgri Nablusa. Zapovjednik elitne padobranske postrojbe koja je provela operaciju u kasnijim je izjavama čitav pristup nazvao inverznom geometrijom (Weizman, 2007.). U opisu ove operativne teorije on je demonstrirao i sposobnost konceptualiziranja i rekonceptualiziranja urbanog prostora u kontekstu oružanog sukoba. Demonstrirana sposobnost tog djelatnog časnika u izravnoj je vezi s njegovim profesionalnim obrazovanjem i naporima izraelske vojske uloženima u istraživanje i eksperimentiranje s urbanim prostorom u sukobima niskog intenziteta.

Tako je jednostavna od davnina poznata ideja probijanja rupa s vremenom prerasla u teoriju kretanja kroz elemente prostora funkcionalno nenamijenjenih kretanju.

Inverzija prostora u Bitci za Vukovar

Desetak godina prije pojave inverzne geometrije, ideja iz njene srži: probijanje zidova i kretanja kroz objekte radi povećavanja manevarskih mogućnosti, korištena je i u Bitci za Vukovar, ali i drugdje na hrvatskim urbanim bojištima. Da bismo stekli uvid u korištenje taktike i prednosti koje je pružala, razgovarali smo sa sudionicima Bitke za Vukovar i braniteljima iz karlovačkog prigradskog naselja. Kazivači su bili:

1. *Milan Rogić*, umirovljeni stožerni narednik HV-a, pripadnik 204. brigade, borio se na Trpinjskoj cesti i njenoj okolici te u Jadranskoj ulici koja izvodi prema Bobotskom kanalu (intervjuiran u Zagrebu 5. travnja 2014.);
2. *Željko Živanović*, brigadir HV-a, u vrijeme intervjua nastavnik na Hrvatskom vojnom učilištu, tijekom borbi za Vukovar obnašao dužnosti zapovjednika Kriznog stožera mjesne zajednice, zapovjednika izvidničkog voda, koordinatora rada kriznih stožera u istočnom dijelu bivše Općine Vukovar, zapovjednika izvidničke satnije i zapovjednika obrane grada prema Borovom naselju (intervjuiran u Zagrebu 23. listopada 2014.); te
3. *Dubravko Halovanić*, umirovljeni brigadir HV-a, jedan od organizatora postrojbi ZNG-a u Karlovcu te obrane na Turnju (intervjuiran u Karlovcu prilikom reambulacije Turnja 27. siječnja 2015.).

---

[3] „Mouse holing"; u literaturi se, iako znatno rjeđe, nailazi i na „house holing".

[4] Na primjer u publikaciji američke kopnene vojske ATTP 3-06.11 iz 2011.

Prvo pitanje koje nas je zanimalo odnosilo se na postanak same zamisli probijanja zidova radi stvaranja komunikacije u borbenim djelovanjima u urbanom pejzažu. Bivša Jugoslavenska narodna armija (JNA), u kojoj je u različitim svojstvima (kao ročnici, polaznici škola za pričuvne časnike ili kao dio njenog profesionalnog sastava) svojedobno služila obvezni vojni rok većina hrvatskih branitelja, u nekim je svojim pravilima predviđala kretanje kroz objekte odnosno prikrivenim smjerovima. Pregledom 16 pravila za različite pješačke postrojbe kopnene vojske JNA, izdavanih četiri desetljeća (Tablica 1), utvrdili smo da je njih 11 propisivalo da se u napadu na naseljeno mjesto ne koriste otvorene komunikacije, nego da se napreduje kroz objekte odnosno između njih,[5] a samo sedam propisivalo je stvaranje takvih komunikacija u obrani.[6] Broj takvih uputa s vremenom se smanjivao: sedam pravila iz razdoblja 1947.–1966. sadržavalo je pet uputa za napad i jednak broj uputa za obranu, devet pravila iz razdoblja 1975.–1988. sadržavalo je šest uputa za napad i samo dvije za obranu. Budući da su hrvatski branitelji koji su prošli kroz JNA i kojima je dob omogućivala sudjelovanje u Domovinskom ratu mogli biti upoznati samo s pravilima te druge grupe, jasno je da upute iz pravila – koja običnim ročnicima nisu ni bila dostupna – nisu mogle djelovati kao poticaj, ili, ako je riječ o profesionalnom sastavu, mogle su imati samo ograničen utjecaj. S druge strane, iz omjera uputa za napad i obranu očito je da je JNA kretanje kroz objekte ili između njih u napadu smatrala važnijim od gradnje prikrivenih komunikacija u obrani.

---

5 Primjer: „Pri napadu na naseljeno mesto, streljačko odeljenje se kreće kroz bašte, voćnjake, dvorišta, kanalizacionu mrežu, otvore u zidovima zgrada i duž ograda, birajući pravac koji je manje tučen neprijateljevom vatrom. Otvorene ulice, trgove, raskršća i druga otkrivena mesta treba izbegavati“ (*** *Pravilo*, 1980., 65; točka 119). Ostala pravila koja donose uputu za kretanje u napadu formuliraju je slično.

6 Primjeri: „Između zgrada, kroz bašte i dvorišta, kopaju se saobraćajnice ili se za saobraćaj koristi kanalizacija i prikriveni prilazi, koji se maskiraju i obeležavaju. Za saobraćaj preko ulica kopaju se saobraćajnice koje mogu biti pokrivene ili otkrivene“ (*** *Uputstvo*, 1960., 52; točka 118). Jedno drugo pravilo daje uputu za situaciju kad streljačka desetina (odeljenje) brani zgradu: „Zgrada treba da bude podešena za kružnu odbranu, a sa ostalim zgradama povezana saobraćajnicama (prikrivenim prilazima)“ (*** *Borbeno pravilo*, 1966., 62, točka 140). – Ostala pravila koja imaju upute za obranu međusobno se razlikuju u detaljima i po iscrpnosti.

Tablica 1. Upute za kretanje kroz objekte i između njih, u pravilima JNA 1947.–1988. godine

Naziv pravila (izvornik)	God. izd.	Razina postrojbe	Napad	Obrana
Privremeno pešadisko borbeno pravilo – I. deo: borac, odeljenje, vod, četa	1947.	Vojnik, desetina, vod, satnija	+	–
Privremeno pešadisko pravilo – II. deo: bataljon, puk	1947.	Bojna, pukovnija	+	+
Uputstvo o radu i borbenoj upotrebi pešadiske divizije	1959.	Divizija	–	+
Uputstvo o borbenoj upotrebi pešadiske čete i streljačkog voda	1960.	Vod, satnija	+	+
Borbeno pravilo (četa – vod)	1965.	Vod, satnija	+	+
Borbeno pravilo (pešadijski puk i bataljon)	1965.	Bojna, pukovnija	–	–
Borbeno pravilo (vojnik, grupa vojnika, odeljenje)	1966.	Vojnik, skupina, desetina	+(1)	+
		Ukupno 1947.–1966.	**5**	**5**
Pravilo pešadijska (brdska, planinska) brigada	1975.	Brigada	+	–
Pravilo pešadijski (brdski, planinski) bataljon	1976.	Bojna	+	–
Pravilo pešadijska (brdska, planinska) četa-vod	1977.	Vod, satnija	+	+
Pravilo pešadijski puk	1977.	Pukovnija	–	–
Pravilo divizija kopnene vojske	1979.	Divizija	–(2)	–(2)
Pravilo vojnik – odeljenje pešadije	1980.	Vojnik, desetina	+	+
Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka)	1984.	Brigada	–	–
Priručnik za rezervne vojne starešine komandire vodova i četa u pešadiji	1985.	Vod, satnija	+	–
Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)	1988.	Bojna	+	–
		Ukupno 1975.–1988.	**6**	**2**
		Sveukupno 1947.–1988.	**11**	**7**

(1) Daje posebnu tehničku uputu za probijanje zidova.
(2) Ne sadrži upute za borbu u naseljenom mjestu.

Ne čudi stoga što su na pitanje kako se došlo do ideje da se probijaju zidovi, naši kazivači odgovorili da je branitelje na probijanje prikrivenih komunikacija i rušenje zidova „nagnala nužda" i da nisu imali nikakvih prethodnih znanja o tome. Kazivač Živanović opširnije je protumačio podrijetlo spontano rođene ideje:

> „Na Vukovar je napadao tehnički superiorniji protivnik. Mi smo bili naoružani lakim pješačkim naoružanjem i koristili smo sva priručna sredstva, pa nas je nužda natjerala da probijamo zidove između zgrada i koristimo prolaze. Priliku smo uočili – nismo mi to izmislili – nego tijekom bombardiranja ili topničkih napada pojedini dijelovi kuće bili bi srušeni i na taj način su se stvorili otvori na zidovima. Kad smo uočili te otvore, vidjeli smo da se kroz njih možemo kretati paralelno s ulicom i izbjeći direktnu vatru, pa smo kasnije došli na ideju da i mi sami možemo probijati zidove. I tako se rodila ideja za kretanje na taj način."

Na pitanje o tome je li tko zapovjedio probijanje zidova, kazivač Rogić je odgovorio: „Nitko, to smo sami od sebe napravili, iz potrebe, ja se zapovijedi ne sjećam." Kazivač Halovanić prisjetio se situacije na Turnju: „Rupe u zidovima napravljene su odmah na početku. Ne znam tko se toga sjetio, naprosto je nastalo."

Dakle, nakon što su nadmoćni napadači zaprijetili da će braniteljima oduzeti mogućnost manevra, odnosno prostor, i tako onemogućiti obranu, branitelji su, potaknuti i nekim slučajnostima – kao što je rušenje zidova neprijateljskim granatiranjem čime se stvorio pogodan prolaz – sami i spontano, prisiljeni taktičkom situacijom u kojoj su se našli – došli na zamisao da ruše zidove te da tako, stvarajući prostor za vlastiti manevar, nadoknade inferiornost u tehničkim sredstvima i brojnosti ljudstva. Institucionalna kultura JNA nije pri tome igrala nikakvu ulogu.

Spontanost nastanka ideje potvrđuju i razlike u izvedbama prolaza između kuća na različitim sektorima obrane i u različitim naseljima i ulicama Vukovara te na Turnju, razlike koje su proizlazile iz lokalne taktičke situacije i konfiguracije prostora. Kazivač Rogić objasnio je da se branitelji na položajima protiv neprijatelja koji je u uzastopnim prodorima nastupao po Trpinjskoj cesti nisu mogli kretati tom prometnicom jer je zapravo bila brisani prostor pod neprijateljskom vatrom:

> „Trpinjska cesta je vrlo široka, možda 50 metara od kuće s jedne strane do kuće s druge strane, velika čistina, a dugačka i ravna, i sve se vidi. Neprijatelj te vidi i skine te. Prijatelj mi je Gradečak tako poginuo, samo što je provirio iza ugla snajper ga je pogodio".

No, nije bilo moguće ni kretanje kroz vrtove i voćnjake iza kuća jer je i taj prostor bio otvoren i izložen pogledu i neprijateljskoj vatri, iz Bršadina i Lipovače s lijeve strane te iz Borova Sela s desne strane Trpinjske ceste:[7]

„Prvo smo išli kroz vrtove iza kuća. Ali je to postalo problematično, jer je dalje sama čistina. Od Lipovače, koju su zauzeli, Srbi su mogli dolaziti kroz atare. Tako da nije bilo sigurno prolaziti kroz te vrtove." (Rogić)

Kazivač Rogić plastično je i vrlo podrobno opisao raspored objekata u svojem sektoru:

„Placevi na Trpinjskoj cesti su širine 12-16 m. Sprijeda je kuća i kapija, visoka, metalna vrata, tako da se s ceste nije vidjelo ništa. Iza kuća po dubini bile su ljetne kuhinje, dodatne prostorije, šupe, dvorište, čardak, svinjci, kokošinjci, pa garaže, tko ih je imao. Ti objekti su bili blizu kuća, neki puta spojeni zidom, pa bi tu bio trijem."

Budući da kretanje nije bilo moguće ni cestom ni vrtovima, branitelji su zaklonjenu komunikaciju, paralelno uz cestu, uspostavili probijajući zidove između kuća koje su gledale na ulicu i pomoćnih zgrada izgrađenih u dvorištu odnosno u dubini građevinske čestice. Na taj način cijelim su se putem kretali kroz zaklone i maske, zaštićeni od vatre i od pogleda neprijatelja.

„I onda smo morali kroz kuće. Ali je bilo teško zidove probijati, pa smo probijali zidove između kuća i pomoćnih zgrada jer je to bio tanki zid, 'na pola cigle'. I to je bilo najlakše, teški čekić, macola, napravi se rupa i tu se prođe. Od kapije se ne vidi na cestu, a s druge strane zaklon su pružale gospodarske zgrade, svinjci, čardaci, nije se vidjelo sa strane vrta. Super put za proći!" (Rogić)

Kazivač Rogić, koji je i sam probijao zidove, dodaje da se nastojalo rušiti one zidove koji su bili tanki i pogodniji za probijanje, dočim zidovi u samim kućama nisu dirani, osim onih koje su srušile granate i mine.

Na taj način branitelji su na Trpinjskoj cesti uspostavili dvije prikrivene komunikacije kojima su, premda je neprijatelj potpuno ovladao otvorenom komunikacijom, mogli prebacivati svoje snage i opskrbljivati položaje ljudstvom i sredstvima te, što je najvažnije, djelovati po bokovima kolona oklopnih sredstava i drugih snaga kojima je neprijatelj tom prometnicom pokušavao ući u grad i osvojiti ga.

Ista taktika korištena je i na Sajmištu, premda je tu situacija bila nešto drugačija. Sajmište je predio južno od centra grada i trpio je stalna granatiranja i napade neprijatelja.

---

[7] Strane ceste gledane s položaja hrvatskih branitelja, dakle iz središta grada prema Trpinji.

Kazivač Živanović, koji je bio na takvim dužnostima da je to mogao ocijeniti, ustvrdio je da su se na Sajmištu vodile najžešće borbe i da su tu obje strane pretrpjele najveće gubitke. Nepovoljna posebnost hrvatske crte obrane na Sajmištu bila je u tome što je neprijatelj na samom početku sukoba svoje snage, koje su nastupale iz smjera Negoslavaca, spojio s dvjema enklavama, vojarnom na Sajmištu i naseljem zvanim „Petrova Gora" s većinskim srpskim stanovništvom. Neprijatelj se na ta dva mjesta bio duboko uklinio u obrambenu crtu branitelja čiji su bokovi u ulicama Sajmište, Vijeća Europe i Augusta Cesarca[8] ostali opasno izloženi. Za razliku od ostalih obrambenih crta koje su bile uspostavljene na prilazima gradu, ondje je neprijatelj već na samom početku bitke došao gotovo do samog središta grada i zaprijetio presijecanjem i razdvajanjem hrvatskih snaga.[9] U toj vrlo nepovoljnoj taktičkoj situaciji, branitelji Sajmišta izradili su prolaze, prvo kroz gospodarske objekte i između njih, a onda, zbog razmjera rušenja, i kroz same kuće:

> „Mi smo znali kroz niz kuća probiti zidove i napraviti paralelnu komunikaciju. Na taj smo način smanjili svoju izloženost topničkoj vatri. Rupe su se bušile tamo gdje je bilo lakše. Bilo je slučajeva da se išlo kroz gospodarske objekte u dvorištu gdje bi trebalo srušiti samo jedan zid, a u kući bi trebalo srušiti nekoliko zidova. Međutim, kako je rat odmicao, i grad sve više rušen, tako su i ti gospodarski objekti i ta dvorišta postajali sve više brisani prostor, tako da su samo kuće pružale neku zaštitu. Sve smo više koristili kuće, a sve manje dvorišta i bašte." (Živanović)

Probijanjem prolaza branitelj si je i ondje stvorio slobodu manevra, a da pri tome nije morao izlaziti u otvoreni prostor pod kontrolom srpske vatre. Branitelju je to omogućivalo i da se neočekivano pojavljuje iz smjerova i na mjestima gdje ga neprijatelj nije očekivao te da postigne iznenađenje. Kazivač Živanović dao je iscrpnu sliku primijenjene taktike koja se oslanjala na probijene prolaze:

> „Na Sajmištu se crta bojišnice pomicala dnevno. Oni su nama uzimali kuće i dijelove ulice, mi bismo to vraćali. Naš uspjeh se dobrim dijelom zasnivao na tim poprečnim[10] rupama koje smo probušili kroz kuće. (…) Temeljna ideja rušenja zidova bila je omogućavanje manevra. To smo najviše koristili za manevar. Kad bi krenuo napad, kad bi oni nas probili, mi bismo kroz te prolaze koje smo napravili ušli njima bočno, sa strane, djelomično iza leđa, i onda ih iznenadili. To je bila osnovna taktika djelovanja: odsjeći pješaštvo od oklopnih sredstava, a kad bi se uništilo pješaštvo, tenkovi i oklopni transporteri bi ostali bez zaštite i puno bismo se lakše s njima obračunali."

---

8 Današnji nazivi ulica.

9 Vojarna je od obale Dunava udaljena samo 1200 metara.

10 Popreko u odnosu na čestice, a paralelno s ulicom.

Kazivač Živanović izrazio je mišljenje da je ta taktika, koja se primjenjivala cijelo vrijeme borbi sve do pada grada, bila odlučna za žilavost i dugotrajnu uspješnost obrane:

> „Da nije bilo ove taktike, paralelnog kretanja i probijanja zidova, te odsijecanja pješaštva, obrana bi mnogo prije kolabirala. (…) Mislim da je ova taktika bila ključ uspjeha obrane i toga da smo se tamo održali."

Zanimljiva je okolnost da se neprijatelj nikako nije mogao adaptirati na taj način vođenja uličnih borbi te nije pokušao kontrirati, primjerice tako da uđe u prolaze i iskoristi ih za vlastito kretanje ili za likvidaciju braniteljevih snaga, iako je ta uputa bila često ponavljana u borbenim pravilima JNA, pogotovo za napadača. Kazivač Živanović objasnio je to strahom srpskih snaga od Hrvata kojima je ratna propaganda, u želji da ih demonizira, pripisivala natprirodna svojstva.[11]

To upućuje na interakcijska djelovanja dimenzije prostora i drugih dimenzija u modelu šest dimenzija. Ona se mogu ilustrirati upravo na Živanovićevoj tvrdnji o ratnoj propagandi napadača. Ratnu propagandu lako je prepoznati kao nesmrtonosnu vatru.[12] Pretjeranim nesmrtonosnim vatrama napadač je izazvao neplaniranu posljedicu kod svojih boraca: uveličani strah. Upravo je taj strah po Živanoviću spriječio napadača u kontriranju ideji improviziranih prolaza koju je primijenio branitelj. Tako je interakcija sposobnosti u dimenzijama volje (pretjerani strah) s dimenzijama moći i resursa (izrazita nadmoć napadača u oklopu i logističkoj potpori) dovela do šabloniziranog, za branitelje predvidljivog, manevra pretežno oslonjenog na prodore glavnim komunikacijama bez odgovarajućih bočnih osiguranja. Posljedično izazvan je negativan utjecaj na napadačevu slobodu djelovanja.[13]

---

11 „Moje je tumačenje da su oni u medijskoj i psihološkoj pripremi rata pretjerali i postigli kontraefekt: isplašili su svoj sastav pričama da su ustaše posvuda, da ustaše preskaču žicu od dva metra i kolju u zraku. Motivacija je jednostavno prerasla u strah. Zato nisu imali hrabrosti micati se s glavnih komunikacija i rijetko su silazili s glavnih prometnica" (Živanović).

12 Vego (2007.) grupira vatre u smrtonosne i nesmrtonosne. U nesmrtonosnim vatrama navodi psihološke operacije. Crne psihološke operacije, usmjerene na vlastite snage, prisutne su u većoj ili manjoj mjeri u svakoj propagandnoj djelatnosti. Nedostatak primjene svih, a posebno crnih psiholoških operacija, njihovo je disperzirano djelovanje.

13 Ovdje je samo prividna kontradikcija s definicijom vatre kao sredstva smanjenja slobode djelovanja protivnika jer radi se o „inverznim" vatrama, crnim psihološkim operacijama, te su one tako u stvari usmjerene na povećanje slobode djelovanja vlastitih snaga.

Slika 2. Zazidani probijeni otvor, Turanj, Karlovac (stanje u siječnju 2015.)

Slika 3. Drugi zazidani probijeni otvor, Turanj, Karlovac (stanje u siječnju 2015.)

Slika 4. Zazidani probijeni otvor, najbliži nekadašnjoj prvoj crti, Turanj, Karlovac (stanje u siječnju 2015.)

Probijeni prolazi, uključivo podrumske, korišteni su i na drugim mjestima u Vukovaru, primjerice u centru, između zgrada Suda i Policijske uprave, ali i drugdje u Hrvatskoj. Tako je u Karlovcu, na Turnju, na ravnom odsjeku ceste D-1 od bivše vojarne pa do prednjeg kraja hrvatske obrane na podnožju uzvišice gdje su Srbi imali položaje i odakle su kontrolirali kretanje po prometnici, s desne strane ceste probijen niz zidova između zgrada i gospodarskih objekata, uključivo i prolaz kroz sportsku dvoranu škole, kojim su branitelji odlazili na 600 metara udaljenu crtu. S obzirom na to da je crta razdvajanja ondje bila stabilna, prolazi su korišteni samo za prikriveno kretanje, ne i za prepade na neprijatelja. Kada su autori, u pratnji kazivača Halovanića, u siječnju 2015. obišli Turanj, mjesta gdje su bili probijeni prolazi još su uvijek bila vidljiva (slike 2-4).

Začuđujuće je da nasuprot tom rasprostranjenom korištenju ideje probijanja improviziranih otvora na strani branitelja, unatoč prisutnosti konkretnih uputa o izgradnji prikrivenih komunikacija u pravilima JNA,[14] nema tragova da su tu taktiku primijenili napadači na Vukovar.[15]

---

[14] U jednom pravilu dana je čak podrobna tehnička uputa za probijanje zidova (v. Tablicu 1).

[15] Moguće objašnjenje moglo bi se tražiti u činjenici da snage napadača nisu činile samo postrojbe JNA. No iako je točno da su na strani napadača sudjelovale i razne neregularne i

Zaključak: zapreke ulasku onkraj dimenzija

Izjave branitelja nedvojbeno govore da je u Bitci za Vukovar, a i na drugim bojištima u Domovinskom ratu, primijenjen postupak probijanja prolaza u konstrukcijskim elementima prostora radi sigurnijeg kretanja i manevra. Iako ideja nije nastala u jednom trenutku, nego tek s vremenom i spontano, naime u procesu prilagođavanja na zatečeno stanje, poslije se planski koristila s jasno izraženom svrhom kako sigurnijeg kretanja tako i iskorištavanja u taktici postupanja tijekom izravnih borbenih sučeljavanja. Može se zaključiti da je u nuždi i pod pritiskom situacije, raspoloživi izrazito ograničen prostor hotimično izvrnut i tako praktički uvećan.

Usprkos tome što je, za razliku od Nablusa 2002., u Vukovaru 1991. izostala prateća sposobnost teoretskog artikuliranja temeljne ideje probijanja otvora u inverznu geometriju ili sličnu apstrakciju, može se također ustvrditi da je ideja u oba slučaja ne samo svjesno korištena, već da su njome ostvareni i konkretni pozitivni učinci. Pozitivne posljedice tih učinaka u vukovarskom slučaju, odnosno uvećana sloboda djelovanja branitelja, najuočljivije su manifestirani u dimenziji vremena. Kao što je općenito poznato, bitka je potrajala duže od svih očekivanja temeljenih na početnim procjenama odnosa snaga.

U Vukovaru 1991. i Nablusu 2002. uz zajedničku primjenu ideje iz srži inverzne geometrije ističu su i tri dijametralne razlike. Prva je razlika to što u Vukovaru ideju primjenjuje branitelj, a u Nablusu napadač. Druga se odnosi na tehnološku, odnosno ukupnu materijalnu nadmoć. U slučaju Vukovara ideja se javlja na strani slabijeg, a u slučaju Nablusa na strani jačeg. Treća razlika u tome je što su u Vukovaru na ideju nadošli amateri, a u Nablusu profesionalni vojnici.

Navedene razlike kao i činjenica da tragovi primjene postupka probijanja zidova od strane napadača na Vukovar nisu evidentirani upućuju na pitanje zbog čega se, suprotno slučaju Nablusa, kod profesionalne vojske koja je napadala na Vukovar nije pojavila ideja inverzne geometrije. Ovo i slična pitanja, primjerice zašto se ideja u nekim bitkama javlja a u drugima ne, tiču se posljednje do sada nespomenute dimenzije iz modela šest dimenzija (slika 1), svijesti o situaciji. Upravo sposobnosti u toj dimenziji omogućuju ili sprječavaju nastanak ideje izvrtanja prostora, pa i drugih dimenzija. Drugim riječima radi se o pitanju kako nastaju svježe, originalne, nove ideje. Lako uočljiva različitost između dvaju profesionalnih napadača u tome je što je Nablus napala postrojba na čelu s elitno obrazovanim zapovjednikom. Unatoč tome što su i Vukovar napale obučene postrojbe vojske s formaliziranim doktrinarnim publikacijama i svim drugim obilježjima profesionalne vojne organizacije, izričita različitost leži u kulturi

---

paravojne skupine, okosnicu i glavninu snaga činile su profesionalno vođene postrojbe.

prosječnosti njihovog institucionalnog okružja. Pretjerano podređivanje standardiziranoj obuci i zanemarivanje održavanja i razvijanja jednostavnih vještina prilagodljivosti rezultirali su gubitkom inovativnosti.

Ova razlika između dvaju napadača upućuje na jedan od mogućih smjerova u daljnjem istraživanju okolnosti pojavljivanja ideje probijanja improviziranih prolaza. Takvo se istraživanje može započeti postavljanjem još jedne prostorne metafore: na sredini kontinuuma koji se proteže od neprofesionalnih boraca na jednom kraju do profesionalne vojske s elitno obrazovanim zapovjednicima na drugom kraju, kultura prosječnosti guši nastanak novih ideja kao što crna rupa guta materiju u svojoj blizini.

U svojevrsnoj inverziji ova opća tvrdnja primijenjena na konkretan vukovarski slučaj glasi: ideja inverzne geometrije javila se među elitno obrazovnim profesionalnim izraelskim časnicima jednako kao i njena povijesna preteča desetak godina prije kod neprofesionalnih vojnika branitelja Vukovara.

Literatura

*** *ATTP 3-06.11 (FM 3-06.11), Combined Arms Operations in Urban Terrain*. Washington: Headquarters, Department of the Army 2011.

*** *Borbeno pravilo (vojnik, grupa vojnika, odeljenje)*. Beograd: DSNO, 1966.

*** *Pravilo vojnik – odeljenje pešadije*. Beograd: SSNO, 1980., točka 119., 65.

*** *Uputstvo o borbenoj upotrebi pešadiske čete i streljačkog voda*. Beograd: DSNO, 1960., točka 118., str. 52.

KIEFER, T. (2004.), *Competition, War and Transformation: Interagency Framework for Operational Planning and Force Development*, www.au.af.mil/au/awc/awcgate/jcs/competition.ppt/ (pristup 1. ožujka 2012.).

KITANOVIĆ, B. (1983.), *Staljingradska bitka*, Beograd: IRO Svetozar Marković.

MUMFORD, L. (1961.), *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects.*

VEGO, M. (2007.), *Joint operational Warfare*, United States Naval War College.

WEIZMAN, E. (2006.), *Lethal Theory,* http://www.urbain-trop-urbain.fr/wp-content/uploads/2011/01/Weizman_lethal-theory.pdf.

WEIZMAN, E. (2007.), *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation*, Verso.

ZUELHKE, M. (2011.), *Ortona street fight*. Orca Book Publishers.

VUKOVAR – HRVATSKI I EUROPSKI GRAD 21. STOLJEĆA – POD CENZUROM

Ante NAZOR
Ana HOLJEVAC TUKOVIĆ

Gledajući na Vukovar kao na grad 21. stoljeća, promatramo ga u kontekstu grada s ostavštinom teških ratnih razaranja i stradanja. No, isto tako treba ga sagledati kroz proces mirne reintegracije u kojoj je Vukovar kroz djelovanje Hrvata povratnika u grad iz kojega su protjerani 1991. pokazao svoj veliki civilizacijski potencijal jer je nakon brojnih zločina srpskih postrojbi nad Vukovarcima i vukovarskim braniteljima sačuvao svoju multietničnost i multikulturalnost.

Tenkovskim, topničkim i zračnim napadom počela je u kolovozu 1991. otvorena srpska agresija na Vukovar te tromjesečna opsada i neprekidno granatiranje grada iz svih raspoloživih oružja, pri čemu su korištene i zabranjene kazetne bombe, fosforne bombe i bojni otrovi.[1] Vukovar je napadan s kopna, s brodova JNA (Jugoslavenske narodne armije) na Dunavu i zrakoplovima JNA iz zraka, odnosno iz smjera Borova Sela, Trpinje, Bršadina, Negoslavaca, Lipovače, Sotina, Dalja, iz vojarne JNA u Vukovaru i gradskoga naselja Petrova Gora. Grad je napadan topništvom iz Vojvodine i s teritorija „uže" Srbije, a kod Šida su iz Srbije u Hrvatsku gotovo neprekidno ulazile nove kolone vojnih vozila JNA. JNA i srpske paravojne postrojbe djelovale su zajednički, prema planovima Generalštaba Oružanih snaga SFRJ u Beogradu, a uz vojni vrh JNA za napade postrojbi iz Srbije na Hrvatsku posebno je odgovorno i tadašnje srbijansko republičko vodstvo, kao i vodstvo samoproglašene „Krajine".

Prema izvoru JNA, sredinom studenoga 1991. snage JNA (1. VO) u istočnoj Slavoniji brojile su 37.613 vojnika, 676 tenkova, 505 oklopnih transportera, 428 oruđa „artiljerije za podršku", 158 oruđa „protuoklopne artiljerije" i 380 oruđa „protuavionske artiljerije", a snage TO Srbije 9582 „vojne osobe".[2] U ljeto i jesen 1991. u napadima JNA i srpskih jedinica na Vukovar ubijeno je više od 1700 branitelja i civila,

---

* Ovaj rad pruža analizu kronologije cenzure kojoj su autori svjedočili prigodom postavljanja izložbe o Vukovaru 27. studenoga 2013. u Bruxellesu.

1 Stjepan Sučić, *Značaj obrane Vukovara u stvaranju hrvatske države*, Diplomski rad brigadira Stjepana Sučića u Zapovjedno-stožernoj školi OS RH dovršen u lipnju 1996., http://hrcak.srce.hr/file/134460., pristup 14. studenog 2014.

2 *Pregled brojnog stanja ljudstva i borbene tehnike jedinica 1. VO angažovanih u b/d u istočnoj Slavoniji*, 16. novembar 1991., Komanda 1. Vojne oblasti, str. pov. br. 1614-162.

oko 500 osoba vodilo se kao nestale, a protjerano je oko 22.000 njegovih građana. U Vukovarsko-srijemskoj županiji pronađene su 52 masovne i više stotina pojedinačnih grobnica iz kojih su do prosinca 2009. ekshumirani posmrtni ostaci 2036 žrtava (iz najveće masovne grobnice, na Novom groblju u Vukovaru, ekshumirano je 938 tijela). Također, od 1030 osoba koje su se tada vodile kao nestale u agresiji na Republiku Hrvatsku 1991./1992., njih 456 nestalo je na području Vukovarsko-srijemske županije; od toga je 340 osoba nestalo i nasilno odvedeno u Općini Vukovar (uključujući Sotin, Grabovo i Lipovaču). U srpskim logorima u Hrvatskoj te u logorima i zatvorima u Srbiji i Jugoslaviji bilo je zatočeno te zlostavljano i podvrgnuto strašnim mučenjima najmanje 2796 hrvatskih branitelja i civila zarobljenih 1991. na području Vukovara, a više od 4000 osoba iz hrvatskog Podunavlja nasilno je odvedeno na područje Savezne Republike Jugoslavije, odnosno Srbije, odakle su deportirane u tada neokupirane dijelove Republike Hrvatske. Razoreno je oko 90% stambenih i gospodarskih zgrada Vukovara, a upravo primjer namjernoga razaranja, posebice Vukovarske bolnice, svjedoči i o bešćutnosti agresora i zapovjedništva JNA.

U okolnostima takve silovite agresije na grad, njegove junačke obrane, te zbog razaranja kakva u Europi nisu zabilježena od Drugog svjetskog rata, Vukovar je postao simbol obrane Hrvatske 1991., koji su uz Hrvate branili i pripadnici nacionalnih manjina. Uz glasovitu prapovijesnu Vučedolsku golubicu, kuću nobelovca Lavoslava Ružičke, stari vodotoranj, Bećarski križ, crkvu sv. Filipa i Jakova, dvorac Eltz i druge građevine, simboli Vukovara u tom razdoblju zauvijek su postali granatama razoreni i izrešetani veliki vodotoranj s hrvatskom zastavom i razrušena bolnica. Svi ti simboli Vukovara dio su povijesnog nasljeđa Hrvatske, a sukladno tome baštini ih i Europa.

Vukovar simbolizira istinsko domoljublje i otpor prema agresiji, ali simbolizira i opraštanje, što potvrđuje i proces mirne reintegracije. Mirovna misija UN-a u hrvatskom Podunavlju predstavlja jedinu uspješnu misiju UN-a i Hrvatsku kao rijetku državu koja je nakon uspješnih vojnih operacija završila rat mirnim putem odnosno pristala da taj preostali okupirani dio teritorija vrati procesom mirne reintegracije. Hrvatske vlasti i vodstvo Srba potpisali su Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnome Srijemu (Erdutski sporazum) 12. studenoga 1995. u Erdutu i Zagrebu. Realizacija mirovnog sporazuma počela je donošenjem Rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti UN-a 15. siječnja 1996.[3] Rezolucijom je uvedena Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda (UNTAES – United Nations Transitional Authority to Eastern Slavonia).

---

[3] *Resolution 1037* (1996), http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm, pristup ostvaren 29. 11. 2011.

Ciljevi mirovne misije UN-a na području hrvatskog Podunavlja odnosili su se prvenstveno na zadržavanje multietničkog i multikulturalnog karaktera područja te poštovanje najviših standarda ljudskih prava i temeljnih sloboda. Bilo je potrebno promovirati ozračje povjerenja uz omogućivanje svim prognanicima i izbjeglicama slobodna povratka njihovim kućama. Uspješna provedba procesa mirne reintegracije uključivala je i reintegraciju društvenih i gospodarskih struktura, osobito školstva, zdravstva te prometne, komunikacijske i komunalne infrastrukture. Stoga je trebalo pokrenuti ponovni razvoj i obnovu područja, zbog čega je Hrvatska u sklopu procesa mirne reintegracije iz sredstava državnog proračuna i javnih poduzeća uložila 1,7 milijardi američkih dolara u hrvatsko Podunavlje.[4] Od tih novčanih sredstava samo 2 posto odnosno 34 milijuna dolara dala je međunarodna zajednica. To je u svom izvješću u rujnu 1997. naveo Ivan Šimonović, tada hrvatski predstavnik pri Hrvatskoj misiji u UN-u. U kontekstu financiranja i davanja koja je podnijela hrvatska Vlada kako bi uspješno provela proces reintegracije treba navesti projekt otkupljivanja naoružanja i druge vojne opreme od civilnog (srpskog) stanovništva u hrvatskom Podunavlju. Taj je projekt proveden u organizaciji UNTAES-a tijekom trajanja misije, a jedino je program prikupljanja oružja u Hrvatskoj uključivao i otkup oružja, tj. novčanu naknadu donositeljima oružja. Vlada RH platila je za provedbu programa otkupa oružja oko 1,6 milijuna američkih dolara.[5]

U pogledu financiranja, Hrvatska je Rezolucijom 1037 UN-a od 15. siječnja 1996. bila obvezna dijelom financirati misiju UNTAES-a. U skladu s time Hrvatska je dala UNTAES-u 6 milijuna kuna, kao i sredstva u iznosu od 2 milijuna USD namijenjena za projekt Europske komisije za raščišćavanje ruševina u Vukovaru, koja su također bila stavljena na raspolaganje UNTAES-u. Uz navedeno, Prijelazna uprava trebala je mjesečno dobivati 50.000 USD od korištenja crpilišta nafte u Đeletovcima. UNTAES-u je bila odobrena i isporuka besplatnih 10 cisterni goriva, a određen broj srpskih djelatnika u javnim službama (policija, vatrogasci) bio je na platnom popisu Vlade RH. No, u izvješću glavnog tajnika UN-a od 5. kolovoza 1996. navedeno je da je Hrvatska glavni krivac za nesigurnost i teško stanje na području pod upravom UNTAES-a jer već mjesecima Srbi – službenici u njihovoj lokalnoj vlasti ne primaju plaće.[6] Pritisci na Vladu RH kako bi bila dosljedna u provedbi Temeljnog sporazuma,

---

4 HR- HMDCDR-18, Izvješće Vlade RH od 22. rujna 1997. o provedbi Pisma namjere Vlade RH od 13. siječnja 1997. o mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja.

5 HR- HMDCDR-18, Izvješće Vlade RH od 22. rujna 1997. o provedbi Pisma namjere Vlade RH od 13. siječnja 1997. o mirnoj reintegracija hrvatskog Podunavlja.

6 http://www.un.org/Docs/secgood3.htm, S/1996/622, 5 August 1996; http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/197/05/PDF/N9619705.pdf?OpenElement, pristup 20. 12. 2011.

tj. kako bi financirala civilnu upravu, nastavili su se, pa je i Kontaktna skupina navela da je situacija u Podunavlju „vrlo zabrinjavajuća" te da je financiranje civilne administracije obveza Vlade RH. Britanski veleposlanik u Hrvatskoj, Gewin Hewitt, naveo je da je financiranje uprave „mogućnost koja se ne bi trebala propustiti" i da na taj način Hrvatska treba potvrditi suverenitet nad područjem hrvatskog Podunavlja. Američka diplomacija također se uključila u raspravu držeći da je RH „tražila i odobrila" operaciju UNTAES-a i da sada mora „dorasti svojim obavezama". Između ostalog, navodi se da je Hrvatska odgovorna za financiranje „jer se radi o hrvatskom teritoriju".[7]

Nakon tih pritisaka Vlada RH potpisala je s Prijelaznom upravom 8. kolovoza 1996. Sporazum o sufinanciranju javnih službi pod privremenim nadzorom UNTAES-a.[8] Uslijedilo je izvješće UN-a, koje je tonom i sadržajem bilo znatno povoljnije za Hrvatsku, a Sporazum je označen kao „dobar prvi korak" te „znakovit jer predstavlja priznanje RH da je na njoj odgovornost" za financiranje civilne administracije.[9]

Pitanje financiranja i namicanja novca za potrebe Prijelazne uprave bit će prisutno tijekom cijelog procesa reintegracije. Hrvatska je strana mirnom reintegracijom ostatka svog teritorija nastojala uspostaviti suverenitet nad područjem hrvatskog Podunavlja, balansirajući između srpskih zahtjeva i očekivanja međunarodne zajednice te zahtjeva i očekivanja hrvatske javnosti. Treba napomenuti da je gotovo sve posljedice agresije JNA i srpskih snaga na Hrvatsku podnijela Hrvatska, dakle zemlja na koju je izvršena agresija. Ovdje prikazani dokumenti pokazuju da je postojala opća percepcija međunarodne zajednice da to RH mora činiti i dalje iz proračuna na štetu razvitka i standarda svojih građana, bez obzira na sukcesiju i ratnu štetu.

Hrvatska je u sjeni silnih zločina koji su se dogodili na ovom prostoru morala raditi katkad i bolne kompromise ne bi li se proces reintegracije ipak uspješno završio. Jedan od njih svakako je i Zakon o općem oprostu, koji je amnestirao sudionike oružane pobune od kaznenog progona u Republici Hrvatskoj.[10] Utvrđeno je da su mnogi građani koji su sudjelovali u oružanoj pobuni protiv Republike Hrvatske zatražili i dobili

---

7 Vlada RH, 015-05/96-01/01, Stalna misija RH pri UN-u, Bilješka sa sastanka predsjednika Vijeća sigurnosti s hrvatskim predstavnicima pri promatračkoj misiji RH pri UN-u od 6. 8. 1996.

8 Agreement on Interim Co-financing of Public Services on the Territory Administered by UNTAES, by the Government of the Republic of Croatia, UN Security Council, S/1996/648.; http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/204/82/PDF/N9620482.pdf?OpenElement, pristup 20. 1. 2013.

9 Vlada RH, Kabineti VRH, spisi Grupa II, Stalna misija RH pri UN-u, Bilješka o konačnom nacrtu predizjave Vijeća sigurnosti glede mandata UNTAES-a od 13. 8. 1996.

10 Zakon o općem oprostu od 20. rujna 1996. (*Narodne novine*, 80/96).

hrvatske dokumente. Tim činom trebala su biti prihvaćena sva prava, ali i obveze koje proizlaze iz hrvatskog državljanstva, kao što su prihvaćanje Hrvatske kao svoje države te poštovanje i zaštita njenog suvereniteta. Do 31. kolovoza 1997. izdane su domovnice za 154.443 osobe, što znatno premašuje prijeratni broj Srba u hrvatskom Podunavlju (1991. bilo ih je 70.000), a premašuje i njihov broj prije dolaska UNTAES-a (1996. bilo ih je 120.000).[11] To pokazuje da je čak 50.000 osoba, prije povezanih s pobunom i zatim raseljenih u regiji, dobilo hrvatske dokumente.[12]

Mirnu reintegraciju hrvatskog Podunavlja hrvatska Vlada provodila je u okolnostima velikog tereta ratnih zbivanja, ljudskih i materijalnih žrtava, brojnih ratnih zločina koji su počinile srpske snage i velikog broja prognanika, dok je srpska strana bila opterećena nepovjerenjem u suživot s Hrvatima i nepriznavanjem hrvatske države. Mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja stoga su prethodili brojni pregovori hrvatske i srpske strane, donošenje novih zakona i propisa hrvatske države te brojne rezolucije međunarodne zajednice koja je pratila tijek reintegracije i osiguravala mir na tom području. Proces mirne reintegracije završio je 15. siječnja 1998. kada je Republika Hrvatska u cijelosti (ne računajući pojedine dijelove teritorija uz državnu granicu) uspostavila nadzor nad svojim međunarodno priznatim granicama. Ujedinjeni narodi i međunarodna zajednica ocijenili su mirnu reintegraciju hrvatskog Podunavlja kao pozitivan primjer za uspostavljanje mira na tada ratom zahvaćenom području, ali i kao primjer za buduće misije u svijetu.

Kao što je već rečeno, Vukovar je hrvatski grad koji simbolizira stradanje i pomirbu, no on je i simbol europske kulture (Vučedolska golubica/jarebica, nobelovac Lavoslav Ružička, Gimnazija, Hrvatski dom). Stoga Dan sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. nije važan samo za Hrvatsku, nego i za Europu, što je trebalo još više dobiti na simbolici ulaskom Hrvatske u Europsku uniju srpnja 2013. godine. Iz tog razloga, hrvatska zastupnica u Parlamentu EU-a Ruža Tomašić obratila se Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata sa zamolbom da im pomognemo u pripremi izložbe o Vukovaru. Izložbom su trebali biti prikazani uzroci rata i stradanja Hrvatske 1991., mirna reintegracija i obnova Vukovara, odnosno pokazati što Vukovar znači Hrvatskoj, a u tom kontekstu i Europi. U pripremi za postavljanje izložbe, održane u Bruxellesu 27. studenoga 2013., prvotna koncepcija bila je predstavljena na 14 panoa. Na trima uvodnim plakatima prikazani su uzroci rata i stradanja Hrvatske

---

11 Prema podatcima UN-a na području hrvatskog Podunavlja bilo je 1996. 61.000 domicilnih Srba i 67.000 Srba iz drugih dijelova RH. Mario Nobilo, *Hrvatski Feniks. Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.–1997.*, Zagreb, 2000., 518.

12 HR- HMDCDR-18, Izvješće Vlade RH od 22. rujna 1997. o provedbi Pisma namjere Vlade RH od 13. siječnja 1997. o mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja.

1991., a na 11 plakata fotografije Vukovara 1991. i podatci o obrani, odnosu snaga, stradanju te mirnoj reintegraciji i obnovi Vukovara.

Tekst uz plakate utemeljen je na izvorima i dostupnim podatcima. Korišteno je arhivsko gradivo Hrvatskog memorijalnog centra Domovinskog rata (Zbirka plakata, Zbirka fotografija i Digitalna zbirka dokumenata). Međutim, postav je odbilo „povjerenstvo" odnosno osoba u Europskom parlamentu u Bruxellesu kojoj je sadržaj izložbe dan na uvid, uz procjenu da su pojedine fotografije „teške" te da ne treba isticati ulogu „srpskih snaga" odnosno Srbije u agresiji na Vukovar i Hrvatsku. Može se razumjeti da su neke od fotografija za birokraciju EU-a bile „teške" (primjerice prizori poginulih u Vukovaru), no činjenica jest da se to zaista dogodilo u srcu Europe 1991. godine. Ne može se međutim razumjeti da im je „težak" i prizor razorene Vukovarske bolnice te navedeni podatci o tome koliko je u bolnicu primljeno ranjenika, rođeno djece za vrijeme opsade i slično, kao i fotografija djece koja se nalaze u skloništu tijekom napada na Vukovar. Pogotovo se ne može razumjeti što im je smetala činjenica da su za razaranje Vukovara odgovorne „JNA i srpske snage".

Vrlo pohvalno i afirmativno bila je ocijenjena uloga mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja odnosno panoi koji je prikazuju, no s druge strane odbijeni su panoi koji prikazuju uzroke rata i stradanje Hrvatske 1991. kao i podatci o Ovčari, koja je postala simbol sjećanja na sva stratišta i grobnice žrtava zločina srpskih ekstremista. Nisu prihvaćene ni fotografije Bogdanovaca, sela razorenog tijekom napada JNA i srpskih snaga na Vukovar. Također je zatraženo da se ukloni sljedeći tekst ispod fotografije razrušenoga željezničkog kolodvora u Vukovaru 1991.: *Zgrada željezničkog kolodvora, srušena u napadima JNA i srpskih snaga 1991.* U prihvaćenom panou (što je prikazano u radu) donosi se fotografija samo s potpisom autora, bez ikakvog objašnjenja fotografije.

Može li Vukovar, kao hrvatski i europski grad 21. stoljeća, biti samo grad koji simbolizira mirotvorstvo i suživot nakon ratnih razaranja, a da se ne spominje tko je taj grad napadao i razorio? Odgovara li samo takva slika Vukovara Europi? Je li prihvatljivo izbjegavati ili ublažavati činjenice o uzrocima rata u Hrvatskoj i prešutjeti istinu o počinjenim zločinima i njihovim počiniteljima, kada je poznato da se takvim pristupom može produbiti traumatiziranost u društvu i uzrokovati nove sukobe?

Da povijesne činjenice treba prihvatiti i cjelovito prikazati upravo radi toga da se takvi zločini ne ponove, pokazuje ponašanje Europske unije prilikom obljetnica važnih događaja iz europske povijesti, koji se obilježavaju uz iznošenje činjenica i s jasnom porukom, primjerice Dan pobjede nad fašizmom, koji se u Europi obilježava kao jedan od značajnijih datuma u europskoj povijesti. Upravo su to prigode u kojima se ponavlja poruka da se žrtve ne smiju zaboraviti ni zločini ponoviti te pritom govori o uzrocima i posljedicama koje su dovele do neželjenih događaja.

PRILOG 1.
Plakati koje je „povjerenstvo" u Europskom parlamentu izdvojilo kao neprikladne za izložbu
(sadržaj na plakatima prezentiranim u Bruxellesu bio je na engleskom jeziku)

THIRTEEN CENTURIES OF CROATIAN CULTURE IN ASHES.
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
DUBROVNIK, ONCE A FORTRESS OF TREASURE AND BEAUTY, NOW A FORTRESS OF DESTRUCTION, FEAR AND DEATH-IN 1991.
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
214 CHURCHES IN CROATIA
DESTROYED BY YU—ARMY
FATHER
FORGIVE THEM;
FOR THEY KNOW NOT
WHAT THEY DO.
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
MAN, HIS SPIRIT AND HIS ENVIRONMENT ARE EQUAL VICTIMS IN THIS DIRTY WAR.
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
THOUSANDS OF DESTROYED HOMES.
THOUSANDS OF HOSTAGES TAKEN.
HUNDREDS OF THOUSANDS OF HOMELESS PEOPLE SEEKING REFUGE.
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
CIVILIANS
THE PRIME TARGETS OF THE AGGRESSOR ARE CIVILIANS AND THEIR HOMES.
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
CROATIANS FORCED OUT OF THEIR HOMES, WITH AN UNCERTAIN FUTURE IN THEIR OWN HOMELAND.
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
HOSPITALS AND PATIENTS A FAVOURITE TARGET. PATIENTS SHELTER IN HOSPITAL BOILER ROOMS AND BASEMENTS.
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
AN APPEAL FOR PEACE IN CROATIA
THE AGGRESSORS ARE SERBIA AND THE YUGO COMMUNIST ARMY.
HRVATSKA 1991. / CROATIA 1991

Autor: Boris Ljubičić, Zagreb, 1991.

SLOM KOMUNIZMA I VELIKOSRPSKA IDEOLOGIJA

Rušenje Berlinskoga zida u studenom 1989., koje je simbolično označilo početak novog razdoblja europske povijesti i uvođenje višestranačja i demokracije u većini do tada komunističkih država u istočnoj Europi, nametnulo je i pitanje preustroja Jugoslavije. Sredinom 1980-ih u Srbiji je opet pokrenut velikosrpski projekt, prema kojem je zapadna granica srpske države – tzv. velike Srbije – planirana duboko na hrvatskom teritoriju. Velikosrpskim ideolozima Jugoslavija je bila prihvatljiva jedino kao strogo centralizirana država s dominacijom Srbije, odnosno najbrojnijeg (srpskog) naroda u njoj. Stoga su svaki preustroj koji bi vodio demokratizaciji i decentralizaciji Jugoslavije držali neprihvatljivim i kao alternativu isticali srpsku državu čije bi granice omogućile da "svi Srbi žive u jednoj državi". Srpskoj agresiji na Hrvatsku i Vukovar prethodio je dugotrajan proces političkih i promidžbenih priprema započetih objavljivanjem nacrta *Memoranduma* Srpske akademije nauka i umetnosti 1986. godine. Srbi koji su se javno usprotivili tadašnjoj osvajačkoj politici Srbije nisu mogli promijeniti tijek događaja. Njihov glas razuma nadjačali su ratni pokliči pristaša velikosrpske ideje.

Zemljovid s granicama "velike Srbije" (uključuje velik dio teritorija Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine).

U Hrvatskoj su u travnju i svibnju 1990. provedeni prvi demokratski i višestranački izbori, na kojima je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica. Ta je stranka svoje predizborne skupove temeljila na protukomunističkom raspoloženju većega dijela Hrvata i na probuđenom nacionalnom zanosu, koji je ujedno bio reakcija na jačanje srpskog nacionalizma od sredine 1980-ih i zahtjeve za centralizacijom Jugoslavije, odnosno dominacijom Srbije nad ostalim jugoslavenskim republikama.

Na rezultate izbora u Hrvatskoj odmah su reagirale vojne vlasti SFRJ, tako što su sredinom svibnja 1990., u dogovoru sa srbijanskim vodstvom, oduzele gotovo cjelokupno naoružanje hrvatske Teritorijalne obrane i smjestile ga u skladišta pod nadzorom Jugoslavenske narodne armije. Razoružavanjem Hrvatske, JNA je osigurala potpunu nadmoć u slučaju sve izvjesnijeg oružanog raspleta političke krize u Jugoslaviji.

Nakon što je uspostavljena demokratski izabrana vlast započelo je protuustavno djelovanje dijela Srba, a potom, u kolovozu 1990., i oružana pobuna srpskih ekstremista u Hrvatskoj (tzv. Balvan revolucija). Krajnji cilj započete pobune bilo je pripajanje dijela teritorija Republike Hrvatske jedinstvenoj srpskoj državi, koja bi obuhvatila veći dio bivše Jugoslavije. Od ožujka 1991. počinju veći oružani napadi srpskih terorista na hrvatsku policiju. Početkom svibnja, u jednom danu srpski ekstremisti u Hrvatskoj iz zasjede su ubili 13 hrvatskih policajaca – 12 u Borovu Selu kod Vukovara, a jednog kod Polače u zaleđu Zadra. U sukobu u Borovu Selu ranjeno je više od 20 hrvatskih policajaca, a poginuo je i jedan terorist. Toliki gubici u jednome danu izazvali su revolt većine hrvatskih građana i uzrokovali stvaranje ratne psihoze u Hrvatskoj te osvetničko djelovanje pojedinaca prema građanima srpske nacionalnosti, koje su hrvatske vlasti ipak uspjele smiriti, tako da tada nije došlo do novih žrtava.

Nažalost, pregovori o mirnom rješenju krize u Jugoslaviji nisu bili uspješni. U ljeto 1991. započela je otvorena agresija JNA i srpskih snaga na Republiku Hrvatsku.

AGRESIJA JNA I SRPSKIH SNAGA NA VUKOVAR, JESEN 1991.

Ubojstva hrvatskih policajaca 2. svibnja 1991. pogoršala su sigurnosnu situaciju na kriznim područjima Hrvatske, posebice u vukovarskoj općini, gdje je zavladalo ratno stanje. U borbama sa srpskim teroristima početkom srpnja hrvatske snage uspjele su obraniti Borovo naselje, a početkom kolovoza osigurati nadzor nad prigradskim naseljem Lužac, što je bilo važno radi prohodnosti "kukuruznoga" puta, kojim je Vukovar tijekom opsade preko Bogdanovaca, Marinaca i Nuštra bio povezan s Vinkovcima. Oružani napadi i granatiranje grada tijekom kolovoza 1991. postali su vukovarska svakodnevica. Krajem mjeseca započela je otvorena agresija JNA i srpskih snaga na Vukovar.

Nakon početnih neuspjeha, Generalštab OS SFRJ ustrojio je svoje snage u dvije operativne grupe – "Sjever" i "Jug", s linijom razgraničenja na rijeci Vuki. JNA je 30. rujna 1991. započela "Operaciju Vukovar". Obruč oko Vukovara sve više se stezao, a pomoć braniteljima mogla je doći samo iz smjera Vinkovaca, jer je sva sela prema Iloku do sredine listopada okupirala JNA. Zbog čvrste blokade, braniteljima Vukovara počelo je nestajati streljiva. Nedostajale su veće svježe snage za zamjenu, a broj poginulih i ranjenih povećavao se svakim danom. Nasuprot tome, JNA je neprestano dovodila nove snage i vojnu opremu.

Znatno brojnije i nadmoćnije srpske snage slomile su herojski otpor malobrojnih, opkoljenih hrvatskih snaga i u ponedjeljak 18. studenoga 1991. zauzele samo središte Vukovara. Sljedećeg dana, 19. studenoga, okupirano je i Borovo naselje, a manji dio hrvatskih branitelja nastavio je pružati otpor neprijatelju do ranih jutarnjih sati 20. studenoga. Okupacijom grada, uslijedila su masovna smaknuća hrvatskih branitelja i civila te pljačka i progon civilnoga stanovništva.

Netrpeljivost srpske vlasti u okupiranom Vukovaru prema Hrvatima, hrvatskim nazivima i osobama iz hrvatske povijesti, čak i prema hrvatskim pjesnicima kojima su, očito je, "presudili" zbog hrvatskog jezika i pisma, očituje se i u odluci od 16. srpnja 1992. o promjeni imena ulica i trgova. Ponajviše u odluci da se ulica, u hrvatskom narodu omiljenoga političara i vođe Stjepana Radića, koji je kao hrvatski zastupnik ubijen 1928. u jugoslavenskom parlamentu – "Narodnoj skupštini" u Beogradu, preimenuje u ulicu njegova ubojice, srpskoga zastupnika Puniše Račića.

Tijekom napada na Vukovar, JNA i srpske postrojbe razrušile su ili oštetile gotovo sve gospodarske i stambene objekte u gradu, ne pošteđevši pritom ni bolnicu, ni vjerske, kulturne i povijesne spomenike. Zbog neočekivano jakoga i uspješnoga otpora vukovarskih branitelja znatno nadmoćnijem agresoru te zbog razaranja kakva u Europi nisu zabilježena od Drugoga svjetskog rata, Vukovar je postao simbolom hrvatskoga otpora srpskoj agresiji u Domovinskom ratu.

Prema popisu stanovništva iz 1991., općina Vukovar imala je 84.189 stanovnika: 36.910 Hrvata (43,8%), 31.445 Srba (37,4%), 1375 Madara (1,6%), 6124 (7,3%) onih koji su se izjasnili kao Jugoslaveni i 8335 (9,9%) ostalih ili neopredijeljenih.

Grad Vukovar imao je 1991. ukupno 44.369 stanovnika: 21.065 Hrvata (47,2%), 14.425 Srba (32,3%), 919 Rusina (2,1%), 694 Madara (1,5%), 147 Slovaka (0,3%), 94 Nijemca (0,2%), 4355 onih koji su se izjasnili kao Jugoslaveni (9,8%) te 2940 (6,6%) ostalih ili neopredijeljenih.

Medicinski centar Vukovar, jesen 1991.; posljedice napada JNA i srpskih snaga na grad (fotografiju Damira Radnića).

Ostaci zgrade "Borovo-Commerca" u Borovu naselju, u čijem je skloništu bila rezervna bolnica, razrušene u završnom napadu JNA na Vukovar 18. i 19. studenoga 1991.; fotografija snimljena nakon povratka Vukovara u ustavnopravni sustav Republike Hrvatske (autor fotografije: Božo Bošković).

Kad su to prilike omogućivale, lakše ranjeni pacijenti prebacivani su u sklonište u zgradi "Borovo-Commerca", u sklopu kombinata "Borovo", gdje je bila organizirana rezervna bolnica s medicinskom službom. U tom najboljе opremljenom skloništu u Vukovaru boravilo je oko 250 ranjenika i 600 civila.

VUKOVARSKA RATNA BOLNICA

Prve žrtve napada srpskih terorista dovezene su u Medicinski centar Vukovar već početkom travnja 1991. godine. Unatoč jasno vidljivim oznakama Crvenoga križa na krovu i u dvorištu, na vukovarsku je bolnicu tijekom opsade grada prosječno dnevno padalo oko 70 do 80 granata. Zbog neprestanih napada topništva JNA i srpskih postrojbi, bolnički odjeli se nakon 25. kolovoza 1991. više nisu mogli koristiti za smještaj bolesnika. Život i rad u bolnici od tada se morao premjestiti u suteren i hodnik koji je povezivao staru i novu bolničku zgradu te u protuatomsko sklonište.

Tijekom opsade, u vukovarsku bolnicu primljeno je i obrađeno najmanje 2500 ranjenika. Pri tome je izvršeno više od 1000 većih operacijskih zahvata. Najmlađi ranjenik imao je 6 mjeseci, a najstariji 88 godina. Procjena je da su od ukupnog broja ranjenika 70% bili civili. Više od 80% rana nastalo je od posljedica eksplozije, manje od 10% uzrokovano je metkom, a približno 5% rana bile su opekline uzrokovane bombama s napalm-smjesom. Tijekom najžešće opsade grada u bolnici se rodilo 16-ero djece, od kojih su petero rođeni kao nedonošćad. Četvero je preživjelo, među njima i dijete čiji je tata bio u postrojbama koje su napadale grad. Svi ranjenici bili su jednako tretirani i zbrinuti bez obzira na njihovu vjeru ili nacionalnu pripadnost. U bolnici su liječeni i ranjeni vojnici agresorske JNA i srpskih postrojbi.

Bogdanovci, selo razoreno tijekom napada JNA i srpskih snaga na Vukovar, jesen 1991. (autor fotografije: Marko Ferić).

Na području koje su nadzirale srpske snage ubijeno je ili protjerano gotovo sve nesrpsko stanovništvo. Srpski ekstremisti spalili su i srušili veliki broj kuća u vlasništvu Hrvata i gotovo sve objekte Katoličke crkve, a hrvatska je kulturna baština opljačkana i razrušena. U ratnim razaranjima u Republici Hrvatskoj uništeno je ili oštećeno, ovisno o popisu, od 195.000 do 217.009 stambenih jedinica (najvećim dijelom u napadima srpskih snaga 1991.), oko 120 gospodarskih objekata i 2423 spomenika kulture (od toga je 495 sakralnih objekata /uglavnom Katoličke crkve/ na područjima pod okupacijom srpskih snaga).

U prvoj godini rata stradalo je 590 naselja u 57 općina u Hrvatskoj od kojih je 35 do temelja uništeno, a 34 su pretrpjela teška oštećenja (među njima su veći gradovi kao Vukovar, Vinkovci, Osijek, Pakrac, Gospić, Otočac, Dubrovnik, Karlovac, Sisak, Petrinja i drugi).

Da bi se izbjeglo generaliziranje, treba reći da su mnogi Srbi u Srbiji odbili mobilizaciju jer nisu htjeli ići u osvajački rat, da su se mnogi u JNA i srpsko-crnogorskim postrojbama koje su napadale Hrvatsku našli spletom različitih okolnosti, primjerice, inercijom vezanom uz službu ili mobilizacijske obveze te zbog neinformiranosti uzrokovane snažnom medijskom, protuhrvatskom promidžbom. Mnogi među njima ponašali su se kao vojnici, a ne zločinci. Neki su čak uspjeli spasiti život Hrvatima koje su ekstremni pripadnici srpskih postrojbi namjeravali ubiti, a neki Srbi su i ubijeni pokušavajući spriječiti svoje sunarodnjake da počine zločin nad Hrvatima. Nažalost, bilo je i mnogo onih koji su u osvajački rat protiv Hrvatske krenuli zadojeni velikosrpskom idejom i mržnjom. Uglavnom takvi počinili su zločine u Hrvatskoj, a potom u Bosni i Hercegovini.

Stanje okrutne i krvave srpske agresije na Hrvatsku, te počinjeni zločini srpskih snaga, bezuvjetno su pogodovali neprimjerenim i neprihvatljivim reakcijama pojedinaca na hrvatskoj strani, što je dovelo do pogoršanja stanja javne sigurnosti te porasta različitih oblika nasilja i kriminala i na područjima pod nadzorom hrvatskih vlasti. Između ostaloga, zabilježena su ubojstva pojedinih srpskih civila i uništavanje imovine hrvatskih građana srpske nacionalnosti. Protiv počinitelja zločina u Domovinskom ratu hrvatsko pravosuđe uglavnom je provelo kaznene postupke ali, kao i u svakom ratu, svi slučajevi ubojstava nisu procesuirani.

Hrvatski branitelji, Vukovar, rujan 1991. (autor fotografije: Mario Filipi).

Uništen tenk JNA na Trpinjskoj cesti ("groblje tenkova"), Vukovar, rujan 1991.

SNAGE HRVATSKE OBRANE

Slabo naoružani i malobrojni branitelji Vukovara bili su organizirani po mjesnim zajednicama, a obrana se temeljila na otpornim točkama – "punktovima" – uspostavljenima na liniji dodira s neprijateljem. Najveći dio branitelja i njihovih neposrednih zapovjednika nije imao potrebnu vojnu naobrazbu ni ratno iskustvo. Obrana grada ovisila je o njihovoj domišljatosti i hrabrosti. U obranu grada Vukovara (uključujući i selo Bogdanovce) uključeno je bilo oko 4000 osoba, od kojih je branitelja s oružjem u ruci bilo između 1800 i 2000, ustrojenih u 204. brigadu HV-a, razvučenu na više od 30 kilometara dugoj gradskoj bojišnici. Uz Hrvate, grad su branili i Srbi, Mađari, Rusini, Ukrajinci, Slovaci, Nijemci i drugi.

Procjenjuje se da je u tijeku završnih borbi za grad Hrvatska vojska na tom području za deblokadu Vukovara na raspolaganju imala oko 6800 ljudi, 15 tenkova, 11 oklopnih transportera, 52 topa kalibra 20-100 mm, 32 topa kalibra veća od 100 mm, 1 VBR i 68 minobacača. Pokazalo se da s tim snagama nije bilo moguće deblokirati i obraniti grad od napada višestruko brojnijeg i bolje naoružanog agresora.

SNAGE JNA I SRPSKIH POSTROJBI

Hladna i mračna skloništa, svakodnevica djece u Vukovaru, rujan 1991. (autor fotografije: Mario Filipi).

Prema nepotpunim podacima, u borbama za Vukovar JNA je koristila više od 1000 borbenih oklopnih vozila, zrakoplove i riječne ratne brodove, iz kojih je sustavno i bez izbora ciljeva ispaljeno na grad na stotine tisuća projektila. Grad je, prema procjenama, napadalo nekoliko desetaka tisuća vojnika – pripadnika JNA i srpskih postrojbi, uglavnom iz sastava 1. vojne oblasti, sa sjedištem u Beogradu. Agresor je, u odnosu na branitelje, raspolagao s ratnim zrakoplovstvom, s više nego deseterostruko većim brojem topničkog oruđa i više nego stostruko većim brojem granata i mina te ostalog streljiva.

Prema izvorima JNA, sredinom studenoga 1991. snage JNA u istočnoj Slavoniji brojale su 37.613 vojnika, 676 tenkova, 505 oklopnih transportera, 428 oruđa "artiljerije za podršku", 158 oruđa "protuoklopne artiljerije" i 380 oruđa "protuavionske artiljerije", a snage TO Srbije 9582 "vojnih osoba".

Četnička jedinica u Vukovaru govori da je "klati Hrvate".

Dvorište Lučke kapetanije, studeni 1991. (autor fotografije: Ante Arić).

Kolona prognanika, sudionja Ulice maršala Tita, Vukovar, studeni 1991.

Mrtva tijela stanovnika Vukovara i hrvatskih branitelja ubijenih u srpskom granatiranju grada; dvorište Lučke kapetanije u Vukovaru, gdje su se pred kraj opsade JNA i srpskih snaga u studenom 1991. dopremala tijela poginulih, jer ih se zbog žestine granatiranja nije moglo pokopati.

Ova fotografija srpskog zločina iz studenog 1991., koja je obišla svijet, srpska promidžba prvo je pokušala prikazati kao zločin hrvatskih snaga u bitci za Vukovar 1991., a potom kao zločin hrvatskih snaga u operaciji "Oluja" 1995. godine (!). Naime, u zborniku "Srbi izbeglice, prognanici i raseljena lica krajem XX veka" (Beograd, 2000.), u izdanju Centra za strateške studije Univerziteta u Beogradu, ispod te fotografije je potpis: "Nakon hrvatske 'Oluje' Srbi nisu ni sahranjeni". U spomenutom zborniku su i druge fotografije s prizorima ruševina Vukovara i prognanika iz toga hrvatskog grada, koje su prikazane kao "srpsko stradanje".

Vukovar, studeni 1991. (autor fotografije: Christopher Morris)

LJUDSKI GUBICI

Prema podacima Uprave za zatočene i nestale Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti RH iz studenoga 2007., tijekom agresije JNA i srpskih paravojnih postrojbi 1991., u Vukovaru je poginulo najmanje 1739 osoba, među kojima i nekoliko desetaka djece, a prognano je oko 22.000 građana, uglavnom Hrvata i drugih nesrba. Prema nekim podacima, među poginulim ili nestalim je 879, a među ranjenim 777 branitelja.

U Vukovarsko-srijemskoj županiji pronađene su 52 masovne i više stotina pojedinačnih grobnica. Do prosinca 2009. godine ekshumirani su posmrtni ostaci 2036 žrtava (iz najveće masovne grobnice, na Novom groblju u Vukovaru, ekshumirano je 938 tijela). Također, od 1030 osoba koje su se tada vodile kao nestale u agresiji na Republiku Hrvatsku 1991./1992., njih 456 je nestalo na području Vukovarsko-srijemske županije; od toga je 340 osoba nestalo i nasilno odvedeno u općini Vukovar (uključujući Sotin, Grabovo i Lipovaču).

U srpskim logorima u Hrvatskoj te u logorima i zatvorima u Srbiji i Jugoslaviji, bilo je zatočeno te zlostavljano i podvrgnuto strašnim mučenjima najmanje 2796 hrvatskih branitelja i civila zarobljenih 1991. na području Vukovara. Najmlađi zatočenik imao je nepunih 15 godina, a najstariji 81 godinu.

Procjenjuje se da je u Domovinskom ratu smrtno stradalo ili njihova sudbina još nije poznata ("nestali"), najmanje 19.500 hrvatskih građana.

Prema nepotpunim podacima prikupljenim do kraja 2009., u Domovinskom ratu je "na hrvatskoj strani" (na slobodnom području RH) smrtno stradalo ("izravni demografski gubici") najmanje 12.500 građana (od toga oko 50% civila), a za 1030 građana nije bila poznata sudbina ("nestali"). Među poginulim civilima su 323 djeteta (uz napomenu da to nije konačan broj); više od 70% stradalo je usljed izravnog neprijateljskog djelovanja.

Ukupno je ranjeno 30.578 osoba (podaci ne obuhvaćaju u ratu okupirano područje). Među ranjenim civilima je 1044 djece.

Istodobno, na okupiranom području RH smrtno je stradalo najmanje 6000 osoba, uglavnom srpske narodnosti (oko 70% "boraca").

Spomenik žrtvama ubijenim na Ovčari (autor: Slavomir Drinković).

Tijekom procesa mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja (rujan i listopad 1996.), izvršeno je iskapanje masovne grobnice na poljoprivrednom dobru Ovčara nedaleko Vukovara, iz koje je ekshumirano 200 posmrtnih ostataka tijela ranjenika i medicinskog osoblja iz vukovarske bolnice. Njih su, suprotno "Protokolu o sporazumu o neutralizaciji i slobodnoj evakuaciji vukovarske bolnice", potpisanom između predstavnika JNA, hrvatske vlasti i međunarodne zajednice, te protivno svim međunarodnim konvencijama, normama i pravilima ratovanja, pogubili pripadnici JNA i srpskih postrojbi. Najmlađa žrtva imala je 16, a najstarija 72 godine. Među ubijenima su i dvije žene, od kojih je jedna bila u poodmakloj trudnoći.

Zločin na Ovčari jedan je u nizu masovnih zločina koje su JNA i srpske snage počinile u napadu na Vukovar. Tijekom vremena, Ovčara je postala simbol sjećanja na sva stratišta i grobnice koje su srpski ekstremisti ostavili za sobom na širem vukovarskom području: Antin, Berak, Bogdanovci, Borovo Selo, Bršadin, Čelije, Čakovci, Dalj, Daljski Atar – Globovac, Ilok, Lovas, Marinci, Mikluševci, Mohovo, Negoslavci, Novi Jankovci, Petrovci, Slakovci, Stari Jankovci, Svinjarevci, Sotin, Tordinci, Tovarnik, Vukovar – Novo groblje, Nova ulica, skladište "Veleprometa" i brojna druga mjesta masovnih ili pojedinačnih ratnih zločina.

Najmanje 145 masovnih i više od 1200 pojedinačnih grobnica sa žrtvama srpskih zločina, uglavnom Hrvatima, ali i pripadnicima ostalih narodnosti koji nisu podržali velikosrpsku politiku i agresiju na Hrvatsku, upućuju na zaključak da su ubijanja bila planirana. Do 2011. iz spomenutih grobnica ekshumirani su posmrtni ostaci 3782 žrtve, od kojih su pozitivno identificirani posmrtni ostaci 3217 hrvatskih branitelja i civila.

Imena žrtava čija su tijela ekshumirana iz masovne grobnice i identificirana, Memorijalno groblje, Vukovar, svibanj 1998.

ONI SU NAŠA ISTINA

Karlo je tek završio srednju školu, u svom Borovu. Upućivao je znakove te jeseni da se pridruži sestri u Zagrebu. Ona je na studiju usavršavala svoju stručnost želeći poslije pomoći gradu kojem je pripadala. Karlo je preko noći postao muškarac. Sa svojim vršnjacima i ocem **Josipom** ostao je čuvati roditeljski dom. On je bio sve što su imali, što su mukotrpnim radom stekli. Neprijateljski rafali pokosili su ga stotinjak metara dalje na Trpinjskoj cesti – cesti heroja. Malog heroja Karla ili ono što je ostalo od njega umotali su u *deku sa kockice* i pokopali na stadionu.

Tko je čuo mukli jauk oca od neprekidnog tutnja granata?

Tko je vidio suze od dima na zgarištima?

Tijelo oca klonulo je na straži na pragu obiteljskoga doma. Pokopan je u obližnjoj vrtlariji. Otac i sin ekshumirani su s Novog groblja u Vukovaru u lipnju 1998. godine. *Deka na kockice* bila je jedini znak raspoznavanja maloga Karla. Sat koji i danas otkucava vrijeme – njegova oca Josipa.

Marica je 13. lipnja stajala nijemo iznad posmrtnih ostataka sina Karla i supruga Josipa na posljednjem ispraćaju. Pokapala je svoju prošlost i svoju budućnost.

Toga dana Vukovarom su išli svatovi. Karlovi vršnjaci jednom su rukom stiskali sirenu, a drugom, tek odloživši pušku, dizali tri prsta. Na čelu kolone vijorila je srpska zastava.

Marica je susrela sadašnjost, 13. lipnja, godine 1998., u hrvatskom Vukovaru.

Vukovar nas ne boli sve jednako, i ne može i ne mora! Ali tko smije preuzeti istinu?

Ljerka Ivošić

Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, Vukovar; 938 bijelih križeva, po jedan križ za svaku ekshumiranu žrtvu iz masovnih grobnica na tom mjestu.

A STORY OF LOVE

The time we live in is so unpleasant that you wish you had not even been born, or rather that you had been born at some other time, on another occasion, simply because right now there is not enough love to go around. What is the use of big houses, expensive cars, winter holidays in Vysoke Tatry, Garmisch-Partenkirchen, expensive perfumes and briefings? These are just shadows of real life. We give ourselves up to the narcotics of delusion, the illusory, secret paths of life, and when it is already too late, with our eyes closed to our own failings, we reach maturity; we suddenly realize that it is too late to start again. The end is here, it is perhaps already peering around the next corner.

There is no way we can steal back the years, steal happiness – if there is no love. There may seem to be sun and joy, you may imagine that your success is complete as you earn a medal, in the shadow of great men, but I have seen many who, pockets empty walk with heads held high around this town. Their joy in having nothing is much greater. Because they have this town. They have friends. They have a soul. They didn't have money for Zagreb, Vienna or Prague. Their money was left in the glasses they emptied with friends with whom they later waited for the sunrise over the Croatian barricades. For some that waiting took too long and they were lost. But we know full well where they are. If life allows us to let our love control us, as their love carried them, at the end of the road, perhaps we can expect that we too will die happy.

Siniša Glavašević

*A story by the journalist from Croatian Radio Vukovar, Siniša Glavašević, who was captured and killed at Ovčara after the occupation of Vukovar, written during the siege and destruction of Vukovar.

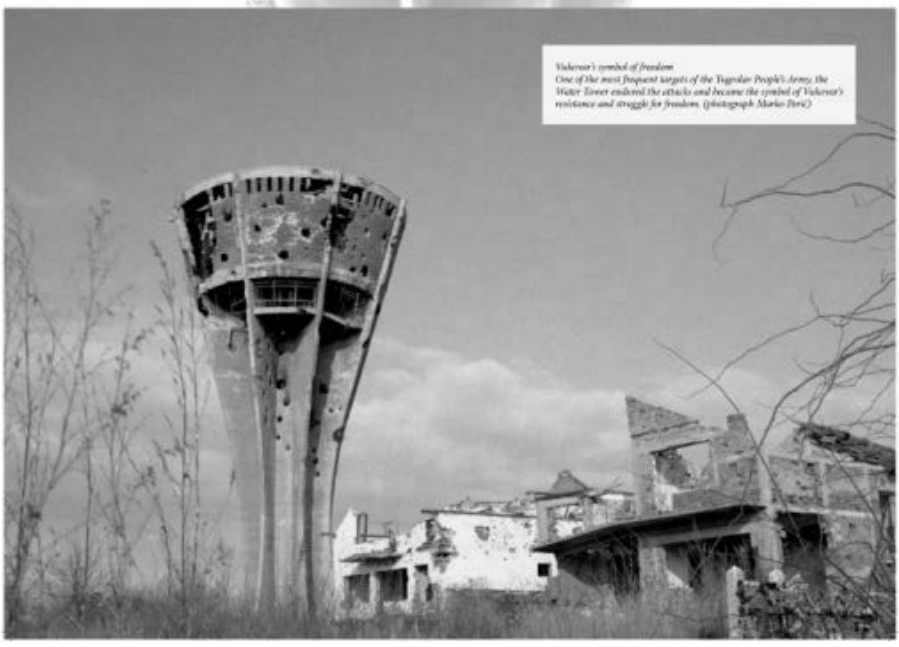

Vukovar's symbol of freedom
One of the most frequent targets of the Yugoslav People's Army, the Water Tower endured the attacks and became the symbol of Vukovar's resistance and struggle for freedom. (photograph Marko Tori)

Zbog toga je proglašen i Europski dan sjećanja na žrtve svih totalitarnih i autoritarnih režima (23. kolovoza – datum potpisivanja sporazuma o nenapadanju između Hitlera i Staljina, 1939.), kada se, na preporuku *Europskog parlamenta*, potiče na promišljanje osjetljivih i kompleksnih pitanja zajedničke povijesti i njezina očuvanja kako bi sljedeće generacije mogle iz nje učiti i graditi suživot na temeljima demokracije i uvažavanja temeljnih prava.[13] Zar se napad na Vukovar vojske koja je bila simbol jednog totalitarnog režima i koja je 1991. trebala ostvariti cilj velikosrpske politike te potpuno razaranje toga grada ne može sagledati u duhu preporuke Europskog parlamenta?

Cijelu izložbu možemo promatrati i kroz nedavno objavljeni projekt, koji je pokrenula Europska unija: *Europa kroz ratove, iskustva i baština koju su Europljani naslijedili iz ratova*.[14] Kao područje djelovanja projekta navodi se komparativno istraživanje na području materijalne i nematerijalne kulturne baštine, koju suvremena europska društva imaju od najvećih oružanih sukoba na svojem tlu u 20. stoljeću (Prvi i Drugi svjetski rat te Balkanski ratovi, revolucije itd.). Kako se navodi u opisu projekta, istraživanje će proučiti kulturnu baštinu koju nakon velikih oružanih sukoba društva imaju u memorijalnoj praksi, medijima i popularnoj kulturi, političkom prisvajanju, obrazovanju i očuvanju baštine. Očekuje se da će program stvoriti trajnu dinamiku u ovom specifičnom području europske kulturne baštine koja će pridonijeti razumijevanju povijesti, kulture komemoracije i politike sjećanja u cijeloj Europi. Upravo navedeni ciljevi projekta i preporuke europskih institucija suprotni su činjenici da neki ljudi u Europskom parlamentu nisu bili spremni prihvatiti cjeloviti sadržaj izložbe o Vukovaru 1991. koji bi svakako pridonio boljem razumijevanju povijesti i kulture komemoracije. Ipak, inicijatorica izložbe Ruža Tomašić i autor izložbe odlučili su prihvatiti postavljanje spomenute izložbe u Bruxellesu i u tako skraćenom obliku jer su procijenili da će i na taj način europsku javnost upozoriti na tragediju Vukovara jer su o tome imali priliku govoriti na otvaranju izložbe (uz to, ravnatelj HMDCDR-a, ujedno autor izložbe, nazočnima na otvaranju podijelio je brošure o stradanju Vukovara sa sadržajem na engleskom jeziku, a gospođa Tomašić podijelila je replike Vučedolske golubice u smanjenom obliku.

---

[13] http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0213+0+DOC+XML+V0//DE, pristup 12. 11. 2014.

[14] http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/opportunities/h2020/topics/2091-reflective-5-2015.html#tab1, pristup 12. 11. 2014.

U svom govoru na otvaranju izložbe, ravnatelj HMDCDR-a Ante Nazor rekao je:

Cijenjene gospođe i gospodo,

Zahvaljujem Vam na dolasku na izložbu o stradanju Vukovara 1991. u Domovinskom ratu. Domovinski rat u Hrvatskoj nije bio građanski rat. To je bio čin agresije na Hrvatsku koju su provele oružane snage vjerne velikosrpskoj politici. Cilj te agresije bio je odvajanje dijela hrvatskoga teritorija i njegovo pripajanja Republici Srbiji. Za nas Hrvate, Domovinski rat je borba za ideal slobode, a protiv ideologije razaranja i dominacije. Vukovar je hrvatski grad, koji je svojom kulturom, od prapovijesti, postao važan dio europske povijesti. Oduvijek je bio multikulturalan grad gdje su različite manjine doprinijele stvaranju jedinstvenog i različitog kulturnog pejzaža.

U ljeto i jesen 1991., u napadima JNA i srpskih jedinica razoreno je oko 90% zgrada u Vukovaru, ubijeno je ili se vode kao nestali više od 2000 hrvatskih branitelja i civila, a protjerano je oko 22.000 njegovih građana. Vukovar je postao simbol obrane Hrvatske 1991. Grad su, uz Hrvate, branili i Srbi i pripadnici ostalih nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Kad je grad okupiran u studenom 1991., jedna mlada djevojka u koloni prognanika rekla je: Ništa im nismo učinili, a ubili su naše prijatelje i razorili su grad. No, mi ih i dalje ne mrzimo! Te riječi rekla je pred kamerom stranog novinara. Njezine riječi tako su otišle u svijet, u Europu, kao poruka mira i tolerancije. Vukovar je simbol otpora prema zlu i simbol istinskog domoljublja. Istodobno, a to potvrđuje i proces mirne reintegracije toga prostora u sastav Republike Hrvatske, Vukovar je simbol snage kršćanskog opraštanja i prihvaćanja puta mira. Vukovar je hrvatski grad, no on je i simbol europske kulture. Stoga Dan sjećanja na žrtve Vukovara nije važan samo za Hrvatsku. Ova izložba zamišljena je kao podsjetnik na strašne događaje u Vukovaru i Hrvatskoj 1991., ali i kao poziv na mir i toleranciju.

Hvala na pozornosti.

PRILOG 2
Postav izložbe koji je odobren i prikazan u Bruxellesu, 27. studenoga 2013. (5 panoa)

Nikola Tesla Street, the centre of Vukovar, the 18th of November 1991.

STORY OF A TOWN

I abandon all search for justice and truth. I give up all attempts at submitting ideals to my life. I give up everything that I considered until yesterday essential to a good beginning or a good ending. I would probably abandon myself, but I can't. Because, who would be left if we all abandoned ourselves and fled in fear? Who would the town be left with? Who will take care of the town while I'm not there, while I try to find myself in the rubbish heaps of human souls, while I am alone and stagger, wounded and tired, in the heat, while my eyes begin to face my personal defeat?

Who will guard my town? My friends? Who will extract Vukovar from darkness? There are shoulders broader than mine and yours. So, if it's not too difficult for you, if there's still a zest of youthfulness in you, join in. Someone messed with my parks, the benches on which your names are still carved and the shade where you both gave and received your first kiss. Someone simply stole everything, how else could I explain that there is not even shade anymore. There are no shop windows that filled you with joy, no cinema where you watched the saddest film. You must build from scratch, first your past, looking for your roots, and then your present. And if there is still strength left in you, invest it in the future. And don't be alone in the future. As for the town, don't worry. All that time it was in you, hidden so that the oppressor wouldn't find it. The town – that's you!

Siniša Glavašević

"Story of the Journalist of Croatian radio Vukovar, Siniša Glavašević who, after the occupation of Vukovar, was abducted in the hospital and killed at Ovčara, written during the siege and the destruction of Vukovar.

An aggression on Vukovar's European identity. The Eltz Manor, a 18th century baroque castle owned by the Prince-Archbishop of Mainz and the House of Eltz. The communist regime expelled the Eltz family from Vukovar in 1945 and the Yugoslav People's Army bombed their castle in 1991.

A European renaissance of the Croatian Danube. A restored Eltz Manor was reopened in 2013. The project was financed by the Croatian Government and the Council of Europe Development Bank.

A city of culture. The cultural centre "Hrvatski dom", founded in 1922, was a pivotal institution for Vukovar's society and cultural life. The cultural centre "Hrvatski dom" in ruins after the aggression on Vukovar.

A new culture of hope. The new "Hrvatski dom", restored and reopened in 2007, as a symbol of a new culture of hope.

The church and Franciscan monastery of Saints Philip and Jacob was a frequent target of the Yugoslav People's Army artillery. Since the church was still standing, Serbian paramilitary forces intended to bomb it again in 1996, but were stopped by the Alsace native and US General Jacques Paul Klein, Head of the UN Transitional Authority.

Restored faith. The church of Saints Philip and Jacob stands today as a living testimony of the solidarity and generosity of people all around Croatia and Europe who contributed to its restoration.

Upon a decision of the Croatian Parliament, the Royal Gymnasium of Vukovar was founded in 1895. Latin and French were taught since 1895. The Royal Gymnasium was a centre of excellence for the entire Srijemska County. The Gymnasium, Vukovar's High School, completely destroyed by the Yugoslav People's Army in 1991.

A new and bright look to the future.The restored Gymnasium is now educating new generations of Vukovar students in a modern Croatia, reintegrated into Europe. It stands also as a reminder of the importance of education in overcoming the challenges of today, honouring the city's heroic history and building a future of peace and prosperity for all the citizens of Vukovar.

A STORY OF LOVE

The time we live in is so unpleasant that you wish you had not even been born, or rather that you had been born at some other time, on another occasion, simply because right now there is not enough love to go around. What is the use of big houses, expensive cars, winter holidays in Vysoke Tatry, Garmisch-Partenkirchen, expensive perfumes and briefings? These are just shadows of real life. We give ourselves up to the narcotics of delusion, the illusory, secret paths of life, and when it is already too late, with our eyes closed to our own failings, we reach maturity; we suddenly realize that it is too late to start again. The end is here, it is perhaps already peering around the next corner.

There is no way we can steal back the years, steal happiness – if there is no love. There may seem to be sun and joy, you may imagine that your success is complete as you earn a medal, in the shadow of great men, but I have seen many who, pockets empty walk with heads held high around this town. Their joy in having nothing is much greater. Because they have this town. They have friends. They have a soul. They didn't have money for Zagreb, Vienna or Prague. Their money was left in the glasses they emptied with friends with whom they later waited for the sunrise over the Croatian barricades. For some that waiting took too long and they were lost. But we know full well where they are. If life allows us to let our love control us, as their love carried them, at the end of the road, perhaps we can expect that we too will die happy.

Siniša Glavašević

*A story by the journalist from Croatian Radio Vukovar, Siniša Glavašević, who was captured and killed at Ovčara after the occupation of Vukovar, written during the siege and destruction of Vukovar.

Vukovar's symbol of freedom
One of the most frequent targets of the Yugoslav People's Army, the Water Tower endured the attacks and became the symbol of Vukovar's resistance and struggle for freedom. (photograph Marko Ivić)

(photograph Dionizije Šebetovsky)

Vukovar, the 8th of June 1997, the "Freedom and Return Train" symbolically brought Croatia back to Vukovar (photograph Rolo Bilkupić).

The victor who doesn't know how to forgive, plants the seed of discord and future ills. And the Croatian people don't want this. They didn't chose to suffer here in Vukovar and throughout Croatia. Everything we are doing now is not focused on parochial local interests but on the overall interests of Croatia and Europe, in the interest of peace, of the future of this region and of Europe. Long live the coexistence between the Croatian and Serbian people and other ethnic communities in this region! Long live our only and eternal Croatia! (From the address of the President of the Republic of Croatia dr. Franjo Tuđman in Vukovar, the 8th of June 1997).

Borovo naselje, 15th of January 1998. (photograph Marko Perić).

The support for peaceful reintegration of the Croatian Danube Region: Senior Officials of the Serbian Orthodox Church and the Catholic Church in Croatia together in Vukovar (photograph Marko Perić).

THE PEACEFUL REINTEGRATION OF THE CROATIAN DANUBE RIVER REGION

The "*Basic Agreement on Eastern Slavonia, Baranja and Western Srijem*" was signed in Erdut and Zagreb on the 12th of October 1995. The agreement was a precondition for the establishment of permanent peace in this area that was destroyed by the war, human suffering, forced migration and the general social and economic impact.

The UN Security Council adopted the Resolution 1037 on the 15th of January 1996, which established the United Nations Transitional Authority in Eastern Slavonia (UNTAES), led by U.S. Gen. JP Klein. The objectives of the mission UNTAES were: to disarm the area and return it to the sovereign control of the Croatian government, to keep the multiethnic and multicultural character of the area, to promote an atmosphere of trust, allow refugees and displaced persons freely to return to their homes, to promote adherence to the highest standards of human rights and fundamental freedoms, to promote redevelopment and rehabilitation of areas, to organize free and fair local elections.

The local elections which where held on the 13th of April 1997., were particularly important for the success of the mission and for providing conditions for the return of Croatian refugees. The conducted elections established the political system equivalent to the one in other parts of Croatia. By participating in the elections, members of the Serbian minority from Vukovar and the Croatian Danube Region were given the opportunity to choose their legitimate representatives in local government bodies and government.

With the attention to accelerate the process of peaceful reintegration Croatian President dr. Franjo Tuđman established in October 1997., *The National Committee for the Implementation of Programs to Establish Trust and to Accelerate the Return of the Normalization of Life in the War-affected Areas of the Republic of Croatia.*

The President of the Committee was Mrs Vesna Škare Ožbolt from the Office of the Croatian President while the Vice President was Mr Ivica Vrkić from Osijek (Eastern Slavonia) and Vojislav Stanimirović as Serbian representative from then occupied Croatian Danube Region. Board of Vukovar was established on the 3rd of November 1997.

The Resolution of the UN Security Council in 1045, from 19th of December 1997., gave full support to the completion of the mandate of the peacekeeping mission UNTAES, which formally ended the process of peaceful reintegration of the Croatian Danube Region and Vukovar, and the constitutional order of the Republic of Croatia. The closing ceremony was held on the 15th of January 1998., in Borovo (neighbourhood of Vukovar). Based on the different experiences for the process of reintegration, UNTAES mission was considered one of the most successful UN peacekeeping missions in the world.

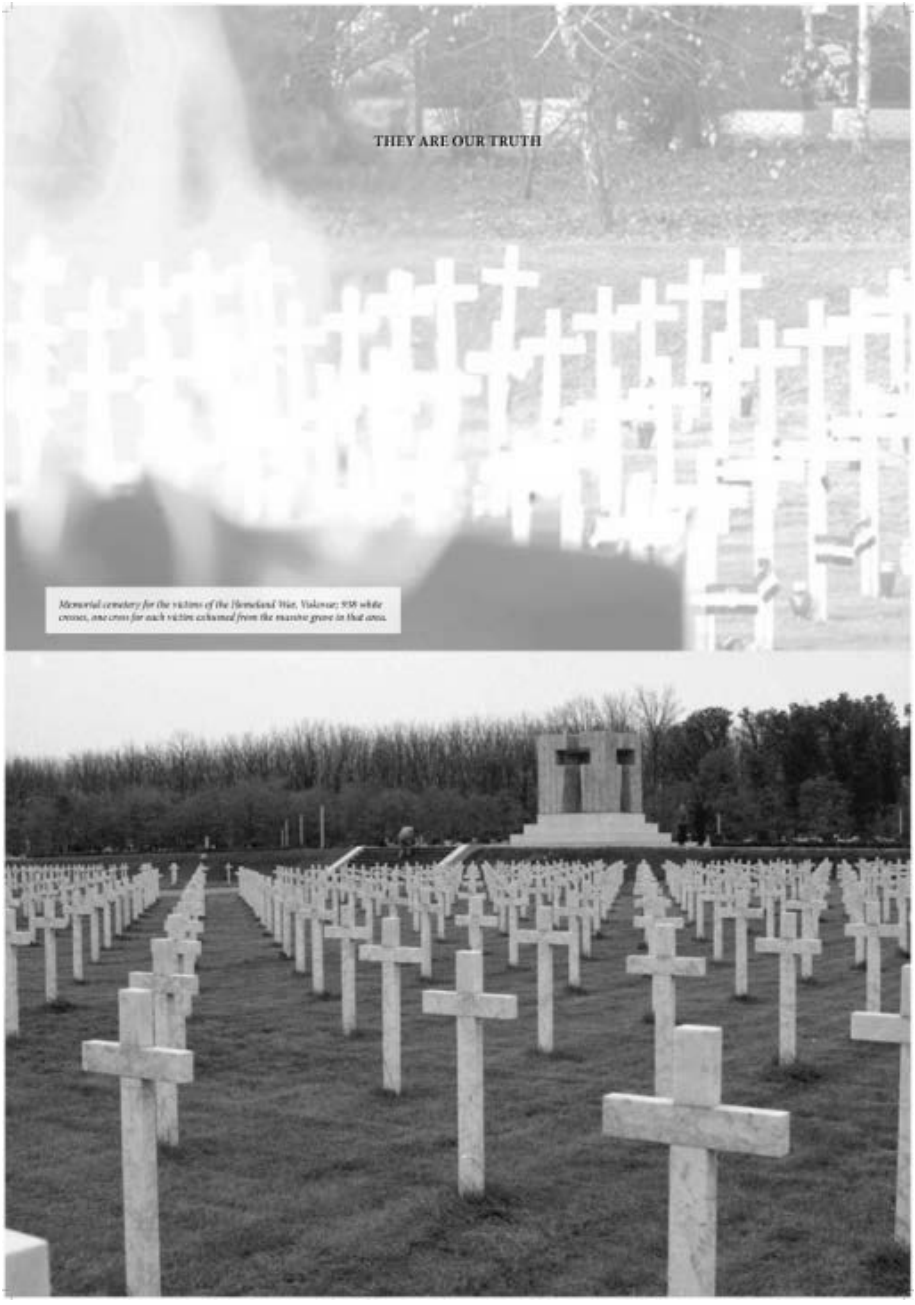
THEY ARE OUR TRUTH
Memorial cemetery for the victims of the Homeland War, Vukovar; 938 white crosses, one cross for each victim exhumed from the massive grave in that area.

Tekst na panou 4:

Ispod fotografije govor predsjednika Tuđmana u Vukovaru:

Pobjednik koji ne zna praštati, taj sije klice novih razdora i budućih zala. A hrvatski narod to ne želi. Nije želio ni sve ono što smo ovdje pretrpjeli u Vukovaru i u čitavoj Hrvatskoj. Sve ovo što činimo nije samo u uskom lokalnom interesu, nego i u opće hrvatskom, opće europskom, u interesu mira, budućnosti ovoga kraja i Europe. I neka nam živi suživot hrvatskoga naroda sa srpskim i drugim etničkim zajednicama na ovim područjima! Neka nam živi jedina i vječna Hrvatska! (iz govora predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana u Vukovaru 8. lipnja 1997.)

Potpisi pod fotografijama:

(gore lijevo): Izostavljen je potpis *Zgrada željezničkog kolodvora, srušena u napadima JNA i srpskih snaga 1991.* (autor fotografije: Dionizije Šebetovsky).

(gore desno): Vukovar, 8. lipnja 1997.: Vlakom „mira i povratka" Hrvatska se simbolično vratila u Vukovar (autor fotografije: Božo Biškupić).

(dolje lijevo) Borovo naselje, 15. siječnja 1998. (autor fotografije: Marko Perić).

(dolje desno) Podrška mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja: visoki dužnosnici Srpske pravoslavne crkve i Katoličke crkve u Hrvatskoj zajedno u Vukovaru (autor fotografije: Marko Perić).

Tekst na panou 5:

Oni su naša istina

Prema prihvaćenoj koncepciji, ostavljen je naslov teksta, a sam tekst u cijelosti je izostavljen.

Karlo je tek završio srednju školu, u svom Borovu. Upućivao je majku te jeseni da se pridruži sestri u Zagrebu. Ona je na studiju usavršavala svoju stručnost želeći pomoći gradu kojem je pripadala. Karlo je preko noći postao muškarac. Sa svojim vršnjacima i ocem Josipom ostao je čuvati roditeljski dom. On je sve što su imali, što su mukotrpnim radom stekli. Neprijateljski rafali pokosili su ga stotinjak metara dalje na Trpinjskoj cesti – cesti heroja. Malog heroja Karla ili ono što je ostalo od njega umotali su u deku na kockice i sahranili na stadionu.

Tko je čuo mukli jauk oca od neprekidnog tutnja granata?

Tko je vidio suze od dima na zgarištima?

Tijelo oca klonulo je na straži na pragu obiteljskoga doma. Sahranjen je u obližnjoj vrtlariji. Otac i sin ekshumirani su s Novog groblja u Vukovaru u lipnju 1998. godine. Deka na kockice bila je jedini znak raspoznavanja maloga Karla. Sat koji i danas otkucava vrijeme – njegova oca Josipa.

Marica je 13. lipnja stajala nijemo iznad posmrtnih ostataka sina Karla i supruga Josipa na posljednjem ispraćaju. Pokapala je svoju prošlost i svoju budućnost.

Toga dana Vukovarom su išli svatovi. Karlovi vršnjaci jednom su rukom stiskali sirenu, a drugom, tek odloživši pušku, dizali tri prsta. Na čelu kolone vijorila je srpska zastava.

Marica je susrela sadašnjost, 13. lipnja, godine 1998. u hrvatskom Vukovaru.

Vukovar nas ne boli sve jednako, i ne može i ne mora! Ali tko smije prešutjeti istinu?

Ljerka Ivušić

Nakon održane izložbe Centar je, kao specijalizirani arhiv u čiju primarnu zadaću pripada i prezentiranje arhivskog gradiva i organiziranje izložbi, usporedio iskustva i projekte kulturnih institucija u Europi koje rade na sličnim obilježavanjima. Neposredno pred 2014. glavni projekti i izložbe odnosili su se na obilježavanje stote godišnjice Velikog rata (Prvog svjetskog rata). Kao primjer, pogledali smo izložbu koju je organizirao i izradio Kraljevski muzej vojske i vojne povijesti u Bruxellesu, pod naslovom „1914.–1918., To je naša povijest!" Kako se i na internetskim stranicama navodi, izložba se fokusira na belgijsku i europsku dimenziju Prvog svjetskog rata i postavljena je uz potporu Muzeja Europe.[15] Posebno je istaknuto kako se navodi „belgijsko jedinstveno iskustvo gotovo potpune okupacije tijekom Prvog svjetskog rata" te njena moderna uloga glavnog grada Europske unije, pa su se u tom smislu objedinila nacionalna i europska iskustva sukoba. Posebno je naglašeno da je izložbom predstavljeno iskustvo iz rata vojnog i civilnog stanovništva Belgije, uključujući tjelesne i duševne patnje koje su pretrpjeli.[16] Predmeti iz kolekcije Kraljevskog muzeja i Muzeja povijesti vojske uključuju vojnu opremu, naoružanje, odore te njemački ultimatum upućen Belgiji 2. kolovoza 1914., kao i primjerak belgijskog Ugovora u Versaillesu. Izložene su i fotografije vojnika u rovovima, a kao zaseban dio izdvojen je dio „Posljedice", u kojem su prikazani razrušeni belgijski gradovi. Uz tu izložbu u Bruxellesu je održana i izložba „Bruxelles 1914.–1918. pod njemačkom okupacijom", koncipirana prema sadržajnim cjelinama: Ratni užasi, Žene i djeca, Svakodnevni život.[17] Imajući u vidu da se radi o ratu svjetskih razmjera u kojem je ubijeno više od deset milijuna ljudi, svjesni smo razlike u razmjerima stradanja u Prvom svjetskom ratu i u Vukovaru, no svjesni smo i potrebe da se europski zastupnici podsjete da su 1991. Vukovar i Hrvatska pretrpjeli razaranje i stradanje razmjera kakve u Europi nisu zabilježene od Drugog svjetskog rata. Zaključno, iz našeg iskustva, mogli bismo se poslužiti latinskom poslovicom *Quod licet Iovi, non licet bovi.*

---

15 http://www.centenarynews.com/article/?id=1493, pristup 12. 11. 2014.

16 Isto.

17 http://www.14-18.bruxelles.be/index.php/en/home/2-non-categorise/289-exhibition-en

ZAŠTO SE 1918. MOŽE SMATRATI PREKRETNICOM U RAZVOJU EUROPSKOG IDENTITETA VUKOVARA?

Petar ELEZ
Henrik Ivan DAMJANOVIĆ

… Jer to je bio najobičniji provincijski barok…
Praktično ništa! …Vukovar je ništa!
Momo Kapor (1995.)*

I. Uvod

Dinamičan društveno-gospodarski, demografski, vjerski i kulturni razvoj Vukovara i Vukovske županije započet u razvijenom srednjem vijeku (povelja hercega Kolomana i prvi spomen podgrađa vukovske utvrde – *suburbium castri Walkow* 1231., povelja hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II. i prvi spomen Vukovske županije 1220.) bio je naglo prekinut osmanskim zauzimanjem Srijema nakon pada Beograda 1521., odnosno Slavonije i Ugarske nakon poraza ugarsko-hrvatskih četa u Bici kod Mohača 1526. godine. S obzirom na to da je osmanska uprava u odnosu na dotadašnji dominantni europski i kršćansko-katolički identitet slavonsko-srijemskog prostora prouzrokovala gotovo dvostoljetni kulturološki i civilizacijski hijatus, s punim se pravom može smatrati da je oslobođenje spomenutih prostora od osmanske vlasti na samom kraju 17. stoljeća (Mir u Srijemskim Karlovcima 1699.) nagovijestilo i novo doba u povijesnom razvoju Vukovara. On, naime, od tada iz neznatne turske *kasabe* postupno prerasta u istaknuto srijemsko trgovište sa svim odlikama manjeg gradskog naselja srednjoeuropskog tipa (Horvat i Potrebica, 1994. a, b; 110-137).

Postavši od 1745. sjedištem obnovljene Srijemske županije, Vukovar je nakon više od dva stoljeća napokon bio i formalno vraćen u okrilje Hrvatsko-slavonskog kraljevstva. Međutim, visok stupanj političke ovisnosti hrvatskih zemalja o Austriji i Ugarskoj, kao i njihova gospodarska i prometna nerazvijenost, utjecali su na to da proces oblikovanja etničkog, vjerskog i uopće kulturnog identiteta Vukovara i vukovarsko-srijemskog kraja u navedenom razdoblju bude pod snažnim utjecajem vanjskih silnica političkog i gospodarskog razvoja, s izvorištima u Beču i Pešti – dvama centrima (polovima) političke moći Habsburške, odnosno od 1868. Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, i

---

* Srpski književnik i slikar. Rođen u Sarajevu 1937., umro u Beogradu 2010. godine.

pored svih negativnih konotacija (napose onih političke naravi) koje je takav centralistički definiran razvoj nosio, ostaje nesporna činjenica da je Vukovar, zajedno s ostatkom slavonsko-srijemskog prostora, posredstvom državnopravnih sveza s Austrijom i Ugarskom u kulturnom (kulturološkom) i civilizacijskom smislu u navedenom razdoblju baštinio i brojne pozitivne tekovine srednjoeuropskog pa i zapadnoeuropskog kulturnog kruga (Horvat i Potrebica, 1994. c, 155-198; von Taube, 2012., 89).

Slom Austro-Ugarske Monarhije u suton Prvoga svjetskog rata 1918., kao i dramatična zbivanja koja su ga pratila, nagovijestio je duboke tektonske poremećaje na političkoj, gospodarskoj, društvenoj i kulturnoj sceni Hrvatske 20. stoljeća. U tom se smislu događaji koji su krajem 1918. obilježili slavonsko-srijemski prostor, a napose Vukovar i njegovu užu okolicu, mogu smatrati eklatantnim primjerom zlosutnih nagovještaja sustavne degradacije europskih kulturnih tekovina i uopće *balkanizacije* Hrvatske u desetljećima koja su uslijedila. Spomenuti negativni procesi su u slučaju Vukovara bili toliko izraženi da su naposljetku eskalirali masovnim fizičkim uništenjem, kako njegovih stanovnika, tako i bogate kulturne baštine kao tvarnog odraza njihova europskog duha, u ratnoj agresiji pobornika velikosrpske ideje i *mentaliteta balkanske krčme* 1991. godine.

S ciljem što objektivnijeg sagledavanja 1918. kao prijelomne kronološke točke u razvoju novovjekovnog europskog identiteta Vukovara, rad osim analize pojedinih upečatljivih društveno-političkih, gospodarskih i napose kulturnih pojava i procesa u Vukovaru prije i poslije Prvoga svjetskog rata sadrži i kraći isječak iz kronike vukovarskog franjevačkog samostana s kraja 1918. godine. U njemu je tadašnji kroničar dao vjerodostojan prikaz okolnosti u kojima su Vukovar i njegova okolica, zajedno s ostalim dijelovima Hrvatske, Slavonije i Srijema po svršetku Prvoga svjetskoga rata ušli u sastav novih državnih tvorevina jugoslavenskog, balkanskog i u konačnici velikosrpskog i pravoslavnog ideološkog predznaka – Države Slovenaca, Hrvata i Srba, odnosno Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, kojim je činom dvostoljetni kontinuitet razvoja hrvatskog i europskog identiteta Vukovara bio naprasno prekinut.

II. Temeljne odrednice europskog identiteta Vukovara od obnove Srijemske županije 1745. do svršetka Prvoga svjetskog rata 1918. godine

Administrativno-teritorijalna i sudska organizacija kao okvir društveno-gospodarskog razvoja Vukovara u 18. i 19. stoljeću

Tijekom druge polovine 18., a napose tijekom 19. stoljeća vukovarsko-srijemski kraj postupno biva uključen u administrativno-teritorijalni ustroj Habsburške, odnosno Austro-Ugarske Monarhije i njoj pripadajuće trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije

i Dalmacije. Spomenuti se ustroj temeljio na uspostavi županija, slobodnih kraljevskih gradova (gradskih općina), upravnih kotara te velikog broja njima pripadajućih političkih (upravnih) općina. Provedbom posljednje velike administrativno-teritorijalne organizacije trojedne hrvatske kraljevine 1886. Vukovar je zadržao dotadašnji status administrativnog i sudskog sjedišta Srijemske županije,[1] vukovarskog kotara (obuhvaćao je 26 upravnih općina) i vukovarske upravne općine. Premda je taj status u velikoj mjeri bio osnova njegova društveno-gospodarskog, prometnog i kulturnog prosperiteta, Vukovar sve do 1919. formalno nije imao status grada, nego upravne općine. Štoviše, na području Vukovara dugo su egzistirale dvije međusobno posve neovisne upravne općine – Općina Stari Vukovar i Općina Novi Vukovar. I dok je Općina Stari Vukovar imala dulju naseobinsku, odnosno *urbanu* tradiciju, koja je sezala sve do srednjega vijeka, postojanje Općine Novi Vukovar znatno je *novijeg datuma*. Ono je u prvom redu povezano s dolaskom plemićke obitelji Eltz i s gradnjom vlastelinskog dvora kao sjedišta uprave Vukovarskog vlastelinstva na području Novog Vukovara, odnosno s masovnim doseljavanjem njemačkog stanovništva na spomenuto područje. Osim trajne prisutnosti Eltzovih, gospodarski, kulturni, društveni i urbanistički razvoj Novoga Vukovara povezan je i s činjenicom da je upravo ondje 1776. izgrađena zgrada Srijemske županije, obnovljene 1745. godine. Općine Stari i Novi Vukovar ujedinile su se u jedinstvenu upravnu Općinu Vukovar tek 1873. (Pavličević, 1996., 71-97; Crlenjak, 2005., 66-69, 80; Sbornik Zakonah, 1886. a).

Potrebno je, međutim, naglasiti da se upravnu općinu Stari Vukovar, a napose ujedinjenu vukovarsku općinu nakon 1873., s obzirom na njen upravni, gospodarski i prometni značaj kao i obilježja urbanističkog i društvenog razvoja, ipak ne može i ne treba poistovjećivati s tadašnjim negradskim (seoskim) upravnim općinama. Tome u prilog govori činjenica da se Stari Vukovar u popisu sela Srijemske županije (*Omnium et singulorum pagorum in Comitatu Syrmiensi*) 1745. spominje kao *Vukovar oppidum*, dok se Novi Vukovar istodobno spominje kao *Neo-Vukovar*. Također, termin *oppidum*, osim

---

1 Sjeverna, istočna i južna granica Srijemske županije nakon pripojenja dijelova dotadašnje Vojne granice (veći dio Brodske i čitavo područje Petrovaradinske pukovnije) civilnoj Hrvatskoj (provincijalu) 1881., odnosno nakon provedbe posljednje velike administrativno-teritorijalne organizacije Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1886., pratila je velike vodene tokove – Dravu, Dunav i Savu, dok se njena zapadna (kopnena) granica koja ju je dijelila od Virovitičke županije protezala neznatno zapadnije od linije Šamac – Gundinci – Mikanovci – Gaboš – Bobota. U tom je smislu krajem 19. stoljeća krajnja istočna točka Srijemske županije (i Hrvatske!) bio grad Zemun, a njena krajnja zapadna točka selo Mikanovci. Srijemska je županija, s obzirom na površinu prostora koji je u navedenom razdoblju obuhvaćala, bila veličinom druga županija u Hrvatskoj (Sbornik Zakonah, 1886., 17-36; Horvat i Potrebica, 1994. c, 155).

što upućuje na dugu urbanu i *utvrdnu* tradiciju (začetu još u srednjem vijeku), od kraja 18. stoljeća sve češće podrazumijeva i trgovišni status Starog Vukovara. On je povezan sa sajmovnim privilegijima carice Marije Terezije i cara Franje II. iz 1774., 1776. i 1827. godine. Vukovar je u tom smislu u službenom dopisivanju i zakonskim aktima toga vremena bio dvojako tretiran – kao *upravna općina Vukovar* i kao *trgovište Vukovar*, a nerijetko se koristio i *kompromisni* izraz *trgovišna općina*. Navedeno naposljetku jasno potkrjepljuje i postojanje ustanova gradskog senata i suca, odnosno trgovišnog zastupstva kao glavnog tijela trgovišne uprave, a u konačnici i natpis: *Domus novam oppidanam*, smješten u *timpanonu* ponad ulaza u zgradu vukovarskog *magistrata* iz 1818. (Srijemska županija, 2014., 80-81; Laszovsky, 1899., 79; Crlenjak, 2005., 119).

U Vukovaru se također, osim županijskog i kotarskog sjedišta, nalazilo sjedište Sudbenog stola (ukinutog 1886.), kao i sjedište Kotarskog suda Vukovar (Sbornik Zakonah, 1886. b i c, 305-319, 437).

Društveno-gospodarski i prometni razvoj Vukovara u 18. i 19. stoljeću

Premda se slavonsko-srijemski prostor kao relativno kasna i u ekonomskom smislu posve zaostala stečevina Habsburške Monarhije sporo uključivao u suvremene tokove europskog društveno-gospodarskog razvoja, njegova je dinamika tijekom druge polovine 18. i napose tijekom 19. stoljeća ipak imala tendenciju konstantnog rasta. Na to, između ostaloga, upućuje činjenica da je Srijemska županija u razdoblju između 1857. i 1910. bila izrazito imigracijsko područje (stopa demografskog rasta Županije iznosila je 49,5% dok se u istom razdoblju broj stanovnika Vukovara povećao za 47%) (Živić, 2006., 53-57, 64).

Tijekom 18. i 19. stoljeća stanovništvo Vukovara uglavnom je živjelo od obrta, trgovine i zemljoradnje. Među najveće i najutjecajnije obrtne cehove i kasnije zadruge spadao je ribarski ceh. To ne čudi s obzirom na činjenicu da se Vukovar u gospodarskom i prometnom smislu oduvijek *oslanjao* na Dunav (Crlenjak, 1987.).

Glavni činitelji poljoprivrednog razvoja i proizvodnje bili su veleposjedi, napose Vukovarsko vlastelinstvo, koje je 1736., kada je prešlo u vlasništvo plemićke obitelji Eltz, obuhvaćalo 31 naselje. Ono se unatoč formalnom dokidanju feudalnog poretka 1848., odnosno provedbi agrarne reforme, tijekom druge polovine 19. stoljeća i dalje prostiralo na 32.000 jutara zemlje, od kojih je 1/3 bila pokrivena šumama. Od poljoprivrednih kultura osobita se pažnja posvećivala uzgoju vinove loze premda je filoksera znala učiniti veliku štetu. Kada je pak riječ o stočarstvu potrebno je istaknuti da je konjogojstvo u Vukovaru u drugoj polovini 19. stoljeća bilo na europskoj razini toga doba. Ergele *noniusa* i *lipicanaca* Vukovarskoga vlastelinstva uzgajale su se na pustarama Grabovo i Lipovača (Horvat, 2014., 224-226).

Izvještaj Trgovačko-obrtničke komore iz 1889. svjedoči o postojanju 231 trgovine u Vukovaru. Matična trgovačka organizacija bila je Trgovačko društvo u Vukovaru. U vukovarskoj trgovini dominirali su veletrgovci žitom, vinom, ribom, drvom, stokom i voćem poput Hillera, Kohna, Biera, Brauna, Wachslera, Obersohna, Vučenovića, Rukavine, Radivojevića i drugih. Početkom 20. stoljeća Vukovar je iza sebe već imao stogodišnju tradiciju održavanja godišnjih i tjednih sajmova. Vukovarski godišnji sajmovi vezivali su se uz crkvene blagdane – 1. svibnja (Sv. Josip Radnik), 24. lipnja (Sv. Ivan Krstitelj) i dr. Većina obrtničkih i trgovačkih radnji početkom 20. stoljeća nalazila se na području Starog Vukovara (Horvat, 2014., 226).

Industrijski razvoj Vukovara tijekom 19. stoljeća tekao je vrlo sporo, ali je uoči 20. stoljeća ipak postao dinamičniji. U Vukovaru tada djeluju tvornice opeke i crijepa, tvornica octa u vlasništvu Bira, kožara u vlasništvu Edera, pilane Steiner i Harsch, parni mlinovi u vlasništvu posjednika Gotlieb, Spitzer, Paunović, Bürger, Fasler, Kirchbaum, mlin Slavija, mlin Barković, prvi mlin na električni pogon u vlasništvu Zopfa i Grčevića. Međutim, prva uistinu velika tvornica u Vukovaru bila je Kudeljara. Ona je osnovana 1905. kao dioničko društvo (jedan od najvećih dioničara bio je grof Eltz), a s proizvodnjom je počela 1907. godine. Kudeljara je u sezoni zapošljavala i do 300 radnika (Horvat, 2014., 226).

Prva vukovarska banka – Štedionica u Vukovaru osnovana je 1869. godine. Na prijelazu stoljeća u Vukovaru su također djelovali novčani zavodi poput Srijemskog štedioničkog i eskomptnog društva, Srpske banke, Hrvatske dioničke štedionice i drugih štedionica (Horvat, 2014., 228).

Gospodarskom rastu svakako je pogodovao razvoj riječnog (parobrodarskog) i željezničkog prometa vukovarsko-srijemskog kraja tijekom druge polovine 19. stoljeća. Tako je 1879. dovršena željeznička pruga od Dalja preko Vukovara i Vinkovaca do Slavonskog Broda,[2] a gradnjom pruge od Vukovara do Ilače (koja se nalazila na željezničkom koridoru Vinkovci – Mitrovica) 1912. uspostavljena je veza s istočnim krajevima Županije. Gradnjom lokalnih željezničkih pruga od Vinkovaca do Brčkog (1886.), Šamca (1889.) i Županje (1901.), odnosno od Šida do Rače (1912.) dodatno su se intenzivirale veze Vukovara s Posavinom. Istodobno su sustavni hidroregulacijski radovi na Dravi, Dunavu i Savi omogućili povezivanje Vukovara sa širim panonsko-podunavskim, odnosno srednjoeuropskim i balkanskim prostorom (Horvat, 2000., 284, 291-292).

---

[2] Prva vukovarska željeznička postaja bila je oko 3 km udaljena od Novog Vukovara (željeznička postaja u današnjem Borovu naselju). Godine 1891. konačno je izgrađena i željeznička postaja u Vukovaru (Novi Vukovar), kao i kraći odvojak željezničke pruge koji je Vukovar povezivao s glavnom željezničkom prometnicom Dalj – Vinkovci – Slavonski Brod (Horvat, 2000., 284, 228).

Počeci modernog urbanističkog razvoja Vukovara u drugoj polovini 18. i u 19. stoljeću

Trgovišni status starovukovarske općine (koji je nakon 1873. baštinila ujedinjena upravna općina Vukovar), smještaj sjedišta Vukovarskog vlastelinstva, Srijemske županije i Kotara Vukovar na područje Novog Vukovara, kao i ekonomski i prometni prosperitet koji je *u stopu* pratio spomenute administrativne odluke bili su jedan od glavnih pokretača urbanističkog razvoja Vukovara. Njegov se vrhunac zbio u drugoj polovini 19. stoljeća kada se Vukovar sve više prostorno širi i kada gradska uprava sve više energije i novčanih sredstava ulaže u izgradnju moderne gradske infrastrukture. Vukovar tako od 1860. ima brzojavnu postaju, od 1883. Ured za odmjeravanje pristojbi, a od 1901. odnosno 1909. telefon i gradsku rasvjetu. Vukovar je, također, od 1866. imao općinsku, odnosno županijsku bolnicu (ukinuta 1923.). Povećana cirkulacija ljudi, roba i usluga ogleda se i u činjenici da su u Vukovaru tijekom druge polovine 19. stoljeća poslovala čak četiri hotela (Lav, Central, Nacional i Grand). Također, tada se pristupilo uređenju glavne (do tada zemljane) ceste kroz Novi Vukovar, pretaraciranju, kaldrmiranju i asfaltiranju brojnih gradskih ulica, kao i sustavnim radovima povezanim s regulacijom Vuke i gradnjom gradske kanalizacijske mreže (Crlenjak, 2005., 81-85; Horvat, 2014., 227; Horvat, 2000., 287, 292-293).

Iznimno važno obilježje tadašnjeg urbanističkog razvoja Vukovara bila je gradnja brojnih monumentalnih objekata čije su neostilski i secesionistički oblikovane fasade, uz one ranije, barokne i neoklasicističke (svodovi u gradskom centru, dvorac Eltz, zgrada Srijemske županije i dr.), s vremenom postale sastavni dio vizualnog identiteta grada (npr. zgrade suda, gimnazije, Grand hotela – Radničkog doma, palače Landesman i brojnih drugih javnih i privatnih građevina). Nije na odmet spomenuti da u Vukovaru tada djeluju poznati arhitekti i graditelji: Felix Streim, Emil Gölis, Fran Funtak, Andrija Tokoš i drugi (Crlenjak, 2005., 96-97, 120-131).

Multireligiozni i kozmopolitski aspekt povijesnog razvoja Vukovara do 1918. godine

Iako je, kako je već napomenuto u uvodnoj riječi, osmansko osvajanje Slavonije i Srijema u prvoj polovini šesnaestoga stoljeća stvorilo velik hijatus u razvoju i kontinuitetu grada Vukovara u odnosu na predosmanlijsko razdoblje, odmah po oslobođenju Vukovara od Osmanlija 1687. u grad se vraća i učvršćuje katoličko stanovništvo. Hrvatski sabor je još 1567. donio prvu odluku o katoličkoj obnovi u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, koja je zabranjivala posjedovanje imetka i obnašanje javnih službi svima koji su istupili iz Katoličke crkve. Godine 1609. Sabor definitivno zabranjuje širenje i djelovanje reformatorskih ideja na područjima kraljevina Hrvatske i Slavonije,

te time naglašava carsku odluku *cuius regio illius religio* iz 1555. godine. Budući da je Vukovar u vrijeme donošenja te odluke bio izvan zakonodavne vlasti Hrvatskoga sabora, potvrda o primjeni spomenute klauzule, ali jednako tako potreba da se ona nanovo razjasni i definira, nalazi se u dokumentima Srijemske županije sa samoga početka njezina djelovanja, odnosno u odluci kraljice Marije Terezije iz 1745., kao i potvrda odluke Ugarskoga sabora iz 1741., kojom se zabranjuje obitavanje nekatoličkoga pučanstva u kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji. Stvarne su okolnosti, međutim, bile takve da su, uslijed sve većih potreba za napučivanjem Srijemske županije, usporedno s priznavanjem prava Katoličkoj crkvi 1737. priznate i određene povlastice Pravoslavnoj crkvi, potvrđene 1745. (Srijemska županija – Zapisnici, 2014., N-RO 2, N-RO 15, N-RO 125, 52, 61, 138).

Premda su franjevci odmah po oslobođenju počeli djelovati i obnavljati vjerski život u Vukovaru i okolici (posebno treba spomenuti Sotin i sotinsko marijansko svetište), pravoslavci već 1737., dakle odmah po dopuštenju javnoga djelovanja pravoslavnome kleru, grade prvu pravoslavnu bogomolju. Ta crkva i danas stoji na spomenutome mjestu. Car i kralj Josip II. u prosvjetiteljskom duhu 13. listopada 1781. izdaje Carski patent o toleranciji, u kojem pripadnicima reformatorskih zajednica i Židovima daje prethodno uskraćena prava na nastanjivanje i življenje te javno djelovanje na područjima pod katoličkom pravnom upravom. Za Židove je Carski edikt predstavljao velik iskorak, iako su i pored njega imali određena ograničenja. Tek 1840. Židovi dobivaju potpunu slobodu i jednaka prava za naseljavanje i djelovanje u svim dijelovima Habsburške Monarhije. Tako je već 1845. Vukovar dobio prvu sinagogu. Ta je sinagoga utoliko značajna jer je ujedno prva namjenski izgrađena sinagoga na području Trojedine Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Prva sinagoga je bila jednostavnija građevina izgrađena u klasicističkom stilu s reminiscencijama na egipatsku arhitekturu, a krajem 19. stoljeća prodana je kalvinističkoj zajednici (1894.). Budući da je prva sinagoga bila premalena, izgrađena je nova Velika sinagoga 1889. u neoromaničkom i neomaurskom stilu, s time da je dominirao *arapski štih* neomaurskoga stila. Damjanović navodi i prve sporove oko izgradnje sinagoge, naime i katoličko i pravoslavno pučanstvo strahovalo je od novoga naseljavanja i većeg vala dolaska Židova u Vukovar te je pokušalo prosvjedima spriječiti izgradnju sinagoge. Na kraju je sinagoga unatoč svemu izgrađena. Tijekom 1927./28. izgrađena je i *grobljanska kapela* na židovskome groblju na vukovarskom Sajmištu, tzv. *Ciduk-hadin kuća*. Židovsku su sinagogu 1958. godine srušile komunističke vlasti (Damjanović, 2007., 241-257).

Kalvinističku je zajednicu u Vukovaru činilo uglavnom mađarsko pučanstvo. Nakon izgradnje nove Velike sinagoge, stara (manja) sinagoga je prodana 1894./95. maloj vukovarskoj kalvinističkoj zajednici. Transformacija sinagoge u kalvinističku

crkvu dovršena je 1910. dogradnjom zvonika, čija je posebnost u tome što je to prvi armiranobetonski zvonik sagrađen u secesionističkome stilu na području Hrvatske. Kalvinistička je zajednica u Vukovaru djelovala do kraja Drugog svjetskog rata, kada se što zbog prisilnoga iseljenja, što zbog asimilacije uvelike smanjila. Crkva je iz toga razloga bivala sve zapuštenija, a velika poplava 1965. naposljetku je prouzrokovala ozbiljna oštećenja, nakon čega je crkva i srušena, a istodobno nije pokazana potreba i volja za izgradnjom nove crkve (Damjanović, 2008., 403-410).

Osim što se Vukovar tijekom 18. i 19. stoljeća postupno razvio u multireligijsko naselje, i njegova je etnička struktura sve više odražavala kozmopolitski duh Austro-Ugarske Monarhije. U tom je smislu razdoblje između prvog popisa stanovništva Hrvatske 1857. i posljednjeg prijeratnog popisa 1910. obilježeno iznimno dinamičnim porastom ukupnog stanovništva ne samo Srijemske županije (49,5%), nego i Vukovara kao njenog administrativnog sjedišta. Vukovar i okolicu u spomenutom razdoblju *zaplju-skuju* snažni imigracijski valovi njemačkog, mađarskog, rusinskog, slovačkog i srpskog stanovništva. U Vukovaru je tako pred Prvi svjetski rat (1910.) živjelo 10.359 stanovnika od kojih je bilo 4092 Hrvata (39,5%), 3052 Nijemaca (33,8%), 1628 Srba (15,7%), 954 Mađara (9,2%), 46 Rusina i Ukrajinaca (0,4%) te 137 ostalih (uključujući i nepoznato) pripadnika ostalih etničkih skupina (1,4%) (Živić, 2006., 148; Živić, 2013., 111).

Građanska kultura Vukovara u drugoj polovini 19. stoljeća

Ekonomski rast Vukovara, kao i drugdje u Hrvatskoj u drugoj polovini 19. stoljeća, pratilo je intenzivno društveno raslojavanje,[3] odnosno jačanje građanske klase. Ono se osim u većim i zahtjevnijim graditeljskim pothvatima pojedinih imućnijih građana zrcalilo i u sve većem bujanju društvenog života. To je vrijeme osnivanja i djelovanja brojnih vukovarskih društava i klubova nacionalnog, kulturno-umjetničkog, humanitarnog i sportskog predznaka. Najstarije vukovarsko društvo – *Ressource* osnovano je davne 1859., a u javnom životu Vukovara osobito se isticalo *Hrvatsko pjevačko i glazbeno društvo Dunav* (osnovano 1867.) (Horvat, 2007.).[4]

---

[3] Uz nacionalne i vjerske, statusne i društvene razlike vukovarskih stanovnika često su dolazile do izražaja i s obzirom na mjesto stanovanja, pa se tako u Novom Vukovaru kao sjedištu vlastelinske, županijske i kotarske uprave naseljavao *samo otmjeniji dio gradskoga stanovništva: veleposjednici, plemići, advokati, suci, bilježnici, liječnici, apotekari, više i niže činovništvo i oficiri*, dok su u Starom Vukovaru prevladavali obrtnici i trgovci (Crlenjak, 2005., 75).

[4] Spomenuta društveno-kulturna i humanitarna događanja nerijetko su bila povezana s organiziranjem izleta u bližu ili dalju okolicu Vukovara (npr. posjeti Dobroj vodi u parku Adica, putovanja lađom do Iloka i sl.) (Horvat, 2000., 285; Liber Memorabilium III., 31. 7. 1918.).

O postojanju kultivirane građanske klase u Vukovaru svjedoči i osnutak *Hrvatske katoličke tiskovne zadruge – Srijemski Hrvat* 1878., čiji će glavni izdavački projekt postati tjednik *Srijemski Hrvat*. Bez obzira na političke konotacije povezane s njegovim počecima potrebno je istaknuti da je ta tiskovina predstavljala prve vukovarske novine pisane hrvatskim jezikom u kojima se vjerno zrcalio društveno-politički, kulturni, gospodarski i vjerski život građanskog Vukovara na prijelazu 19. u 20. stoljeće (Horvat, 2000., 282-283).[5]

Od druge polovine 19. stoljeća u Vukovaru se otvara i više novih škola. Tako su osim dotadašnjih pučkih (dječačkih) škola u Starom i Novom Vukovaru, kojih tradicija seže još u 18. stoljeće, osnovane Pučka djevojačka škola 1866. (od Dječačke se osamostalila 1917.), Košaračka škola 1885. (ukinuta 1888.), Obrtna (šegrtska škola) 1886. te Ženska stručna škola 1912. godine. U Vukovaru su u to vrijeme, također, djelovale i škole vjerskog, odnosno nacionalnog predznaka: Pravoslavna srpska škola (osnovana 1733.), Židovska pučka škola (osnovana 1857.), Njemačka škola (osnovana 1892.) te Mađarska škola (osnovana 1904.) (Elez, 2015., 22-38).

Važan događaj za razvoj školstva u Vukovaru predstavlja osnutak javne niže (*male*) realke s četiri razreda (5. – 8. razred današnjih osmogodišnjih škola). Uvođenjem predmeta francuskog i latinskog jezika u plan i program III. i IV. razreda kao *uvjetno obligatnih predmeta* Vukovarska se realka 1895. preustrojila u realnu gimnaziju. Dozvolom Zemaljske vlade 1895. bilo je dopušteno i djevojčicama (na zamolbu vukovarskog trgovišnog zastupstva) da kao redovne učenice pohađaju gimnaziju. Razredi su, međutim, bili muški i ženski. Gimnaziju je u prosjeku pojedine školske godine pohađalo oko 150 učenika, od kojih su njih pedesetak bile djevojčice. Do preustroja male realne gimnazije u višu došlo je otvaranjem V. razreda (danas 1. razred srednje škole) tijekom školske godine 1906./1907. Preustrojni je proces dovršen otvaranjem VII. i VIII. razreda 1910. godine. Nastava se održavala u skladu s *Naučnom osnovom za hrvatsko-slavonske realne gimnazije* iz 1894. godine. Ona je nudila mogućnost izbora između realnog (francuski ili mađarski jezik, kemija, crtanje i više sati matematike) i gimnazijskog smjera (uz navedene predmete učio se latinski jezik i filozofijska propedeutika). Iste je godine gimnazija promijenila naziv u *Kraljevska realna gimnazija u Vukovaru*. U gimnaziji su službovali ili su u njoj stjecali humanističko obrazovanje brojni istaknuti Vukovarci 20. stoljeća poput Dragutina (Karla) Hruze, Antuna Bauera, Antuna Dorna, Alice Wertheimer-Baletić, Branka Crlenjaka, Krešimira Zidarića i dr. (Horvat, 1996.).

---

[5] U Vukovaru je krajem 1879. počeo izlaziti i tjednik na njemačkom jeziku *Syrmier Zeitung* te nešto kasnije i tjednik *Srijemske novine* (Horvat, 2000., 285, 288).

Pisana arhivska baština – svjedok kontinuiteta hrvatskog i europskog identiteta Vukovara

Društveno-političke potrese, razaranja i zločine kojima je Vukovar bio izložen 1945. i 1991. pratili su i kulturocidi velikih razmjera u kojima je nažalost stradavala i njegova bogata arhivska baština.[6] *Preživjelo* arhivsko gradivo, uz arhitektonsku i ostalu likovnu i povijesno-umjetničku baštinu, svjedoči o stoljetnoj europskoj (i hrvatskoj!) prošlosti Vukovara i slavonsko-srijemskog prostora uopće.

U tom smislu osobito značenje ima arhivski fond Županije Srijemske, danas pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, a koji uz ostalo gradivo sadrži i zapisnike

---

[6] Stradanje vukovarskog arhivskog gradiva neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata događalo se u okolnostima u kojima se novouspostavljena socijalistička vlast u kontekstu obračuna s društveno-političkim i kulturnim tekovinama prethodnih režima obračunavala i s njihovim kulturnim nasljeđem. Također, ne treba isključiti ni mogućnost da su arhivsko gradivo katkada mogli skriti i njegovi dotadašnji posjedovatelji uslijed čega se posve zagubilo ili su ga pak, ako je bila riječ o potencijalno *kompromitirajućem* materijalu u montiranim sudskim procesima toga doba, svjesno uništavali (pod uvjetom da ga prethodno, za svoje potrebe, nisu otuđili organi vlasti nove države). Eklatantan primjer u tom smislu predstavlja izostanak dijela Franjevačke kronike koji se odnosi na razdoblje Drugoga svjetskog rata u Vukovaru, više nego očigledno trganje onih listova spomenice *Pučke djevojačke škole u Vukovaru* koji su sadržavali ljetopise školskih godišta između dva svjetska rata, kao i iz vremena Drugog svjetskog rata, oduzimanje župskih matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih itd. Ipak, zalaganjem tadašnjeg arhivskog spremišta u Osijeku i Gradskog muzeja Vukovar, značajan je dio arhivskog gradiva bio spašen. Na opseg kulturocida koji se zbio tijekom agresije JNA i paravojnih srpskih snaga na Vukovar 1991., kao i tijekom okupacije koja je potom uslijedila, upućuje stradanje arhivskog gradiva nastalog poslovanjem Skupštine općine Vukovar, Kotarskog i Općinskog suda u Vukovaru, Industrijskog kombinata gume i obuće – Borovo (uključujući i gradivo iz najranije, *Batine* faze njegova poslovanja) itd. Također, znatna je količina arhivskog gradiva po okupaciji bila otuđena iz Gradskog muzeja Vukovar, kao i iz vukovarskog franjevačkog samostana te potom odvezena u Republiku Srbiju. Po svršetku mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja, u procesu restitucije kulturnih dobara, njegov je veći dio ipak vraćen, a u tijeku je postupak povezan s primopredajom dijela arhivskog gradiva koje se nalazi u Arhivu Vojvodine u Novom Sadu. Simptomatična je, također, ratna i poslijeratna sudbina arhivskog gradiva nastalog djelovanjem vukovarske osnovne škole *Stjepan Supanc* kao i *Pučke djevojačke škole u Vukovaru (Državne djevojačke pučke škole u Vukovaru)*, ukinute sada već davne 1948. godine. Njega je po okupaciji Vukovara 1991. u nerazjašnjenim okolnostima preuzela dotadašnja *Supančeva* područna škola u Negoslavcima, koju su *nadležni* organi SAO Krajine početkom 1992. proglasili matičnom osmogodišnjom školom. Odlukom Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske iz 1997. negoslavačkoj je školi priznato sljedništvo nad vlastitom prijeratnom matičnom školom *Stjepan Supanc* iz Vukovara. Time je, između ostaloga, legalizirano i njeno posjedovanje arhivskog gradiva nastalog poslovanjem dviju vukovarskih (gradskih) škola – OŠ *Stjepan Supanc*, čijim je formalno-pravnim sljednikom postala te *Pučke djevojačke škole u Vukovaru* čije se gradivo do 1991. nalazilo u *Supančevoj* pismohrani. Spomenuto arhivsko gradivo naposljetku je 2012. od Osnovne škole u Negoslavcima po službenoj dužnosti preuzeo Državni arhiv u Vukovaru (Sršan, 2008., 18; Elez, 2015., 39-41; Prusina, 2001.).

(protokole) zasjedanja županijske skupštine, uključujući i onaj s prve konstituirajuće sjednice Srijemske županije 12. studenog 1745. godine. Jednako tako, u Državnom arhivu u Osijeku nalazi se arhivski fond Vukovarskog vlastelinstva, najsačuvaniji fond te vrste u Republici Hrvatskoj. U tom smislu gradivo fonda predstavlja dragocjen izvor za društvene i gospodarske prošlosti kasnofeudalnog razdoblja Slavonije i Srijema. Osim upravno-sudske, knjigovodstvene, gospodarske, školske i građevinske dokumentacije osobitu važnost ima zbirka (serija) od 265 originalnih vlastelinskih karata, nacrta kojih su glavninu izradili vlastelinski mjernici i kartografi Pazmandy, Homer, Blumen i dr. Najstarija je i vjerojatno najvrjednija karta Vukovarskog vlastelinstva iz 1755., dok su na ostalim kartama uglavnom prikazani Vukovar i pojedina naselja vlastelinstva. Također, kartografska zbirka Muzeja Slavonije u Osijeku sadrži izvorni Atlas s kartama Vukovarskog vlastelinstva iz 1733. godine. Spomenute su karte u tom smislu vrijedan izvor za proučavanje urbanističkog razvoja naselja vukovarskog kraja, ali i razvoja mjerništva i kartografije na našim prostorima (Dobrica, 2014., 34-42; Sršan, 2008.; Elez, 2012. a, 239).

Vrijedno arhivsko gradivo nalazi se i u posjedu gradskog muzeja u Vukovaru. Ondje se, između ostaloga, nalaze protokoli senatskih sjednica Vukovara, povelje i diplome vukovarskih cehova iz druge polovine 18. i prve polovine 19. stoljeća, kao i pravila i zapisnici obrtnih zadruga iz druge polovine 19. stoljeća. S obzirom na rijetke slučajeve sačuvanosti arhivskog gradiva koje su u službenom poslovanju stvarale upravne općine 19. stoljeća s punim pravom možemo ustanoviti da su spisi i skupštinski zapisnici muzejskih arhivskih fondova Poglavarstva (općinskog ureda) trgovišta Stari Vukovar, kao i općinskog ureda Novi Vukovar, pravi arhivski kuriozitet (Elez, 2012. a, 231-240).

Franjevački samostan u Vukovaru (pri kojem se ujedno nalazi župni ured najstarije vukovarske rimokatoličke župe sv. Filipa i Jakova) i sam posjeduje vrijedno arhivsko gradivo. Spomenica (kronika) vukovarskog franjevačkog samostana (*Liber memorabilium*), vođena u kontinuitetu od 1730. do 1932., u tom je smislu prvorazredan povijesni izvor za proučavanje vjerskih, ali i društveno-političkih prilika u Vukovaru u tom razdoblju. Također, trudom župnika franjevaca revno su se više od dva stoljeća vodile matice rođenih, vjenčanih i umrlih rimokatolika s područja Vukovara, te se u tom smislu mogu smatrati nezaobilaznim izvorom za istraživanja genealoških, demografskih pa i medicinskih motrišta vukovarske prošlosti (Belavić, 2006.; Cvekan, 1980.).[7]

Važno je pritom naglasiti da spomenuti zapisnici, kao i sačuvana službena prepiska županijske i općinske provenijencije ne svjedoče samo o visokim standardima upravnog

---

[7] Matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih s područja Vukovara (katolika, pravoslavnih i evangelika) danas se nalaze u Državnom arhivu u Vukovaru, Državnom arhivu u Osijeku, Matičnom uredu Vukovar i Gradskom muzeju Vukovar, a vukovarskim su župama oduzete nakon Drugog svjetskog rata.

poslovanja toga vremena, nego i o stoljetnoj ukorijenjenosti Vukovara i Srijemske županije u političko-administrativni okvir Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, odnosno Habsburške i Austro-Ugarske Monarhije.[8] Arhivsko gradivo crkvene provenijencije istodobno svjedoči da je Katolička crkva i napose franjevački red svojim pastoralnim i prosvjetnim djelovanjem i sama odigrala važnu ulogu u oblikovanju vjerskog i kulturnog identiteta Vukovara 18. i 19. stoljeća (Hoško, 2011., 332-344).

III. Vukovar i okolica u vrijeme prijelomnih društveno-političkih događanja u Hrvatskoj krajem 1918. godine

Porast napetosti u hrvatsko-srpskim odnosima u Vukovaru tijekom 19. stoljeća

Pogubno djelovanje velikosrpske ideje (često pod egidom jugoslavenstva) na razvoj političkog, kulturnog, nacionalnog i vjerskog identiteta Vukovara nakon Prvog svjetskog rata ima svoju pretpovijest koja seže u drugu polovinu 19. stoljeća. Kao i drugdje u Hrvatskoj rast napetosti u hrvatsko-srpskim odnosima podudara se s banovanjem Ivana Mažuranića, odnosno s početkom dvodesetljetne vladavine bana Khuen-Héderváryja (1883.–1903.).[9] On je glavno uporište u borbi s hrvatskom državotvornom idejom, osim u mađaronima, nalazio i u srpskom nacionalnom korpusu, koji se u to vrijeme i sam intenzivno politički organizira, vješto koristeći svaku priliku da posredstvom privilegija koje je Srpskom narodnom crkvenom saboru potvrdio Bečki dvor te koalicija s

---

[8] Već je pri ponovnom ustanovljenju Srijemske županije 1745. donijeta odredba o obvezi da se službeni dopisi sastavljaju na latinskom ili narodnom (ilirskom, hrvatskom) jeziku (Srijemska županija – Zapisnici, 2014., N-RO 9, 58).

[9] Potrebno je naglasiti da su slične napetosti, prouzrokovane ratobornim djelovanjem pravoslavnog (srpskog) elementa u Vukovaru i njegovoj okolici, povremeno eskalirale i u ranijim razdobljima. Zapisnici Srijemske županije tako svjedoče o uzurpaciji zemljišta Iločkog vlastelinstva od strane pravoslavnih monaha iz samostana u Vrdniku, koji u dokazivanju *svojih prava* nisu zazirali ni od upada i pljačke vlastelinskih posjeda. Također, Vukovar se revolucionarne 1848. praktično nalazio pod opsadnim stanjem. Pritom su Mađari i Srbi, premda su se formalno nalazili na suprotnim interesnim stranama, podjednako ugrožavali grad i njegove stanovnike. Tako je dolazak 700 Srbijanaca iz donjega Srijema u Sotin 15. srpnja 1848. prouzročio *veliku strav*u u Vukovaru. Tada je kao žrtva lažnih optužbi da je mađarski uhoda u Trpinji zarobljen te *pod jakom pratnjom svezan doveden u Vukovar* grof Hugo Eltz. Ondje je potom, pred vlastitim dvorcem, ubijen udarcem kamena u glavu. Gotovo stotinu godina poslije spomenutog događaja slična je sudbina zadesila uglednog vukovarskog liječnika dr. Vladu Gnusa, kojeg su partizanske vlasti 1945. na prijevaru odvele u Bobotu (selo nedaleko od Trpinje) gdje je lažno optužen za zločine nad Bobočanima te prepušten iživljavanju i linčovanju *narodnog suda* (u prisutnosti organa službene vlasti). Slična je bila sudbina brojnih Vukovaraca koje su zarobili pripadnici paravojnih srpskih jedinica u studenom 1991. (Srijemska županija – Zapisnici, 2014., 119, 122, 155-156; Horvat, 2000., 278; Kovačić, 2004., 74).

prougarskim političkim opcijama osigura za sebe što viši stupanj političke autonomije u Hrvatskoj. Na ruku su mu pritom često išli popustljivost, tolerantnost, kao i nerealni, jugoslavenstvom prožeti politički stavovi pojedinih utjecajnih hrvatskih političara i kulturnih djelatnika. Oni se najbolje ogledaju u činjenici da je ćirilica krajem 19. stoljeća počela ulaziti *na velika vrata* u službenu uporabu u Hrvatskoj (Čepulo, 2002., 276-283).[10]

Unatoč tome što su se pripadnici srpske narodne (i vjerske) skupine s obzirom na zastupljenost u etničkoj strukturi Vukovara početkom 20. stoljeća nalazili na trećem mjestu (iza Hrvata i Nijemaca), njihovi su politički predstavnici, zahvaljujući podršci prougarski orijentiranih hrvatskih političkih elita te jakoj ekonomskoj bazi, nastojali po svaku cijenu osigurati vodeću ulogu u upravno-političkim strukturama na lokalnoj, ali i državnoj razini. U tom se smislu politički život u Vukovaru od 1877. do Prvoga svjetskoga rata znatno radikalizirao, a obilježavale su ga, između ostaloga, *žestoke* predizborne kampanje povezane s izborima za vukovarsko trgovišno zastupstvo i hrvatski Sabor. U kontekstu odgovora na radikalnu srpsku politiku treba promatrati i pokretanje već spomenutog tjednika *Srijemski Hrvat* 1878. (Horvat, 2000., 281-285).

Nataložene su napetosti u Vukovaru sigurno dodatno galvanizirali događaji koji su označili početak Prvoga svjetskog rata: Atentat u Sarajevu (28. lipnja 1914.) te napad Austro-Ugarske na Kraljevinu Srbiju (12. kolovoza 1914.) u kojem su zbog blizine srbijanskog bojišta sudjelovali te bili ranjeni ili smrtno stradali i brojni vukovarski građani. Kako se bližio kraj Prvoga svjetskoga rata, i opstojnost Austro-Ugarske sve je češće dolazila u pitanje. Pripadnici srpskog etničkog korpusa u Hrvatskoj, pa tako i oni na slavonsko-srijemskom prostoru, koji je kao granično područje s BiH i Srbijom oduvijek smatran sastavnim dijelom projekta Velike Srbije, pritom su sve češće i sve otvorenije pokazivali svoje *pravo lice*. Ono se zrcalilo u svjesnom podrivanju države koja ih je dva stoljeća prije prihvatila *širom otvorenih ruku* te im po pitanju vjerske i kulturne autonomije maksimalno izlazila u susret (često na štetu hrvatskog povijesnog i državnog prava na spomenutim prostorima, ali i vlastitih feudalnih elita). U nastavku donosimo prijepis isječaka Spomenice (kronike) Franjevačkog samostana u Vukovaru koji sadrže opis dramatičnih zbivanja u Vukovaru krajem 1918. te početkom 1919. godine.[11]

---

10 Člankom 3. *Zakona o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne i o uporabi ćirilice u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji* od 14. svibnja 1887. predviđeno je *kod svih zemaljskih oblastih u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji slobodno služiti se pismom ćirilskim, kao i latinskim*, a *ondje gdje Srbi u povećem broju žive, imadu se od prvih molbah i riešenja strankam ćirilskim pismom na ćirilicom pisane podneske izdavati.* (Sbornik Zakonah, 1887., 255).

11 U prijepisu su donijeti isključivo oni dijelovi Spomenice koji se odnose na društveno-političke prilike u Vukovaru u to vrijeme i koji su pritom (radi lakšeg čitanja i boljeg razumijevanja teksta) u odnosu na izvornik minimalno korigirani.

Spomenica (kronika) Franjevačkog samostana u Vukovaru (1918.)

Godina 1918.

Listopad

…Konstituiranje Narodnog vijeća i manifestacije za Jugoslaviju u Zagrebu odjeknuše po cijeloj široj Hrvatskoj.

24. listopada manifestirala je za Jugoslaviju u Vukovaru ponajviše srednjoškolska mladež. Građanstvo i samostan okitiše se hrvatskim barjacima. Naši Srbi pokazuju vrlo malo oduševljenja za Jugoslaviju – Nijemci oplakuju Vilima i Karla. Razni mađarski učitelji bježe iz Hrvatske u Mađarsku. U vojsci posvema nestaje disciplina. Zeleni se kadar povećava. Narodi Europe se oduševljuju za Wilsonove nazore o samoodređenju naroda…

…Manifest Narodnog vijeća u Zagrebu amnestovao je dezertere ko i zeleni kadar. Prva kobna posljedica u našoj okolici bila je ta, što su Srbi vojnici i građani iz Bršadina, Lipovače, Borova, Bobote, počeli pljačkati veliku bršadinsku vojničku bolnicu, a 31. 10. poslije podne je zapališe. Plamen je zahvatio ne samo, barake, hranu i stvari, već su pri tom stradali i neki teže bolesni, koji ne mogoše utећi.

Na Svi Svete pođoše i sa našeg Švabenberga mnoga kola da spasavaju što se još spasiti dade. Sliku svetog Roka iz kapelice donesao nam je neki mladić Srbin. Časnici svi pobjegoše. Preostatak osoba i stvari povjerilo je vijeće vukovarsko poručniku Rožiću. Šteta u Bršadinu počinjena, računa se na 80 milijuna k[runa]…

Studeni

Permanentno Narodno vijeće u Vukovaru osnovalo je privremenu Narodnu stražu da pazi na mir. Plaća 4 k[rune] za dnevni sat, a 6 k[runa] za noćni, no ipak dosta slab odziv, a nama slabo umanjena bojazan pred vojnicima, koji su došli iz posada i šuma, te postali pravi banditi. Pošto su sve odvukli iz Bršadina, navališe na pustaru Lipovaču, pa je dijelom opljačkaše, a dijelom zapališe. Glasovir iz Bršadina nalazi se u Bogdanovcima kod nekog seljaka, gramofon iz Gornjaka kod mikluševačkih cigana, a sam Gornjak je u rukama negoslavačkih Srba, koji ga čuvaju kao narodno dobro koje će predati samo srpskoj vojsci. Koliko se zna, ne ubijaju, a to će biti zbog toga što im se nitko ne usprotivljuje.

Iz Lušca odvedoše konje, krave itd., a bili bi ga slijedeće noći zapalili da ga nije čuvao dio naše Narodne straže sa udjelom njemačkih vojnika, koji se ovdje nalaze. Po miloj volji nose seljaci što ih volja iz Hidegetijevog dvorca. Viču: Sloboda! Ista je sudbina zadesila 2. studenog Grabovo, Ovčaru, a spremaju se i na naš Vukovar. Pošto su krave iz grofovske pustare odvedene, ostalo je dakako naše građanstvo, koje je bilo upućeno na onu mljekaru bez mlijeka, bez zajutarka… Te su okolnosti prisilile bana, da je za naše četiri županije izdao prijeki sud, koji je za sada dosta iluzoran.

Od 2. [studenoga] zaustavlja Narodna straža lađe sa šlepovima. Vrijednost im računaju na dvije milijarde. Mnogo se je s tih lađa kralo. Konačno ih je nekuda ponestajalo. Na bijeloj lađi vije se i hrvatski barjak.

Sveza je sa Zagrebom željeznička već peti dan prekinuta, a od 6. [studenoga] idu vlakovi kojekako. Među građanstvom vlada strava, a pomoći od nikuda. Našem samostanskom kočijašu htjedoše uzeti na putu u Negoslavce konje, no nisu im se dosta sviđali pa su išli po bolje.

2. [studenoga] navečer se opet jako zarumenilo nebo nad Daljem gdje zapališe patrijarina dobra.

Prijeki sud započeo je u Vukovaru 6. studenoga. Šestorica vijećnika sudiše 12-torici. Svi okrivljeni su Srbi, osim jednoga, koji je cigan. Svoja nedjela pljačkanja ispričavaju pijanstvom i neznanjem za prijeki sud, pa su prepušteni običnom sudu u Osijeku.

Narodno je vijeće u Zagrebu odredilo sveopću mobilizaciju. Iz Vukovara je trebala da pođe u Osijek 28. i 78. [pukovnija?] u 6 s[ati] ujutro. Toj se želji Narodnog Vijeća barem odavde nije nitko odazvao.

7. [studenoga] je stiglo ovamo odnekale neko 20 srpskih komita, koji će navodno ovdje učiniti red. Brzo se je ispostavilo, da je to najgora četa srpskih bandita. Među njima i jedan pravoslavni bogoslov. Bili su oboružani municijom od glave do pete. Naši im Srbi pljeskahu od radosti! Gospođe govorahu: Al su slatki, al su zlatni! … Nadošla jugoslavenska četa iz Šapca od 100 momaka ih je razoružala…

11. [studenoga] je došlo još 200 srpske vojske. Mnogo ih je obolilo na španjolskoj bolesti. Obje zgrade ženske pučke škole pretvoriše se u bolnicu.

21. [studenoga] stiglo je ovamo iz Srbije odjeljenje francuske vojske od 1500 ljudi, koji su određeni da idu u Rijeku, gdje Talijani prave velike neprilike jugoslav[enskom] vijeću. Naše samostansko dvorište su poplavili svojim mulama. Nastaniše se i u realci pa je obuka opet prekinuta. Ima i dva Zuara, koji naučiše sa Srbima i naš jezik. U samom samostanu nastanio se neki seminarist iz Bretanje. Odoše na našu veliku radost 23. [studenoga] poslijepodne. Učiniše nam na slami, krmi i drvima do 1000 forinti štete. Bili mnogo viđavani pijani. Mnogo toga pokraše iz stanova, kud ih se je smjestilo, orobiše, a ponajviše oštetiše.

Srpski vojnici

Narod je njihovim pretraživanjem uzetih stvari vrlo nezadovoljan. Postupaju dominirajuće i grubo. Budući su čuli, da ima ovdje i takovih, koji nijesu oduševljeni za regenta Aleksandra, izdali su nekaki proglas, kojim uvađaju batine. Dakle sistem, koji ne pozna nijedna civilizirana država Europe.

Godina 1919.

Siječanj

… Na posjedima grofa Eltza se opet nastavljaju pljačkanja, a počinjaju ih Srbi. Srpska vojska, koja je ovdje, izađe k njima pa im kaže, da to ne valja, neka se ustrpe… Dakako da ostanu dobre riječi bez koristi… (Liber Memorabilium III).

IV. Sudbina nacionalnog, kulturnog i vjerskog identiteta Vukovara nakon 1918. godine

Temeljne odrednice društveno-političke klime u Vukovaru nakon 1918. godine

Nestankom Austro-Ugarske Monarhije krajem 1918. i ulaskom povijesnih hrvatskih zemalja u sastav Kraljevstva (od 1921. Kraljevine) Srba, Hrvata i Slovenaca (K SHS) te donošenjem Vidovdanskog ustava 28. lipnja 1921. radikalno se promijenio dotadašnji teritorijalno-administrativni ustroj slavonsko-srijemskog prostora. Time se bitno promijenila i vodeća administrativna uloga Vukovara kao sjedišta dotadašnje Srijemske županije.

Naime, Vidovdanskim su ustavom ukinute dotadašnje županije, a novouspostavljena država podijeljena je na 33 oblasti. Na području ukinute Srijemske županije formirana je Srijemska oblast kojom se međutim centralistički upravljalo iz Beograda. Tako je prvi put nakon osmanske epohe dokinut kontinuitet hrvatske vlasti i uprave nad prostorom Srijema pa tako i Vukovara. Razbijanje jedinstva hrvatskog državnog i teritorijalnog korpusa na slavonsko-srijemskom prostoru nastavilo se i novim reformama administrativno-teritorijalnog ustroja. Naime, podjelom K SHS na devet banovina 1929. rasformirane su oblasti, pa Vukovar zajedno s većim dijelom dotadašnje Srijemske oblasti (prostor nekadašnje Srijemske županije) ulazi u sastav Drinske banovine sa sjedištem u Sarajevu. Takva je odluka donekle ispravljena 1931. kada kotari Vukovar, Vinkovci i Županja ulaze u Savsku banovinu sa sjedištem u Zagrebu, a Srijem i Srijemska Mitrovica priključeni su Dunavskoj banovini sa sjedištem u Novom Sadu (ostali srijemski kotari već su 1929. priključeni Dunavskoj banovini). Unatoč manjim korekcijama kojima su kotarevi Šid i Ilok 1939. pridruženi Banovini Hrvatskoj te kratkotrajnom intermezzu u doba Nezavisne Države Hrvatske (NDH), tijekom kojega se cijeli Srijem našao u njenom sastavu, spomenute će administrativno-teritorijalne podjele postati osnova uređenja istočnih granica Narodne Republike Hrvatske (NRH) u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ) od 1945. do 1947. godine. Tada je, naime, s obzirom na to da se radilo o razgraničenju republičkih (nacionalno-političkih) entiteta, ne samo propuštena povijesna prilika nove socijalističke vlasti da kod utvrđivanja istočnih

hrvatskih granica potvrdi hrvatsko povijesno i državno pravo na Srijem u cjelini, nego je štoviše političko vodstvo NRH teškom mukom od vojvođanskog (srbijanskog) presizanja sačuvalo i mjesta Ilok, Novak i Bapsku, a u počecima razmatranja problematike razgraničenja upitan je bio i kotar Vukovar (Boban, 1995.; Elez, 2009.).

Nastupom nove države i njene vlasti u Vukovaru gotovo *preko noći* dolazi do korjenitih smjena u gradskoj upravi, odnosno do kadroviranja po nacionalnom ključu. Ono je redovito išlo u korist srpskog etničkog elementa ili onih hrvatskih političara koji su pokazali i dokazali spremnost za suradnju i odanost dinastiji Karađorđevića. Simptomatično je da je velikim županom Srijemske županije (do njenog formalnog ukidanja 1921.) Narodno vijeće u Zagrebu krajem 1918. imenovalo upravitelja Mitrovačke kaznione dr. Milana Kostića. Veliki župani Srijemske oblasti, koje je u kasnijem razdoblju imenovao Beograd, bili su Srbijanci. U slučaju izbora *nepoćudne* gradske vlasti dolazilo bi do njenog raspuštanja i imenovanja državnih povjerenika (komesara). Pritom je žandarmerija bila glavna poluga oblasne i vukovarske gradske vlasti. Istodobno je došlo do prisilnih deportacija, ali i svojevoljnih odlazaka činovnika, učitelja i intelektualaca hrvatskog i njemačkog porijekla u druge dijelove države. Njih nadomještaju doseljeni srbijanski činovnici, često bez formalnog pravničkog obrazovanja (Kolar-Dimitrijević, 2004.).

Stagniranje Vukovara u administrativnom smislu pratila je i znatna gospodarska stagnacija. Ona se ogledala u sustavnom prometnom i gospodarskom zapostavljanju vukovarske luke (reduciraju se ili čak posve prekidaju do tada snažne veze Vukovara s Budimpeštom i Bečom, čime se posve minorizira uloga Vukovara kao važnog riječnog čvorišta na podunavskom koridoru, a favoriziraju se luke u Bačkoj Palanci, Novom Sadu i napose Beogradu), u gašenju vukovarske carinarnice i novčanih zavoda, u procesu agrarne reforme i kolonizacije koja je pogodovala srpskim ratnim dobrovoljcima (tzv. solunašima), u pljenidbi posjeda i opreme odnosno minoriziranju dotadašnje razvojne uloge Vukovarskog vlastelinstva itd. Osnivanje Batinog industrijskog pogona za proizvodnju obuće na području današnjeg Borova naselja znatno je poboljšalo loše ekonomske prilike u Vukovaru toga vremena, no s obzirom na to da je češka uprava tvornice pri postavljanju menadžerskog kadra favorizirala Srbe, i dodatno osnažilo tendenciju promjene njegove nacionalne i socijalne strukture između dva svjetska rata. S obzirom na gubitak prijašnjih administrativnih, privrednih i prometnih prednosti, formalno stjecanje gradskog statusa 1919. u slučaju Vukovara doima se potpunim paradoksom (Kolar-Dimitrijević, 2004.).

Nesređene političke, socijalne i ekonomske prilike u Vukovaru najbolje su nakon Prvog svjetskog rata iskoristili dobro organizirani i *socijalno osjetljivi* komunisti, koji su na izborima za gradsku upravu, kao i parlamentarnim izborima 1920., polučili najbolje

rezultate. Njihov je uzlet, obilježen između ostaloga održavanjem Drugoga kongresa SRPJ(k) u radničkom Grand hotelu u Vukovaru u lipnju iste godine, na kojem je ustanovljena Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), kao i drugdje prekinut donošenjem Obznane. Njome su beogradske vlasti zabranile KPJ, a njeno djelovanje proglasili ilegalnim. Unatoč formalnom nestanku KPJ s političke scene Vukovara spomenuti su događaji imali dalekosežne posljedice na formiranje njegovog identiteta nakon Drugog svjetskog rata (Kolar-Dimitrijević, 2004.).

Na lokalnim (gradskim i oblasnim) te parlamentarnim izborima od 1922. do početka Drugog svjetskog rata u Vukovaru je redovito pobjeđivao Hrvatski blok, odnosno Seljačka stranka, a na razini kotara i oblasti pobjeđivali su radikali, često u koaliciji s ostalim prosrpskim i projugoslavenskim strankama. Česte parlamentarne krize, izborne malverzacije, ubojstvo hrvatskih zastupnika u Beogradskoj skupštini 1928., uvođenje diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929., kao i uspostava Banovine Hrvatske 1939. u velikoj su mjeri generirali i napetosti u hrvatsko-srpskim odnosima u Vukovaru. Politička *borba za Vukovar* u velikoj je mjeri bila i borba za hrvatski Srijem, koji se sve više i sve čvršće vezao za Beograd. Jedan od glavnih oslonaca velikosrpske i jugoslavenske unitarističke politike u Vukovaru i Srijemu bile su četničke organizacije koje su se između dva svjetska rata masovno osnivale na spomenutom području. Također, velike i oštre polemike izazivali su pojedinci poput dr. Vojislava Grujića, koji je na beogradskom radiju ustanovio da su srijemske zemlje oduvijek *čisto srpske zemlje* (Kolar-Dimitrijević, 2004.; Bušić, 2007., 267).

Napetosti su naposljetku eskalirale u otvoren sukob po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske (NDH) u travnju 1941. godine. Na prostoru Srijema tada je, kao svojevrsna *baštinica* nekadašnje Srijemske županije, uspostavljena Velika župa Vuka sa sjedištem u Vukovaru. To je vrijeme u kojem ustaške vlasti provode ubojstva i deportacije srpskog stanovništva te mu oduzimaju nekretnine (uglavnom prethodno doseljenim *solunašima*). Ujedno, to je vrijeme u kojem Srbi na području Vukovara i Srijema, često pod plaštom partizanskog pokreta i njegove parole *bratstva i jedinstva*, izvode diverzije i mučka ubojstva te na taj način paraliziraju prometni i gospodarski razvoj, koji je zbog ratnih okolnosti ionako stagnirao (Elez, 2012. b, 163-170).

Unatoč deklaratornim izjavama komunističke propagande tijekom rata o tome da će se po svršetku rata poštovati ljudska i građanska prava kao i prava svakog *jugoslavenskog* naroda na vlastiti politički entitet u novoj federativnoj zajednici, uspostava FNRJ 1945. u Vukovaru nije donijela ništa dobro. Odmah po ulasku partizanskih jedinica u Vukovar 12. travnja 1945. počele su masovne likvidacije Hrvata i Nijemaca, među kojima se nalazio i velik broj istaknutih vukovarskih intelektualaca i političara, koji ni na koji način nisu sudjelovali u ratnim zločinima. Odmazdu su često izvodili partizani

Srbi iz sela u okolici Vukovara. Tragedija ubijenih bila je to veća jer ju je nakon 1945. prekrila polastoljetna šutnja zbog straha od novih odmazda i torture represivnog jugoslavenskog režima, ali i zbog činjenice da se istodobno pijetet odavao isključivo srpskim ratnim žrtvama (Kovačić, 2004.).

Vukovar su također tijekom Drugoga svjetskog rata pogodile i druge dvije velike tragedije. Prva se odnosi na progon i stradanje vukovarskih Židova od strane vlasti NDH 1941., a druga na egzodus vukovarskih Nijemaca (folksdojčera) 1944./1945. do kojeg je došlo zbog straha od osvete nadolazeće Crvene armije i Titovih partizanskih četa. Težina stradanja vukovarskih Židova leži u činjenici da se i u tom dijelu Hrvatske i Europe dogodio zločin holokausta uza sve ostale negativne pojave koje su ga pratile te da je Vukovar ostao bez, doduše brojčano nevelike, ali u građanskom i ekonomskom smislu iznimno vitalne nacionalne i vjerske skupine, dok su egzodus, konfiskacije imovine te poratne likvidacije vukovarskih Nijemaca (u ukupnom su stanovništvu Vukovara 1910. poslije Hrvata bili drugi po zastupljenosti – s gotovo 34%) u značajnoj mjeri pridonijele drastičnoj promjeni etničke i ekonomske strukture Vukovara nakon Drugog svjetskog rata (Karaman, 1994., 210; Dobrovšak, 2007., 215-245; Geiger, 2007.).

Uspostava novog društveno-političkog sustava koji se temeljio na socijalističko-komunističkom ekonomskom modelu sovjetskog (staljinističkog) tipa privređivanja dovela je, kao i drugdje, do masovnih konfiskacija i podržavljenja imovine vukovarskih građana, kao i do gašenja privatnog obrta. Međutim, čak ni takav deklarativno pravedan način raspodjele imovine i sredstava za rad ne samo što nije pridonio prosperitetnom gospodarskom razvoju vukovarsko-srijemskog kraja u poratnim godinama, nego ga je štoviše posve *zagušio*. To se najbolje ogleda u podbacivanju rezultata proklamiranih petogodišnjih planova (*petoljetki*), kako u radu seljačkih radnih zadruga, tako i u radu novouspostavljenih državnih i gradskih poduzeća u Vukovaru i okolici u drugoj polovici 1940-ih i ranim 1950-im godinama (Zapisnici KNOV, 2009.).

I prosperitet iz kasnijeg vremena, u kojem se država priklonila modelu radničkog samoupravljanja i u kojem rezultati gospodarskog poslovanja (napose Industrijskog kombinata gume i obuće Borovo) nisu izostali, bio je *kratka daha*, te je gospodarski razvoj Vukovara uskoro ponovno počeo stagnirati što je kulminiralo masovnim štrajkovima radnika Borova s kraja 1980-ih godina prošlog stoljeća.

Uspostava novog vrijednosnog sustava i identiteta Vukovara nakon 1918. – politike, ciljevi i metode

Nasilni čini koji su na vukovarskom području pratili slom Austro-Ugarske Monarhije krajem 1918. kao da su nagovijestili radikalan obračun s njenim simbolima i kulturnim tekovinama u skoroj budućnosti. Pritom su i ovdje kao i drugdje u Hrvatskoj njegovi

glavni poticatelji bili zagovornici i nositelji velikosrpske ideje, odnosno ideje centralizirane jugoslavenske države. Treba, međutim, imati na umu da Hrvati, premda su i sami većinom bili nezadovoljni i razočarani dotadašnjom austrougarskom politikom, prekid državnopravnih sveza s podunavskom monarhijom nisu poistovjećivali s prekidom sveza sa srednjoeuropskim i zapadnoeuropskim kulturnim odnosno civilizacijskim krugom, posredstvom kojih su stoljećima gradili i u konačnici definirali svoj nacionalni, vjerski i kulturni identitet. Nositelji velikosrpske politike bili su toga itekako svjesni. Znajući da je obračun s Austro-Ugarskom Monarhijom i njenim povijesnim naslijeđem ujedno obračun ne samo s hrvatskim državnopravnim, nego i jezičnim i kulturnim identitetom, ulagali su veliki trud i energiju u zatiranje starog i stvaranje novog vrijednosnog sustava. Budući da je, kao što je već istaknuto, Srijem u svim prijeratnim i ratnim velikosrpskim planovima smatran jednim od sastavnih dijelova buduće Velike Srbije, bilo je neizbježno da se poslijeratna realizacija tih i takvih planova odrazi i na kulturni, odnosno civilizacijski habitus Vukovara kao njegovog dotadašnjeg administrativnog i gospodarskog središta (Bušić, 2007., 267).

S obzirom na složenu etničku strukturu Vukovara i okolice (u kojoj su Hrvati ipak bili dominantan činitelj) takva je politika bila moguća tek uz aktivnu imigracijsku politiku koja se pod krinkom procesa poslijeratne agrarne reforme i kolonizacije temeljila na sustavnom napučivanju vukovarsko-srijemskog kraja uglavnom srpskim stanovništvom (tzv. *dobrovoljci solunaši*) iz drugih dijelova tadašnje K SHS (Bosna, Lika, Crna Gora, Srbija i dr.).[12] Ono se uglavnom naselilo na dijelovima (pustarama) Vukovarskog vlastelinstva gdje su nastale srpske dobrovoljačke kolonije: Palača, Silaš, Ada, Gaboš, Ivanci, Ludvinci, Velika Mlaka, Gaboš, Lipovača, Gornjak i Klisa. Na taj je način sjeverozapadno od Vukovara stvorena snažna srpska enklava koja će u budućnosti postati važno uporište velikosrpske politike na tom području. Spomenuti su kolonisti od početka bili remetilački činitelj koji se, s obzirom na potpuno različit mentalitetni i ideološki sklop, ne samo teško uklapao u zatečene kulturološke, gospodarske i političke obrasce, nego im se i otvoreno suprotstavljao. Pritom su uživali gotovo bezrezervnu podršku državne vlasti o čemu, između ostaloga, svjedoče brojni incidenti iz poslijeratnog vremena povezani s nezakonitim zaposjedanjem i otimačinom posjeda (zemlje) i poljodjelske opreme u vlasništvu grofa Eltza, čije je pritužbe državna vlast

---

[12] Prema popisu stanovništva 1921. udio se Hrvata u stanovništvu Vukovara u odnosu na posljednji prijeratni popis povećao za 24,2%, a Srba za 4,5%. Istodobno se udio Nijemaca smanjio za 23,8%, a Mađara za čak 40,1%. Dio demografskog regresa Mađara i Nijemaca treba, osim s početkom njihovih emigracijskih gibanja na vukovarsko-srijemskom području, kao i ratnim gubicima, povezati i s procesom asimilacije u korist hrvatske etničke skupine (Živić, 2013., 111).

uglavnom ignorirala. Takve su akcije naposljetku urodile ne samo političkom, nego i ekonomskom destabilizacijom vukovarskog područja jer je slabljenje Eltzovog, ali i drugih vlastelinstava, kao glavnih pokretača dotadašnjeg poljoprivrednog razvoja u konačnici pridonijelo ionako lošoj gospodarskoj situaciji u Vukovaru i njegovoj okolici nakon Prvog svjetskog rata (Kolar-Dimitrijević i Potrebica, 1994., 241-249; Karaman, 1994., 316-318).

Proces koji je u tom smislu započeo uspostavom K SHS krajem 1918. zadržao je kontinuitet i u izmijenjenim društveno-političkim prilikama u novoj, socijalističkoj Jugoslaviji nakon 1945. godine. Naime, tada u kontekstu druge agrarne reforme i kolonizacije (1945.–1948.) dolazi do konačnog obračuna ne samo s Vukovarskim vlastelinstvom i članovima obitelji Eltz, nego i s njemačkim etničkim elementom kao *klasnim, društveno-gospodarskim i etničkim prežicima* austrougarskog doba. Također, treba istaknuti da, unatoč radikalnoj promjeni dotadašnjeg društveno-političkog uređenja, sustavno i metodično iskorjenjivanje austrougarskih i hrvatskih tradicija i njihovih nositelja na jednoj strani nije pratilo ekvivalentno postupanje kada su u pitanju bile velikosrpstvom prožete političke, kulturne i vjerske tradicije na drugoj, srpskoj strani. One su tako, unatoč tome što ih je načelno osuđivala novouspostavljena komunistička vlast, na vukovarskom području ostale i dalje izrazito vitalne i u konačnici nesankcionirane preživjele sve do 1991. godine. Na to upućuju i pojedini izvještaji Kotarskog narodnog odbora Vukovar, kao i Okružnog narodnooslobodilačkog odbora Osijek iz svibnja i lipnja 1945., u kojima se, između ostaloga, spominje i to da je *političko stanje na kotaru prilično zabrinjavajuće obzirom da smo dopustili neprijateljski raspoloženim elementima punu slobodu rada*, da su među svim neprijateljskim (*reakcionarnim*) elementima *najopasniji još uvijek monarhisti* ili npr. to da se *u srpskim selima i govori i radi skoro šta ko hoće i kako hoće*. Podrška koju su spomenuti *neprijateljski elementi* uživali u pojedinim srpskim selima iz okolice Vukovara (Bršadin, Borovo i dr.) pritom je bila masovnog karaktera, a tamošnji glavni kolovođe opstrukcije nove vlasti, osim srpskog pravoslavnog svećenstva (*popova*) i Srba povratnika iz Srbije, nerijetko su bili i *naši dojučerašnji borci i invalidi*. Njihovo se velikosrpsko djelovanje i agitacija osim u otvorenom ispoljavanju antagonizma spram hrvatskog življa ponajviše zrcalilo u činjenici da su *šovinisti na vukovarskom kotaru pokušali da, mimo JNOF-e, organizuju narod da traže priključenje federalnoj Srbiji*.

I dok su Srbi u novonastalim društveno-političkim okolnostima nerijetko otvoreno pokazivali šovinizam i osvetničku histeriju, Hrvati su se držali bojažljivo, živeći u neprestanom strahu te pokazujući mnogo manje spremnosti za pokretanje masovnog otpora. Također, unatoč tome što spomenuti izvještaji naglašavaju da se *kod Srba naročito ispoljava nezadovoljstvo radi nekažnjavanja ratnih zločinaca: ustaša i pomagača okupatora* te da *to energično traže*, jedine su žrtve poslijeratnih likvidacija koje oni spominju Hrvati. Tako

se, između ostaloga, spominje da se *u Bogdanovcima stišala prašina, koja se digla povodom nestanka Matijevića.*[13] U tom se smislu može zaključiti da je komunistička vlast, s obzirom na sustavno nametani *kompleks hrvatske kolektivne krivnje* za zločine počinjene nad Srbima i Židovima tijekom Drugoga svjetskog rata, kao i snažne, prosrpski obojene, jugoslavenske viktimizacijske propagande, u obračunu s *hrvatskim* i srpskim nacionalizmom na vukovarskom području od samoga početka primjenjivala dvostruke kriterije (Zapisnici IO KNOV, 2010., 301-302, 310-311).

Premda analiza procesa simbioze i u konačnici stapanja velikosrpske i socijalističke (komunističke) ideologije na vukovarsko-srijemskom području poslije 1945. zahtijeva zasebno istraživanje, svakako se može ustanoviti da je jedan od glavnih katalizatora toga procesa bio prešutni konsenzus spomenutih dvaju političko-ideoloških blokova u pitanju modela organizacije i upravljanja jugoslavenskom državnom zajednicom (centralizam s težištem u Beogradu), kao i u pitanju odnosa spram prežitaka austrougarskih političkih, društvenih i kulturnih tekovina na području Hrvatske, napose Srijema. One su se u prvom redu odražavale u kontinuitetu državnopravne i teritorijalne posebnosti i cjelovitosti Hrvatske, odnosno u povijesnoj pripadnosti slavonsko-srijemskog prostora hrvatskoj državi i srednjoeuropsko-podunavskom kulturnom krugu koji je oduvijek bio u sferi austrijskih, njemačkih i mađarskih političkih, gospodarskih i kulturnih interesa i utjecaja. Spomenuta dosljednost jugoslavenskih komunističkih vlasti u osporavanju hrvatskog i srednjoeuropskog identiteta Vukovara, kao i nastavak prekrajanja povijesnih hrvatskih granica na prostoru Srijema u korist Autonomne pokrajine Vojvodine, odnosno Narodne Republike Srbije nakon Drugoga svjetskog rata, glavni su razlog zašto je takva politika na spomenutom prostoru, nakon prvotnih otpora (koji su očito urodili plodom), vrlo brzo stekla bezrezervnu podršku srpskog stanovništva. Riječ je, dakle, o istom onom etničkom elementu koji je nekoliko desetljeća prije bio glavna poluga vlasti beogradskog režima u njegovom obračunu ne samo s nacionalnim hrvatskim strankama u Vukovaru nego i s KPJ, a koji je kulminirao donošenjem Obznane i zabranom njenog

---

[13] Riječ je o Stipi Matijeviću (1897.–1945.), istaknutom članu HSS-a i narodnom zastupniku u Skupštini Kraljevine Jugoslavije, rodom iz Bogdanovaca pored Vukovara. Tijekom Drugoga svjetskog rata Matijević se pridružio ustaškom pokretu, ali je nastavio održavati veze s HSS-om. U izvještaju Glavnog ravnateljstva za javni red i mir NDH iz veljače 1945. tako piše: … *biv. narodni zastupnik sada pobočnik ustaš. stožera Vuka, podržava i nadalje veze sa istaknutijim ljudima biv. HSS-e na području Vukovara. Stipa Matijević danas je pozitivno raspoložen prema ustaškom pokretu, a protivnik je komunizma i partizanstva. Nisu poznati razlozi zbog kojih predmetni podržava veze sa grupom ljudi negativno raspoloženih prema ustaškome pokretu i današnjem poredku u NDH.* Premda je iz spomenutog izvještaja razvidno da Stipa Matijević, unatoč formalnom članstvu u ustaškom pokretu, nikada nije odustao od politike HSS-a, partizanske su ga vlasti likvidirale nedugo po ulasku u Vukovar, 12. travnja 1945. (Kovačić, 2004., 96, 137).

djelovanja 1921. godine. Tu se, dakle, nije radilo o postupnoj ideološkoj transformaciji od velikosrpskog nacionalizma prema socijalizmu i antifašizmu (što se, uostalom, s obzirom na nizak stupanj obrazovnog i socijalnog razvoja spomenutog stanovništva, generacijski ukorijenjenog u velikosrpske i pravoslavne tradicije, u tako kratkom roku i nije moglo očekivati), nego o *uhodanoj* i prokušanoj oportunističkoj politici srpskih vjerskih i političkih elita poznatoj još iz vremena Khuen-Héderváryja (Bušić, 2007., 252).

Promjene etničke strukture Vukovara između dvaju svjetskih ratova, a napose krajem i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, događaju se u okolnostima u kojima službena socijalistička propaganda Vukovar i vukovarsko-srijemski kraj sve češće predstavljaju kao gospodarski prosperitetnu multietničku sredinu koja je takvom postala tek po uspostavi novog društveno-gospodarskog i političkog sustava utemeljenog na univerzalnim načelima *bratstva i jedinstva*. Vukovar je pritom uistinu zadržao svojstva kozmopolitskog grada, međutim njegov je kozmopolitizam poslije 1945. postao u znatnoj mjeri redefinirana identitetska kategorija. To je u prvom redu bila posljedica do tada najvećih imigracijskih gibanja kojima se vukovarski prostor otvorio nakon egzodusa i pogroma Nijemaca (ali i Mađara i Hrvata) potkraj Drugog svjetskog rata i nakon njega. Za razliku od prethodnih imigracijskih valova, ovi su u konačnici utjecali na korjenite promjene ne samo etničke slike Vukovara (Srbi u etničkoj strukturi Vukovara izbijaju na drugo mjesto, dakle odmah iza Hrvata) nego i njegovog kulturnog pa i vjerskog identiteta. Ono što je pritom u velikoj mjeri bilo presudno za daljnji razvoj vukovarskog identiteta bile su pukotine i rascjepi u kontinuitetu političkog, društveno-gospodarskog, socijalnog, vjerskog i kulturnog razvoja, koji se temeljio na kontinuitetu života (tijekom generacija) ne samo pojedinaca, odnosno pojedinih nacionalnih i vjerskih zajednica nego još i više na kontinuitetu trajanja i nadgradnje europskog civilizacijskog okvira na spomenutom prostoru, a koji je poslije 1918. manje ili više nasilno dekonstruiran. U tom su smislu poslije 1945. u velikoj mjeri *dokrajčene* tekovine austro-ugarske građanske tradicije Vukovara. One su zamijenjene novim socijalističkim (komunističkim) vrijednosnim surogatima, a njihovi su nositelji često odgajani u posve novoj društveno-političkoj klimi i duhu čija su dominantna obilježja bili: *bratstvo i jedinstvo*, *jugoslavenstvo* i *radnička klasa* (Živić, 2006., 154).

Osim što se oslanjala na aktivnu kolonizacijsku politiku, *srbizacija* Vukovara i vukovarsko-srijemskog kraja nakon 1918. provodila se i institucionalno i to postupnim nametanjem srpskih pravopisnih i jezičnih standarda u službeno uredsko poslovanje, kao i u nastavni plan i program tadašnjih pučkih (osnovnih) i srednjih škola. Tako je prvi službeno zaveden spis u poslovnom zapisniku Pučke djevojačke škole u Vukovaru 1919. (zaveden 2. siječnja 1919. pod rednim brojem 1!) bila naredba bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije da se *stavlja van snage naredbu glede uporabe ćirilice tim da se ima latinica i ćirilica*

jednako učiti, da bude jednakost i ravnopravnost među Hrvatima, Srbima i Slovencima. Slijedila je naredba Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, od 4. ožujka 1919. o uvođenju obveznog *čitanja i pisanja ćirilice, u nižim pučkim školama s katoličkom većinom u II., a u onima s pravoslavnom većinom u I. razredu*, naredba Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju od 22. travnja 1922. *o upotrebi ekavskog govora u srednjim i njima sličnim školama*, kao i naredba Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju od 19. kolovoza 1922. da se *djeca u svim pučkim školama imaju pored podpune izvježbanosti u korektnom i okretnom čitanju ćirilice usavršiti i u liepom i okretnom pisanju toga pisma*. Neke od ostalih naredbi mjerodavnih organa državne i regionalne (županijske) vlasti iz tog vremena eksplicitno su propisivale da učiteljstvo *valja vojne obvezanike na pokornost vojnim vlastima poučavati*, da se *slika vladaoca bivše monarhije treba izrezati*, odnosno da se treba *podučavati u duhu naredbe od 9. studenoga 1918*., da se *baca udžbenike iz škole i dječjih ruku koji obučavaju o pripadnosti našoj Austro-Ugarskoj Monarhiji*, nadalje, da se *u svakoj (školskoj) zgradi nastoji uzgojno djelovati na pučanstvo, da nestanu krađe, razbojstva i bjegstva od vojne dužnosti te da treba buditi ljubav naprama radu i redu, prama vojsci, a osobito uzvišenoj kući Karađorđevića*, da svećenstvo i učiteljstvo *djeluje na mladež da se kloni svih, bilo kakvih političkih izražaja za bilo koju stranku*, da *valja neodrasloj školskoj mladeži braniti svako uplitanje u dnevnu stranačku politiku* itd. (DDPŠV, KNJ. 6, 1919., Urbroj: 1, 44; 1920., Urbroj: 234, 235, 240; 1921., Urbroj: 130, 131; 1922., Urbroj: 171; Spomenica PDŠV, 1915., 77, 88).

Spomenica Pučke djevojačke škole u Vukovaru upućuje na neke od stožernih točaka vrijednosnog sustava koji je postao osnova novog odgojno-obrazovnog programa. U tom su smislu u njoj marno *popraćena* svečana obilježavanja čitavog niza društveno-političkih manifestacija povezanih sa srpskom državnom, kulturnom i vjerskom tradicijom, odnosno s nastankom K SHS. Tako je npr. 28. lipnja 1919. proslavljen Vidovdan *kao narodni blagdan kojom je prilikom održan svečani parastos na Dobroj vodi pod vedrim nebom za poginule borce na Kosovu i u ovom zadnjem svjetskom ratu, a u prisutnosti mnogobrojnog općinstva*, 29. listopada 1920. (u povodu *Dana oslobođenja našega naroda od tuđinskog gospodstva*) *prisustvovala je školska mladež s učiteljstvom svečanim zadušnicama u spomen našim i savezničkim borcima koji su pali za oslobođenje i ujedinjenje naše države*, a svečano su se (*naređenjem kraljevske banske uprave Drinske banovine*) obilježavali i 29. listopada, tj. *Dan ujedinjenja našega naroda*, kao i blagdan Sv. Save. Također, primjerena je pažnja, osim smrti Kralja Petra I. Karađorđevića, posvećena smrti velikog vojvode Živojina Mišića 1921., ali i obilježavanju tzv. Francuskog dana 26. ožujka 1925. *kao zahvalnog spomena na nekadašnji Srpski dan (26. mart 1915.) svim francuskim školama, što treba da bude izraz naše jednodušnosti u osjećajima prema velikom prijateljskom narodu francuskom*, odnosno desetogodišnjici Kajmakčalanske bitke (1926.), *kojom je otvoren put trijumfalnom povratku u izgubljenu*

domovinu i učinjen prvi ozbiljni korak k ujedinjenju našeg troimenog naroda, itd. (Spomenica PDŠV, 2015., 63, 67, 71, 74-75, 104, 118, 138).

Tragična je činjenica da je dio *austrougarskih* učiteljskih kadrova zaposlenih u vukovarskim školama bespogovorno i spremno nastavio obavljati službu u novoj, po mnogočemu antihrvatskoj državnoj zajednici. U tom smislu gotovo nema bitnih razlika između odnosa autorice spomenute školske spomenice spram austrougarskog režima i njemu neprijateljskog režima dinastije Karađorđević.[14] Tako i u prvom i u drugom slučaju do izražaja dolazi identičan patetično-domoljubni i podložnički stav znatnog dijela tadašnjeg činovničkog i učiteljskog kadra, stasalog u klimi bečkog i peštanskog centralizma 19. stoljeća. Velikosrpske kulturne i jezične tendencije u tom su smislu u Vukovaru zasigurno naišle i na više nego *prijemčiv* i *gostoljubiv* teren, što im je u konačnici bitno olakšalo uspjeh (Spomenica PDŠV, 2015.).

Usporedno s nastavkom tendenciozne migracijske politike na vukovarskom se području nakon Drugog svjetskog rata nastavila provoditi antihrvatska kulturna i jezična politika. Do njene kulminacije u Vukovaru dolazi gašenjem brojnih hrvatskih kulturno-umjetničkih društava neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata,[15] odnosno nastavkom prijeratnog kadroviranja po nacionalnom ključu u kojem su Hrvati u velikoj mjeri bili zapostavljen element. S druge pak strane dominantni *srpski* upravljački kadrovi (među kojima je bilo i mnogo Srba doseljenih u Vukovar i njegovu okolicu nakon Drugog svjetskog rata) nerijetko su zlorabili vladajući socijalistički sustav kao paravan za nastavak dotadašnje *srbizacije* Vukovara. Tako je u središtu Vukovara 1964. postavljena spomen-ploča s ćiriličnim natpisom u čast srpskog jezikoslovca Vuka Stefanovića Karadžića.

Komentar hrvatskog književnika Petra Šegedina o spomenutom događaju možda najbolje svjedoči o jezičnoj i kulturnoj torturi kojoj je hrvatski i europski identitet Vukovara tijekom cijelog komunističko-socijalističkog razdoblja bio izložen:

---

[14] Premda se autorice (učiteljice Pučke djevojačke škole) spomeničkih izvješća nikada nisu potpisivale te je njihov identitet u formalnom smislu nepoznat, identičnost rukopisa kojim su izvješća pisana tijekom ratnog i poratnog doba nedvosmisleno upućuje na istu osobu (DDPŠV, knj. 3, šk. god. 1917., šk. god. 1920./1921.).

[15] Na meti udara beogradskog režima u Vukovaru su, kao uostalom i drugdje, bila sva sportska društva nacionalnog predznaka, napose Hrvatski sokol, kojemu je u jeku hrvatskog otpora 1924. i 1929. bilo zabranjivano samostalno djelovanje. Nedugo poslije završetka Drugoga svjetskog rata (1948.), unatoč peticiji 220 članova, među kojima su bili i brojni ugledni vukovarski građani, ugašeno je i istaknuto kulturno i domoljubno društvo *Hrvatski dom*, osnovano 1922. (DDPŠV, knj. 6, 1924., Urbroj: 185, 194, 202; Horvat, 2007., 87-92, 144-149).

„… Jer i danas nam prilaze, s maskom jugoslavenstva, kao djeci. Pa nismo bili neprijatelji Austrije, Mađarske, Venecije i Turske zato što smo htjeli nestati, nego zato što smo htjeli postojati. A ono što smo do sada iskusili u ovo pola stoljeća života u našoj zajednici tako je često podmukla prevara koju osjećaju, vide svi ljudi koji ne žele biti prevareni. Pa kada već govorimo o jeziku, uzmite slučaj spomen-ploče u Vukovaru, što ju je postavila ne neka radikalska, ili samostalno-demokratska općinska uprava, već naša socijalistička, i to ne neposredno poslije rata, već 1964. godine, oktobra mjeseca. Evo teksta s te spomen-ploče:[16]

U OVOJ KUĆI
UGLEDNOG VUKOVARSKOG GRAĐA-
NINA, TRGOVCA I PUBLICISTE
JUSTINA MIHAJLOVIĆA
(1800–1849.) BORAVIO JE ČEŠĆE

VUK ST. KARADŽIĆ

KOJI JE U „RATU ZA SRPSKI
JEZIK I KNJIŽEVNOST“ U
VUKOVARU IMAO NAJBOLJE PRI-
JATELJE, PRISTALICE I NAJTVR-
ĐI BEDEM.– OVDJE JE ROĐENA
I MAJKA BRANKA RADIČEVIĆA
RUŽA MIHAJLOVIĆ (1802–1833.)

OKTOBRA 1964.

SKUPŠTINA OPĆINE
VUKOVAR

Ta je ploča postavljena u Hrvatskoj 1964. godine, i to od Skupštine općine Vukovar! Kakav i koji politički smisao ima citiranje u Hrvatskoj riječi: ‘u ratu za srpski jezik i književnost’ 1964. godine? Odmah se može i mora postaviti pitanje: za što ratuje i čega je ‘najtvrđi bedem’ Skupština općine Vukovar 1964. godine?! Postupa se s nama,

[16] Tekst spomen-ploče u izvorniku je kao i u Šegedinovom prijepisu bio napisan ćiriličnim pismom.

i to uz pomoć nekih iz naše vlastite vlasti, zaista kao s malodobnicima! A stari je Nazor, za koga se sigurno neće moći reći da je hrvatski šovinist i da nije volio ovu zemlju, već pred sâm drugi svjetski rat pisao: 'Naša štokavština postaje sve manje hrvatska; na čakavštini je možda, da je, uz kajkavštinu, ne pusti preko plota koji biva uvijek slabiji: ovdje iznutra snižen; ondje iz vana provaljen.' Vidite, sve je u tome! Posljedice: ostati bez svog vlastitog bića, ili u najboljem slučaju postati regionalan, odnosno bivati samo provincijskim refleksom…" (Šegedin, 1971., 39-40).

Zaključna razmatranja

U radu se analizom društveno-političkih, kulturnih i vjerskih prilika i procesa u Vukovaru prije i poslije 1918. pokušalo dokazati da je spomenuta godina u mnogome kronološka razdjelnica u razvoju njegova dotadašnjeg kulturnog identiteta. Premda se taj identitet stoljećima oblikovao pod političkim i ekonomskim patronatom Austrije i Ugarske, on, s obzirom na svoja bitna obilježja, ipak nije odstupao od *tisućljetne hrvatske identitetske konstante*, neodvojive od srednjoeuropskog i zapadnoeuropskog kulturnog i vjerskog kruga. U tom je smislu stoljetna ukorijenjenost slavonsko-srijemskog prostora i Vukovara u administrativno-teritorijalni i politički okvir Habsburške i Austro-Ugarske Monarhije, uza sve njene negativne konotacije, omogućila i njihovo postupno kultiviranje u pravcu ostvarenja naprednih europskih urbanističkih i građanskih standarda.

Naprotiv, raskidanje svih dotadašnjih hrvatskih državno-pravnih sveza s Ugarskom i Austrijom krajem 1918. te politički nepromišljen ulazak Hrvatske u sastav nove državne tvorevine – Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca uvelo ju je u pravno-političkom, ekonomskom pa i vjerskom smislu u sferu novog i njenom povijesnom razvoju posve stranog kulturnog i civilizacijskog kruga. Njegove su tekovine i kulturna baština u velikoj mjeri bili prožeti bizantskim i turskim mentalitetnim i kulturološkim nasljeđem, a u ideološkom i vjerskom smislu velikosrpstvom i svetosavskim pravoslavljem, s ćirilicom kao dominantnim pismom.

Obično se kao jedna od prvih negativnih posljedica spomenute nepromišljene političke odluke spominju *prosinačke žrtve* u Zagrebu (5. prosinca 1918.), dok arhivski izvori s područja Vukovara, poput *Spomenice (kronike) vukovarskog franjevačkog samostana,* svjedoče da su se nagovještaji *tmurne* hrvatske i vukovarske sudbine u novoj državnoj zajednici, ali i uopće u 20. stoljeću, jasno mogli naslutiti još u listopadu 1918. godine. S obzirom na glavne protagoniste remećenja javnog reda i mira odnosno pravnog poretka, kao i s obzirom na njihove političke stavove, niske moralne kriterije i uopće nizak stupanj civiliziranog ponašanja, vijesti vukovarske franjevačke spomenice o tadašnjim društveno-političkim zbivanjima u Vukovaru kao da anticipiraju događaje koji će ga obilježiti gotovo sedam desetljeća poslije. U vukovarskom slučaju nova

jugoslavensko--balkanska državna pa i civilizacijska tvorevina tako započinje paležom, pljačkom, frenetičnim dočekom *oslobodi*telja (*a zapravo najgore čete srpskih bandita*) i vojnim zaposjedanjem Vukovara od strane srbijanske vojske i paravojnih jedinica (*komita*) krajem 1918., a završava još neslavnije – potpunim razaranjem grada i masovnim zločinima počinjenim nad Hrvatima na Ovčari i ostalim stratištima krajem 1991. godine. U tom smislu *vukovarski križni put i raspeće* iz 1991. kao da su *proročki* naviješteni u franjevačkim zapisima s kraja 1918. godine.

Između spomenute dvije kronološke točke Vukovar se planski odnarođivao od Hrvatske u političkom, teritorijalnom, etničkom i vjerskom smislu. U tom je smislu sva pažnja državnih i lokalnih vlasti, bilo monarhističkih, bilo socijalističkih, bila usmjerena na obračun s njegovim *austrougarskim*, a zapravo europskim kulturnim naslijeđem koje se nalazi u temelju hrvatskog identiteta na ovim prostorima. Cilj je bio da se Vukovar u identitetskom smislu *iskorijeni* iz Podunavlja i Srednje Europe (njegovom sustavnom prometnom degradacijom poslije 1918. to se gotovo ostvarilo i u fizičkom, geografskom smislu) te na taj način, kao potencijalno administrativno, gospodarsko i prometno središte Srijema, što čvršće veže za Beograd kao jedan od *balkanskih* centara moći. Cilj je bio da se Vukovaru prebriše stari, vjekovni hrvatski i kozmopolitsko-europski i nametne nov, srpski i balkansko-kozmopolitski kulturni identitet. To brisanje identiteta, odnosno *kulture pamćenja*, snažno je odmah nakon 1918. zahvatilo sve političke i društvene strukture i ustanove, počevši od jezične indoktrinacije u vukovarskim pučkim (osnovnim) školama, preko prosrpske migracijske politike pa do kadroviranja po nacionalnom ključu, i opet u korist pripadnika srpske etničke zajednice u Vukovaru i okolici.

Naposljetku, nakon temeljitog obračuna s duhovnim aspektima hrvatskog i europskog identiteta Vukovara, velikosrpska politika obrušila se 1991. i na njegov fizički aspekt, naime na njegov prepoznatljiv vizualni, urbanistički i arhitektonski habitus, sravnivši pritom Vukovar do temelja. Fizička likvidacija njegovih stanovnika koja je pratila duhovnu i fizičku likvidaciju grada bila je posljednji korak u nastojanju da se Vukovar poništi u cjelini.

Izvori i literatura

Izvori

LIBER MEMORABILIUM III. Spomenica (kronika) Franjevačkog samostana, knj. br. III., 1873.–1932., Franjevački samostan u Vukovaru.

DDPŠV, knj. 3. Državna djevojačka pučka škola u Vukovaru (HR-DAVU-VK-388), Spomenica Pučke djevojačke škole i Ženske stručne škole u Vukovaru, knj. 3, Državni arhiv u Vukovaru.

DDPŠV, knj. 6. Državna djevojačka pučka škola u Vukovaru (HR-DAVU-VK-388), Poslovni zapisnik Pučke djevojačke škole i Ženske stručne škole u Vukovaru, knj. 6, Državni arhiv u Vukovaru.

Literatura

ARSENIJEVIĆ, V. (2011.), O Vukovaru (S Momom Kaporom), Press – Online Media, 17. 9. 2011., (http://www.pressonline.rs/plus/kolumne/176389/o-vukovaru-s-momom-kaporom.html).

BELAVIĆ, P. (2006.), *Povijest samostana i župe Vukovarske*, II. izdanje (faks. pretisak), Ogranak Matice hrvatske Vukovar.

BOBAN, Lj. (1995.), *Hrvatske granice od 1918. do 1933.*, Školska knjiga, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (IV. izdanje), Zagreb.

BUŠIĆ, K. (2007.), Hrvatsko-srpski odnosi u Vukovaru i okolici od 1918. do 1941., u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, Zbornici, knj. 33, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 249-272.

CRLENJAK, B. (1987.), *Ribolov u Vukovaru kroz stoljeća*, Gradski muzej Vukovar, br. 5, Vukovar.

CRLENJAK, B. (2005.), *Razvitak vukovarskih ulica*, drugo nadopunjeno izdanje, Gradski muzej Vukovar, Vukovar.

CVEKAN, P. (1980.), *Franjevci u Vukovaru (Vukovar i Franjevci)*, Vukovar.

ČEPULO, D. (2002.), Ivan Mažuranić: liberalne reforme Hrvatskog sabora 1873.–1880. i srpska elita, u: *Dijalog povjesničara – istoričara 5*, Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, 269-285.

DAMJANOVIĆ, D. (2007.), O gradnji i stilu prve vukovarske sinagoge iz 1845. godine, *Povijesni prilozi*, 32, 241-257.

DAMJANOVIĆ, D. (2008.), Zvonik kalvinske crkve u Vukovaru, *Građevinar*, god. 60, br. 5, 403-410.

DOBRICA, L. (2014.), *Pregled povijesti Srijemske županije, Srijemska županija – zapisnici sjednica 1745.–1759., Gradivo za povijest Vukovarsko-srijemske županije*, knjiga VII., Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 33-42.

DOBROVŠAK, Lj. (2007.), Židovi u Vukovaru i okolici, u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, Zbornici, knj. 33, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 215-245.

ELEZ, P. (2009.), Arhivsko gradivo o utvrđivanju granice između Narodne Republike Hrvatske i Narodne Republike Srbije (Autonomne pokrajine Vojvodine) na području istočne Slavonije i Srijema (1945.–1947.), Arhivi, uprava i razvoj, *Radovi*, 3. kongres hrvatskih arhivista, Osijek, 161-173.

ELEZ, P. (2012. a), Arhivsko gradivo muzeja na području Vukovarsko-srijemske županije, Specijalizirani arhivi i zbirke gradiva izvan arhiva – 46. arhivističko savjetovanje, *Radovi*, Hrvatsko arhivističko društvo, Državni arhiv za Međimurje, Državni arhiv u Varaždinu, Varaždin, 221-251.

ELEZ, P. (2012. b), Velika župa Vuka u Drugom svjetskom ratu (1941.–1945.), u: *Vukovarsko-srijemska županija – prostor, ljudi, identitet*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Vukovarsko-srijemska županija, Zagreb – Vukovar, 163-170.

ELEZ, P. (2015.), Razvoj školstva na slavonsko-srijemskom prostoru u 18. i 19. stoljeću (s posebnim osvrtom na Vukovar), u: *Spomenica pučke djevojačke škole i Ženske stručne škole u Vukovaru 1917.–1933. / Spomenica državne djevojačke pučke škole u Vukovaru 1945.–1948., Gradivo za povijest Vukovarsko-srijemske županije*, knj. br. 8, Školske spomenice, Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 16-38.

GEIGER, V. (2007.), Žrtvoslov vukovarskih Nijemaca (Drugi svjetski rat i poraće), u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, Zbornici, knj. 33, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 185-212.

HORVAT, R. (2000.), *Srijem – Naselja i stanovništvo*, Bibliotheca croatica – slavonica, sirmiensia et baranyensia, Rukopisi, knjiga 1, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod, Slavonski Brod.

HORVAT, V., POTREBICA, F. (1994. a), Središte srednjovjekovne Vukovske/Vukovarske županije, u: *Vukovar – Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladnička kuća dr. Feletar – Koprivnica, Zagreb, 110-125.

HORVAT, V., POTREBICA, F. (1994. b), Vukovar i okolica pod turskom/osmanskom vlašću, u: *Vukovar – Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladnička kuća dr. Feletar – Koprivnica, Zagreb, 126-137.

HORVAT, V., POTREBICA, F. (1994. c), Srijemska županija, Vukovarsko vlastelinstvo i trgovište Vukovar, u: *Vukovar – Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladnička kuća dr. Feletar – Koprivnica, Zagreb, 155-175.

HORVAT, V. (1996.), *Gimnazija u Vukovaru – Spomenica u povodu 100-te obljetnice osnivanja školske godine 1891./92.*, II. dopunjeno izdanje, Zagreb, 1996.

HORVAT, V. (2007.), *Vukovarska društva (1859.–1945.)*, Gradski muzej Vukovar, Vukovar.

HORVAT, V. (2014.), Pogled na Vukovar prije jednoga stoljeća – Na početku Prvoga svjetskog rata 1914., *Vukovarski zbornik*, br. 9, 223-230.

HOŠKO, F. E. (2001.), Franjevačka bogoslovna škola u Vukovaru u 19. stoljeću, *Diacovensia*, god. IX, br. 1, 127-167.

KARAMAN, I. (1994. a), Etnički/nacionalni odnosi u Vukovaru i vukovarskom kraju do Prvoga svjetskog rata, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladnička kuća dr. Feletar – Koprivnica, Zagreb, 207-225.

KARAMAN, I. (1994. b), Promjene nacionalne strukture pod utjecajem dvaju svjetskih ratova, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladnička kuća dr. Feletar – Koprivnica, Zagreb, 311-326.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, M. (2004.), Gospodarske i društvene prilike u Vukovaru između dvaju svjetskih ratova, u: *U potrazi za istinom – Martirij Hrvata u Vukovaru 1941.–1945.* (priredio Mirko Kovačić), Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar, 11-24.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, M., POTREBICA, F. (1994.), Na slavonsko-srijemskom razmeđu 1918.–1945. godine, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladnička kuća dr. Feletar – Koprivnica, Zagreb, 238-266.

KOVAČIĆ, M. (2004.), *U potrazi za istinom – Martirij Hrvata u Vukovaru 1941.–1945.*, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar.

LASZOVSKY, E. (1899.), Prilog za povijest sajmova u Hrvatskoj i Slavoniji, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, br. 4, godina I., 67-79.

Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 1. srpnja 1886., br. 9255, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1886., komad I. – XVII. (IX), br. 1–60 (27), 305-319.

Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 18. prosinca 1886., br. 17689, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1886., komad I. – XVII. (XVII), br. 1–60 (56), 437-438.

PAVLIČEVIĆ, D. (1996.), Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelaznom razdoblju od 1848. do 1881., u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 71-97.

PRUSINA, T. (2001.), Čin novog života za Vukovar, *Slobodna Dalmacija*, 14. prosinca 2001. (http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20011214/kultura.htm).

Spomenica Pučke djevojačke škole i Ženske stručne škole u Vukovaru 1917.–1933. / Spomenica Državne djevojačke pučke škole u Vukovaru 1945. – 1948., Gradivo za povijest Vukovarsko-srijemske županije, Knjiga VIII., Školske spomenice, Knjiga I., Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 2015.

Srijemska županija – zapisnici sjednica 1745.–1759., Gradivo za povijest Vukovarsko-srijemske županije, knjiga VII., Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 2014.

SRŠAN, S. (2008.), *Vukovarsko vlastelinstvo 1719.–1945.*, (sumarni inventar), Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2008.

ŠEGEDIN, P. (1971.), Sudbina, *Forum – Časopis odjela za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, X. godište, XXI. Knjiga, januar-juni, 26-43.

von TAUBE, F. W. (2012.), *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema*, priredio i preveo s njemačkog jezika Stjepan Sršan, Državni arhiv u Osijeku, Osijek.

Zakon od 5. veljače 1886. ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih, *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1886., komad I. – XVII. (III), br. 1–60 (8), 17-36.

Zakon o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne i o uporabi ćirilice u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 14. svibnja 1887., *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1887., komad I. – XIII. (V.), br. 1–82 (33), 254-255.

Zapisnici Izvršnog odbora Kotarskog narodnog odbora u Vukovaru 1946.–1949., Gradivo za povijest Vukovarsko-srijemske županije, Knjiga II., Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 2010.

Zapisnici Kotarskog narodnog odbora u Vukovaru 1947.–1952., Gradivo za povijest Vukovarsko-srijemske županije, knj. 1, Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 2009.

ŽIVIĆ, D. (2006.), *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije, (odrednice i obilježja demografskih promjena od sredine 19. do početka 21. stoljeća)*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar.

ŽIVIĆ, D. (2013.), Je li Vukovar (bio) srpski grad, u: *Vukovar '91. – Istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar, 105-136.

OBVEZUJUĆE VUKOVARSKO MIROTVORSTVO

Vine MIHALJEVIĆ
Ivana BENDRA

Uvod

U ovom radu predstavit će se, bez pretenzija na iscrpnost teme, osobna religiozna iskustva zatočenih vukovarskih civila i branitelja o miru koja imaju neka obilježja antropološko-nadnaravnog iskustva, potom neka obilježja univerzalnosti ljudskog iskustva uopće i neka obilježja obvezujućih društvenih obrazaca ponašanja na individualnoj i na kolektivnoj društvenoj razini kao posljedica takovog proživljenog osobnog religioznog iskustva. Stoga će se u uvodu predstaviti kratak povijesni osvrt na poimanje mira uglavnom u kršćanskoj tradiciji, zatim će se predstaviti dobiveni rezultati kvantitativnog istraživanja „Žive, jer su vjerovali" i na kraju, prema dobivenim rezultatima navedenog istraživanja, prikazat će se nekoliko bitnih sastavnica obvezujućeg vukovarskog mirotvorstva.

Mir u religijskoj i kršćanskoj tradiciji

„Čovjek iz najveće dubine svoga bića čezne za mirom" (Xavier, 1980., 555). Mir je „spokoj poretka", ističe sv. Augustin.[1] „Mir je plod reda što ga je u ljudsko društvo utisnuo njegov božanski Utemeljitelj i što treba da ga ostvare ljudi, koji žeđaju za sve savršenijom pravdom."[2] Ako se takav poredak ostvaruje, samo je tada, kako ističe Ivan XXIII., moguć mir među ljudima.[3]

U svim religijama i u svim etičkim sustavima, jasno, mir ima bitnu, središnju ulogu. Tako na primjer mir se zaziva u posebnim ritualima mira u prirodnim religijama. Mir se potom otkriva u dobronamjernosti koju Buda nalazi u svakom živom biću, a sama pak riječ „islam", kao potpuno predanje Bogu, uključuje mir kao i Gandhijevo nenasilje (Häring, 1988., 553) iz hinduističke tradicije. *Satyagraha* – nenasilje Mahatme Gandhija

---

1 Aurelije Augustin, *O Državi Božjoj. De civitate Dei*, svezak treći (knjiga IXI-XXII), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., 19, 13; usp. Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb 1994., 569.

2 *Gaudium et spes*, 78.

3 Usp. Ivan XXIII. (1991.), *Enciklika „Pacem in terris"*, u: M. Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Centar za socijalni nauk Katoličke crkve, Zagreb, 163-199; Matulić (2008., 247-253).

je potpuna predanost istini ljubavi i pravednosti koja oslobađa. Ona pretpostavlja vjeru da je ljubav srce stvarnosti i da je Bog sve ljude stvorio i osposobio za istinu u ljubavi. U starom Egiptu „Maat", božanski dar, označava mir i red, a u Mezopotamiji pak u mitu o raju u zemlji Dilmunu nalazi se sveto mjesto ispunjeno mirom koji prožima ljude, životinjski i prirodni svijet, naime, čitav svemir.

Platon nakon govora o izvanjskom ratu i unutarstranačkoj borbi u državi ističe kako je najbolji zapravo međusobni mir i prijateljski odnosi. Ako pak dođe do rata, njegova svrha treba biti mir za što treba imati vrline mudrosti, hrabrosti, umjerenosti i pravednosti. Prema Aristotelu, koji je skovao izraz „pravedan rat" (Häring, 1988., 542), život čine zaposlenost (ἀσχολία) i dokolica (σχολή) te rat (πόλεμος) i mir (εἰρήνη). Grčko poimanje mira odnosi se prije svega na zdravlje, dobar urod i žetvu, lagodan i ugodan život između ratnih sukoba, ne toliko na samo sklapanje mira za što su potrebni žrtve paljenice, ugovorni uvjeti i prisege. U Rimu pak Ciceron je naglasio kako rat može biti pravedan jedino ako je cilj rata – mir, pri čemu je mislio na *Pax Romana.*

Imenica *shalôm,* mir u židovstvu, izvodi se od glagola *šalem* koji može značiti: dovršiti, dovesti do sklada i ispunjenja. *Shalôm* označava ne samo mir, nego i puninu života, sreću, blagostanje, zadovoljstvo, utjehu, radost, plodnost i blagoslov. *Shalôm* je punina života ne samo pojedinca, nego i zajednice, Božjega naroda koji baštini mir saveza. „Taj mir je vjersko dobro, dobro stanje koje Bog hoće; konkretno to znači kako je riječ o životu (Vadakkedara, 2009., 652-654). Tako je Božji savez s Adamom, Noom, Abrahamom i Mojsijem savez mira, savez prema miru i sve ovisi o vjernosti tom savezu. To je navještaj biblijskog mira koji je navještaj spasenja što se ispunja u uskrslom Kristu, knezu mira.

Mir je obećanje i bitno religijska kategorija koja se ostvaruje pravednošću u Novom zavjetu. Mir je dar blagoslova koji se daje članovima prve kršćanske zajednice koji trebaju etički djelovati i koji trebaju biti u miru ne samo s članovima zajednice, nego sa svim ljudima. Mir, zajedno s pravednosti i radosti, kraljevstvo je nebesko. Pod utjecajem Cicerona, Ambrozije je prvi crkveni otac koji je formulirao kršćansku etiku o pravednom ratu. Potom je taj nauk preuzeo i nadopunio Augustin u svom nauku o *bellum iustum,* a potom ga preuzima srednjovjekovna skolastika. U kasnoj skolastici, posebice kod španjolskih mislilaca, nasuprot učenju o *bellum iustum*, ističe se mogućnost mira koji se odnosi na kulturni i religijski svijet s različitim predodžbama poretka. Istodobno i neovisan o teološkom poimanju mira, nastaje filozofski pokušaj da se racionalno predstavi prirodno pravo kao i utemeljenje moderna prava naroda. U renesansi (Th. Morus, Erazmo) i u prosvjetiteljstvu (Abbé de St-Pierre, I. Kant i drugi) prvi put nastaju konkretne osnove za poredak mira koji je zamišljen bitno kao neovisno mirovno sudište i kao savez država. Odlučujući pak korak u tom razvoju od pitanja

iusta causa u korist formaliziranih pravila za ulazak u rat ili pak prestanak rata, nalazi se u stvaranju temeljnih normi humanitarnog prava (zaštiti onih koji ne ratuju). Mir se poima kao dogovor i stanje koje iz tog dogovora nastaje. U 19. i 20. stoljeću često se rat ideologizira, izbjegava se totalni rat, nuklearni rat, uspostavlja se vojna ravnoteža straha, čemu se protivi pacifistički pokret koji je nastao kao alternativa vojnom očuvanju mira.

Suradnja svih religija svijeta za mir počela je 1970-ih godina prošlog stoljeća Svjetskom konferencijom o religiji i miru (World Conference on Religion and Peace)[4] u Kyotu (1970.); u Hrvatskoj pak imamo brojne politike mira, studijske smjerove, mirovne studije i slično.[5] Svrha brojnih mirovnih politika zapravo je politička aktivnost koja se svjesno i sustavno brine o društvenom i međunarodnom miru. Svaka odluka preispituje se s pitanjem: koristi li miru. Mir, nakon iskustva razarajućih ratova u 20. stoljeću, postaje središnjim mjestom suvremenog etosa za koji se zauzimaju brojni laički mirovni pokreti, religije, a Katolička crkva o miru je posebice progovorila u dokumentima *Pacem in terris*, *Gaudium et spes* i drugim papinskim enciklikama i dokumentima. Tako je papa Pavao VI. za Svjetski dan mira 1. siječnja 1975. prepoznao mir kao znak vremena ističući kako je mir „izraz zrelosti suvremene savjesti, kao razvojni doseg naroda, i kao unutarnja potreba moderne civilizacije".

Za kršćane, ističe njemački teolog moralne teologije B. Häring, mir je neminovan zaključak njihove vjere u otkupljenje, koje po svojoj biti znači također otkupljenje svijeta. Kršćanin zna da u svakom čovjeku postoji radikalno zdrava mogućnost i na isti način u čovjeku postoji snaga za mir. … Prema kršćanskom mišljenju, jasno je kako je teškom povijesnom bremenu ljudske agresivnosti, današnjih ratova, potrebno otkupljenje. Stoga ne treba se iznenaditi što oni koji preziru vjeru u Otkupitelja olako pribjegavaju mitu i fatalizmu, nasilju i ratu, naime, pribjegavaju kobnom nagonu čovjekove agresivnosti (Häring, 1988., 564). „Mir je doživljaj cjelovitosti, sklada, blagostanja i sreće što ih čovjek osjeća kada zajednica u kojoj živi u potpunosti priznaje kraljevstvo Božje" (Casey, 2005., 76). Mir je naime skladan društveni odnos među ljudima, a u međunarodnim odnosima stanje oprečno ratu.

---

[4] Usp. Lähnemann, Broer, Hope (2009., 136-142); Liverani (1988., 2701-2714).

[5] Tako na primjer *Duh Asiza – molitva za mir*, *Franjevački institut za kulturu mira* u Splitu, *Mirovni studiji u Zagrebu* s programom propitivanja tematskih cjelina kao što su temeljni pojmovi i razumijevanje sukoba, ljudska prava: teorija i praksa, izgradnja mira i ljudska sigurnost, suzbijanje rasizma i ksenofobije te društvena solidarnost. Prije već više od 40 godina (1973.) Ujedinjeni narodi iznose statistiku da je tada bilo već 297 onih koji su proučavali mir, 78 instituta, 483 dokumenta i brojni časopisi posvećeni miru, a više od 500 škola nudi tečajeve mira (Häring, 1988., 559).

Univerzalnu ljudsku i društvenu vrednotu mira, ne uzimajući u obzir politička i institucionalna religijska nastojanja za postizanjem mira u Vukovaru '91., ovdje će se u kontekstu srpske agresije na Vukovar '91. djelomično tematizirati na temelju osobnog religioznog iskustva. Mogli bismo naime kazati kako će se predstaviti kakav je bio odnos molitve (osobna molitva, zajednička molitva, religijski predmeti) i mira u situaciji opkoljenosti u Vukovaru, zatočenosti i patnje u srpskim koncentracijskim logorima. U ovome radu riječ je o iskustvu mira u individualnom i osobnom religioznom iskustvu civila, branitelja Vukovara i zatočenika u srpskim koncentracijskim logorima (Mihaljević i Bendra, 2012.), naime, o fenomenologiji mira gdje se predstavljaju i objašnjavaju proživljena religiozna iskustva o potrebnom miru i to prema, kako to ističe G. van der Leeuw, vrednovanju onih koji su takva iskustva doživjeli.

Vukovarsko obvezujuće mirotvorstvo

Imajući u vidu socioreligijsku sliku stanovnika Vukovara, prema kojoj prevladava kršćanstvo s dvije tradicije katoličanstva i pravoslavlja, možemo reći kako je Vukovarsko mirotvorstvo kršćansko, ili bi se barem tako trebalo zvati. Podsjetimo samo na to kakva je bila socioreligijska struktura stanovništva Vukovara 1990-ih godina prošlog stoljeća. Prema službenom popisu stanovništva 1991., religijska/konfesionalna pripadnost stanovnika naselja Vukovara bila je sljedeća: od ukupno 44.639 stanovnika Vukovara živjelo je 47,9% rimokatolika (21.368), 29,6% pravoslavaca (13.208), 3,6% ostale vjere i 18,9% ostali i nepoznato.[6] Ukupno 77,5% od svih stanovnika Vukovara pripada tim dvjema vjerskim zajednicama. Prema zadnjem je popisu stanovništva iz 2011.[7] stanovništvo grada Vukovara prema vjerskoj pripadnosti sljedeće: od 27.683 stanovnika Vukovara rimokatolika je 15.959 (57,65%), pravoslavaca 9.504 (34,33%), protestanata 154 (0,56%), ostalih kršćana 124 (0,45%), muslimana 154 (0,56%), istočnih religija 3 (0,01%), ostalih religija, pokreta i svjetonazora 14 (0,05%), agnostika i skeptika 123 (0,44%), nisu vjernici i ateisti 875 (3,16%), ne izjašnjavaju se 733 (2,65%) i nepoznatih 40 (0,14%). Prema tome od ukupnog broja stanovnika grada Vukovara 27.683 su kršćani, od kojih 25.463 odnosno 91,98% pripada Katoličkoj crkvi i Srpskoj

---

6 Republika Hrvatska. Državni zavod za statistiku, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima*, Zagreb 1998., 3319-3333. Tako je prema tom popisu uoči Domovinskog rata u naselju Vukovar od ukupno 44.639 stanovnika živjelo 21.065 Hrvata, 14.425 Srba, 4355 Jugoslavena, 1428 Rusina i Ukrajinaca, 694 Mađara, 194 Muslimana, 147 Slovaka, 94 Nijemca, 65 Slovenaca, 32 Čeha, 8 Talijana, Židova 6, 47 regionalno izjašnjenih te ostalih i nepoznatih 2079.

7 www.dzs.hr, Stanovništvo prema vjeri po gradovima / općinama, popis 2011. (pristup 7. listopada 2014.).

pravoslavnoj crkvi. Navedena struktura stanovništva pokazuje zapravo kako se može govoriti o kršćanskom poimanju mira na socioreligijskoj razini.

Društveni i religijski mir među ondašnjim različitim vjerskim zajednicama krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća prekinut je srpskom agresijom na Vukovar odnosno na Republiku Hrvatsku. Kako je istaknuto, u ovom tekstu neće biti riječi o pregovorima o prestanku rata i uspostavi mira političkih i vojnih predstavnika kao ni predstavnika religijskih zajednica koje su na pet ekumenskih susreta tijekom srpske agresije na Hrvatsku molili za mir i zalagali se za prekid rata i uspostavu mira u Vukovaru i u čitavoj Hrvatskoj. Ovdje će biti riječi o iskustvu mira kod opkoljenih i zatočenih ranjenika, civila i branitelja Vukovara i zatočenika srpskih koncentracijskih logora. Njihovo iskustvo mira u graničnom egzistencijalnom iskustvu borbe za život u kojemu su se svakodnevno „doticali" smrti, postaje bitnim izvorom mira, bitnom snagom mira pojedinca i snagom mira zajednice, mira koji transcendira i pojedinca i zajednicu.

O takvom miru svjedočili su stanovnici grada Vukovara (civili, branitelji, zatočenici srpskih koncentracijskih logora) u anketi koju je za potrebe doktorskog rada provela Ivana Bendra pod mentorstvom Vine Mihaljevića prije nekoliko godina u Područnom centru Instituta Ivo Pilar u Vukovaru i Centru za religijske studije Instituta Pilar iz Zagreba.[8] Prije nego što predstavimo neke rezultate koji govore o miru, evo teksta iz Markova evanđelja iz biblijske predaje u kojoj je mir središnji pojam za kojim ljudi čeznu i kojemu se ljudi nadaju. Biblijska zgoda iz evanđelja Mk 5, 25-34: „A neka je žena bolovala dvanaest godina od krvarenja. Mnogo je pretrpjela od pustih liječnika i potrošila sav svoj imetak, a nikako nije imala koristi, nego joj je, naprotiv, išlo nagore. Ona ču za djela Isusova, dođe, u narodu, straga i dotaknu se

[8] U istraživanju je korišten multimetodološki pristup odnosno kombinacija kvantitativne metode (anketno terensko istraživanje zatvorenog tipa) i kvalitativne metode (analiza sadržaja i dubinski intervju). Rezultati prikazani u ovom radu odnose se na kvantitativni dio istraživanja koje je proveo Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Vukovar i Centar za religijske studije Instituta Pilar iz Zagreba. Empirijsko istraživanje provedeno je u razdoblju od veljače do svibnja 2010. na uzorku od 300 punoljetnih ispitanika. Ciljana populacija bilo je stanovništvo grada Vukovara koje je 1991. imalo najmanje osamnaest godina i koje je za vrijeme srpske agresije na Vukovar 1991. boravilo u gradu duže od 25. kolovoza, barem nekoliko dana ili do pada grada 18. studenoga 1991. godine. Istraživanje je metodom ankete provedeno na području grada Vukovara odnosno triju njegovih župa: Župe sv. Filipa i Jakova, Župe sv. Josipa Radnika i Župe Kraljice Mučenika. Provedeno je i testiranje upitnika na 29 ispitanika u razdoblju od 1. do 19. ožujka 2010. nakon kojega je učinjeno nekoliko dorada u skladu s primjedbama. Konačna verzija upitnika sadrži 41 pitanje koje se odnosi na istraživanu temu te 5 pitanja koja se odnose na sociodemografska obilježja ispitanika. Od ukupno 46 pitanja 2 su pitanja s otvorenim, a preostala 44 pitanja sa zatvorenim odgovorima. Upitnikom je mjereno ukupno 130 varijabli.

Isusova ogrtača. Govorila je u sebi: 'Dotaknem li se barem njegovih haljina, ozdravit ću!' Odmah joj prestade teći krv, i ona na svom tijelu osjeti da je ozdravila od bolesti. Isus odmah osjeti u sebi da je sila izišla iz njega, okrenu se narodu i upita: 'Tko mi se dotaknu haljina?' 'Vidiš narod što te stiska – odgovoriše mu njegovi učenici – i pitaš: Tko me to dotaknu?' On baci pogled naokolo da vidi onu koja je to učinila. A žena, prestrašena i sva dršćući, jer je znala što joj se bijaše dogodilo, dođe, pade pred njim te mu kaza svu istinu. On joj reče: 'Kćeri, vjera te je tvoja spasila! Idi u miru i budi zdrava od svoje bolesti!'"

Koga i što su trebali doticati civili, ranjenici i branitelji Vukovara za vrijeme srpske opsade grada od kolovoza do studenog 1991.? Što su trebali doticati ili koje sakralne predmete nositi i posjedovati kako bi se naslonili ili doticali „Sveto" – kako bi bili spašeni, kako bi bili u miru, kako bi ozdravili? Zgoda iz Markova evanđelja govori kako je mir posljedica ozdravljena i kako je mir povezan s nadnaravnim. U središtu mira je odnos, odnos s Bogom i s njegovim savezom (Casey, 2005., 76-77).

Kakav je njihov odnos prema Bogu prema dobivenim rezultatima navedenog socioreligijskog istraživanja? Anketirani ispitanici, koji su bili opkoljeni civili i branitelji u Vukovaru i zatočenici srpskih koncentracijskih logora, prema dobivenim rezultatima navedenog istraživanja, redovito su se molili Bogu, Gospi i sv. Antunu. Dnevno su se molili Bogu 63,9%, nešto preko polovice ih se dnevno molilo Gospi (52,2%), 43,8% ih se dnevno molilo sv. Antunu, a 36,1% ih se dnevno molilo Isusu Kristu koji trpi. Najviše ispitanika se, očekivano, molilo Bogu s jedne strane, a s druge pak stane istaknuta je više posrednička molitva, zagovor Gospi i svecima za pomoć, nego kristološka molitva odnosno molitva u kojoj se izravno zagovara Krist, Bog i čovjek, patnik za pomoć u situaciji ljudskog trpljenja poput trpljenja u zatočenju u srpskim logorima. To pokazuje dugu tradiciju marijanske i svetačke pobožnosti anketiranih ispitanika, koji su u najvećoj mjeri katolici koji su pripadali hrvatskom narodu.

Pored individualne i osobne te zajedničke molitve, koja posebice pokazuje odnos prema Bogu, ispitanici su u zatočeništvu, u podrumima ili u logorima, imali krunice, križeve, medaljone ili sličice sv. Antuna i Gospe te molitvenike. Prema dobivenim rezultatima, prema Tablici 1., dvije trećine ispitanika imalo je krunicu, blizu polovine križ, gotovo podjednako imalo je medaljon ili sličicu sv. Antuna (37,5%) te sličicu Gospe (36,8%), jedna petina imala je molitvenik, dok su manje učestali sličice svetaca i/ili svetica, moći svetaca, Sveto pismo (Bibliju), a tek nekolicina imala je talismane ili neke druge predmete koje pak nisu naveli.

Tablica 1. Sakralni predmeti koje su ispitanici posjedovali u zatočeništvu

	imali su %	nisu imali %	bez odgovora %
krunica	65,3	33,3	1,4
križ	46,5	51,4	2,1
medaljon/medaljica ili sličica sv. Antuna	37,5	59,0	3,5
sličica/medaljica Gospe	36,8	61,8	0,7
molitvenik	25,1	69,4	5,5

Ti religijski znakovi, simboli, sakralni predmeti, koje zatočeni dotiču i na koje se naslanjaju, ne predstavljaju samo vidljiv znak božanske prisutnosti, nego imaju funkciju zaštite i učinak blagoslova na život u konkretnoj situaciji u skloništu, podrumu ili logoru i daruju poseban mir koji je temeljna pretpostavka cjelovitog ljudskog ozdravljenja.

Tablica 2. Koje su značenje sakralni predmeti imali za zatočenike?

	uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	uglavnom se slažem	potpuno se slažem	bez odgovora
nebeska zaštita	4,2		8,3	22,9	50,7	13,9
sigurnost	4,9	0,7	6,9	27,8	45,8	13,9
mir	4,2	1,4	7,6	23,6	49,3	13,9
povezanost s drugima u molitvi	1,4	4,2	22,9	25,0	33,3	13,2
solidarnost s drugima u nevoljama	2,1	2,8	20,1	29,2	32,6	13,2

Rezultati u Tablici 2. prikazuju više ponuđenih značenja sakralnih predmeta za ispitanike. Najučestalija su prva tri značenja koja se odnose na individualno osobnu razinu i dva najučestalija značenja sakralnih predmeta za ispitanike koja se odnose na zajedničku razinu. Tako je očito kako su za blizu tri četvrtine ispitanika posvećeni predmeti, religijski simboli imali značenje, naime, označivali su *nebesku zaštitu* (73,6%), *sigurnost* (73,6%), *mir* (72,9%) na individualnoj i osobnoj razini, a na razini grupe *solidarnost* s drugima u nevoljama (61,8%), *povezanost* s drugima (58,3%). O kakvom je miru ovdje riječ? Riječ je o temeljnom iskustvu čovjekova odnosa prema Bogu iz kojega nastaje stanje spašenosti – mir koji postaje i konačnom nadom Kristova uskrsnuća.

Iskustvo takvoga mira prepoznaje se u praktičnim stavovima ispitanika, a koji su, prema dobivenim podacima, vidljivi u moći opraštanja koje milosno *uspostavlja duševni*

mir, ali *ne oslobađa zločinca od odgovornosti* (88,9%), naime, ne žrtvuje se istina i pravednost. Ispitanici znaju kako biti dobar kršćanin znači moći oprostiti, kako je praštanje žrtvin izlazak iz začaranog kruga zla i mržnje iz kojega se uspjela osloboditi darom vjere u Boga, kako oproštenje omogućuje oslobađanje od prošlosti i priliku za novi život, kako Kristov oprost onima koji su im nanijeli zlo treba *svima* služiti kao primjer patnje i opraštanja, kako je oprost čin traženja mirnog rješenja i pomirenja te kako oprost otvara put demokratskom razvoju i suživotu, ljudskim pravima i društvenom napretku, kako je kršćanski čin opraštanja čin milosti i uspostavljanja duševnog mira, ali i više od jedne petine ispitanika (27,7%) smatra kako oprost nije moguć jer je naneseno zlo preveliko. Svjesni su ispitanici kako konkretna provjera navedenih teorijskih načela odmah slijedi u konkretnom životu, kroz suživot s onima koji su im jučer nanosili patnju i trpljenje, oduzeli život i izlagali ih nehumanom preziru i poniženju. U tim sučeljavanjima nakon rata, prema dobivenim rezultatima, odnos prema dojučerašnjim mučiteljima proporcionalan je intimnosti, bliskosti odnosa na društvenoj razini. Naime, što je društveni odnos neformalniji, ispitanici izražavaju pozitivniji i otvoreniji stav prema pripadnicima srpskog naroda i Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Na osobnoj pak razini odnosa, na primjer sklapanja brakova s pripadnicima dojučerašnjih neprijatelja, dvije trećine ispitanika ne želi sklapanje takvih brakova, a za sklapanje takvih brakova nešto je više od desetine ispitanika (12,4%), što je pak znatan broj s obzirom na srpsku agresiju na Vukovar.

Kako smo vidjeli, mir je jedno od temeljnih individualnih osobnih religioznih iskustava.[9] Takva pak izvanredna religiozna iskustva ispitanika ili, kako ističe Berger, iskustva o „šapatu anđela", koja se nalaze u temelju života i koja se pojavljuju jedino u trenucima krajnjeg iskustva egzistencije, propitivana su skalom *Index of Core Spiritual Experiences*, skraćeno *INSPIRIT,* koju su sastavili Kass, Friedmann, Lessermann, Zuttermeister i Benson 1991.[10] Između brojnih duhovnih religioznih iskustava ispitanika za vrijeme

---

9 Religiozno iskustvo je, na analitičkoj razini, jedna od temeljnih dimenzija u kojoj se artikulira religioznost (Glock, 1964.). Naime, riječ je o temi koju je posebice na empirijskoj razini teško individualizirati i odrediti i stoga to religiozno iskustvo brojni istraživači svode na pitanje religijske prakse. Usp. Garelli (2003., 77-114).

10 Peter C. Hill i Ralph W. Hood Jr., *Measures of Religiosity*, Religion Education Press, Birmingham 1999., 359. *Spirituality* – spiritualnost vrlo je usko povezana s religijom. Naime, spiritualnost dolazi od latinske riječi *spiritus* i označava duh, dah, dašak, dok latinska riječ *spiritualis* označava čovjeka duha. U Starom zavjetu to je hebrejski *ruach*, u Novom zavjetu grčki *pneuma.* I taj je pojam povijesno redovito upotrebljavan uz religiju. Za mnoge spiritualnost je doživljena i izražena s pomoću konvencionalnog religijskog razumijevanja, a suvremeno razdvajanje religije i spiritualnosti zapravo ima svoju kratku povijest. To razdvajanje nastalo je usponom sekularizma prošlog stoljeća i razočaranjem u religijske institucije, posebice na Zapadu od 1960-ih godina prošlog stoljeća kada religioznost dobiva različito značenje i konotacije različite od religije. Mistično iskustvo je središnji fenomen spiritualnosti. U socioreligijskim

srpske opsade grada Vukovara i u srpskim koncentracijskim logorima, predstavit će se samo ona iskustva koja se odnose na našu temu, naime, na iskustvo mira. U kontekstu teme našeg izlaganja, vukovarskog mirotvorstva, svjedoče oni koji su trpjeli, podnijeli patnju, trpljenje, koji su svjedoci rasčovječenja i „ubijanja Boga" u čovjeku, a koji su preživjeli i žive – jer su vjerovali.

Tablica 3. Individualna religiozna iskustva ispitanika

	%		
	da	ne	ne znam
Doživjeli kako ih Bog poznaje i čuva.	72,2	13,9	13,9
Doživjeli kako su im molitve uslišane.	71,5	13,9	13,9
Doživjeli Božju snagu i prisutnost.	66,0	20,1	13,2
Doživjeli poseban duboki mir.	57,6	23,6	18,1
Doživjeli čudesno iskustvo koje ih je učvrstilo u vjeri.	46,5	31,9	20,1
Doživjeli djelovanje Duha Svetoga.	36,8	46,5	16,0
Doživjeli iznimno snažno iskustvo ljubavi.	36,1	46,5	17,4
Doživjeli ozdravljenje tijela i duše.	26,4	48,6	24,3

Više od dvije trećine ispitanika osjeća kako ih Bog poznaje i čuva (72,2%) te doživljavaju kako im Bog molitve uslišava (71,5%). Dva od tri ispitanika u posebnim trenucima osjećaju Božju snagu i prisutnost (66%), a više od polovine ispovijeda kako su doživjeli *poseban duboki mir* (57,6%), a nešto više od jedne četvrtine (26,4%) kako su *doživjeli ozdravljenje tijela i duše*. U navedenoj skali bilo je riječi i o iskustvu kontakta s Bogom, iskustvu vjere, djelovanja Duha, iskustvu posebne Ljubavi i duhovnog kontakta s Isusom Kristom patnikom na križu, snažnom nadnaravnom iskustvu koje mijenja život, ispunja ih radošću i vodi ih u ekstazu, iskustvu kontakta s Blaženom Djevicom Marijom, s umrlom osobom, i na kraju o mogućem iskustvu i bliskosti kontakta sa zlim kao i iskustvu Božje kazne.

Umjesto zaključka

Ovih nekoliko indikatora osobnog religioznog iskustva fenomenologije mira jasno pokazuju kako je mir zapravo dar i sklad čovjekova postojanja te kako konačno mir daje „knez mira", Krist svojim uskrsnućem, što, osim ljudske, pokazuje i nadnaravnu

upitnicima redovito se upotrebljava pojam „Bog", kojim pak ispitanici definiraju svoju religijsku identifikaciju. Uzorak liste pitanja ima za cilj identificirati listu uzoraka duhovnih religioznih iskustava i istražiti odnos između skale te stavova i ponašanja ispitanika.

sastavnicu mira. Upravo u iskustvu ljudskog mira vukovarskih ranjenika, civila i branitelja te zatočenika srpskih koncentracijskih logora prepoznaje se nadnaravna sastavnica bez koje bi bio upitan i sam mir ljudskog postojanja i društvene zajednice.[11]

Vukovarsko mirotvorstvo, izgrađeno na osobnom religioznom iskustvu mira ranjenika, civila i branitelja Vukovara, postalo je ne samo svjedočanstvom pojedinaca, nego i memorijom društvene zajednice. Obvezujuća pak snaga vukovarskog mirotvorstva proizlazi iz njegove antropološko-nadnaravne sastavnice, zatim iz univerzalnosti samog iskustva te njegovih praktičnih posljedica za mir, istinu, pravednost, pomirenje i praštanje temeljem svjedočenja civila i branitelja te zatočenika srpskih koncentracijskih logora. Sigurno možemo postaviti pitanje kakvi su društveni obrasci ponašanja nastali na temelju iskustva vukovarskog mirotvorstva. Kakve su nastale kulturne i društvene naracije takvog mirotvorstva? A posebice danas, kada se imaju na umu svjedočenja logoraša u knjizi *Putovima pakla*, javno i osobno svjedočenje članica „Sunčica", protest stopostotnih invalida Domovinskog rata pred Ministarstvom branitelja u Savskoj 66, u Zagrebu, nasilno uvođenje ćiriličnog pisma u Vukovaru, postaje li braniteljski spomen Vukovara samo turističkom mapom i postaje li instalacija vukovarske bolnice instalacijom „pospremljenom u podrum" bolnice i osuđenoj na zaborav? Ispitanici na temelju osobnog iskustva mira aktivno grade mir utemeljen na istini i pravednosti, na oprostu i pomirenju. Ispitanici su povlašteni svjedoci takvoga mira pri čemu je dostatno prisjetiti se samo hrabrih svjedočenja žena iz udruge „Sunčica" koje se nisu dale omesti sramnom društvenom nebrigom i političkim neprihvaćanjem upravo svjedoka „vukovarskog obvezujućeg mira".

Mir ljudske patnje i trpljenja vukovarskih branitelja, ranjenika i civila u razrušenom gradu Vukovaru u srpskoj agresiji; mir ognjišta, oltara, zgarišta u kojemu dogorijevaju ostaci grada i u kojemu nestaju zadnji ljudski vapaji i molitve; mir kolone zarobljenih i progonjenih branitelja, civila, ranjenika; mir civila i ranjenika pred odredima smrti; mir

---

[11] Naspram takoreći racionalnoj izvanjskoj analizi religijskog fenomena, religiozno iskustvo se odnosi na ono što je neposredno doživljeno, iznutra, prije svake analize i racionalizacije. Stoga je religiozno iskustvo *sui generis* koji stvara *Homo religiosus* u odnosu na sveto, transcendentalno. Naime, u prošlom stoljeću je dovedena u krizu sama bit religije i njenog utemeljenja. Postoji li naime neka specifična struktura religioznog iskustva? Je li riječ o nekom određenom modalitetu socijalnog života (Durkheim)? Je li riječ o nekom određenom obliku senzibilnosti koja je otvorena prema osnovnoj kategoriji svetoga (R. Caillois) ili prema numinoznom, transcendentnom i neizrecivom (R. Otto)? Je li riječ, putem hijerofanije, o simboličkom odnosu s transcendentnim (M. Eliade)? Niti jedna definicija, što su autori svjesni, nije uspjela obuhvatiti cjelovitost i različitost religioznog iskustva. Iz toga stoga slijedi: Prije svega: budući da je svaki religijski fenomen ljudski fenomen, ukorijenjen u kulturi, može se istražiti različitim disciplinama (poviješću, sociologijom i slično). Jedna od najprimjerenijih, ako ne i najprimjerenija metoda, svakako je fenomenologija, koja obuhvaća religiozni fenomen i objašnjava proživljena religiozna iskustva prema njihovoj vrijednosti za čovjeka koji ih živi (G. van der Leeuw).

– tajne prijelaza od ovoga ljudskog postojanja u trajni, eshatološki, mir; mir zatočenika u srpskim koncentracijskim logorima, mir u progonstvu Vukovaraca i njihovih zajednica; mir povratka; mir susreta s duhovima nestalog grada; mir molitve u tišini nebootvorenih krovišta hramova i domova; mir duhovne i materijalne obnove i izgradnje; mir spomena, memorije, na mučene i ubijene Memorijalnog groblja, Velepromet a, Ovčare; mir molitve u ozračju Kristove ljubavi križa i novoga života; mir oprosta i pomirenja; mir istine, pravednosti, povjerenja, radosti i prijateljstva svih ljudi danas u Vukovaru – taj mir je duboko antropološko egzistencijalno i transcendentalno iskustvo i obvezujuća ljudska, društvena i religijska potreba, nužnost, i vrijednost.

Možemo s pokornikom, svetim Nikolom iz Flüea, zaštitnikom Švicarske, ponoviti svim ljudima kako je „mir posve u Bogu, jer Bog je mir i mir se stoga ne može uništiti" (Häring, 1988., 568). Crkva je znak i izvor mira među narodima, mira koji se temelji na Božjem vrhovništvu čime se lišava čovjeka napasti da se postavi kao gospodar svoga brata. Mir je opipljiv, vidljiv, očit u praštanju, prihvaćanju drugih, u solidarnosti, a temelj mira je sveopće bratstvo i aktivno zastupanje i proglašavanje najviših vrijednosti: istine, pravde, slobode i ljubavi. Možemo završiti s mišlju o miru svetoga pape Ivana XXIII.: „Zakoni mira jesu zakoni same civilizacije. Prije nego su bili upisani u kamen na biblijskoj gori, oni su upisani – i ostaju upisani – u srcu svakoga čovjeka. Prije nego ih je Krist uzvisio, uklopivši ih u svoj savršeni nauk, oni su bili božanski temelj ljudskog, pojedinačnog, obiteljskog i društvenog poretka" (Zizola, 1977., 109). U govoru na općoj konferenciji UNESCO-a 1951. svoj nauk o miru Ivan XXIII. sažima u rečenici: „Za sve dobronamjerne ljude, osjećaj bratstva što sja na licu svakoga čovjeka, odsjaj je Božjega lica" (Zizola, 1977., 110).

Vukovarsko mirotvorstvo obvezuje i pojedinca i društvo jer ono nije teorija nego ljudsko egzistencijalno-eshatološko iskustvo, odnosno individualno i osobno religiozno iskustvo Boga koji se zrcali u svakom ljudskom licu, a posebice u licu patnika čije lice, nadamo se neće skriti niti nihilizam naše civilizacije neoliberalne ideologije u kojoj profit potiskuje religijski i prosvjetiteljski vrijednosni sustav.[12] Upravo je vukovarsko mirotvorstvo i danas, kada se stvara nepremostiv jaz, ponor, između etičkog i religijskog te neoliberalnog i tržišnog u postmoderni, postalo zadnjom branom da se u taj ponor nepovratno ode. Prema tome, obvezujuće se vukovarsko mirotvorstvo temelji na antropološko-eshatološkom, odnosno ljudsko-nadnaravnom utemeljenju. Ono u sebi uključuje univerzalnu dimenziju mira na individualnoj i na razini zajednice kroz narativna svjedočenja – memoriju nositelja individualnog i osobnog religioznog iskustva mira. Stoga, obvezujuće vukovarsko mirotvorstvo ima za cilj formiranje društvenih

[12] www.franjevacki.institut.hr (pristup 7. studenog 2014.).

obrazaca ponašanja čije su osobine vezane uz slobodu i mir, svjedočenje istine, pravednosti, pomirenja i opraštanja, kao i utemeljenu nadu u Krista, koji stvara i daruje taj mir.

Literatura i izvori

AURELIJE, A. (1996.), *O Državi Božjoj. De civitate Dei*, svezak treći (knjiga IXI-XXII), Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

CASEY, M. J. (2005.), Mir, u: *Suvremena katolička enciklopedija*, M-Q, priredili M. GLAZIER i M. K. HELLWIG, Marjan tisak, Split, 76-77.

Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti* (Gaudium et spes), Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993.

HÄRING, B. (1988.), *Kristov zakon. Slobodni u Kristu*, Treći svezak – drugi dio posebne moralne teologije, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

HILL, C. P., HOOD, Jr., W. R. (1999.), *Measures of Religiosity*, Religion Education Press, Birmingham.

Hrvatska biskupska konferencija (1994.), *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb.

Ivan XXIII. (1991.), Enciklika „Pacem in terris", u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 163-199.

LÄHNEMANN, J., BROER, I., HOPE, T. (2009.), Friede, u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. 4, Herder, Freiburg – Basel – Wien, 136-142.

LIVERANI, B. (1988.), Pace, u: *Schede bibliche pastorali*, Volume sesto, O-P, Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna, 2701-2714.

MATULIĆ, T. (2008.), *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremenâ u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*, Glas Koncila, Zagreb.

MIHALJEVIĆ, V., BENDRA, I. (2012.), Neki pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme opsade grada (25. kolovoza – 18. studenoga 1991.), u: *Victor quia victima. Nada za Hrvatsku*, ur. D. ŽIVIĆ, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar, 97-115.

Republika Hrvatska. Državni zavod za statistiku, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima*, Zagreb 1998., 3319-3333.

VADAKKEDARA, B. (2009.), Mir, u: *Enciklopedijski teološki rječnik*, gl. ur. A. STARIĆ, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 652-654.

XAVIER, L. D. (1980.), Mir, u: *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 555-561.

ZIZOLA, C. (1977.), *Utopija Ivana XXIII.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

www.dzs.hr, *Stanovništvo prema vjeri po gradovima/općinama*, popis 2011. (pristup 7. listopada 2014.).

www.franjevacki.institut.hr (pristup 7. studenog 2014.).

OBILJEŽAVANJE I SJEĆANJE. ZNAČENJE 18. 11. U GODINAMA PROGONSTVA I VREMENU NAKON POVRATKA

Krešimir KUFRIN
Mateo ŽANIĆ

Uvod: aspekti obilježavanja

Čovjek je tijekom povijesti pokazivao stalnu sklonost organiziranju ritualnih izvedbi u suočavanju s iznimnim situacijama. Raspon i karakter ritualnih izvedbi stoga je iznimno širok, te uključuje one koje se odnose na praćenje godišnjih vremenskih ciklusa, praćenje životnih ciklusa pojedinca (tzv. rituali prijelaza) te praćenje važnih događaja iz mitološko povijesnog oblikovanja identiteta grupe. U ovom radu poseban fokus bit će na posljednjoj skupini rituala, onima kojima se obilježavaju povijesni događaji koji se smatraju osobito važnima. Zapravo, s porastom interesa za problematiku sjećanja, do kojeg je posljednjih desetljeća došlo u društvenim i humanističkim znanostima, znanstvenici su upravo tom tipu rituala posvetili veliku pažnju (Ankersmit, 2002.). U hrvatskom jeziku se pritom za taj tip ritualnih aktivnosti koriste termini *obilježavanje* i *komemoriranje*.

Obilježiti znači „učiniti vidljivim, svečano istaknuti radi spomena (kakav važan događaj)" (Anić, 1998., 646). Komemoriranje se odnosi na zajedničko prisjećanje, spominjanje, te se može označiti kao „skup sazvan u počast pokojniku ili kao podsjećanje na neki tragičan događaj ili događaje" (Anić, 2007., 195). Dok se obilježavanje odnosi na širi skup događaja koji se upriličuju zato što su važni za život grupe, komemoriranje se odnosi na tragične događaje koje je vrijedno zajednički pamtiti. Usprkos tom terminološkom razlikovanju, u ovom radu se oba navedena termina („obilježavanje" i „komemoriranje") koriste za označivanje organiziranog društvenog skupa u kojem se ljudi zajedno, uz barem jednu propisanu aktivnost, prisjećaju prošlog događaja za koji drže da je imao važnu ulogu u povijesti grupe. Razlog ovakvom povezivanju pojmova nalazimo u tome što se u hrvatskoj javnosti redovito koriste oba pojma za označivanje istih javnih rituala. U navedenoj definiciji sažimaju se stoga ključne značajke tih pojmova i tako omogućuje njihovo paralelno korištenje.

Komemorativna izvedba ima neka obilježja koja dijeli s nizom drugih ritualnih upriličenja, ali ju je u kontekstu modernosti moguće analizirati kao zaseban ritual kod kojeg je potrebno posebno voditi računa o tri aspekta: prostoru, vremenu i izvedbi.

1. *Prostor.*

Ritualne aktivnosti u pravilu se vežu za određene prostore na kojima se događa susret s iznimnim, prikazan kao transformacija, prijelaz ili prisjećanje. Ritual se tako vezuje uz posebna mjesta, a samo njegovo izvođenje pridonosi simboličnosti karaktera mjesta na kojem se odvija. No, postoje situacije u kojima nije moguće organizirati obilježavanje na mjestu na kojem se odigrao prošli događaj te se ono pomiče na mjesta koja bismo mogli nazvati *metonimijskima*. Kao primjer može poslužiti hodočašće građana Australije na Galipolje, na kojem su se njihove trupe borile 1915. godine. Međutim, svi oni koji ne idu na taj daleki put mogu sudjelovati na obilježavanjima koja se organiziraju diljem Australije. Posebno se ističe obilježavanje oko Australskog ratnog spomenika *(The Australian War Memorial)* u Camberri, gdje su upisana imena svih vojnika poginulih u ratu. Tako se daleko od mjesta povijesnog događaja zbiva akt žalovanja. U ovom primjeru, kao i mnogim drugima koji bi se mogli navesti, zadržava se simbolička važnost mjesta povijesnog događaja, a istodobno se oblikuju nova mjesta na kojima se odvijaju komemorativna izvođenja.

U ovom radu razlikovat ćemo, stoga, mjesta na kojima se ljudi prisjećaju prošlih događaja koji su se dogodili upravo u tom prostornom kontekstu i onih mjesta gdje se ljudi prisjećaju događaja koji su se zbili negdje drugdje, pri čemu neka obilježja tih mjesta ili značenja koje im se (makar privremeno) pridaju služe kao poveznice s referentnim događajem. Prva mjesta nazvat ćemo *mjesta sjećanja,* a druga *zamjenskim značenjskim mjestima*.

2. *Vrijeme.*

Ne samo što se komemoracije održavaju na posebnim mjestima, nego su vremenski fiksirane u godišnjem ciklusu. Prije nego se razmotri to uklapanje obilježavanja u vremenski ciklus, korisno je uputiti na problematiziranje vremena u sociološkoj teoriji, gdje se ono dovodi u vezu s nekim od ključnih promjena koje donosi modernost. Modernost se tako tumači u ključu relevantnih vremenskih aspekata: ubrzanja vremena, profanizacije vremena i orijentacije na budućnost (Giddens, 1998.; Dincelbaher, 2009.). Ta se tumačenja većinom nadovezuju na ona prosvjetiteljska filozofsko-historijska tumačenja po kojima se povijest vidi kao područje ljudskog djelovanja koje se otvara budućnosti kao rješenju ljudskih nedaća. To fokusiranje na ljudsko djelovanje vodilo je i do onoga što bi se moglo nazvati profanizacijom vremena. To znači da vrijeme postaje jasno djeljivo i služi sređivanju svih ljudskih djelatnosti i ljudskih odnosa. Da bi se to postiglo, trebalo je osigurati zajedničko, standardno vrijeme, vrijeme mjereno mehaničkim satom. Ovdje međutim treba spomenuti jedno sociološki relevantno razgraničenje između mehaničkog vremena, vremena mjerenog satom (koje se ponekad

naziva i standardiziranim ili objektivnim vremenom) te socijalnog vremena, koje se shvaća kao heterogeno vrijeme, ono koje se oblikuje po različitim društvenim ritmovima (Čaldarović, 2009.). Kroz to razlikovanje može se analizirati kako se nasuprot dominantnim tendencijama standardiziranja vremena u Europi od 18. stoljeća javljaju i brojni moderni rituali koji na razini socijalnog vremena uvode element „kompenzacijske temporalnosti", koja u povijesno vrijeme uvodi moment vraćanja prošlosti. Ritualizacija modernog vremena znači da se otvaranje budućnosti ne zbiva bez referiranja na prošlost u situacijski i vremenski određenom kontekstu. Tako se kompenzacijskim nacrtom ocrtava uključivanje cikličkog vremena u horizont napredovanja, isprepletanje imaginarnog vremena i profanog vremena. Istaknutu ulogu u promicanju „kompenzacijske temporalnosti" imale su vjerske skupine, kao i obitelj te neke ideološki oblikovane skupine. Teorijsku su pak pažnju više od drugih privukle nacionalne skupine. U naciji također do izražaja dolazi ta napetost projekta usmjerenog na budućnost kako ga tumači Gellner i spremišta dugotrajnih i teško izbrisivih sjećanja kako je interpretira A. D. Smith (Smith, 2003.). Uslijed toga sudara temporalnih logika, Smithova je analiza otvorila put analiziranju važnosti obilježavanja za oblikovanje nacionalnog identiteta, ali i samom mjestu obilježavanja u vremenu modernosti.

3. Izvedba.

Kako je već spomenuto, komemoracije su izvedbe u kojima se skupina ljudi zajedno prisjeća prošlosti. J. Winter tako govori o izvedbi sjećanja kao skupu djelovanja sastavljenih od govora, pokreta, gesta, umjetnosti i drugih tjelesnih formi koje zajedno ponavljaju i ponovno pune emocije, što sjećanju na prošli događaj daje ustrajavajuću moć (Winter, 2008., 2010.). Tako je javna, kolektivna izvedba ujedno otpor zaboravu prošlog događaja. Međutim, osim tog fizičkog rada tijela koji priziva prisjećanje, od posebnog je sociološkog značaja istraživanje spektra aktera uključenih u obilježavanje. Često se ističe važnost i noseća uloga žrtava ili njihovih potomaka u obilježavanju. Taj aspekt važan je i zbog pitanja o tome na koji način sudjelovanje u javnim događajima utječe na doživljaj osobne traume. Naime, upravo su razdoblja obilježavanja ona u kojima žrtve imaju mogućnost javno progovoriti o svojim iskustvima.[1] Dakako, osim žrtava tu su i drugi akteri, političari, novinari, kao i građani, koji se identificiraju s narativom obilježavanja ili žele žrtvama izraziti podršku i suosjećanje. Napokon, obilježavanje je izvedba koja se razvija, događaj koji ima precizno propisane dijelove i one koji su u većoj mjeri podložni kreativnoj izvedbi aktera. U tom smislu izvedba je podložna

[1] Da učinak javnih nastupa nije jednoznačan sugerira J. Winter kada piše: „Izvedbe nas mogu dovesti bliže onima koji su patili, mada nije mudro sugerirati da su zbog toga njihove rane iscijeljene" (Winter, 2010., 20).

javnoj ocjeni, vrednovanju. Ona se može ocijeniti kao dostojanstvena, uspješna, ali i kao sporna. Upravo težina događaja na koji se obilježavanje referira čini izvedbu „osjetljivom" jer – kako je već spomenuto – sama izvedba uvijek se odnosi na ono iznimno, za grupu sveto. Izvedba ima nešto od Durkheimovog upriličenja svetog u društvu, ali društvu u kojem ono nije čvrsto usidreno, nego je dio društvene konstrukcije zbilje.

Tim trima aspektima mogao bi se pridodati i narativ kao element koji se isprepleće s izvedbom. Uočava se da postoje sličnosti između narativa i rituala s obzirom na to da se oboje obraća ljudskim emocijama te služi stvaranju imaginarnih svjetova kojima se povratno tumači stvarnost (Nunning i Rup, 2013.). Narativ i izvedba su tako višestruko isprepleteni jer kroz narativ sudionici pridaju smisao čitavoj izvedbi, a potom i šira javnost ocjenjuje značaj obilježavanja. No, držimo da je upravo narativ ono preko čega se obavlja istraživanje odnosno ono što uopće omogućuje da se povežu ostale dimenzije. Stoga je i cilj istraživanja o kojemu ovdje izvještavamo bio ispitati na koji način sudionici obilježavanja vide svoje sudjelovanje u njemu, koju vrijednost pridaju vremenu, prostoru i izvedbi rituala te drže li da se mogu detektirati neke promjene do kojih je došlo u obilježavanju od 1992. do 2013. godine.

Vukovar nakon bitke – progonstvo i povratak

Kako bi se jasnije sagledali ratni događaji u Vukovaru, često se raščlanjuju različite faze kako same Vukovarske bitke, tako i smještanja te bitke u širi povijesni kontekst. Piše se stoga o fazi priprema za rat, fazi intenzivnih ratnih sukoba, fazi „ni rata ni mira" te fazi mirne reintegracije (Živić, 2009.). U ovom radu od prvenstvenog interesa su faze koje su slijedile nakon samog ratnog sukoba. Po završetku Vukovarske bitke većina preživjelih građana Vukovara bila je prognana. Prema nekim podatcima, Vukovarci su u progonstvu bili razmješteni u 534 naselja u Hrvatskoj te u nekoliko drugih zemalja. Tijekom vremena čuli su se mnogi glasovi nezadovoljstva, kako činjenicom da su prognanici tako raštrkani, tako i neadekvatnim smještajem. Ipak, treba podsjetiti da je Hrvatska tada proživljavala iznimno teško razdoblje. U samoj Hrvatskoj zabilježeno je već u srpnju 1991. 30.000 prognanika, a vrhunac prognaničke krize zabilježen je u siječnju 1992. godine. U slobodnom dijelu Hrvatske te u inozemstvu tada se nalazilo oko 700.000 ljudi protjeranih iz svojih domova (Rogić i sur., 1995.). Kako su pojedini okupirani dijelovi Hrvatske oslobađani smanjivao se broj prognanika, ali prognani Vukovarci čekali su na povratak sve do početka 1998. godine. U razdoblju progonstva oblikovala se i bogata kultura sjećanja kroz koju se podsjećalo na Vukovar i događaje iz 1991. godine. U toj kulturi sjećanja važno mjesto zauzimalo je i obilježavanje onoga što se tijekom godina progonstva najčešće označivalo kao „vukovarska tragedija". Tako su već za prvu godišnjicu pada grada prognani Vukovarci u nekim gradovima,

primjerice u Osijeku, pozivali građane da zapale svijeće i stave ih na prozore. Dana 20. studenog 1992. služena je misa u zagrebačkoj prvostolnici za sve građane vukovarske općine stradale u Domovinskom ratu. Hrvatska javnost također je poklonila određenu pozornost toj godišnjici, pa je zanimljivo da je u *Večernjem listu* objavljen članak pod naslovom „Međaš povijesti", koji je zapravo bio odgovor na nadnaslov u kojem je stajalo pitanje koje se i danas postavlja: „Što Vukovar znači Hrvatskoj?" Autor teksta D. Veselčić pisao je: „Bitka za Vukovar u lanjskoj tromjesečnoj agresorovoj opsadi tog grada bila je presudna bitka za Hrvatsku. Bila je to po svemu što je u to vrijeme značila za vojnu snagu Hrvatske vojske i praktički sve političke korake koje je Hrvatska činila u svijetu. Nakon te bitke više ništa nije bilo kao do nje" (*Večernji list*, 19. 11. 1992., 6). S takvim komentarom složit će se poslije i mnogi znanstveni radovi.

Čini se da je od 1993. obilježavanje već uključivalo više sadržaja. Tome je svakako pridonijelo otvaranje Muzeja grada Vukovara u progonstvu. Muzej će igrati važnu ulogu u sljedećim obilježavanjima, a 1993. u sklopu obilježavanja predstavljene su knjige *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja* A. Wertheimer Baletić i *Crtice iz prošlosti Vukovara* P. Belavića. Crkva i franjevci u to su vrijeme također imali iznimno važnu ulogu u organizaciji obilježavanja. Franjevci su tih godina nastojali uliti prognanicima nadu u povratak, no i sami su ponekad bili svjesni težine situacije. U knjizi u kojoj se nudi kronika godina progonstva, pater Branimir Kosec piše uz datum 18. 11. 1993. godine: „Dan sjećanja na strašan događaj (…) u 17 sati imali smo ovdje u Sigetu u crkvi Sv. Križa sv. misu za sve stradale i za naš konačni povratak domovima. Nekako sve to skupa sporo ide, samo je mnogo obećano. No uza sve to moramo se više moliti i nadati" (Kosec i Perković, 2009., 67).

Sljedećih godina do povratka, dominantni ton članaka posvećenih obilježavanju i sjećanju na vukovarsku tragediju 1991. bio je upravo: sjećanje na žrtve i želja za povratkom. Prognanici su molili i nadali se povratku i prilikom značajnih kršćanskih blagdana Uskrsa, Svih svetih, Božića, kao i prilikom obilježavanja dana važnih svetaca kao što su sv. Antun i sv. Filip i Jakov. Osim toga, u progonstvu se obilježavao još jedan datum vezan za Vukovarsku bitku – 16. listopada, dan pogibije Blage Zadre.

Nakon uspješnih vojnih operacija i oslobađanja okupiranih područja Hrvatske tijekom 1995. područje oko Vukovara ostalo je jedni okupirani dio Hrvatske. U suradnji s međunarodnom zajednicom rješenje za to područje pronađeno je u procesu mirne reintegracije.

Povratak u Vukovar nije bio jednostavan. Sam grad bio je u iznimno lošem stanju i znakovi rata bili su sveprisutni. Osim toga, rat je ostavio čitav niz otvorenih pitanja. Neka od glavnih pitanja bila su pronalazak nestalih osoba, obnova kuća i važnih simboličkih objekata, uspostava institucija, suđenje počiniteljima zločina. Tijek mnogih

od tih procesa može se pratiti i kroz obilježavanje dana sjećanja. Od 2003., kada se počelo s davanjem službenog naziva pod kojim se događalo obilježavanje, mogu se izdvojiti neki nazivi koji i sami sugeriraju neke gradske teškoće. Misli se prvenstveno na sljedeće nazive: „Bijeli križ opomenu šalje", „Gdje da tražim sina svoga?", „U Vukovar za istinu i pravdu", „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta". Obilježavanje 18. studenoga zadobivalo je sve istaknutije mjesto u gradskom životu i sudionicima je postalo važno na različitim društvenim razinama, od obiteljske preko gradske do nacionalne. Broj sudionika obilježavanja s godinama je gotovo kontinuirano rastao, od 3.000 – koliko ih je prema nekim procjenama bilo 1998. – do 100.000 koliko ih je prema procjenama bilo 2013. godine.

U nastavku rada predstavljamo dio rezultata istraživanja koji se odnose na značenja koja tom obilježavanju pridaju oni koji su u njemu sudjelovali i na njihove zamjedbe o tome što im je od prošlih obilježavanja ostalo u sjećanju, posebno u kontekstu razlikovanja obilježavanja u progonstvu i obilježavanja nakon povratka u Vukovar.

Rezultati istraživanja: sjećanja i aktualne procjene obilježavanja

Istraživanje je provedeno u razdoblju od 10. rujna do 12. studenog 2014. godine. U tom razdoblju provedena su 22 polustrukturirana intervjua; sve intervjue proveo je drugi autor ovoga rada. Protokol intervjua predviđao je sljedeće osnovne teme razgovora sa sudionicima: sjećanja na obilježavanje 18. 11. u progonstvu; osobno sudjelovanje i značenje obilježavanja u vrijeme progonstva; odnos lokalnog stanovništva (u mjestu progonstva) prema obilježavanju; osobno sudjelovanje u recentnim obilježavanjima; odnos prema promjenama u izvedbi, organizaciji i značenju obilježavanja tijekom godina; ocjena medijskog praćenja obilježavanja; ocjena uloge pojedinih aktera obilježavanja; važnost obilježavanja za Vukovar i Hrvatsku. Navedene teme služile su tek kao okosnica za strukturiranje razgovora; sudionicima je ostavljena mogućnost refleksije i o drugim temama koje su smatrali važnima. Trajanje intervjua variralo je od 14 do 66 minuta. Sudionici su birani tako da se izabralo četvero početnih, za koje se znalo da godinama sudjeluju u obilježavanju, a potom se od njih tražilo da upute na sljedeće sudionike. Uvjet za sudjelovanje u intervjuu bilo je osobno sudjelovanje u barem jednom obilježavanju. Među 22 intervjuirane osobe bilo je 10 žena i 12 muškaraca. Svi sudionici su prije intervjua informirani o svrsi i ciljevima istraživanja i postupcima zaštite anonimnosti sudionika i dali su pristanak za tonsko snimanje intervjua. Intervjui su u pravilu transkribirani netom nakon intervjuiranja. U ovom radu prezentira se dio rezultata relevantnih za temu rada, dobivenih preliminarnom deskriptivom analizom transkripata.

Prostor

Četrnaest intervjuiranih osoba sudjelovalo je u obilježavanju 18. studenog u progonstvu i sjećaju se tih obilježavanja. Samo sudjelovanje ili nesudjelovanje u obilježavanju ovisilo je o različitim okolnostima. Veći broj onih koji nisu sudjelovali navodi kao razlog to što nisu ni znali da se taj datum javno obilježava. Isticali su teškoće koje su u to doba postojale u komunikaciji. Dio prognanika nalazio se relativno izoliran od drugih prognanika, pa im u lokalnoj sredini nije bilo jednostavno sudjelovati u obilježavanju. Osim toga, prognanički status nametnuo je niz problema egzistencijalne naravi, čije je rješavanje po prirodi stvari bilo prioritetno (pronalaženje smještaja, potraga za poslom i sl.), pa za ostale aktivnosti nije preostajalo ni vremena ni energije. Onima pak koji su sudjelovali u obilježavanju, sami prostori obilježavanja zadobivali su velik značaj.

> „Sjećali smo se svih datuma kako je to počelo to kod nas ovdje. Posebno kod nas u Vukovaru. I samo znam da smo manje-više s udrugom roditelja poginulih i nestalih, kad se radio onaj Zid bola da smo se najviše tamo okupljali. Umjesto groblja, praktično su nam cigle bile naši spomenici u Vukovaru." (I 12)

U kontekstu razlikovanja mjesta sjećanja kao mjesta na kojima se ljudi prisjećaju prošlih događaja na prostorima, fizičkim mjestima gdje su se ta prošla događanja odvijala te zamjenskih značenjskih mjesta, kao onih mjesta na kojima se sjećaju prošlosti iz nemogućnosti da dođu do mjesta sjećanja, može se primijetiti uspostava određenog odnosa. S jedne strane postojala je silna želja da se dođe do mjesta sjećanja, koja je možda i najviše dolazila do izražaja prilikom blagdana Svih svetih, kada je dio prognanih Vukovarca svake godine nastojao doći na vukovarska groblja. Istodobno rasla je i emotivna vezanost za zamjenska značenjska mjesta, koja su također zadobila važno mjesto u biografijama dijela prognanih koji je tijekom progonstva sudjelovao u obilježavanjima. Ipak, sama ta mjesta značaj su dobivala upravo kroz analogije s mjestima kojih su se sudionici sjećali iz Vukovara.

> „Ili smo išli na hodočašće, ja sam s Vukovarcima išao čak u Međugorje, onda smo svake godine išli, umjesto u Aljmaš, išli smo Gospi Remetskoj. Pa se skupimo kod groblja na Mirogoju i u procesiji sa križem, mi smo išli kao Vukovarci pješke sa križem, to je jedno dva tri kilometra, u Remete i tamo smo imali misu svake godine. To je isto bila jedna ohrabrujuća i duševno, duševna hrana, je l', za sve nas koji smo religiozni i tako…" (I 3)

Kada su u pitanju obilježavanja nakon povratka u Vukovar, sudionici često ističu važnost prvih obilježavanja. Različiti sudionici isticali su i različite aspekte obilježavanja koji su im ostali u sjećanju. Mnogima je ostao u sjećanju upravo prostor obilježavanja i to gradske ruševine, mrak u gradu i bolnica. Jedna sugovornica sjeća se svog prvog sudjelovanja u paljenju svijeća u krugu bolnice na sljedeći način:

> „To je bio taj poriv, instinkt, želja da se pokloniš na neki način. Unutra su radili ljudi koji su ostali tu, koji na to nisu lijepo gledali, nisu, ali isto tako se sjećam da od nas nitko nije mislio šta oni misle i šta ne misle i šta im se sviđa i šta im se ne sviđa. Bilo je puno tih kutija svijeća, unutra se napravio križ, lampaši su išli uokolo po onim ruševinama, uz cestu smo ih stavljali jer od tu su krenuli ti autobusi i ti nesretnici, i cesta se crvenila, ta bolnica se crvenila." (I 13)

Sugovornici se sjećaju uglavnom tih relativno malih skupina koje bi zajedno napravile kolonu koja je išla gradom, koji se ipak drastično promijenio od kraja devedesetih do danas. Napokon, sam boravak i obilježavanje na mjestima sjećanja bio je dodatno emotivan zbog prisjećanja na 1991. na način na koji u progonstvu nije bio moguć. Jedan sudionik govorio je o svom emocionalnom vezivanju za obilježavanje u krugu bolnice zbog događaja iz 1991. godine. Naime, ostalo mu je u sjećanju da se jednom prilikom u teškim uvjetima morao voziti automobilom uz bolnicu i to opisuje na sljedeći način:

> „(…) snajperi su tukli tamo sa Lušca, ja sam to malo pustolovno doživljavao, ali kad smo išli natrag, išli smo po noći i bez svjetala, oko bolnice mrak je bio, nešto je gorilo tamo u centru, tu smo prolazili, i tu oko bolnice vidiš nekakav život, nešto se događa i znam šta tamo je, ti ranjenici i svi, i onda sad to predvečerje ja doživljavam emotivno, ta molitva za njih pa polaganje svijeća, jer sve se zbiva u bolnici." (I 3)

Može se primijetiti da se u nekim slučajevima isticanjem važnosti prostora već naznačuje važnost i drugog aspekta rituala – vremena. Kao i prostor, vrijeme ulazi u imaginarnu obradu društvenih grupa te tako zadobiva važnu ulogu u oblikovanju njihovih identiteta. Ostaje nešto detaljnije vidjeti kako su tu ulogu prošlosti u oblikovanju sadašnjosti doživljavali sudionici obilježavanja u Vukovaru.

Vrijeme

Vrijeme obilježavanja sudionicima je nedvojbeno snažno upisano u njihov godišnji ciklus. Štoviše mnogi od njih ne govore samo o tom danu, tim danima, nego i o čitavom razdoblju u koji bivaju uključene i obljetnice vezane za druge važne događaje iz vukovarskog kraja koji se tiču Domovinskog rata.

> „Pa mi svake godine, ja svake godine sudjelujem u gradu Vukovaru. Mi na te dane, kad krene obilježavanje od 10. ili od 5. kad krene, petog 11., mi smo sve do prvog 12. u samim tim obilježavanjima i mislim to jednostavno to su dani, što mi kažemo, to su dani suza i plača za grad Vukovar." (I 9)

Ipak, mnogi sudionici propituju odnos između značaja koji pridaju obilježavanju i onoga za koji drže da mu pridaje Hrvatska. Naime, o danima sjećanja govori se kao o danima kad se čitava Hrvatska sjeti Vukovara. U tom smislu radi se o svojevrsnom usklađivanju temporalnih logika, onih koji su u ratu izgubili iznimno mnogo i onih koji su rat prošli bez mnogo poteškoća. U tom smislu ostaje pitanje koja je prava snaga obilježavanja, koliko ono uspijeva u podsjećanju na 1991. i kakve su konzekvencije toga. Moglo bi se konstatirati da postoji svojevrsna napetost u odnosima između uspjeha „kompenzacijske temporalnosti" obilježavanja i traženja jače institucionalne potpore obilježavanju koje bi se događalo cijele godine. Naglasak na uspjehu kompenzacijske temporalnosti može se pronaći u činjenici da se oko 18. 11. zaista ujedinjuje velik dio Hrvatske koji taj datum obilježava.

> „Sad mogu jedino ponoviť da mi je bilo drago koliko ljudi iz drugih dijelova Hrvatske dođe, ajmo reć na neki iskren način, došli su ovdje iskreno, većina njih, je l'. I drago mi je. Možda ja koji živim u Vukovaru… Kad god se priča o Vukovaru, uvijek se priča o nekim negativnim stvarima i onda imam osjećaj da je ostalim ljudima Vukovara već navrh glave. Onda kad vidim da ljudi s nekim poštovanjem dođu, onda mi to bude drago. Ne samo obilježavanje tog Dana sjećanja u samom Vukovaru, nego obilježavanje i u drugim gradovima, Splitu, Zagrebu, pa mi to bude onda ono O.K. Mislim da nije lažno." (I 20)

Sličan naglasak ima još čitav niz izjava kojima ljudi izražavaju određeno zadovoljstvo činjenicom da se broj sudionika povećava te činjenicom da se i u drugim gradovima, bilo paljenjem svijeća ili nekim drugim simboličkim iskazom, ljudi sjećaju Vukovara i to javno pokazuju.

S druge strane, postoji ipak pitanje žive li Vukovarci kao stradalnici rata nekad i u stanju nerazumijevanja od strane šireg hrvatskog društva. Jedna od najdojmljivijih izjava jest sljedeća:

> „Pa svakako ima više tih stvari, recimo ono što mi je bilo baš mučno, imali smo misu kod Zida boli, onaj što je bio na Črnomercu. To je bilo malo ono, tad su nam imena bila pred očima. Ti ljudi koji su u tim ciglama na neki način vidjeli, to me je ovako impresioniralo, nekako posebno me je dirnulo. Tada sam vidio da smo jadni, a promet dalje teče, život ide, drugima ljudima život ide, promet ide, a mi smo tu." (I 3)

Očito je da su neki ljudi već u godinama progonstva osjetili da ih iskustvo gubitka gotovo svega na neki način obilježava, a i u vremenu nakon povratka kod nekih je ostao takav dojam.

> „Vukovar je takvu žrtvu pretrpio da bi bilo stvarno jako nepravedno kad se to ne bi obilježavalo. I mislim da cijela Hrvatska treba sudjelovati u tome, jer Vukovar je puno dao za cijelu Hrvatsku. Ne želim to govoriti sad, ne želim neki politički govor držat', mislim to najmanje želim, politiku upletat' u to, ali stvarno mislim da nažalost mnogi u Hrvatskoj nisu svjesni te žrtve Vukovara, nisu svjesni da… I strašno me smeta kad se kaže dobro, bilo ono u suštini bilo pa prošlo. Nije to samo bilo pa prošlo, taj rat i ta 91. obilježila je živote svih nas Vukovaraca. Tako da i nama treba to priznanje da tako kažem cijele Hrvatske što se to dogodilo ovdje." (I 21)

Taj osjećaj nedovoljnog uvažavanja Vukovara nije proizišao samo iz eventualnih negativnih osobnih iskustava vezanih uz progonstvo ili općeg stava prema Vukovarcima ili braniteljima, već i iz nekih drugih sfera, kao što je primjerice poznavanje i tumačenje povijesti. U tom kontekstu, jedan je sudionik rekao:

> „Meni je neko prije rekao za Alamo i Vukovar. Više ljudi kod nas znaju američku povijest nego našu, a nama se stalno iz povijesti vraćaju iste greške." (I 12)

Problematični aspekti obilježavanja uglavnom se vezuju uz manjkavosti institucionalnog sustava, koji ne uspijeva na dobar način prenositi sjećanja na prošlost, što se onda ne može nadoknaditi ni kroz samo obilježavanje.

„Pa mislim da obilježavanje treba služiti u prvom redu svrsi zbog koje ono i postoji. Dakle, da se takve stvari jednostavno obilježe i mislim da to podrazumijeva, samo po sebi, određen fundus znanja o tome što se dogodilo. Dakle, u slučaju da tog znanja nema ili da na njemu treba raditi, onda to nije vrijeme i mjesto da se radi tada, nego u kontekstu nekih drugih programa i metoda, konkretno počevši već sa školama, školskim planom i programom, nastave povijesti recimo, a onda kroz ostale, kažem, metode i načine." (I 4)

Škole, školski programi i mediji su ti koji su tijekom istraživanja apostrofirani kao one institucije koje bi trebale dati „fundus znanja" koji bi po terminologiji koju koristimo kroz institucionalnu osnovu omogućio ritualnu „temporalnu kompenzaciju" u širem smislu. Upravo se dakle od institucionalnog aparata traži svojevrsno usklađivanje temporalnih logika – napredovanja i ukazivanja na značaj pojedinih prošlih događaja.

Izvedba

U prisjećanjima na prva obilježavanja 18. 11. sudionici neizostavno naglašavaju njihov spontani karakter, činjenicu da su se događala bez mnogo formalne organizacije, koja na mnogim mjestima gdje su prognanici bili smješteni nije ni bila moguća. Izvedba je, naravno, ovisila o lokalnim specifičnostima, no u pravilu je uključivala crkve, misu i molitvu, koje su zbog svojeg transcendentnog karaktera gotovo samorazumljivo uporište prisjećanja i nade te stoga funkcioniraju kao opća zamjenska značenjska mjesta. Osim crkava, fokusna mjesta obilježavanja bili su različiti objekti za koja se „sjećanje na Vukovar" moglo asocijativno vezivati, poput spomenika braniteljima na lokalnim grobljima, „oltara domovine" na Medvednici, „zida boli" i sl.

Rana obilježavanja retrospektivno se doživljavaju i emotivnijima jer su rane (potraga za najmilijima, tugovanje za poginulima, domovima, gradom) bile svježije.

Pridaje im se i oznaka narodnih/narodskih okupljanja. Na ta se okupljanja jednostavno dolazilo posve osobno („kao čovjek"), iz osjećaja potrebe, a ne obaveze, kao „ja" a ne kao „mi". Usprkos tome, sudionici su osjećali jedinstvo u tragediji koju su proživljavali, u činjenici da je obilježavanje bilo „kulminacija stalne tjeskobe prisjećanja".

Već prema lokalnim prilikama, tom su se prigodom (ne nužno i toga datuma) organizirale različite kulturne manifestacije – izložbe, predavanja, pjesničke večeri. Iako se smatraju važnima, njihova se uloga ipak ocjenjuje kao sekundarna.

S povratkom u Vukovar, takav se karakter obilježavanja nije mogao posve očuvati. Već i sama masovnost nalagala je određeno planiranje i organizaciju (prijevoz, smještaj, prehrana, definiranje rute kojom će se kolona kretati, određivanje mjesta različitih sudionika u koloni). Iako je masovnost donekle utjecala na spontanost okupljanja,

sudionici na nju uglavnom gledaju pozitivno, smatrajući da je motiv većine onih koji su se posljednjih godina pridružili obilježavanju autentična želja izražavanja pijeteta prema žrtvi i sudbini Vukovara i Vukovaraca. Osobito pozitivno gleda se na sve više mladih koji sudjeluju u obilježavanju.

> „Ja mislim da sad postoji jedan, u ljudima jedan osjećaj da moraju doć' odat počast Vukovaru. Mislim da je to postalo nešto u ljudima: ja moram doći, ja moram na neki način odat' počast. Neko dolazi naravno iz znatiželje, treba i to uzet u obzir, ali daleko veliki broj ljudi dolazi sa poštovanjem, sa pijetetom i meni je to drago vidit'. Ja sam, kad sam gledala ove navijačke skupine koji su bili, pazite danas ove koji navijaju za neki nogometni klub motivirat' da dođu da učestvuju ipak mislim da nešto znači. Jer to su vam djeca koja možda nisu ni bila rođena onda kad je Vukovar stradao. Ipak je 23 godine prošlo." (I 1)

Uključivanje državnih dužnosnika ocijenjeno je manje jednodušno. Jedno od gledišta jest da su „funkcije pojele ljude": umjesto da sudjeluju kao pojedinci, „ljudi", „političarima" se traži posebno mjesto i uloga u obilježavanju, a već i sama njihova nazočnost nameće različita ograničenja i zabrane „iz sigurnosnih razloga".

Prilikom komentiranja događaja iz 2013. uočljivo je neslaganje sudionika istraživanja kako u pogledu izbora činjenica na koje se referiraju, tako u pogledu tumačenja samog događaja. Usprkos tome, moguće je zapaziti nezadovoljstvo ponašanjem političara koje – čini se – postoji duži niz godina. Političarima se prigovara punktualnost prisjećanja – nedovoljna trajna briga o Vukovaru i neosjetljivost za lokalne prilike, što se ne može kompenzirati protokolarnim sudjelovanjem u obilježavanju 18. 11.

Važnost koju je obilježavanje 18. 11. s vremenom zadobilo čini ga mjestom susreta različitih aktera čiji suprotstavljeni politički interesi generiraju potencijalni sukob koji se tijekom obilježavanja može izraziti na različite načine. Sudionici takva sukobljavanja u pravilu osuđuju, bez obzira na to na čijoj su strani njihove osobne političke preferencije.

> „Zato, kažem, meni bi više odgovaralo da bude to posvećeno stvarno tom danu, tom stradanju i da se završi priča s tim. A od sutra, prekosutra, kada dva-tri dana ta prođu, onda možemo o politici i političarima, ako ćemo te teme. Onda te teme se otvaraju." (I 12)

„Kolona sjećanja" izražava na najpregnantniji način smisao obilježavanja: prisjećanje na žrtvu Vukovara. Prateće manifestacije koje se organiziraju oko 18. 11. ne smatraju se dobrodošlima ako na bilo koji način relativiziraju događaje koji su predmet prisjećanja.

Obilježavanje treba služiti podsjećanju na same događaje na koje se odnosi („koje ne može biti neutralno“) i tom prilikom ne smiju se relativizirati stavljanjem „vukovarske žrtve“ u neki širi kontekst ratnih zbivanja. To možda jest potrebno, ali ne tom prilikom.

Interpretiranje obilježavanja – ponavljanje i razlika

Kroz istraživanje različitih aspekata obilježavanja u ovom radu je postavljeno pitanje o permanentnosti i varijabilnosti pojedinih elemenata. Ono što se pokazalo kao ključno u ponavljanju jest, očekivano, sam doživljaj važnosti datuma. Sudionicima on nije izgubio na značaju tijekom vremena, premda mu pridaju neka nova obilježja. U svakom slučaju, taj dan za njih nedvojbeno ulazi u onu kategoriju koju smo u radu označili kao kompenzacijsku temporalnost. To je dan kada se sudionici okreću prošlosti jer drže da je prošlost kojoj se okreću uvelike odredila njihove živote, a i život grupe kojoj pripadaju.

Kada su u pitanju dvije ključne razlike koje se tiču obilježavanja, važno je naglasiti da do njih nije došlo u isto vrijeme. Prva razlika tiče se doživljaja obilježavanja s obzirom na prostor obilježavanja, te je stoga jasno da se ona poklapa s dolaskom prognanog stanovnika u Vukovar.

Druga razlika, koja se pokazala još kompleksnijom, tiče se povećanja broja sudionika u obilježavanju. Pogled na porast broja sudionika otkriva razlog zbog kojeg sudionici nisu nigdje precizno navodili godine od kada se njihov doživljaj sudjelovanja u obilježavanju promijenio. Naime, do porasta je dolazilo postupno i kontinuirano. Kako je porast broja sudionika već prikazan na drugom mjestu, ovdje ćemo se osvrnuti na samo nekoliko brojki (Žanić, 2014.). Prema procjeni medija, od 1998. do 2001. u obilježavanju je sudjelovalo između 1800 i 4000 sudionika, 2002. bilo je 10.000 ljudi, a u razdoblju između 2002. i 2010. na obilježavanjima se okupljalo između 7000 i 20.000 ljudi. Potom 2011. dolazi do novog velikog povećanja te od te godine u Koloni sjećanja sudjeluje više od 50.000 ljudi.

Ključne razlike između obilježavanja koja su se održavala u manjim skupinama, uključujući i ona u progonstvu te ona održana u Vukovaru prvih godina, te obilježavanja koja su uključivala velik broj sudionika su sljedeće:

Manje skupine	Masovnost
– buđenje i održavanje nade u povratak	– prenošenje na mlađe generacije
– autentično iskustvo	– posredovane informacije o događajima
– osobne tragedije	– Vukovar kao nacionalni simbol
– lokalni karakter – emotivnije, spontanije – narodno, narodsko	– službeno, protokol, presing – vojne zastave, brojni akteri – osiguranje, zabrane, dobra organizacija

Zaključak

Ovim radom nastojalo se ući u tumačenje rituala koje se može iščitati iz odgovora sudionika koji su i sami bili sudionici obilježavanja koje se na različite načine događalo više od dva desetljeća. Utvrđeno je da postoje različite napetosti koje se tiču prostora, izvedbe i vremena obilježavanja s obzirom na promjene koje su se s obilježavanjem događale.

U izvedbi obilježavanja dominantna promjena nastaje s omasovljenjem događaja, pri čemu on dobiva nove karakteristike. Postoji ambivalentnost u procjeni značaja tog procesa. S jedne strane stoji gotovo jednodušno zadovoljstvo činjenicom da dolazi do velikog porasta broja sudionika, a s druge strane uviđa se da sam porast već dovodi do određene formalizacije koja se uglavnom ocjenjuje kao negativna.

Kad je u pitanju Dan sjećanja na žrtvu Vukovara, on prema sudionicima ima iznimnu važnost u kontekstu „kompenzacijske temporalnosti". U tom smislu očituje se identitetska važnost obilježavanja – kroz njega se pamti događaj koji je promijenio živote sudionika, grada Vukovara i postao utemeljujućim događajem Republike Hrvatske. Premda se kod prvih obilježavanja više spominjalo suočavanje s tragičnim, u čemu bi se mogla zrcaliti terapeutska funkcija rituala, u recentnijim se obilježavanjima nešto više naglašava nacionalna važnost tog događaja, recimo prenošenje sjećanja na mlade, postoji zapravo kontinuirana važnost obilježavanja za identitetsko oblikovanje stvarnosti koja pojedince okružuje. Suvremeni hrvatski nacionalni identitet po mnogima postaje nezamisliv bez godišnjeg sjećanja na događaje koji su se 1991. dogodili u Vukovaru. Međutim, sudionici događaja nemaju jednoglasan stav o tome postoji li na nacionalnoj razini opće slaganje o značaju Dana sjećanja. Dio sudionika posebno apostrofira političare, koji – premda prisutni na obilježavanju – ne uočavaju njegov pravi značaj. Drugi sudionici, pak, smatraju da političari nisu jedini koji Danu sjećanja ne posvećuju (dovoljno) pažnje.

Usprkos tome, s obzirom na veliku važnost koju pridaju događaju koji je predmet obilježavanja kao dijelu vlastite biografije, sudionici uglavnom ne dovode u pitanje vlastito vrednovanje događaja niti vlastito daljnje sudjelovanje u njemu. Za njih vukovarska stvarnost više ne može postojati bez kompenzacijske temporalnosti, bez uzimanja važnih događaja iz prošlosti za tumačenje prošlosti i oblikovanje budućnosti. U tom kontekstu može se razumjeti izjava jednog sugovornika: *Ako ne idem ja u koloni, ako nije došao onaj, pa 'ko će onda znat' da su oni napravili Hrvatsku.*

Literatura

ANIĆ, V. (1998.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi liber.

ANIĆ, V. (2007.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi liber.

ANKERSMIT, F. M. (2002.), Commemoration and National Identity, *Textos de historia,* 10 (1/2), 15-40.

ČALDAROVIĆ, O. (2009.), Sociologija vremena – pregled osnovnih ideja i koncepata, *Socijalna ekologija*, 18 (3-4), 215-235.

DINCELBAHER, P. (2009.) (prir.), Vreme/Istorija: novi vek, u: *Istorija evropskog mentaliteta*, Beograd: Službeni glasnik – Podgorica: CID.

GIDDENS, A. (1998.), *Posledice modernosti*, Beograd: Filip Višnjić.

KOSEC, B., PERKOVIĆ, A. (2009.), *Kronika franjevačkog samostana u Vukovaru – Godine progonstva i povratka*, Vukovar: Ogranak Matice hrvatske Vukovar – Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb.

NUNNING, V., RUPP, J. (2013.), Ritual and Narrative: An Introduction, u: *Ritual and Narrative. Theoretical Explorations and Historical Case Studies,* Bielefeld: Transcript Verlag.

ROGIĆ, I., ESTERAJHER, J., KNEZOVIĆ, Z., LAMZA-POSAVEC, V., ŠAKIĆ, V. (1995.), *Progonstvo i povratak*, Zagreb: Sysprint.

SMITH, A. D. (2003.), *Nacionalizam i modernizam*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

VESELČIĆ, D. (1992.), Međaš povijesti, *Večernji list,* 19. 11. 1992., 6.

WINTER, J. (2008.), Sites of Memory and the Shadow of War, u: *Cultural Memory Studies*, Berlin/New York: Walter de Gruyter.

WINTER, J. (2010.), Introduction. The Performance of the Past: Memory, History, Identity, u: *Performing the Past. Memory, History and Identity in Modern Europe*, Amsterdam University Press.

ŽANIĆ, M. (2014.), Društveni okviri obilježavanja. Vukovarska bitka i dan sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. godine, u: *Kultura, identitet, društvo – Europski realiteti*, Osijek – Zagreb: Sveučilište J. J. Strossmayera, Odjel za kulturologiju, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

ŽIVIĆ, D. (2009.), Demografski kontekst srbijanske oružane agresije na hrvatsko Podunavlje, u: *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskog Domovinskog rata*, Zagreb – Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

VUKOVARSKA RATNA I PORATNA POBOLNA ZBILJA – APEL NA MORALNU OBAVEZU DJELOVANJA

Mirjana SEMENIĆ RUTKO
Sandra CVIKIĆ
Dražen ŽIVIĆ
Sanja ŠPOLJAR VRŽINA

Uvod

Ovaj rad nastao je sinergijom promišljanja autora, koji se, shvativši da nijedna interesna skupina (od akademskih i političkih do udruga civilnog društva) nije angažirana u smjeru istine održivosti pojedinca, usmjeravaju na otvaranje polja zatrte istine u području bolesti i obolijevanja u Slavoniji. Pri tome, svjesni su da se suprotstavljaju prolongiranim lancima financiranja, kojih je ideal obrtanja milijuna i milijardi iznad moralnog čina istine i poštenja. Posljedično i obaveze „otvaranja" polja problema zatiranja istine, pa tako i u onim sferama koje se čine nedodirljivima, poput zdravstva, zdravlja i maligniteta.[1]

Prva autorica, temeljem dugogodišnjeg rada započetog usred ratnog djelovanja, a potom i u mirnodopskom razdoblju, zaključuje da postoji kontinuitet obolijevanja u području maligniteta, te je nužno potrebno povezivanje uzročnosti na temelju iskustva i zapažanja. Odnosno preispitivanja koliko je ratno djelovanje na području Vukovara moglo dovesti do većeg pobolijevanja stanovnika tog područja. Ova je konstatacija sama po sebi toliko „normalna" i „bazična" da iznenađuje činjenica što je kontinuirano odbacivana od sfera akademskog, političko-vladinog do civilnog djelovanja te potiče na angažiranu analizu.

Radno iskustvo autorice-inicijatora ovog rada počinje 1991. godine u ratnoj bolnici Vukovar, koje je trajalo do evakuacije 20. studenoga 1991. Po završetku obaveznog pripravničkog staža rad s populacijom u ratnom djelovanju nastavlja se uključivanjem u sanitet 124. Vukovarske brigade, a nakon ranjavanja i liječenja rad je nastavljen u Općoj bolnici (OB) Pula na specijalizaciji iz ginekologije i porodništva. Sve do mirne reintegracije i tijekom rada u OB-u Pula povremeno je bio prisutan rad u sanitetu 10. domobranske pukovnije. Već tijekom odrađivanja specijalističkog staža u OB-u Pula

---

1 U radu se proširuje kontekst zdravstva, zdravlja i sistemskog propadanja na području statističkih manipulacija, okolišnih/ekoloških/javnozdravstvenih zapuštanja i poništavanja kronološko-povijesnih posljedica Domovinskog rata u Republici Hrvatskoj.

došlo je do određenih zapažanja u pogledu razlike pobola pacijentica hospitaliziranih na odjelu za ginekološke tumore te bolnice. Sukcesivno, tijekom šest godina rada u Puli, od 1993. do 1999. godine, primijećeno je da na tom odjelu često leži više pacijentica oboljelih od malignih bolesti koje su imale status prognanica ili izbjeglica nego onih koje pripadaju domicilnom stanovništvu. Prva autorica svjedoči da se već tada moglo postaviti niz pitanja zašto i kako je to moguće, no s obzirom na broj prognanika i izbjeglica, stalnog mijenjanja adresa prognanika bilo je teško prikupiti točne podatke kroz duže vrijeme. Odnosno, nitko nije tada propitkivao izloženost ratnim uvjetima, nemogućnost prikupljanja točnih podataka, kao ni *„šutnju" zdravstvene statistike*. Ipak, iskustvo rada s ljudima koji su dio života bili izloženi ratnim zbivanjima, kao i prisilno preseljenje, život u prognaničkim centrima i potom povratak na razrušeno ognjište nepobitno je doveo do određenih zaključaka. Povratak u Vukovar, rad u Općoj bolnici Vukovar i potom u primarnoj ambulanti te direktan kontakt s pacijenticama dodatno su aktualizirali otvaranje pitanja provedbe ispitivanja povezanosti ratnih događanja i nehumanih uvjeta života i rada i promjene zdravstvenog stanja stanovništva na bivšem ratnom i okupiranom području.

Dvadeset godina poslije, kontakt s kolegama u primarnim ambulantama potvrdio je sumnje jer je i njihovo inicijalno zapažanje bilo da je sve više oboljelih od malignih bolesti kod sve mlađih osoba. Ovaj je rad rezultat hrvatske braniteljske, akademske i građanske svijesti i savjesti.

Apel na istraživanje (umjesto cilja)

U nekim drugim okvirima ovo bi poglavlje moglo biti naslovljeno i „ciljem" istraživanja. Cilj bi bio doći do podataka koji bi isključili sve iznesene sumnje, no zapravo se sveo na apel za provedbu neprovedenih istraživanja. Pristupilo se prikupljanju podataka direktno iz primarnih ambulanti kako bi se izbjeglo statističko manipuliranje podacima na centralnoj razini, koje obično završava konstatacijama, što kritički adresiranim, što poslušno podrazumijevanima, da se do nekih podataka *ne može doći* (Špoljar Vržina, 2008., 2013.). Primjerice, pratimo li ovu tematiku tijekom dva desetljeća u dva vodeća medicinska hrvatska časopisa vrlo se lako može uočiti (ne)kritičnost autora u pogledu razlike podataka na nacionalnoj i regionalnoj razini (Milas i sur., 2013., 2014.a, 2014.b, 2014.c), potrebe osnivanja novih statističkih baza registara bez kojih se ne može osmišljavati daljnja bolnička ili palijativna skrb (Samardžić i sur., 2014.), problema usporedivosti statističkih zdravstvenih podataka zemalja bivše Jugoslavije (Vlajinac i sur., 2006.) ili pak nepostojanja registara (Iljazović i sur., 2014.) – bez obzira na istraživani tip neoplazme.

Naglašavamo, u primarnim ordinacijama postoji obaveza statističkog prijavljivanja oboljenja na kraju godine. No je li poznata procedura u slučaju kada se statistički podaci

ne uklapaju u prosjeke Hrvatske? Autorici-inicijatoru rada u više je navrata rečeno iz centralnih adresa za statističku obradu zdravstvenih podataka da malo prilagodi postotke jer je previše određenih oboljenja koja se ne uklapaju u prosjek. Istovrsna iskustva dijele i drugi liječnici koji rade u općim praksama zdravstvenih centara Slavonije (Musil, 2005., 2010.).

Suportirajuće istraživanje ovog *apela* provedeno je od 2008. do 2012. godine na području od Vukovara do Iloka. U istraživanju je bilo obuhvaćeno 19 obiteljskih ambulanti sa 33.183 osiguranika. Tražili su se podaci o broju oboljelih od malignih bolesti bez obzira na lokaciju i stupanj proširenosti primarne bolesti. Namjera je bila objediniti točne brojke koje nam ukazuju na zdravstveno stanje stanovnika tog područja te moguće probleme koji se mogu razviti. Podaci koje smo dobili potvrđuju da je posljednjih pet godina znatno porastao broj oboljelih od malignih bolesti. Tu se otvara niz pitanja o uzrocima takvog stanja. Što činiti u slučaju ovakvog porasta? Kakav je način prevencije potreban? Što promijeniti da se ovakav trend zaustavi? Postoji li uopće svijest na razini zdravstvene skrbi i vladajućih da se ovaj problem ne može analizirati na razini osobnog rizika i/ili tranzicijskih procesa (postmodernističkog biološkog diskursa) u životu pojedinca, već isključivo na razini obaveza države prema pojedincu te obaveza vladajućih institucija spram kritične i kronološki bremenite situacije?

Apel za zaštitu istraživanih populacija (umjesto opisa istraživanja)

Tražeći literaturu koja bi nam mogla ukazati na razloge za povećani rizik u razvoju malignih bolesti mogli smo naići na niz pretpostavki, ali vrlo malo činjenica. Na Hrvatskoj se „prpošnoj" znanstvenoj sceni biomedicine dekadama pažnja usmjeravala na genetička istraživanja porijekla, etno-specifičnosti te niza epohalnih proboja k personaliziranom medicinskom odgovoru, a minimalno na stvarne probleme (*in loco* statističkih brojeva) oboljelih hrvatskih građana.

Nasuprot tome, svjetski izvori literature pružaju niz podataka koji povezuju izloženost ratnih (globalnih) zbivanja s nastankom kroničnih i malignih bolesti. Naravno, najviše je literature iz Sjedinjenih Američkih Država, gdje postoje *veteranski centri* koji se bave zdravstvenom i socijalnom problematikom veteranske populacije (primjerice – dokumenti 2003., 2004., 2005., 2007., 2008.). No, ne iz razloga pravodobne osviještenosti, već stoga što je kritika upravljačkih elita u Americi već davno suportirana financijskim izvorima prkošenja površnom prisilnom zaboravu. Tužbe *zaborava* u području zdravstvenih isplata su enormne. Tako smo u Hrvatskoj na pragu „otkrivanja" dvovrsnih praksi – ad 1) uvažavanja bazične biomedicinske činjenice da nakon pet i više godina od izloženosti ratnim zbivanjima dolazi do promjene u organizmu, posljedično,

u velikom broju slučajeva malignih bolesti (dokumenti veteranskih američkih centara); ad 2) odgovornosti državnih vlasti da takvu bolest ne tretiraju osobnim rizikom, već sanirajućim i naplativnim zdravstvenim stanjem iz državnog proračuna.

Prema američkoj literaturi većina malignih bolesti prisutna je kod veterana Vijetnamskog rata koji su bili izloženi takozvanom *Agent Orangeu*, herbicidu koji je služio za uništavanje šuma u Vijetnamu kako bi se spriječio partizanski način borbe. Tipičan je za ovakvu izloženost razvoj malignih limfoma, ali i malignih bolesti bronha pluća te probavnog trakta i kože. Potom, velik je broj malignih oboljenja povezan s izloženošću radioaktivnim faktorima. I tu je velik broj malignih oboljenja krvotvornih stanica, limfnih stanica, ali i probavnog trakta te kože. Postoje i određeni podaci koji povezuju posttraumatski stresni poremećaj s kasnijim razvojem malignih bolesti. Dakle, brojni su biomedicinski dokazi uvjetovali stvaranje *veteranskih centara* u Sjedinjenim Američkim Državama, posljedično, tretirajući dugotrajne bolesti i traume u području njihova realiteta. Koliko smo odmaknuli od procjene realiteta u Republici Hrvatskoj? Postoji li kontinuirana skrb za bilo koju populaciju na razini RH? Sama činjenica proglašavanja potrebe za *palijativnim centrima* govori o tendenciji preskoka s potreba veterana i njihovih obitelji za kontinuiranom skrbi, na priznavanje samo one finalne, koja po mnogočemu „smeta" normalizaciji rada „normalnih" bolnica i njihovih hospitalizacija, ako ne i društva u zaboravu.[2]

Egzaktno: demografija Vukovarsko-srijemske županije

U kontekstu opće teme ovoga rada korisno je upozoriti na osnovne indikatore demografskih promjena u Vukovarsko-srijemskoj županiji proteklih dvadeset i pet godina tj. od popisa stanovništva 1991. do 2011. godine. Ne ulazeći detaljnije u ovu problematiku treba ipak naznačiti da je Vukovarsko-srijemska županija u Domovinski rat „ušla" s relativno pozitivnim obilježjima kretanja i razvoja stanovništva, što se ponajviše očitovalo u pozitivnoj demografskoj dinamici, tj. u kontinuiranom porastu broja stanovnika (1948.–1991.) te u pozitivnoj bioreprodukciji (brojnijem rađanju od umiranja) (Wertheimer-Baletić, 1993.; Živić, 2006.). No, zahvaljujući visokim demografskim ratnim gubitcima u domeni ratnoga mortaliteta i migracijskih gubitaka (prognaništvo/izbjeglištvo), kao i jačanju naslijeđenih destabilizacijskih čimbenika populacijskog razvoja (denatalitet, emigracija, starenje), demografski trendovi u Vukovarsko-srijemskoj županiji poprimili su nakon 1991. pretežno negativan predznak, pa su tako postali najvažnijim negativnim

[2] Predložak ovakvog pristupa možemo iščitati već iz ključnih riječi pojedinih radova, primjerice, *hospitalizations, carcinoma, Osijek-Baranja County, health care* (Samardžić, 2014.). Pri tome se izuzima činjenica da sama geografska lokacija nameće potrebu razmišljanja na razini populacija, a ne na razini organizacijskih jedinica (palijativni centri!) za što lakši otpis populacija s lista hospitalizacija.

činiteljem njezinoga današnjeg i budućeg društveno-gospodarskog razvoja i napretka (Elez i Živić, 2012.; Živić, 2012.).

Potonju tvrdnju potvrđuju izračunati indikatori demografske dinamike i struktura u posljednja dva međupopisna razdoblja. Ukupan („službeni“) broj stanovnika Vukovarsko-srijemske županije smanjen je sa 231.241 (1991.) na 179.521 osobu (2011.) ili za 22,4% (apsolutno smanjenje iznosilo je 51.720 stanovnika). Ukupnu depopulaciju indicira i usporedba kretanja stanovništva „u zemlji“; primjenom tog metodološkog postupka u Vukovarsko-srijemskoj županiji broj stanovnika je između 1991. (214.658) i 2011. (179.521) smanjen za 35.137 osoba ili za 16,4%. *To znači da je Vukovarsko-srijemska županija u samo dvadeset godina izgubila petinu svojeg prijeratnog stanovništva.* Riječ je, uistinu, o velikom demografskom gubitku koji je teško ublažiti čak i u duljem razdoblju, naročito u uvjetima nedovoljne skrbi za populacijski razvoj Hrvatske kako na nacionalnoj tako i na regionalnoj/lokalnoj razini.

Drugi je važan depopulacijski proces u Vukovarsko-srijemskoj županiji *prirodna depopulacija, koju indicira veći broj umrlih osoba od živorođene djece.* Kao što je naprijed već spomenuto do 1991. godine Vukovarsko-srijemska županija imala je pozitivnu bioreprodukciju.[3] Primjerice, od 1971. do 1980. u Županiji je živorođeno 32.886 djece, a umrlo 20.438 osoba, pa je ostvaren prirodni porast od 12.448 stanovnika. U sljedećem razdoblju (1981.–1990.) živorođeno je ukupno 31.891 dijete (3,0% manje nego desetljeće prije), a umrlo je 23.338 osoba (14,2% više nego desetljeće prije) što upućuje na prirodni porast od 8553 stanovnika (31,3% manje nego desetljeće prije). U svim je godinama, valja to ipak naglasiti, broj živorođene djece bio veći od broja umrlih stanovnika.

Premda za ratne godine i godine okupacije (1991.–1997.) ne raspolažemo cjelovitom vitalnom statistikom (nedostaju pouzdani podaci vitalne statistike za stanovništvo u bivšim okupiranim naseljima županije), indikativno je značajno smanjenje prirodnoga prirasta u razdoblju 1991.–2000., kada je iznosio svega 1583 stanovnika i bio za 81,5% manji nego u prethodnom razdoblju (1981.–1990.). Živorođena su 21.102 djeteta (33,8% manje nego desetljeće prije), a umrlo je 19.519 stanovnika (16,4% manje nego desetljeće prije). Pritom treba upozoriti da je prirodno smanjenje zabilježeno, očekivano, 1991. i 1992. godine.

Duboka *kriza u bioreprodukciji stanovništva* Vukovarsko-srijemske županije, zahvaljujući dotadašnjim sve nepovoljnijim trendovima, počinje 1999. godine, od kada traje kontinuirana prirodna depopulacija, tj. više se umire nego što se rađa. Primjerice, od 1999. do 2013. u Vukovarsko-srijemskoj županiji ukupno je živorođeno 29.073 djece, a umrlo je

---

[3] Podaci vitalne statistike navedeni prema godišnjim Priopćenjima o prirodnom kretanju stanovništva Državnog zavoda za statistiku RH (www.dzs.hr).

34.136 osoba, pa je ostvareno prirodno smanjenje od 5063 stanovnika. Samo posljednje tri godine (2011., 2012., 2013.), „višak" umrlih nad rođenima iznosio je 1792 osobe.

Konačno, treći, sve nepovoljniji demografski proces u Vukovarsko-srijemskoj županiji jest ubrzano *pogoršanje biološkog sastava stanovništva*, naročito sastava stanovništva prema dobi. Demografsko starenje izrazito je nepovoljan proces u razvoju stanovništva jer on, zbog brojnih dugoročnih učinaka, implicira produbljenje poremećaja u bioreprodukciji i ukupnom kretanju stanovništva. Tako je između 1991. i 2011. udio mladog (do 19 godina) u ukupnom stanovništvu Županije smanjen sa 28,6% na 23,4%, a udio starog stanovništva (60 godina i stariji) povećan sa 15,4% na čak 23,0%. Ujedno, indeks starenja povećan je sa 54,1 na 98,3, što znači da je u Vukovarsko-srijemskoj županiji izjednačen broj i udio mladih i starih, što uvelike zabrinjava.[4] Naime, zbog sve nižeg nataliteta smanjuje se priljev stanovništva u mladu, a kasnije i u fertilnu dob što sa stajališta budućeg kretanja rodnosti nije pozitivno. S druge strane, porast kohorti starijeg stanovništva za posljedicu ima i blag porast specifičnih stopa mortaliteta starijih dobnih skupina što će se odraziti i na porast opće stope mortaliteta, a to u uvjetima sve nižeg nataliteta dovodi do *produbljenja prirodne depopulacije*. U tim općim uvjetima nije moguće očekivati demografsku obnovu vlastitim potencijalima, što u prvi plan stavlja i potrebu provedbe aktivne (i)migracijske politike. Ujedno, gospodarski razvoj i društvena/socijalna stabilnost glede mirovinskog sustava te sustava socijalne i zdravstvene zaštite teško se može ostvarivati u depopulacijskim uvjetima demografskog razvoja kakvi su trenutačno, a i predvidivo, u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

Imajući sve to u vidu grupa ovog *Apela* predviđa da će se uz daljnju negaciju okolišnih, zdravstvenih i socijalnih faktora s kojima se stanovništvo/populacije Slavonije suočava dodatno utvrditi trendovi narušavanja održivosti života kontinentalne Hrvatske. Odnosno, „održivost" neće biti samo metafora okolišnih disonancija, već potvrda negativnog egzistencijalnog sraza pro-životnih i političkih kontra-životnih politika. Konkretno, zatvaranje bolnica i otvaranje palijativnih centara, osim što su mjera štednje, predstavljaju i metaforu populacijskog (u)smr(a)ćivanja jednog dijela Hrvatske. Paradoksalno, onog pod najvećim prošlim teretom posljedica Domovinskog rata i trenutačnim najvećim teretom imigrantskog ulaska u Republiku Hrvatsku. Očito će se morati pronaći neka nova statistička metoda koja će realnije procjenjivati „opterećenja". Opterećenja lista hospitalizacija u odnosu na njihova imigrantska opterećenja. No prije nego li se uđe u takve metode, najvjerojatnije ćemo morati dočekati zamjenu političke korektnosti korektnošću političke održivosti predlagača nehumanih i nepravednih, po lokalne populacije, zdravstveno-socijalnih mjera.

---

[4] Izvor: Popisi stanovništva 1991., 2001. i 2011. (www.dzs.hr).

Na tragu nekih novih pristupa istraživanjima

U ovom radu apelira se na nove pristupe koji bi imali u vidu ovaj evidentni sraz između statističkih, metodoloških i epidemioloških kapaciteta naspram složenosti zahtjeva površnih konstatacija javnozdravstvene i demografske situacije. Ne apeliramo na *odgovornost jedne vlade*, već kronologijski svih vlada u smjeru uspostavljanja područja i tematika depolitiziranosti. Odnosno, dok smo za skrb o depopulacijskim trendovima barem osvještavani, o onima u vezi sa stanjem maligniteta nacije nismo ni upoznati. U ovaj zbroj ne uračunavamo sve udrugaške akcije, kampanje i humanitarna „druženja" koja p(r)ozivaju pojedince na odgovornost u odnosu na „zdravlje".[5] Ovdje apeliramo na sagledavanje i poštivanje kauzalnosti posljedica rata i obolijevanja koji vezuju svaku državu na veće uloge. Dakle ne samo na očuvanje zdravlja, već i na saniranje dugotrajnih i dugotrajno zanemarivanih posljedica proizašlih iz rata. Tada se ne bi moglo dogoditi da jedini kriterij uništavanja bolničkih i javnozdravstvenih institucija, posred cijele Slavonije, budu brojke mortaliteta, morbiditeta i/ili depopulacije. Upravo suprotno, one bi trebale biti poticaj na osnaživanje populacija dodatnom skrbi zdravstvene zaštite. Nigdje to nije tako eklatantno kao u području prešućivanja povezanosti maligniteta populacija i ratnih posljedica.

U ovom je radu s tim ciljem provedeno *istraživanje sa svrhom apela* na području od Vukovara do Iloka. Podaci su traženi direktno iz obiteljskih ordinacija bez statističke obrade podataka kako bi se dobila realna slika problematike. Obuhvaćeno je razdoblje od 2008. do 2012. godine. Obrađena su 33.183 pacijenta iz 19 ordinacija. Podaci su dobiveni direktno iz kartoteka obiteljskih liječnika, znači radi se o pacijentima koji su na dugotrajnoj skrbi tih ordinacija. Osnovni podaci istraživanja prikazani su u Tablici 1. i Grafikonu 1.

Tablica 1. prikazuje ukupan broj pacijenata oboljelih od malignih bolesti od 2008. do 2012. godine te podjelu prema najčešćim sijelima malignih bolesti. Već na prvi pogled vidljivo je da je u tih pet godina došlo do višestrukog porasta broja oboljelih, posebno od malignih bolesti dojke i probavnog trakta. Podaci grafičkog prikaza (Grafikon 1.) upućuju na nagli skok u posljednje dvije godine promatranog razdoblja.[6]

---

[5] Trend koji je bio evidentan već 2008. godine, s punim zamahom u današnje dane, dane raznobojnih vrpci (ovisno o bolesti) i sabijanja skrbi i za najteže bolesti u resor odgovornosti pojedinaca i zajednice (Špoljar Vržina, 2008., 2013.).

[6] Postoje dva važna faktora pri objašnjavanju prezentiranih brojki. Od 2011. godine prisutan je nacionalni preventivni program, više se ljudi javilo na preventivne preglede, pa je otkriven i veći broj oboljelih. Drugi je značajan faktor informatizacija u zdravstvu koja nam je omogućila potpuniji uvid u dokumentaciju i prikupljanje podataka. Zahvaljujući tome zdravstvena je slika stanovništva pristupačnija i možemo je bolje sagledati. Ono što je najznačajnije jest podizanje

Tablica 1. Prikaz karcinoma po sijelima i u petogodišnjem razdoblju (2008.–2012.).

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Ukupno
Dojka	28	29	25	43	235	360
Debelo crijevo	15	31	15	40	184	285
Bronhi i pluća	14	22	25	29	99	189
Prostata	11	22	14	24	94	165
Ostale zloćudne novotvorine kože	23	19	22	19	57	140
Mokraćni mjehur	13	9	3	8	52	85
Bubreg	4	3	0	8	54	69
Grkljan	5	2	9	5	33	54
Melanom	2	3	2	3	41	51
Štitnjača	12	2	3	1	32	50
Želudac	0	2	2	8	25	37
Mozak	3	4	2	4	23	36
Tijelo maternice	8	4	4	2	15	33
Vrat maternice	1	2	3	4	19	29
Gušterača	1	3	1	2	17	24
Ukupno	140	157	130	200	980	1607

Kada pogledamo dobivene rezultate pred nas se postavlja niz pitanja na koja na žalost nemamo odgovor, pa onda i *rasprava* o rezultatima otvara neke sasvim nove putove promišljanja.

U svakom slučaju ono što je uzrokovalo takav nagli porast broja oboljelih od malignih bolesti u tako kratkom razdoblju nikako ne možemo svrstati u područje osobnog rizika, stilove života i nezdrave navike ili pak samo nedostupnost adekvatne zdravstvene skrbi (prevencija), a što neoliberalno zdravstvo tako elegantno i neodgovorno čini dekadama (Špoljar Vržina, 2008.). Činjenica je da je prošlo više od dvadeset godina od ratnih zbivanja u području Vukovara, Slavonije i čitave Republike Hrvatske. Moramo biti svjesni da je rat, poglavito u mjestima genocidnih obrazaca granatiranja, kao što je to Vukovar, utjecao na sve generacije. Svi su bili izloženi granatiranju, čitav grad je razrušen što znači da su sve generacije bile izložene sadržaju ispaljenog streljiva.

svijesti o preventivnim pregledima i promjeni životnih navika, no i svijesti o traženju rigoroznijih mjera državnih programa u sagledavanju složene „koreografije" javnozdravstvenih i okolišnih faktora.

Grafikon 1. Skupni prikaz svih karcinoma (zbroj sijela) u petogodišnjem razdoblju (2008.–2012.).

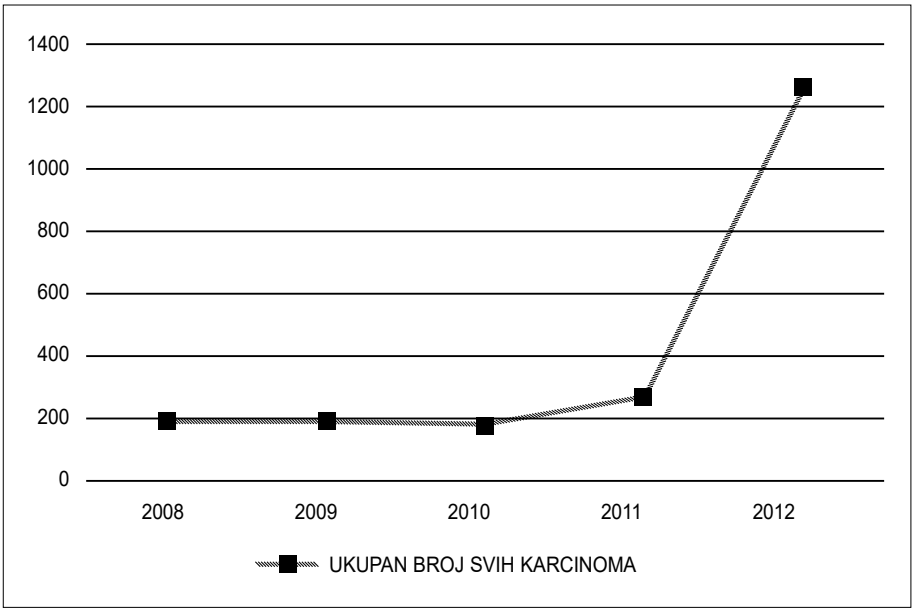

Opsada je trajala tri mjeseca za koje vrijeme su svi bili u skloništima, u ne baš dobrim uvjetima, često s vrlo malo hrane i vode, uz stalnu napetost i strah. Veliki broj ranjenih i poginulih bliskih rođaka i prijatelja ostavio je velik trag na psihičko stanje svakog tko je boravio u gradu. Nakon pada grada – prisilna evakuacija, silovanja, ubijanja, logori, nestali za koje se ni danas ne zna – sve je postalo dio zbroja svih faktora koji su oblikovali posljedice na zdravlje svih onih koji su tu torturu prošli. Traženje ostataka nestalih članova obitelji (nepronađenih do danas), pa i sama činjenica da su te brojke negirane sve do njihova svrstavanja na službene stranice svakodnevno „nestalih" Ministarstva unutarnjih poslova ili potpuno poništavane (Hebrang, 2014.). Sve to čini teror nad biološkom istinom i faktografijom hrvatskoga Domovinskog rata. Usred priče o „personaliziranoj" i „individualiziranoj" medicini nalazimo se usred depersonaliziranih ratnih stradavanja. Štoviše potisnutih na margine društvenog interesa. Za znalce statistike i epidemiologije ovi će prikazi biti izazov propitivanju metodoloških postupaka. Za inicijatore ovog apela oni su nužan zahtjev za znanost konačno temeljenu na etici i moralu.

Znanost nekog moralnijeg stava (umjesto zaključka)

Uz zbroj svih faktora koji se znanstveno neuspješno uguravaju u biopsihosocijalne, psihoneuroimunološke ili kojekakve sintetske modele još se uvijek regularno ne

uvrštavaju oni koji se tiču vrlo važnog konteksta u odnosu na ratna stanja i nezaobilaznih faktora u odnosu na posljedice uzoraka/uzrokā mjerljivih u okolišu. Bez obzira na nemar oko metoda, statistike ili odabranih modela još uvijek, usprkos upornom traženju, nemamo odgovore ni ikakve točne podatke o kontaminaciji zemlje, vode i zraka na spomenutom području. U našem *ad hoc* istraživanju bili su obuhvaćeni svi stanovnici ovog područja ne izuzimajući nikoga. Možemo primijetiti da je velik broj oboljelih i onih koji su tijekom okupacije ostali živjeti na ovom području. Znači li to da su oni duže bili izloženi djelovanju opasnih tvari iz eksplozivnih sredstava? Na žalost, da bismo dobili punu sliku trebali bismo uračunati i podatke o broju oboljelih od malignih bolesti među onima koji se nisu vratili iz progonstva, kojih je također puno kao i onih koji su nakon mirne reintegracije otišli u Srbiju ili druge zemlje, a živjeli su na ovom području i bili izloženi svemu, kao i danas izložene populacije. Takvi podaci nisu dostupni odnosno državni registar RH za izbjegličke i prognaničke populacije već je odavno rasformiran, a s njim i statistički podaci. Državno pamćenje prognaništva i izbjeglištva građana Hrvatske (kroz institucionalne zapise) svedeno je na teško pronalazive fascikle ili privatne građanske arhive memoriziranja rata. Ništa sustavno, ništa reklo bi se, nacionalno bitno. Pamti se od pamtitelja do pamtitelja. Tako su crtice iz progonstva i povratka liječnika humanista mr. sc. Šimunovića zapis povratka i opstanka cijele jedne struke (Šimunović, 2014.), no ponajviše zapis fenolike snage za ponovni početak, usprkos svim preprekama.

Život u progonstvu nosio je brige, napetosti, odvojenost od doma, obitelji, saznanje o poginulima, često uvjete koji su bili na granici života u odnosu na onaj koji je postojao u sjećanju na grad Vukovar, jedno od najbogatijih područja bivše države. Povratak je nosio vraćanje u razrušene domove, obnovu pod određenim uvjetima, uglavnom u stihijskim i nekvalitetnim zamasima. Nedostatak zaposlenja. Potom događaje koji su kulminirali s ćiriličnim pločama koje unose novu napetost u već nekvalitetan život u gradu. Sve je to nešto na što moramo misliti kada donosimo zaključke o mogućim uzrocima sve većeg broja oboljelih. Koji bi to upitnik mogao dovoljno dobro propitati ove uvjete života? Koja je to statistika koja bi bila temeljena na adekvatnom uzorku? Koji je to uzorak? Kada sve ovo uzmemo u obzir moramo doći do neizbježnog zaključka. Tijekom svih ovih godina jedini način zbrinjavanja sudionika u ratu bilo je liječenje uz eventualne psihijatrijske tretmane radi dokazivanja PTSP-ja i/ili 100% (invalidima) skrbi supruge. Najčešće stihijski, bez detaljne razrade načina rada s ljudima kojima je veliki dio života uništen i koji nose velike rane, ne samo fizičke nego i psihičke. I obratno, čeka nas razdoblje u kojem će se prikupljanjem uzoraka patofizioloških posljedica (primjerice karcinoma i autoimunih bolesti) htjeti potvrditi teza o PTSP uzročnosti.

A zemlja, voda, zrak?

Ne tako davno (2011. godine) jedne naše dnevne novine donose senzacionalističku priču temeljenu na egzaktnim pokazateljima. Pod naslovom *Slavonci na udaru – šokantno otkriće: truju nas „ratni metali"* predstavljen je projekt grupe znanstvenika zagrebačkog Zavoda za javno zdravstvo koja je provela petogodišnje istraživanje na uzorku od 400 ispitanika u sedam sela Slavonije.

Temeljem rezultata istraživanja proizvedeno je pet doktorata u razdoblju od 2008. do 2014. godine te nekoliko znanstvenih radova (Vidosavljević i sur., 2014.; Puntarić i sur., 2010.). Bez obzira na „šokantnost" i senzacionalizam koji su mediji spremno iskoristili, rezultati nisu bili (smjeli biti?) protegnuti do razine dovoljno značajne za posebnu državnu skrb o spomenutim populacijama Slavonije, kao ni uvršteni u prioritete bilo koje znanstvene institucije. „Optimističnije"? Zasigurno je tek na pomolu povezivanje podataka „o metalima" u svim hrvatskim bivšim ratnim zonama s onima o skrbi za populaciju s okolišno vezanim karcinomima. I to ne zato što bi bilo tko u Republici Hrvatskoj imao toliko moralnog stava da se ovakva stanja moraju nacionalno zbrinjavati (a ne samo iskorištavati u profitne svrhe akademskog napredovanja), već zbog pritiska stanja brojki i činjenica koje ne mogu ostati nepoznate. Pa čak i usprkos činjenici što su svi internacionalni znanstvenici koji su istraživali fenomen uranium-238, odnosno eufemistički rečeno „metale", bili otpuštani i prisiljeni prijeći u samostalno osnivane institucije.

Režiser Frieder Wagner snimio je 2006./2007. godine dokumentarni film *Smrtonosna prašina* zajedno s epidemiologom profesorom Güntherom, gdje prateći posljedice i efekte osiromašenog uranija (Irak, Kosovo, Bosna) korištenog u streljivu mapiraju svjetsku lociranost problema uz prozivanje Haške i Ženevske konvencije po kojima je takvo oružje zabranjeno. Autori pojašnjavaju da streljivo s premazom uranija prodire u željezo poput noža i potom eksplodira tvoreći radioaktivnu prašinu nanočestica koje, disperzirane, imaju penetrantnost ulaska u bilo koje stanice. Naziv „smrtonosna prašina" potječe od profesora Asafa Durakovića koji je, kako sam ustvrđuje, bio zviždač još u vrijeme svjedočenja posljedica Zaljevskog rata i dijagnosticiranja „zaljevskog sindroma" s kojim su se američki veterani vraćali iz rata. U svojim istraživanjima tijekom dvanaest godina utvrdio je da su vojnici razvili sindrom tijekom rada sa streljivom i vozilima koja su imala premaze radioaktivnog uranija. Potom profesor Duraković dobiva otkaz u Pentagonu, odnosno Ministarstvu obrane Sjedinjenih Američkih Država. Naime, osim što je postavio dijagnozu i ustanovio uzrok sindroma (smrtonosna prašina), inzistirao je i na prozivanju odgovornih za prešućivanje tog stanja i izdaje američkih veterana. Osnovao je 1995. godine nezavisni medicinski centar za istraživanje posljedica uranija. S obzirom na to da se i američka i kanadska vlada suprotstavila Durakovićevim

rezultatima, kanadska je vlada započela kontra-studiju na 200 veterana. O rezultatima tih istraživanja Duraković kaže: „…kako su rezultati istraživanja potvrdili da nema tragova osiromašenog urana, provjerili smo njihove rezultate i utvrdili da je izbor veterana bio biran, tako da su najzdraviji davali uzorke. Metode su bile tako podešene da se ništa ne nađe, a i ispitivani su pogrešni organi, tkiva i uzorci (poput kose). U jednoj diskusiji sam ih pitao zašto miješaju posljedice uranija s onima žive? Živa se može naći u kosi, ali ne i uranij, čija biološka svojstva onemogućavaju njegovo nalaženje u kosi. Potrošili su gotovo milijun kanadskih dolara na to beskorisno istraživanje koje plaćaju kanadski građani. Bio je to idiotski rad. Prvo, u istraživanju nisu sudjelovali kompetentni znanstvenici; drugo – interpretacija je bila pogrešna; treće – izbor je bio pogrešan i četvrto – metoda.“ (Deadly Dust, 19:39-25:35/1:32:12)

Moralni stav profesora Durakovića ostaje potpuno zasjenjen matricom hrvatskog, mogli bismo reći i regionalnog nasljeđa senzacionalizmu sklone znanosti. Odnosno, ako ne senzacionalizmu onda svakako isplativosti. Koji je hrvatski znanstvenik spreman na otkaz iz moralnih razloga, suprotstavljajući se ulančanim političkim nomenklaturama isplativosti i tržišnom plasmanu intelektualnih usluga? Paradoksalno, profesor Duraković je autor radova koje je moguće čitati u našoj „ekscelentnoj“ akademskoj zajednici zemlje „znanja“. U razdoblju od 1999. do 2003. godine objavio je tri rada na istu tematiku u časopisu *Croatian Medical Journal* (Duraković, 1999., 2001., 2003.). Vjerojatno tema nije bila isplativa u odnosu na tada mnogo isplativije projekte „globalnog zdravlja“. Izostao je povratak profesora Durakovića iz emigracije u domovinu, a prvi kongres znanstvenika u iseljeništvu održan je u Vukovaru 15.–19. studenog 2004. godine. Već se tada moglo govoriti o centru veteranskog zdravlja, no prevladale su neke druge isplativije teme (od forenzike i genomatskog porijekla Hrvata do biomarkera i eliksira vječne mladosti). Doista ostaje upitno jesmo li zemlja ekspertne znanstvene nemoralnosti.

Put moralnosti – od palijativnih centara do veteranskih bolnica?

U SAD-u postoji niz veteranskih centara u kojima se provodi sistematska skrb i briga o veteranima te proučavaju posljedice njihovih ratnih godina. Liječe se veterani i njihove obitelji kako bi u budućnosti i dalje bili vrijedni članovi društva i svojim djelima i radom pridonijeli razvoju svoje zemlje. U Republici Hrvatskoj takvih centara nema. Tek se počelo sa stvaranjem veteranskih bolnica, ali opet stihijski, bez pravog plana i programa koji bi doista omogućio svim braniteljima da svoje probleme riješe na dobar i adekvatan način. Jer, samo deklarativno proglašavanje bolnice veteranskom ne donosi rješenje. Za takav pothvat potrebno je imati dobre kapacitete, povećan broj osoblja koje je stručno u radu s takvom populacijom, odvajanje od rada s ostalim stanovništvom

kako ne bi došlo do sukoba ili produženja listi čekanja. Samo deklarativno proglašenje bolnice veteranskom neminovno će dovesti do stvaranja još većih problema i sukoba među stanovnicima, među kojima je već duže vrijeme stvorena slika o braniteljima kao zasebnoj populaciji koja „zahtijeva", „traži" i ništa drugo ne radi.

Da bi se to izbjeglo potrebno je osnovati stožere u kojima bi djelovali liječnici branitelji koji su već upoznati s problematikom na terenu. Potrebno je osnovati centre u kojima će se sistematski pristupiti rješavanju problematike, a ne samo stvaranju još većeg nereda u prikazivanju postojećeg stanja. Ne samo sabirni centar podataka za neka nova „isplativa" ili senzacionalistička istraživanja. Potrebno je stvaranje dokumentacije koja će prikazati točno stanje na terenu i senzibilizirati nadležne institucije da se bave problematikom – od početka. I naravno, potrebno je stvarati centre za rehabilitaciju, a ne samo centre za umiranja, koje još nije dobila nijedna hrvatska populacija. Cilj je imati populaciju koja u svom budućem životu može pridonijeti razvoju društva, a ne biti obilježena traumatiziranošću sekundarnog tipa. Cilj je rehabilitirati branitelje i njihove obitelji kako ne bi morali skrivati što su radili roditelji, zbog slike u društvu prema kojoj se branitelji prikazuju kao paraziti koji samo troše i ne pridonose ničemu drugome.

Kao intelektualci i snaga koja može svojim djelovanjem potaknuti daljnji rad obavezni smo pokušati otvoriti oči, *apelom na moralnu obavezu djelovanja*, svima koji svojim radom mogu promijeniti takav odnos. Moramo početi gledati u budućnost, a kako bismo to mogli, moramo raščistiti tko je za što odgovoran. Moramo promijeniti sliku o braniteljima kako u njima samima tako i u sebi o njima i njihovoj okolini.

Literatura

Agent Orange Conditions, Agent Orange/Dioxin, Veterans Health Council, www.veteranshealth.org/Vietnam/AO.html

Document (2003.), VA To Grant Benefits To More Vietnam Veterans (CLL), Federal Register Citation: 68 FR 59540 (October 16, 2003).

Document (2004.), Veterans with Chronic Lymphocytic Leukemia/Small … www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15160912, Original article, 2004, Vol. 45, No. 3. Pages 507-513, Mouhamed J Kyasa, Linda Halet, Rudolph S Parrish, Steven A Schichaman, Clive S Zent.

Document (2005.), Veterans Suffering from Asbestos Disease, All About Malignant Mesothelioma: Your Mesothelioma Information Source™ © 2005-2015 Ceatus Media Group LLC.

Document (2005.), Diseases Associated with Ionizing Radiation Exposure. See more at: http://www.publichealth.va.gov/exposures/radiation/diseases.asp#sthash.LFQmJdeQ.dpuf

Document (2007.), Risk of Malignant Disease Among 1525 Adult Male US Veterans with Gaucher Disease. Arch Intern Med. 2007 Jun 11; 167(11): 1189-94, Landgren O1, Turesson I, Gridley G, Caporaso NE.

Document (2008.), Veterans & Mesothelioma, www.asbestosnews.com/veterans.

DURAKOVIĆ, A. (2003.), Undiagnosed Illnesses and Radioactive Warfare, *Croatian Medical Journal,* 44, 520-532.

DURAKOVIĆ, A. (2001.), On Depleted Uranium: Gulf War and Balkan Syndrome, *Croatian Medical Journal,* 42, 130-134.

DURAKOVIĆ, A. (1999.), Medical Effects of Internal Contamination with Uranium, *Croatian Medical Journal*, 40, 49-66.

ELEZ, P., ŽIVIĆ, D. (2012.), Vukovarsko-srijemska županija u procesu stvaranja i obrane hrvatske države, u: ŽIVIĆ, D. (ur.), *Vukovarsko-srijemska županija. Prostor, ljudi, identitet*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Vukovarsko-srijemska županija, Zagreb – Vukovar, 181-202.

HEBRANG, A. (2013.), *Zločini nad civilima u srpsko-crnogorskoj agresiji na Republiku Hrvatsku*, Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Zagreb – Zadar.

ILJAZOVIĆ, E. i sur. (2014.), Estimate of Cervical Cancer Incidence and Mortality Rate in Bosnia and Herzegovina, *Collegium Antropologicum*, 38/3, 933-937.

MILAS, J. i sur. (2013.), Neoplasms (C00-D48) in Osijek-Baranja County from 2001 to 2006, Croatia, *Collegium Antropologicum*, 37/4, 1209–1222.

MILAS, J. i sur. (2014.a), Malignant Neoplasms of Respiratory and Intrathoracic Organs (C30-C39) in the Osijek-Baranja County, Croatia, *Collegium Antropologicum*, 38/2, 627-644.

MILAS, J. i sur. (2014.b), Malignant Neoplasms of Male Genital Organs (C60-C63) in the Osijek-Baranja County, Croatia, *Collegium Antropologicum*, 38/3, 949-959.

MILAS, J. i sur. (2014.c), Malignant Neoplasms of Breast and Female Genital Organs (C50, C51-C58) in the Osijek-Baranja County, Croatia, *Collegium Antropologicum*, 38/4, 1135-1151.

MUSIL, A. (2010.), *Pojavnost karcinoma u stanovništvu Požeško-slavonske županije,* Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

MUSIL, A. (2005.), Usmeno priopćenje prigodom konzultacija na poslijediplomskom studiju PMF-a, Sveučilišta u Zagrebu.

SAMARDŽIĆ, S. i sur. (2014.), The Burden of Hospitalised Carcinoma Patients in Osijek-Baranja County, Croatia, 1998–2010, *Collegium Antropologicum*, 38/1, 75-84.

ŠIMUNOVIĆ, Z. (2014.), *Dom zdravlja Vukovar – crtice iz progonstva i povratak*, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar.

ŠPOLJAR VRŽINA, S. M. (2013.), Brainstorming for which Brains are Prohibited: Analyzing our Bio-Neoliberal Realities, *Collegium Antropologicum,* 36/4, 1109-1118.

ŠPOLJAR VRŽINA, S. M. (2008.), Neoliberalno „zdravlje", globalna bolest i štamparovska medicina. *Društvena istraživanja*, 17 (6), 999-1021.

VIDOSAVLJEVIĆ, D. i sur. (2014.), Trace Metals in the Environment and Population as Possible Long Term Consequence of War in Osijek-Baranja County, *Collegium Antropologicum*, 38, 925-932.

VLAJINAC, H. i sur. (2006.), Burden of Cancer in Serbia, *Croatian Medical Journal*, 47, 134-141.

WAGNER, F. F. Deadly Dust – Todesstaub, Deutschland 2006/2007, Dokumentarfilm (93 min, German, Regie – Frieder F. Wagner, Prignitz film production).

WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1993.), *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Biblioteka Posebna izdanja, Globus, Zagreb.

ŽIVIĆ, D. (2006.), *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije (odrednice i obilježja demografskih promjena od sredine 19. do početka 21. stoljeća)*, Biblioteka Studije, knjiga 11, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar.

ŽIVIĆ, D. (2012.), Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije – procesi, trendovi i perspektive, u: ŽIVIĆ, D. (ur.), *Vukovarsko-srijemska županija. Prostor, ljudi, identitet*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Vukovarsko-srijemska županija, Zagreb – Vukovar, 27-54.

PROJEKT „VUKOVAR – MJESTO POSEBNOG PIJETETA“

Vlado ILJKIĆ
Neva MIHALIĆ
Dražen ŽIVIĆ
Josipa ILJKIĆ

Umjesto uvoda

U suvremenim društvenim okolnostima, presudno je na nacionalnoj razini potaknuti i ustanoviti političke i društvene prakse koje pridonose obnavljanju života na području grada Vukovara. Jednako tako, treba poticati društvene aktivnosti te kulturno, umjetničko i svako drugo stvaralaštvo, posebice mladih ljudi, u Vukovaru i Vukovarsko-srijemskoj županiji. Time se aktivno pomaže nadvladati i dalje vrlo prisutno društveno i psihološko breme teške sudbine Vukovaraca i grada Vukovara i cijele hrvatske podunavske regije tijekom Domovinskog rata, kao i pravosudne nekažnjenosti zločinâ nad Vukovarom i njegovim građanima što je jedan od glavnih razloga zbog kojeg se mnogi Vukovarci ne vraćaju u Vukovar ili bi iz njega po završetku školovanja željeli otići. Istodobno, gradske bi vlasti trebale sustavno raditi na osmišljavanju i formuliranju kvalitetnih programa i projekata kako bi se za grad osigurala sredstva iz državnog proračuna i fondova Europske unije, pozivalo hrvatsko iseljeništvo te privuklo institucionalne i druge podupiratelje zainteresirane za gospodarsku i kulturnu suradnju, ulaganje, razmjenu znanja i iskustava ili dodjelu financijske potpore.

---

* Projekt „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta“ nastao je iz potrebe i želje da se moralna, etička, društvena, duhovna, pravosudna, pravna, žrtvoslovna, povijesna, sociološka, demografska, kulturna, mirotvorna, gospodarska i svaka druga dimenzija Vukovara stavi u kontekst malog čovjeka i malog naroda, u kontekst jednog grada, države, Europe i svijeta. Projekt je počeo kao seminarski rad iz povijesti 2005. na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Potreba za takvim projektom aktualizirana je tijekom 2013. i 2014. zbog nepotrebnih događaja u Vukovaru nastalih uslijed nerazumijevanja i prelaženja preko društvenih i pravosudnih prilika u gradu Vukovaru koje bitno utječu na život tamošnjih zajednica. Zbog toga je projekt autora Vlade Iljkića, Josipe Iljkić i Dražena Živića predstavljen i na 17. znanstveno-stručnom skupu „Vukovar '91. – dvadeset i treća godina poslije“, koji se o temi „Što je Vukovar Hrvatskoj i Europi?“ u Vukovaru održao u studenom 2014. godine. Poslije toga tekst projekta objavljen je u tjedniku *Hrvatsko slovo* (Iljkić, Iljkić i Živić, 2014.). Zbog potrebe snažnijeg utemeljenja kao i istraživanja različitih dimenzija Vukovara projektu se pridružuje Neva Mihalić koja izvršava obradu tematike, opsežno istraživanje, idejnu i formalnu konceptualizaciju i pisanu artikulaciju ideje Vukovara kao mjesta, odnosno područja posebnog pijeteta. Ovaj rad dio je tako nastale studije o Vukovaru kao mjestu posebnog pijeteta, koju će navedeni autori objaviti kao posebnu publikaciju.

1.

Područje Vukovara trebalo bi zakonom proglasiti „područjem posebnog pijeteta iz Domovinskog rata".[1]

Proglašenjem područja grada Vukovara „područjem posebnog pijeteta iz Domovinskog rata" stvorio bi se pravno-politički okvir za poseban nacionalni status Vukovara koji bi području grada Vukovara osigurao zakonsku zaštitu i spriječio političke opstrukcije što već dulje onemogućuju stvarnu društvenu, a posljedično i gospodarsku obnovu grada.

Dani sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. održani su dvije godine zaredom, 2013. i 2014., pod nazivom *Vukovar – mjesto posebnog pijeteta*, a Vlada RH preuzela je taj naziv 18. studenoga 2014. na svojim mrežnim stranicama predstavljajući projekte i programe Ministarstva branitelja te ulaganja na području Vukovara odnosno Vukovarsko-srijemske županije.[2]

Zahtjev za proglašenjem područja Vukovara „područjem posebnog pijeteta iz Domovinskog rata" opravdan je zbog ukupnog povijesnog, kulturnopovijesnog, društvenog, gospodarskog i nacionalnog značaja[3] koji je grad Vukovar imao i ima u životu hrvatskoga Podunavlja, Slavonije i Hrvatske. Stoljetni pokušaji odnarođivanja i brisanja hrvatskoga identiteta Vukovara u Jugoslavijama (monarhističkoj i socijalističkoj) nadovezivali su se na njegov suspregnuti razvoj zbog čega Vukovar nikada uistinu nije dosegao svoj puni razvojni potencijal.

U strateškim i programskim dokumentima o razvoju Grada Vukovara politički je priznato i prepoznato da je trajno zanemarivanje potencijala Vukovara i okolnoga prostora bilo uzrokovano hrvatskim identitetom Vukovara i njegovim hrvatskim i

---

1 U središnjem dijelu projekta „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta", kao pravno-politička formulacija koja bi ušla u zakonodavnu proceduru predlaže se naziv „područje posebnoga pijeteta" zbog logičke dosljednosti i radi usklađenosti s formulacijama u srodnim zakonima i odlukama koji se navode u ovom radu.

2 Službene stranice Vlade RH, https://vlada.gov.hr/print.aspx?id=15190&url=print.

3 Utvrda Vukovo izgrađena je u 10. stoljeću. Kraljevska povelja iz 1220. dokazuje da je srednjovjekovno sjedište Vukovske županije tada već bilo uspostavljeno u Vukovu. Vukovo postaje slobodni kraljevski grad 1231. godine. U 14. stoljeću pojavljuje se mađarizirana inačica hrvatskog imena grada, Vukovar. U srednjemu vijeku u Vukovaru se održavaju skupštine županijskog plemstva. U drugoj polovini 18. stoljeća (izuzev razdoblja od 1848. do 1861.) Vukovar je sjedište Srijemske županije, odnosno Srijemske oblasti. Vidi: Hrvatski državni arhiv, ARHiNET; Karač (1994.); Horvat i Potrebica (1994.a). Od druge polovine 18. stoljeća u Vukovaru su sjedišta županijskih i upravnih institucija (Horvat i Potrebica, 1994.b; Lazanin, 2009.). O ulozi i urbanističkom, gospodarskom i graditeljskom razvoju Vukovara vidi: Karač (2009.); Damjanović (2005.); Kolar-Dimitrijević i Potrebica (1994.); Živaković Kerže (2008.); Šepić (2009.); Slukan Altić (2007.); Karač i Šimičić (2007.); Damjanović (2009.); Radović Mahečić (2009.).

njemačkim većinskim stanovništvom što je uvjetovalo „niz egzogenih odluka“ koje su ciljano slabile značaj grada Vukovara, smanjivale mogućnosti korištenja prometnih i gospodarskih potencijala ovoga prostora i tako ujedno ograničavale njegove socijalne i demografske potencijale.[4] Jasno, nije se radilo o „običnim“ upravnim odlukama, nego o političkim sabotažama razvoja grada i okolice uvjetovanima protuhrvatskim političkim strategijama.

Proglašavanjem područja Vukovara „područjem posebnog pijeteta iz Domovinskog rata“ izrijekom bi se uvažila i potvrdila posebnost Vukovara u novijoj hrvatskoj povijesti, njegova važnost za opstojnost hrvatskoga nacionalnog bića kao i ključne povijesno-memorijalne značajke identiteta grada Vukovara. Ovaj zahtjev opravdan je zbog neizmjernih ljudskih stradanja na području vukovarskog Podunavlja tijekom Domovinskog rata, zbog nadljudskih napora u obrani Vukovara nadahnutih plemenitošću ljudskoga duha te zbog ustrajne posvećenosti Hrvatske i Vukovara miru među narodima. Proglašavanjem područja grada Vukovara „područjem posebnog pijeteta iz Domovinskog rata“ čuvalo bi se pamćenje o hrvatskom jedinstvu u borbi i patnji kao i o podnesenim žrtvama stanovnika Vukovara i branitelja Vukovara iz svih krajeva Hrvatske (od Zagorja i Međimurja preko Like i Dalmacije do Slavonije), ali i iz inozemstva.

Takva pravno-politička zaštita uvela bi se s temeljnim ciljevima čuvanja kolektivnoga povijesnog sjećanja i obnove života na području Vukovara nakon pretrpljenog potpunog razaranja organskih urbaniziranih cjelina, pokušaja kolektivnoga uništenja nesrpskoga stanovništva i ozbiljnoga demografskog pada kao posljedicama velikosrpske agresije 1991.–1995. godine. Ona bi se razlikovala od zakonom naložene, manje ili više stroge, zaštite ili očuvanja nekog naseljenoga područja ili prirodnoga krajolika. Njome bi bila označena područja čiji su povijesno-kulturni identitet, gospodarski opstanak i elementarno demografsko preživljavanje nedavno bili dovedeni u pitanje te na kojima je velikosrpska agresija u najvećoj mjeri obezvrijedila ljudski život, poništavala tragove civilizacije i odbacivala humanističke vrednote. Težinom svoga povijesnoga i duhovnoga značenja, ovako označena područja u određenoj mjeri bi se razlikovala od područja izdvojenih: 1) temeljem njihove izloženosti velikosrpskoj agresiji, okupaciji i pretrpljenih posljedica rata, 2) temeljem ekonomskih, strukturnih i demografskih kriterija (kategorije „područja posebne državne skrbi“) i 3) isključivo temeljem kriterija gospodarske razvijenosti („potpomognuta područja“).

---

[4] Regionalna razvojna agencija Slavonije i Baranje: *Program ukupnog razvoja Grada Vukovara*, Vukovar, siječanj 2010., 59.

Zaštita „područja posebnog pijeteta“ tako bi objedinjavala povijesni, kulturološki, moralni i razvojni značaj određenoga područja. Označivanje područja grada Vukovara „područjem posebnog pijeteta“ tako bi objedinilo: povijesni identitet grada, hrvatski nacionalni identitet, humanističke društvene vrijednosti i memorijalizaciju mučeništva grada i njegovih stanovnika, poništavanje materijalnih, moralnih i kulturoloških posljedica velikosrpske agresije na području grada Vukovara te uvažavanje društvenih, gospodarskih, duhovnih i kulturnih potreba stanovništva Vukovara i Vukovarsko-srijemske županije.

Mogućnosti pravno-političke zaštite područja grada Vukovara

Na različite načine u svijetu su u ekološkom smislu zaštićene prirodne posebnosti i ljepote, a u povijesnom, kulturnom ili memorijalnom smislu značajna područja odnosno mjesta od nacionalnog i/ili međunarodnog značaja, mjesta stradanja u prirodnim katastrofama, ratovima i političkim represijama kao i mjesta od važnosti za nacionalnu vojnu povijest.[5] Tako se kao cjeloviti povijesno-memorijalni krajobrazi i nacionalno vojno-povijesno ili vojno-arheološko naslijeđe patrimonijalizacijom zahvaćaju, zaštićuju, čuvaju, osmišljavaju i muzeološki predstavljaju područja povijesnih bitki, bojišnica i ratnih djelovanja. Povijesni je primjer sustavne zaštite područja i spomenika povezanih s ratnim djelovanjima institucionalno štićenje tragova rata u Francuskoj nakon Prvog svjetskoga rata (Viltart, 2014.) kao i u novije doba (Cavaignac i Deperne, 2003.). U pojedinim europskim zemljama postoje na nacionalnoj razini posebne institucije koje se brinu samo za vojnopovijesna i memorijalna mjesta povezana s ratnim operacijama i žrtvama (V. Britanija) ili se tim poslom bave ministarstva obrane (Francuska). U europskim zemljama ustrojene su institucije koje se sustavno skrbe za sjećanje na Holokaust kao i na zločine komunizma (Poljska, Mađarska).

Primjeri ovoga su obrambeni pojasevi i crte bojišnice iz Prvoga i Drugoga svjetskog rata, vojni kompleksi iz doba Hladnoga rata, mjesta povijesnih bitaka iz doba antike, srednjega vijeka, iz različitih razdoblja građanskih ratova u europskim državama[6] i SAD-u itd. Primjeri su i deseci francuskih sela uništenih u Prvom svjetskom ratu. Pored općepoznatih nacističkih, fašističkih i kolaboracionističkih sabirnih mjesta i logora po cijeloj Europi, primjereno čuvanje sjećanja na žrtve nacističkih odmazdi

---

5 U tom smislu, dobar je primjer suvremeni izraelski Zakon o nacionalnim parkovima, prirodnim rezervatima, nacionalnim mjestima i memorijalnim mjestima iz 1998. godine. Izvor: Zakon o nacionalnim parkovima, prirodnim rezervatima, nacionalnim mjestima i memorijalnim mjestima, 5758-1998.

6 U V. Britaniji nalazi se 500 lokacija bojnih polja (Miles, 2013.).

iz lipnja 1942. su sela Lidice i Ležáky u Češkoj te francusko selo Oradour-sur-Glane stradalo u lipnju 1944. godine.[7] I druga se manja ili veća područja stradanja i ratnog, ali i prirodnog razaranja prostorno i identitetski konstruiraju kao memorijalna mjesta, uz obvezno čuvanje ostataka ili ruševina građevina kao povijesnih spomenika (Coventry, Berlin, Hirošima, Nagasaki, New York, zatim ruševine potresa u Sečuanu, više mjesta u Italiji, npr. Romagnano al Monte itd.).

Također, sve zrele nacije povijesno kontinuirano, sustavno i zakonski uređeno slave djela „vjere i hrabrosti“, žrtvu za slobodu svoje zemlje i doprinos pobjedi nacionalne vojske, bilo da se radi o pojedincima, civilnim organizacijama i oružanim/vojnim postrojbama, bilo o cjelokupnim lokalnim zajednicama.[8]

U Republici Hrvatskoj posebnim su zakonima zaštićena prirodna i kulturno-povijesna područja kao i žrtvoslovno Spomen-područje Jasenovac.[9] U Registru kulturnih

---

7 Detaljno o povijesti i konzervaciji mjesta Oradour-sur-Glane vidi: Farmer (1999.). Treba podsjetiti da u pravilu ništa slično nije padalo na pamet jugoslavenskim vlastima u Hrvatskoj poslije 1945. godine. Unatoč inflaciji spomenika NOB-u, KPJ i žrtvama fašističkog terora, na nekim mjestima nije bilo ni primjerenog spomenika žrtvama nacističkih i fašističkih zločina. U Hrvatskoj su u odmazdama bila opustošena sela, ponajviše dalmatinskoga zaleđa i istarske unutrašnjosti, a njihovo je stanovništvo stradavalo u velikim razmjerima i na nečovječne načine (oko 2000 ljudi svih dobi) u listopadu 1942. te od rujna 1943. do lipnja 1944. (1942.: Gata, Skočibe; 1943.: Klis, Mravinci, Kukuzovac, Kresini, Baćina; od siječnja do lipnja 1944.: Bokordići, Šaini, Dolac Donji, Otok, Ruda, Podi, Krivodol, Ljut, Voštane, Kamensko, Lipa, Čikeši, Radići). Jedino je u primorsko-goranskome selu Lipi stradanje stanovništva u travnju 1944. nakon rata dostojno obilježeno i ruševine sela u određenoj su mjeri konzervirane kao spomen-mjesto. S druge strane, sjećanja na mjesta kojima je izbrisan hrvatski identitet, a stanovništvo istrijebljeno i raseljeno u ime „pravde“ jugoslavenskoga komunizma, doći će na povijesni red kolektivnoga sjećanja tek u budućnosti. U istom smislu, boljševičko-komunistička sabirna mjesta i logori, sada ponekad obilježena samo nedavno postavljenim spomen-pločama, u djelatnoj refleksiji povijesti imaju osigurano mjesto.

8 Primjer Francuske pokazuje da su se „Medalje pokreta otpora“ s najviše državne razine dodjeljivale teritorijalnim zajednicama (gradovima, mjestima) „za doprinos otporu francuskog naroda protiv neprijatelja“ u Drugom svjetskom ratu. Obično su bile popraćene i drugim najvišim državnim i ratnim odlikovanjima (Legijom časti i Ratnim križem). O nekim takvim primjerima: La remise de la Légion d'honneur à la Ville, Rhône-Alpes, Fresque chronologique, Institut national de l'audiovisuel, kao i Les Archives municipales du Havre.

9 Odluka o sudjelovanju SR Hrvatske u financiranju Spomen-kompleksa „Petrova Gora“ i „Jasenovac“ i o određivanju ustanove koja obavlja stručan nadzor (*Narodne novine*, 6/67); Zakon o Spomen-području Jasenovac (*Narodne novine*, 15/90 i 28/90); Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Spomen-području Jasenovac (*Narodne novine*, 22/01). S izmjenama, članak 1. Zakona glasi: „Radi očuvanja trajne uspomene na žrtve fašističkog terora i borce narodnooslobodilačkog rata stradale u Drugom svjetskom ratu u koncentracijskim logorima Jasenovac i Stara Gradiška, kao i radi očuvanja tekovina antifašizma, ovim Zakonom proglašava se Spomen-područje Jasenovac.“ Ovom izmjenom pokušalo se zakon očistiti od

dobara Ministarstva kulture RH nalaze se brojna kulturna dobra povijesno-memorijalne vrijednosti. Iako je velik broj lokacija memorijalne baštine koje imaju nacionalnu i lokalnu, civilnu i vojnu, žrtvoslovnu važnost, naziv „spomen-područje" nose Spomen--područje Danica, Spomen-područje Ovčara i Spomen-područje Nikole Tesle, a nazivom memorijalnog ili spomen-mjesta označene su pojedine crkve, groblja i zavičajni muzeji.[10] Zbog izrazitih memorijalnih i povijesnih vrijednosti, „značenja za grad Vukovar i Republiku Hrvatsku, ali i kao podsjetnik na sve žrtve i zbivanja tijekom Domovinskog rata", kao nepokretna kulturna dobra koja pripadaju u hrvatsku povijesno-memorijalnu baštinu na području grada Vukovara zaštićeni su Spomen-područje Ovčara, Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata,[11] Sabirni logor Velepromet te Vodotoranj, koji je postao „najsnažniji vizualni element ratnog identiteta razorenog Vukovara".[12]

U Republici Hrvatskoj u stroge svrhe zaštite baštine zakonski je predviđeno pod zaštitu staviti grad, selo, naselje ili njegov dio, jednako kao i područje i mjesto u svezi s povijesnim događajima.[13] Nadalje, Zakonom o područjima posebne državne skrbi izdvojena su područja posebne državne skrbi pri čemu su u prvu i drugu skupinu svrstana područja prema okolnostima nastalim na temelju posljedica agresije na

---

njegovog eksplicitno ideološkog sadržaja. Treba spomenuti da je zbog ideološko-političke važnosti u SR Hrvatskoj kao spomen-područje zakonom bilo zaštićeno otočje Brijuni (odnosno, u srbiziranoj inačici teksta zakona, Brioni). Izvor: Zakon o Nacionalnom parku i spomen-području Brioni (*Narodne novine*, 46/83, 57/89, 5/90 – pročišćeni tekst, veljača 1990.); Uredba o javnom poduzeću „Brijuni" (*Narodne novine*, 47/91); Zakon o izmjenama Zakona o Nacionalnom parku i spomen-području Brioni (*Narodne novine*, 45/99). Zakonom iz veljače 1990. „Brioni" su zaštićeni kao izuzetna prirodna i kulturno-povijesna cjelina „kojoj poseban značaj daje dugogodišnja prisutnost i djelovanje predsjednika SFR Jugoslavije Josipa Broza Tita na tim otocima, te stvaraju uvjeti da ih građani SFR Jugoslavije i građani drugih zemalja mogu posjećivati i razgledati" (članak 1.). U Uredbi o javnom poduzeću „Brijuni" iz rujna 1991. ovaj je dio izbačen (članak 1.). Zakonom o izmjenama Zakona iz 1999. mijenja se i prvotni naziv Zakona te glasi: „Zakon o proglašenju Nacionalnog parka Brijuni".

10 Ministarstvo kulture RH, Registar kulturnih dobara.

11 Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata podijeljeno je u tri aleje: Aleja poginulih hrvatskih branitelja, Aleja civilnih žrtava iz Domovinskog rata te Aleja umrlih hrvatskih ratnih vojnih invalida Domovinskog rata.

12 Ministarstvo kulture RH, Registar kulturnih dobara: Spomen-područje Ovčara (Z-3391), Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata (Z-3392), Sabirni logor Velepromet (Z-6343) i Vodotoranj (Z-4194).

13 Vidi: Članak 7. alineja 1. i 4. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (*Narodne novine*, 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14 – pročišćeni tekst zakona). Svakako, ograničenja koja proizlaze iz statusa kulturnog dobra opravdana su ciljevima konzervacije i muzealizacije baštine, ali čak ni tada zaštita nije usmjerena protiv njegovoga razvojnog potencijala.

Republiku Hrvatsku, a u treću skupinu ušla su područja utvrđena temeljem triju kriterija: ekonomske razvijenosti, strukturnih poteškoća i demografskog stanja.[14] I Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske prema određenim kriterijima definira posebna područja Republike Hrvatske. Tako je potpomognuto područje definirano kao „područje Republike Hrvatske koje je na temelju indeksa razvijenosti ocijenjeno kao područje koje prema stupnju razvijenosti zaostaje za nacionalnim prosjekom i čiji je razvoj potrebno dodatno poticati".[15]

Ne postoje, stoga, zakonske prepreke za dodjeljivanje specifičnog društvenog i memorijalnog statusa području grada Vukovara i vukovarskog Podunavlja. Imajući stoga na umu stvarno stanje obnove i gospodarskog oporavka ratom devastiranih područja, navedene klasifikacije mjesta i gradova upućuju na potrebu uvođenja i povijesnih, sociooloških, demografskih i kulturoloških kriterija u svrhu definiranja društvenih i gospodarskih potreba pojedinih područja dvadeset godina nakon Domovinskog rata. Naime, iako su Zakonom o područjima posebne državne skrbi iz 2008. (članak 4. stavak 1. i 2.) sva okupirana područja hrvatskoga Podunavlja i cijelo područje bivše Vukovarske općine klasificirani u I. skupinu, Odlukom o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti iz 2013. Grad Vukovar razvrstan je u skupinu II. (točka III. Odluke), a istodobno se, političkim odlukama, Županija institucionalno izmješta iz Vukovara i gospodarski razvoj grada onemogućava. Uzimajući u obzir razmjere i težinu stradanja stanovništva na određenom području u Domovinskom ratu, požrtvovnost i mučeništvo obrane kao i stupanj uništenja mjesta prilikom agresije (i/ili opsade) i okupacije, središte i veličina područja posebnog pijeteta iz Domovinskog rata moraju se pomno odrediti. Na taj bi način „područje posebnog pijeteta" obuhvaćalo mjesta najtežega stradanja stanovništva vukovarskog Podunavlja. U njega bi bilo uključeno područje Dalja, područje koje je bilo stratište i mučilište za Hrvate, Dunavom sudbinski spojeno s Vukovarom.

Nakon Vukovara, kao „područja posebnog pijeteta iz Domovinskog rata" mogli bi se odrediti i drugi velikosrpskim barbarizmom zahvaćeni prostori hrvatskih županija i gradova. Trebalo bi tako pomno razmotriti svako od sljedećih područja: Škabrnja

---

[14] Članak 3. Zakona o područjima posebne državne skrbi (*Narodne novine*, 86/08, 57/11, 51A/13, 148/13, 76/14, 147/14, 18/15).

[15] Članak 3. točka 11. Zakona o regionalnom razvoju Republike Hrvatske (*Narodne novine*, 147/14). Ovaj Zakon definira indeks razvijenosti kao „kompozitni pokazatelj koji se računa kao ponderirani prosjek više društveno-gospodarskih pokazatelja radi mjerenja stupnja razvijenosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave" (članak 3. točka 1.). Vidi također i: Odluka o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (*Narodne novine*, 158/13).

– Nadin; Hrvatska Dubica – Baćin – Cerovljani; Hrvatska Kostajnica – Majur – Kostrići – Stubalj – Graboštani; Petrinja – Glina – Joševica – Skela – Novo Selo Glinsko; Struga Banska – Kuljani – Kozibrod – Zamlača; Slunj – Saborsko – Poljanak – Sertić Poljana; Pakrac – Lipik – Kusonje – Bučje; Voćin – Četekovci – Balinci – Čojlug. Pritom prvenstveno treba imati na umu herojstvo i mučeništvo kako stanovništva, tako i branitelja na tim područjima tijekom obrane od agresije, prilikom okupacije i za vrijeme okupacije ovih dijelova Republike Hrvatske (Gubina, 2014.; Karlović, 2011.; Slišković (ur.), 2011.). Osim po iznimnom stradanju stanovništva i branitelja – zbog čega su pojedina mjesta bila sastavni dio hrvatske tužbe protiv Srbije za genocid – većina tih mjesta još je po nekoj osobitosti usporediva s Vukovarom: Kostajnica po opsadi i padu grada te proboju branitelja iz okruženja (Raguž, 2014.); Škabrnja po istrebljenju hrvatskoga stanovništva, po urbanocidnoj i kulturocidnoj dimenziji uništenja jer se povijesno-urbanistički radilo o tipičnom ravnokotarskom mjestu (Maroević, 1995.) te po sinkronizaciji tog pokolja sa srbijanskim zauzimanjem Vukovara i pokoljima koje je ondje izvodila vojno-obavještajno-politička struktura JNA uz separatističke hrvatske Srbe; Lipik i Pakrac po razmjerno usporedivim razaranjima grada i baštine te evakuaciji bolnice (Nadilo, 2001.; Maroević, 1995., 43-44, 50-51; Mavar, 1996., 30, 45-47; Karač i Šimičić, 2009.; Predrijevac, 2009.; Vidović i sur., 1992.; Čutura, 2013.) itd.

2.

Službena dvojezičnost/dvopismenost, tj. ravnopravna službena uporaba srpskog jezika i ćiriličnog pisma u Vukovar se mora uvoditi i njen se opseg treba širiti u skladu sa žrtvoslovnim, pravosudnim, pravnim, etičkim, moralnim, sigurnosnim i ukupnim društvenim uvjetima u Hrvatskoj, a posebice s lokalnim uvjetima u Gradu Vukovaru.

Budući da se kod razvoja suživota nakon separatističke pobune dijela stanovništva radi o dugotrajnom društvenom i povijesnom procesu, proces uvođenja dvojezičnosti na području Vukovara morao bi se regulirati na razini ustavnoga zakona. To se može postići posebnim ustavnim zakonom ili amandmanom na sadašnji Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. Na taj način ne bi bilo moguće eksperimentirati s „tumačenjem" zakona i ponovno protupravno i politički nerazumno generirati sukob između državne i lokalne razine vlasti i hrvatskih građana.

Tako bi se dalo vremena sazrijevanju suživota u gradu Vukovaru i zaštitilo Vukovar od protuzakonitih, društveno nelegitimnih i samovoljnih političkih odluka ili proizvoljne i proračunate političke „procjene" koja ne predstavlja zalaganje za opće dobro

i beskrupulozno izaziva dubok društveni sukob.[16] Neugodno osvješćivanje hrvatske javnosti o brojnim stvarnim problemima Vukovara dogodilo se upravo u okolnostima prisilnoga postavljanja ekstenzivno shvaćene službene ćirilice na pročelja državnih institucija u Gradu Vukovaru tijekom 2013. godine. Tada je ujedno postalo očito da hrvatski građani svoje zakone, deklaracije i Ustav shvaćaju ozbiljno, vrlo određeno i vrlo stvarno.

Stjecanje uvjeta za širenje prava na službenu uporabu jezika i pisma nacionalne manjine u Gradu Vukovaru[17] određivalo bi se:

a) samostalnom ocjenom vlasti jedinice lokalne samouprave; ili, u slučaju ozbiljnih društvenih prijepora,
b) lokalnim referendumom na razini Grada Vukovara ili Vukovarsko-srijemske županije; odnosno
c) referendumom na razini Republike Hrvatske.

Prije toga, ako bi se pokazalo da gradske vlasti Grada Vukovara imaju poteškoća pri donošenju izmjena Statuta Grada Vukovara u skladu s Odlukom Ustavnoga suda br. U-VIIR-4640/2014 od 12. kolovoza 2014. te u skladu s legitimnim očekivanjima hrvatskih građana, gradske vlasti trebaju pokrenuti javnu i savjetodavnu raspravu te zatražiti sva mišljenja koja mogu biti relevantna. Na javnim tribinama i okruglim stolovima kao i s pomoću institucionalno provedenog sociološkog istraživanja javnoga mijenja[18] te

---

16 Odluka Ustavnog suda RH br. U-VIIR-4640/2014 od 12. kolovoza 2014. ukazala je na temeljna konstitucionalistička i ustavnopravna polazišta i dala pravne smjernice za statutarno uređivanje ovoga pitanja u Gradu Vukovaru.

17 U odredbama svoje Odluke od 12. kolovoza 2014. Ustavni sud RH ustvrdio je da je postojeći hrvatski zakonski okvir „dovoljno fleksibilan" te da je na temelju njega moguće „zadovoljiti specifične prilike u svakoj pojedinoj lokalnoj zajednici" (točka 30. Obrazloženja odluke Ustavnog suda RH). Istodobno, Ustavni je sud vukovarskim gradskim vlastima naložio propisivanje i uređivanje individualnih prava pripadnika nacionalnih manjina na službenu uporabu manjinskog jezika i pisma koje mora odgovarati „životnim činjenicama i faktičnim okolnostima u Gradu Vukovaru" i pri čemu se moraju uvažavati „potrebe većinskog hrvatskog naroda koje izviru iz još uvijek živih posljedica velikosrpske agresije početkom 90-tih godina 20. stoljeća" (točka 32. Obrazloženja odluke Ustavnog suda RH). Izvor: Odluka Ustavnog suda RH br. U-VIIR-4640/2014 od 12. kolovoza 2014. Napomena: očito je da se „potrebe" ovdje ne mogu shvatiti, niti su mišljene kao materijalne i socijalne potrebe žrtava rata, kako su to iz nepoznatih razloga i začudno shvatili pojedini hrvatski uvaženi profesori prava. Prije se radi o udahnjivanju života u ustavna načela i o stvaralačkom oživotvorenju pravnih vrijednosti. Prema: N. G. Mihalić (2015.), Podnesak Ustavnom sudu RH, 17. veljače 2015., zaprimljen 18. veljače 2015.

18 Tako su rezultati terenskoga istraživanja Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar pod nazivom „Pilarov barometar hrvatskoga društva" – provedenog od ožujka do svibnja 2014. na uzorku od 1000 građana Hrvatske sa 143 mikrolokacije, objavljenog u medijima 17. srpnja 2014. – pokazali da se 64,4% ispitanika izjasnilo protiv dvojezičnih ploča u Gradu Vukovaru

savjetodavnoga referenduma trebale bi se iskristalizirati objektivne društvene potrebe i legitimna očekivanja, kriteriji i stavovi upućene i stručne, ali i šire javnosti koji se odnose na određivanje vrste i opsega prava na službenu uporabu jezika i pisma nacionalne manjine u Gradu Vukovaru.

3.

Potrebno je ustanoviti Dom svjetskog mira[19] *odnosno Park (ili Aleju) prijateljstva radi potrebe prihvaćanja i izlaganja darova naroda svijeta i građana Hrvatske gradu Vukovaru i njegovim građanima.*

Dosad su u Vukovar stigli, primjerice, Kamen za mir iz Hirošime, opeka s katedrale Urakami iz Nagasakija te indonezijski Gong svjetskog mira, posvećeni nedužnim žrtvama ratova koji trajno upozoravaju na krhkost svjetskoga mira. Postupovne, upravne i praktične poteškoće koje su pratile udomljavanje tih darova u Hrvatskoj[20] i u Vukovaru upućuju na potrebu uređivanja postupka za njihovo prihvaćanje, pohranu i izlaganje.

4.

Povremenim mirotvornim projektima i događanjima s ciljem osvještivanja svjetske javnosti o nužnosti djelotvornog sprječavanja vojnih agresija i ratnih stradanja, Vukovar bi mogao povezivati hrvatske krajeve, prijatelje Vukovara i Hrvatske u svijetu, hrvatsko iseljeništvo, svjetske gradove čije je stanovništvo također kroz povijest doživjelo veliko ratno razaranje kao i sve miroljubive ljude svijeta.

Ratno herojstvo stanovništva Vukovara, požrtvovnost branitelja i kasnija mirna reintegracija pokazali su čovječnu i mirotvornu bît Vukovara. Od Vučedolske golubice iz bakrenoga doba, od vojnih „vatrenih kočija" planiranih 1995. koje su, u hrvatskome duhu, preobražene u „vukovarsku golubicu mira", od goluba na memorijalnim

---

(od čega je 38,3% bilo za trajno izuzeće Grada Vukovara od primjene dvojezičnosti), a 12,1% ispitanika smatralo je da je postupak uvođenja dvojezičnih natpisa u Grad Vukovar trebao biti pažljiviji. Prema: Dvojezičnost u Vukovaru, Pilarov barometar hrvatskoga društva (2014.), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, http://barometar.pilar.hr.

19 Osmišljavanje Doma svjetskog mira moglo bi se povezati s radom Centra za mir i toleranciju ili neovisno o njemu.

20 Kamen za mir je tek na prijedlog i uz obrazloženje gradonačelnika Zagreba, koje je izradio Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport u veljači 2010., za primjereno mjesto svoga izlaganja „pronašao" Vukovar. U Gradskom muzeju Vukovar javno je izložen više od dvije godine poslije, u lipnju 2012., i zajedno s opekom iz Nagasakija čeka ugrađivanje u temelje zgrade Centra za mir i toleranciju. Na praktične probleme svojeg prihvata „naišao" je i indonezijski Gong.

obilježjima masovnih grobnica žrtava iz Domovinskog rata od Vukovara do Škabrnje i Promine[21] pa do Vukovarske golubice kao nove golubarske vrste[22] – težnja miru i simbolika mira posvuda je prisutna u stvarnosti Vukovara i Hrvatske.

Predloženim događanjima može se porukom i organizacijski povezivati Vukovar, gradove i općine prijatelje grada Vukovara,[23] gradove i mjesta u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Europi i svijetu kroz zajedničke ili simultane aktivnosti posvećene sjećanju na opsadu, obranu i okupaciju Vukovara 1991. te mirnu reintegraciju 1996.–1998. godine. Dosad su mnoge zemlje preko svojih veleposlanstava, Europska unija, ali i drugi inozemni donatori pomogli i pomažu obnovu, razminiranje i razvoj Vukovara. Zainteresiranost međunarodne javnosti pokazala se i na simpoziju u povodu desete obljetnice razaranja Vukovara, održanog pod naslovom „Iz ruševina: učinak razaranja grada na zemlju i društvo" i kojemu su, između ostalih, prisustvovali bivši američki veleposlanik P. Galbraith i bivša američka veleposlanica pri UN-u J. Kirkpatrick. U njihovim izlaganjima povučene su usporedbe između razaranja Vukovara i New Yorka kao i između namjera onih koji su takva razaranja prouzročili: „Protiv nenaoružanih civila upotrijebljena je velika sila, bez posebne svrhe, osim izopačenog zadovoljavanja onih koji su nametnuli tu stravu."[24] Prijateljstvom i različitim aktivnostima Vukovar

---

21 U sklopu svojih nadležnosti, Ministarstvo branitelja RH sva mjesta masovnih grobnica iz Domovinskog rata obilježava postavljanjem jednakog spomen-obilježja. Spomen-obilježje je rad Slavomira Drinkovića, odabran u lipnju 1998. na natječajima koje je za izradu projekta spomen-obilježja raspisalo Ministarstvo kulture RH temeljem Zakona o obilježavanju mjesta masovnih grobnica žrtava iz Domovinskog rata (*Narodne novine*, 100/96).

22 Golubarenje u Vukovaru ima dugu tradiciju. Za vrijeme rata obnova golubarstva počela je u progonstvu. Vukovarska je golubica u golubarskoj struci prepoznata 2008., a u siječnju 2015. registrirana je pri Hrvatskom savezu udruga uzgajivatelja malih životinja kao autohtona pasmina golubova. Za razvoj pasmine zaslužan je Z. Menges, odnosno Hrvatska udruga za selekciju i uzgoj sitnih životinja „Vukovar 1955.". Vidi: Priznata pasmina vukovarska golubica, *Hrvatski radio Vukovar*, 26. siječnja 2015., http://www.hrv.hr/vijesti/zanimljivosti/item/6857-priznata-pasmina-vukovarska-golubica; Vukovarska golubica, Hrvatska udruga za selekciju i uzgoj sitnih životinja „Vukovar 1955.", http://www.vukovar-1955.hr/sekcija_golubarstvo_vukovarska_golubica.html.

23 Gradovi i općine službeno prijatelji Vukovara dosad su: Dubrovnik, Sarajevo, Mostar, Šibenik, Trogir, Sinj, Dugopolje, Bač, Bački Petrovac, Knin i Makarska.

24 Out of the Rubble: „Impact of a City's Destruction on Country and Society – 10th Anniversary of the Destruction of Vukovar", Leavey Center, Georgetown University, Washington, 16. studenoga 2001. Na simpoziju su američkom narodu poklonjene dvije Vučedolske golubice za stanovnike New Yorka i djelatnike Pentagona. Vidi: „Iz ruševina" – simpozij povodom desete obljetnice razaranja Vukovara, *Glas Amerike*, 16. studenoga 2001., http://m.ba.voanews.com/a/a-37-a-2001-11-16-4-1-86146432/1170130.html.

je povezan s gradovima Hirošimom i Nagasakijem,[25] u Vukovar su dolazile Majke Srebrenice kao i prijatelji iz Sarajeva, Tuzle, Mostara i drugih gradova.

Hrvatsko iseljeništvo je i u Vukovaru nebrojeno puta dokazalo privrženost domovini pomažući pri obrani, obnovi, izgradnji i razminiranju kako Hrvatske, tako i Vukovarsko-srijemske županije. Jednako tako, Hrvati izvan domovine u svojim zemljama javno obilježavaju Dane sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. (npr. kod Brandenburških vrata). Može se stoga očekivati da će se mnogi prijatelji Vukovara i Hrvatske svojim stvaralačkim i organizacijskim doprinosom rado uključiti u ovakva događanja u gradu.[26]

5.

U Vukovaru se dulje razdoblje u službenim prigodama ne bi smjela izvoditi srbijanska državna himna.

Republika Srbija još nije preuzela niti je pokazala stvarnu namjeru preuzeti političku, pravosudnu, moralnu i materijalnu odgovornost za agresiju na Hrvatsku kao i za stradanja Vukovara. Slična iskustva u Europi ukazuju na posebnu političku obzirnost i iskreno suosjećanje koje je potrebno pokazati na mjestima masovnoga stradanja. Posebice se to odnosi na političke sljednike države koja je prouzročila ljudska stradanja. Takva mjesta imaju ili podrazumijevaju pisana i nepisana pravila posjeta i običaje službenoga protokola koja izostavljaju pojedina politička nacionalna obilježja (Auschwitz,[27] Dachau i drugi koncentracijski logori i slična mjesta stradanja). Moralni osjećaj i humanistički senzibilitet uzvanika i posjetitelja također isključuju inzistiranje na političkom manifestiranju na mjestima na kojima se dogodio sumrak ljudskosti pod pokroviteljstvom državne politike.

---

25 U Hirošimi se u povodu Dana sjećanja 2007. u Memorijalnoj katedrali za mir u svijetu slavila misa zadušnica za žrtve Vukovara, kao i godinu dana ranije u Nagasakiju, u Urakami katedrali posvećenoj Bezgrješnom začeću Marijinom. Vidi: Hiroshima 2007: requiem Mass for the victims of the Vukovar tragedy, *Croatian World Network*, 19. prosinca 2007., http://www.croatia.org/crown/articles/9394/1/Hiroshima-2007-requiem-Mass-for-the-victims-of-the-Vukovar-tragedy.html. Vidjeti i: Špehar (2009.).

26 Umjetnik M. Romić, primjerice, predložio je da se u sklopu Dana sjećanja 2015. organizira događanje „Vukovar 1991. – Poruka mira 2015." koje bi pratilo predstavljanje njegova slikarskog ciklusa „Tragedija Vukovara".

27 Brzo nakon okupacije grada sudbina stanovništva i branitelja Vukovara stavljena je u odnos s ovim mjestom najvećeg ljudskog stradanja. Prema riječima hrvatske povjesničarke umjetnosti V. Kusin: Hrvatski Auschwitz, *Vjesnik*, 25. studenoga 1991., 9.

6.

Na području Vukovara i vukovarskoga Podunavlja moraju se utvrditi i dostojno obilježiti sva mjesta stradanja i imena stradalih te je potrebno sustavno se skrbiti, upravno povezivati i koncepcijski objedinjavati povijesno-memorijalnu baštinu iz Domovinskog rata.

Najznačajniji spomenici povijesno-memorijalne baštine kao i sva memorijalna mjesta stradanja i masovnih grobnica trebali bi biti istraženi, obilježeni,[28] primjereno prostorno uređeni, koncepcijski osmišljeni i objedinjeni i na taj način predstavljeni javnosti i posjetiteljima.[29]

Pokušaj upravnog, a, u najboljem slučaju, i znanstveno-stručnog koncepcijskog objedinjavanja jest osnutak Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar u svibnju 2013. godine. Kao djelatnost, odnosno svrha rada te ustanove označeno je „upoznavanje učenika i drugih posjetitelja s vrijednostima Domovinskog rata i bitke za Vukovar".[30] Uredbom o izmjenama Uredbe o osnivanju Javne ustanove „Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar" (*Narodne novine*, 140/14) promijenjen je članak

---

28 Uočio je to i Urbanistički zavod Grada Zagreba: „Posebno treba istražiti i vrednovati memorijalne prostore stradanja za vrijeme Domovinskog rata te ih označiti i zaštititi u detaljnijim dokumentima uređenja prostora". Vidi: Generalni urbanistički plan grada Vukovara, Zagreb, srpanj 2007., 33. Ovaj je urbanistički plan usvojilo Gradsko vijeće Grada Vukovara u srpnju 2007. godine. Izvor: Odluka o donošenju Generalnog urbanističkog plana grada Vukovara, Klasa: 350-02/03-01/01, Ur. broj: 2196/01-01-07-140., 10. srpnja 2007. Kao dio vizualnoga identiteta Vukovara, na svim ovim mjestima trebala bi stajati ploča s nazivom mjesta i natpisom „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta". Bilo bi lijepo kada bi natpis bio i na glagoljici, kakav se nalazi i na Bijelome križu na Dunavu.

29 Prikladan primjer početnoga koncepcijskog objedinjavanja memorijalnih mjesta u Vukovaru jest turistički program „Vukovarski nokturno" Turističke zajednice grada Vukovara. Program obuhvaća memorijalni dio vukovarske bolnice, Ovčaru, Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, Memorijalni centar Domovinskog rata u Vojarni 204. brigade, Spomen-dom hrvatskih branitelja na Trpinjskoj cesti i Križ na ušću Vuke.

30 Izvor: Uredba o osnivanju Javne ustanove „Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar" (*Narodne novine*, 54/13). Članak 3. Uredbe glasio je: „'Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar' bavi se upravljanjem i održavanjem sljedećih objekata u Vukovaru: Spomen-doma 'Ovčara', Spomen-obilježja mjesta masovne grobnice žrtava iz Domovinskog rata 'Ovčara', Spomenika na Trgu žrtava Ovčare, Memorijalnog groblja žrtava iz Domovinskog rata, Hangara 'Veleprometa', 'Memorijalnog centra Domovinskog rata', Vodotornja, Spomen-obilježja poginulim braniteljima Trpinjske ceste i Borovog naselja, Središnjega križa, Doma ratnika Lužac, Spomen-obilježja Bogdanovci, 'Kukuruznog puta' i ostalih mjesta sjećanja na stradale u obrani Vukovara tijekom Domovinskog rata." Isti objekti navedeni su i u članku 8. Statuta Javne ustanove „Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar" donesenom 10. ožujka 2014. (Ur. broj: 120-01/2014.).

3. prethodne uredbe, pa tako ta javna ustanova upravlja i održava sljedeće objekte: Memorijalni centar Domovinskog rata, Spomen-dom „Ovčara", Spomen-obilježje poginulim braniteljima Trpinjske ceste i Borova naselja, Vodotoranj, Dom ratnika Lužac i Hangar „Velepromet". Istodobno, „(o)bjekti kojima upravlja i održava ih jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, a ulaze u program upoznavanja s vrijednostima Domovinskog rata i bitke za Vukovar su: Spomenik na Trgu žrtava Ovčare, Spomen-obilježje mjesta masovne grobnice žrtava iz Domovinskog rata 'Ovčara', Križ na Lušcu, Središnji križ, Spomen-obilježje Bogdanovci, Spomen-obilježje 'Kukuruzni put', Spomen-obilježje Sotin – Skendra, Spomenik '12 redarstvenika', Spomen-obilježje masovne grobnice Nova ulica".[31] Nije bilo teško predvidjeti da će se gradske vlasti Grada Vukovara usprotiviti takvim odlukama Vlade RH, donesenima bez pravoga dogovora i uvažavanja interesa Grada Vukovara.[32] S druge strane, uprava nad najznačajnijim, nacionalno važnim objektima – kao što je Vodotoranj – zbog stručnih, razvojnih, kadrovskih i financijskih razloga teško je zamisliva bez zajedničke suradnje.

Treba, međutim, podsjetiti da je Javna ustanova „Memorijalni centar Domovinskog rata" nastala ukidanjem i preuzimanjem imovine i osoblja Muzejsko-multimedijalnog odjela Domovinskog rata u Vukovaru koji je bio dio Ministarstva obrane RH. Povjerenstvo za pokretanje toga projekta na čelu s general-pukovnikom Slavkom

---

31 U obrazloženju Prijedloga Uredbe o izmjenama i dopunama Uredbe o osnivanju Javne ustanove „Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar" iz 2014. (listopad/studeni) iznosi se da je svrha izmjena „razdijeliti objekte od posebnog značenja i sjećanja na Domovinski rat i bitke za Vukovar na one kojima upravlja i održava ih Ministarstvo branitelja u ime Republike Hrvatske, Javna ustanova 'Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar', te na ostale objekte kojima upravlja i održava ih jedinica lokalne uprave i samouprave, odnosno drugi vlasnik (npr. Hangar 'Velepromet') (…) S obzirom na specifičnost potrebe upravljanja i održavanja samo dijela objekta Hangar 'Velepromet' i Vodotoranj u cilju provedbe programa upoznavanja s vrijednostima Domovinskog rata i bitke za Vukovar, ovom Uredbom predviđeno je u tu svrhu sklapanje ugovora između Javne ustanove i nositelja prava vlasništva nad navedenim objektima kojima će se preciznije utvrditi prava i obveze ugovornih strana".

32 U Uredbi o izmjenama Uredbe o osnivanju Javne ustanove „Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar" od 26. studenoga 2014. (*Narodne novine*, 140/14) za gradsko groblje navedeno je: „Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata ulazi u program upoznavanja s vrijednostima Domovinskog rata i bitke za Vukovar, a njime upravlja i održava ga u ime Republike Hrvatske ministarstvo nadležno za branitelje" (članak 1. stavak 2.). U članku 3. ove Uredbe za Vodotoranj stoji: „Korištenje i održavanje dijela objekta Vodotoranj iz članka 1. ove Uredbe regulirat će se ugovorom o suradnji sklopljenim između Javne ustanove i Grada Vukovara." Nedavnom odlukom Gradskog vijeća Vukovara, Grad je odlučio upravljati Vodotornjem te samostalno voditi projekte konzerviranja Vodotornja. Vidi: Upravljanje Vodotornjem vraćeno Gradu Vukovaru, *Hrvatski radio Vukovar*, 30. siječnja 2015., http://www.hrv.hr/vijesti/aktualnosti/item/6880-upravljanje-vodotornjem-vraceno-gradu-vukovaru.

Barićem još je 2006. započelo s njegovim ostvarenjem u vukovarskoj Vojarni 204. brigade. Štoviše, projekt je bio predviđen i Dugoročnim planom razvoja Oružanih snaga RH. Cilj je bio u Vukovaru otvoriti memorijalni i informacijski centar Domovinskog rata gdje bi na jednome mjestu u cijelosti bio prezentiran Domovinski rat u Hrvatskoj i mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja.[33] Svrha Memorijalnog centra Domovinskog rata u Vukovaru bila je govoriti o žrtvama „koje su dane u obrani naše domovine, o narastanju Oružanih snaga, ljudima koji su branili Hrvatsku". Također se nastojalo „osjećaj zajedništva, odanosti, vrijednosti Domovinskog rata, kao i znanja i vještine koje su ljudi u kratkom vremenu i složenim uvjetima stekli, prenijeti na mlađe naraštaje, a i one koji ulaze u sustav Oružanih snaga upoznati s vrijednosti Domovinskog rata".[34] Jasno je dakle da se radilo o znalački i stručno promišljenom projektu koji je služio znanstvenom proučavanju, obrazovanju i prenošenju vrijednih znanja, iskustava i plemenitih vrijednosti civilnim i vojnim naraštajima mladih ljudi.

Valja vjerovati da će se na temeljima takvoga pristupa nastaviti dalje raditi, istraživati i razrađivati idejno-intelektualna koncepcija i organizacijska struktura ove baštinske ustanove. Istom nakon toga dolazi briga za razvoj uslužne „ugostiteljske djelatnosti i pružanja usluga u turizmu".[35]

Vukovar u Domovinskom ratu: povijesno-muzeološka koncepcija[36]

S obzirom na upravljačke promjene i na podjele upravnih nadležnosti, odnosno bez obzira na njih, ne smije se iz vida izgubiti primarni cilj svog ovog uloženog rada,

---

33 Za ovaj projekt Vojni muzej je predložio brojne izložbene postave: nastajanje svih grana Hrvatske vojske, najznačajnije bitke, bitka za Vukovar, pregled vojno-operativnog stanja u određenim razdobljima rata, ustrojavanje brigada, aktivnosti civilnog društva u potpori vojsci, prikaz logora Stajićevo i Begejci, pješačko naoružanje u Domovinskom ratu, simulacija apstraktnog bojnog polja, novinski napisi o Vukovaru 1991.–1996., prikaz opasnosti od minsko-eksplozivnog polja, prikaz prvog samostalnog zrakoplovnog voda, prevožnjaci ručne izrade, zbirka osobnog naoružanja ručne izrade, aleja topništva, zaštitna oprema upotrebljavana u Domovinskom ratu i dr. Prema: Muzej koji od zaborava čuva priču o Domovinskom ratu i hrvatskim braniteljima, *Hrvatski vojnik*, br. 387, ožujak 2012.

34 Muzej koji od zaborava čuva priču o Domovinskom ratu i hrvatskim braniteljima, Razgovor s brigadirom Petrom Ćavarom, načelnikom Muzejskog multimedijalnog odjela Domovinskog rata Vukovar, *Hrvatski vojnik*, br. 387, ožujak 2012.

35 Uredba o izmjenama Uredbe o osnivanju Javne ustanove „Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar" od 26. studenoga 2014. (*Narodne novine*, 140/14), članak 1.

36 Ovakva promišljanja i slična vojnopovijesno-muzeološka koncepcija prethodno su artikulirani u: N. G. Mihalić, Prijedlog gradonačelniku Grada Karlovca D. Jeliću i Gradskom poglavarstvu, Gradskom Uredu za prosvjetu i kulturu, Gradskom muzeju Karlovac i utemeljitelju Muzejske

projekata, namjera i planova, a to je – koncepcijsko objedinjavanje i predstavljanje ratnih zbivanja na području Vukovara i istočne Hrvatske.

Naime, iskustvo Domovinskog rata nametnulo je potrebu za muzejskim postavima koji prezentiraju ratna zbivanja i vojne operacije u pojedinim regijama Hrvatske. Potreba za time to je veća zato što je obrana Hrvatske, uz središnje zapovijedanje, bila izrazito regionalnog karaktera, uvjetovana različitom dinamikom zbivanja te regionalnim posebnostima geografskog položaja, reljefa, razmještaja strateških točaka, načina djelovanja agresora, organiziranja obrane na državnoj razini, ali, prvenstveno, lokalnog samoorganiziranja pučanstva zbog nepostojanja vojnog sustava obrane Republike Hrvatske i nedovoljnog broja profesionalno obučenih vojnika i časnika.

Vojna povijest neizbrisiv je dio ljudske povijesti, a neizostavna je za suvremeno razumijevanje povijesti. Političko-vojna povijest bît je suvremene povijesti, ali širinom svog zahvaćanja i dubinom spoznaja nadilazi značenja tih dvaju historiografskih predmeta pojedinačno. Kao što političko-vojnu povijest ne treba strogo odvajati od društvene, odnosno kulturne povijesti jer se ne može razumjeti izvan vlastitoga društvenog konteksta, i vojna je povijest disciplinarno i hermeneutički neodvojiva od društvene, posebice političke povijesti i utoliko ne treba pokušavati marginalizirati je, svesti na deskripciju i na površnu problematiku operativne izvedbe. Usporedno s time, fenomenološki i empirijski zahtjevi modernoga i postmodernoga sustava znanja dovode do posebnog vrednovanja ljudskog iskustva, odnosno kolektivnih i pojedinačnih iskustava kao bitnih spoznajnih izvora.

Stoga bi cjelovita povijesno-muzeološka prezentacija agresije na Vukovar podrazumijevala i obuhvatila: 1) kronologiju događaja i njihov lokalni, nacionalni i međunarodni politički i vojni kontekst, 2) strateške i vojne planove neprijatelja u odnosu prema Hrvatskoj, istočnoj Slavoniji i Vukovaru, 3) uspostavu hrvatske obrane u gradu, 4) tijek Bitke za Vukovar i promjene operativnog položaja snaga agresora i branitelja na području Operativne grupe Vukovar, Vinkovci, Županja, 5) tijek ratovanja na prilazima gradu i urbanoga ratovanja te djelovanje hrvatske obrane na otporišnim točkama, po zonama obrane i u gradskim četvrtima (Bogdanovci, Borovo naselje, Trpinjska cesta, Sajmište, Mitnica, Lužac, Budžak itd.), 6) uvjete života u opkoljenom Vukovaru za civilno stanovništvo i branitelje, 7) stradanje civilnoga stanovništva u agresiji na Vukovar, 8) gajenje poštovanja i uspomene na doprinos i žrtvu svih sudionika obrane (redarstvenika, dragovoljaca, gardista, vatrogasaca, civilne zaštite, logistike, medicinskih

---

zbirke naoružanja Domovinskog rata brigadiru D. Halovaniću, rujan 2009. (privatna arhiva). Pismo je imalo prijateljski prijem. Tekst je bio zamišljen kao poticaj institucionalnom razvoju Muzeja Domovinskog rata te suvremenoj i cjelovitoj muzeološkoj prezentaciji tematike i eksponata iz Domovinskog rata na području Turnja i grada Karlovca.

i drugih stručnih djelatnika te civila), kao i na istaknute pojedince i iznimne primjere ljudske požrtvovnosti, hrabrosti, sposobnosti i čovječnosti, 9) svjedočanstva i doživljaje rata i stradanja stanovnika Vukovara, stradalnika i branitelja. Na taj se način političko-vojna povijest i društvena povijest uzajamno uravnotežuju.

Ovakva ekspozicija nezamisliva je bez cjelovite obrade obrane Vukovara i istočne Slavonije 1991. i života u gradu pod opsadom. Pored muzejskih izložbenih postava u zatvorenom i na otvorenom prostoru, suvremena prezentacija morala bi podrazumijevati postavljanje obavijesnih ploča i kartografskih prikaza na odgovarajućim lokacijama u gradu i izvan njega, na autentičnim lokacijama i na prvim crtama obrane. Na temelju toga osmislile bi se različite memorijalne staze „Putevima obrane i stradanja Vukovara u Domovinskom ratu 1991." Za obilaske Vukovara i okolice trebalo bi organizirati stručnu ili znalačku pratnju upućenih ljudi.[37] Takva povijesno-muzeološka prezentacija davala bi neponovljiv uvid u geografski, topografski i geostrateški položaj grada Vukovara, u smjerove napada, otporišne točke, tijek ratnih djelovanja, u dinamiku postavljanja položaja obrane, ali i u prirodne i strateške zadanosti prostora (prirodne značajke terena, blizinu rijeka i mostova, smjerove prometnih pravaca i sl.) čime bi zainteresirani posjetitelji mogli sagledati mogućnosti obrane grada i prilaznih naselja u počecima agresije ili, pak, težinu izvođenja proboja iz obruča za vrijeme opsade grada.

Jedino na te načine, zasnivajući se na zatvorenim i otvorenim muzejskim prostorima ispunjenim dokumentarnom građom i autentičnim predmetima te uključujući autentične ambijente, lokacije i autentične objekte u gradu Vukovaru, povijesno-muzeološka koncepcija objedinila bi i povijesno i moralno naslijeđe obrane kao i sjećanje na žrtve Vukovara i istočne Slavonije u Domovinskom ratu. U odnos bi se stavila stradanja i ljudska uzajamnost, razaranje i obnova života, svjedočanstva preživjelih i sjećanje na žrtve agresije. Posjet Vukovaru tada bi postao jedinstveno iskustvo za posjetitelje različitog kulturnog porijekla ili obrazovne i spoznajne razine.

Takva povijesno-muzeološka prezentacija bila bi neizostavan dio formalnog i neformalnog učenja nacionalne, regionalne i gradske suvremene povijesti te domoljubnoga i humanističkoga odgoja. Promicanjem povijesnoga znanja i općeljudskih vrijednosti poticalo bi se posjetitelje na misaonu, moralnu, emotivnu i kreativnu zaokupljenost i utjecalo na formiranje pozitivnog identitetâ mlađih generacija. Muzejskom i

---

[37] Vjerna ekspozicija povijesne priče i sustavno obilježavanje znači, primjerice, označivanje „Vukovarske Ladoge" – ceste Marinci – Bogdanovci – koja je završena krajem srpnja 1991. i bila je jedini cestovni put do Vukovara do 1. listopada 1991. kada je oko Vukovara zatvoren obruč (prema: Matković – Lasta, 1998., 43-44), zatim označivanje mjesta na kojemu su srpskim navođenjem vozila konvoja kod Bogdanovaca (Matković – Lasta, 1998., 95) ranjeni medicinski djelatnici iz Švicarske itd.

dokumentarističkom ekspozicijom i obilaskom grada i okolice – u njihovoj neposrednosti i cjelovitosti uvida koji pružaju – postizala bi se dubina doživljaja i posjetiteljima pružalo snažno i upečatljivo iskustvo. Stranim posjetiteljima i mladim ljudima prikazala bi se nekadašnja stvarnost jednog rata u Europi za koji su često čuli samo iz kratkih, ponekad površnih i nedovoljno informiranih, mjestimično i neobjektivnih medijskih priloga.

Suvremeno prikazivanje povijesne i humanističke istine o Vukovaru već jest intelektualno, stilski i stručno uravnoteženo i ne može popustiti pod pritiskom nelegitimnih i nemoralnih zahtjeva za prešućivanjem i krivotvorenjem povijesne naracije o ratnom razdoblju hrvatske povijesti. Pored epistemološkog zahtjeva znanosti, ovdje je trajno prisutan i elementarni spoznajni zahtjev demokratskih i slobodoljubivih javnosti za istinitošću prikazivanja povijesnog sukoba. Nemoguće je, stoga, izostavljanje uzroka sukobljenosti, uzroka rata, karakterizacije rata, imenovanja nacionalnih i kolektivnih povijesnih djelovatelja te određivanja prirode njihovog djelovanja u skladu s univerzalnim, općeljudskim shvaćanjima i moralnim vrijednostima. U vezi s time, unatoč površnim percepcijama o prirodi putničkih posjeta odredištima obilježenima oružanim sukobima i stradanjima, slojevitija i interdisciplinarna promišljanja pokazuju upravo to: da odvajanje posjeta mjestu sukoba i samoga sukoba ni teorijski, a ponekad čak ni praktično jednostavno nije moguće (Lisle, 2011.).

Jednako tako, u skladu sa zahtjevima svojih struka, u znatnoj mjeri već sterilizirani znanstveni, stručni, muzejski, edukativni ili turistički prikazi[38] dovoljni su da ublaže brutalni naturalizam povijesne istine i stradanja, ali ne može se tražiti da ga posve sakriju. Obrazovna, otrježnjujuća, spoznajna i moralno opominjuća snaga povijesne naracije o ratnom razaranju Vukovara i njegovim posljedicama na povijesni urbanizirani prostor, na građevine, na prirodni okoliš, na ljude i na njihova tijela može svjedočiti o spoznajnoj i moralnoj zrelosti koju je čovječanstvo dosegnulo.[39]

---

[38] Vidi: „Vukovarski nokturno“, Turistička zajednica grada Vukovara, bez godine (svakako prije 2013.). Ovdje je Vukovar predstavljen kao grad čija obrana i obnova svjedoče „snagu ljubavi“. Redoslijed memorijalnih mjesta pokazuje da program stavlja težište na humanitarne vidove opsade i pada Vukovara, a ne ulazi u političku i vojnu povijest. Interpretacija koja prati program univerzalna je i humanistička te izražava duhovnu bit povijesnih događaja 1991. – 1998.: priču o „snazi ljubavi“, o „tragediji jednog naroda, žrtvama, herojima, prkosu i ponosu“, „o ljubavi, humanosti, snazi i bolu, o ljudskom dostojanstvu i pobjedi života“. Treba spomenuti i da je inicijativom pojedinih privatnih turističkih agencija organiziran turistički program putevima vukovarskih branitelja.

[39] Izložbe o posljedicama uporabe atomske bombe daju kulturno-povijesne, fizikalne, medicinske i historiografske informacije te prikazuju zasebno i vrlo naturalistički posljedice vrućine, eksplozije, vatre i radijacije na grad, zgrade i na ljudska tijela. Također pripovijedaju

Političke kalkulacije na mjestima stradanja stoga ne mogu zahtijevati poštedu od povijesnih stvarnosti jer upravo znanje i svijest o tim stvarnostima može jamčiti da ponavljanja povijesti neće biti. Odvajanje istine o sukobu od povijesne naracije i prezentacije nije moguće zbog još jednog razloga – zbog nužnosti pojedinačnog i kolektivnog nošenja s traumama stradanja. Unatoč svim ovakvim nastojanjima, traumatski aspekti daleko nadmašuju potencijal povijesne naracije[40] i, kako se vidi po društvenim procesima u Vukovaru, nemoguće je zaustaviti njihov prodor u društveni prostor artikulacije, (raz)otkrivanja, dogovaranja i prijepora.

Spomen-dom Ovčara

Budućnost Spomen-doma Ovčara usko je vezana za institucionalni razvoj Javne ustanove Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar. Pun smisao Spomen-doma Ovčara bit će ostvaren njegovim prerastanjem iz muzealiziranog autentičnog memorijalnog prostora u suvremenu baštinsku ustanovu odnosno u odjel suvremene memorijalne muzejsko-dokumentacijske institucije Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar.

Djelatnost Spomen-doma Ovčara treba se sastojati u onome u čemu se sastoji djelatnost sličnih memorijalnih muzejsko-dokumentacijskih institucija i ustanova u svijetu: u sakupljanju, čuvanju, istraživanju, objavljivanju i predstavljanju podataka, arhivskih dokumenata, dokumentacije i autentičnih predmeta povezanih: 1) s postojanjem hangara na poljoprivrednom dobru Ovčara, 2) s njihovim korištenjem kao logora („sabirnog centra") 1991. i nakon te godine od strane vojno-obavještajnih struktura JNA/Srbije i paravojnih tijela SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem, 3) sa svim zatvorenicima i žrtvama tog logora i njihovim poznatim ili nepoznatim sudbinama, 4) s otkrićem masovne grobnice, ekshumacijom i identifikacijom posmrtnih ostataka, 5) s osmišljavanjem i uređivanjem Spomen-doma Ovčara i 6) s pravosudnim procesima koji su se vodili ili se vode za ratne zločine i za pokolj na Ovčari.

Osim izrade popisa zatvorenika logora i popisa žrtava, u baštinskoj ustanovi Spomen-dom Ovčara formirale bi se dokumentacijske mape koje bi sadržavale sakupljene i sačuvane relevantne podatke, spoznaje i svjedočenja o zatvorenicima i žrtvama kao i o počinjenim ratnim zločinima: biografski podaci, ratni put, ratna sudbina, mjesto

---

o opasnostima nuklearnog naoružanja i testiranja kao i o japanskom protunuklearnom aktivizmu. Vidi: Memorijalni muzej mira u Hirošimi, Hiroshima – Nagasaki Atomic Bomb Photo Poster Exhibition, 2013.

40 Psihoanalitički pristup razmatra „potiskivanje" (S. Freud) te „potisnuto označeno" i „potisnutog označitelja" (J. Lacan). Za diferencijaciju i razvoj tih pojmova kod Lacana vidi: Evans (1996.). O primjeni koncepta „potisnutog označenog" na primjeru Muzeja u Caenu: Brower (1999.).

i okolnosti zarobljavanja, nazivi neprijateljskih postrojbi koje su izvodile zarobljavanja, mučenja i ubijanja, imena/nadimci nadležnih osoba, vojnika/boraca i počinitelja pojedinih zločina, grupni i pojedinačni tretman zarobljenih i ubijenih, tjelesna i psihička mučenja, načini usmrćenja, sredstva usmrćivanja i sl.

Dokumentaristički rad Spomen-doma Ovčara podrazumijevao bi i sakupljanje informacija o iskustvima obitelji ubijenih i nestalih, zatim novinskih napisa iz domaćeg i inozemnog tiska, pravosudnih optužnica, sudskih svjedočenja, presuda, političkih i drugih izjava koje su se odnosile na zločin na Ovčari, ali, jednako tako, i istraživanja dojmova posjetitelja i njihove motivacije za posjet.

Za ove svrhe bit će potrebno preurediti postojeći prostor Spomen-doma te obnoviti i urediti druge, s njime povezane objekte. Budući da arhivu, dokumentaciju i predmete svake slične ustanove treba primjereno zaštititi, čuvati, istraživati i proučavati, ali i otvoriti javnosti, treba predvidjeti prostor za stručni i istraživački rad kao i za izlaganje.

Na Ovčari sada ne postoji ni minijaturna kapelica, niti je mjesto masovne grobnice posve primjereno uređeno. Na Ovčaru ne vozi nijedna autobusna linija iz Vukovara, što predstavlja poseban problem posjetiteljima bez vlastitoga prijevoza. Postojeća suvenirnica mogla bi se premjestiti u drugu zgradu i obogatiti materijalima koji se odnose na Domovinski rat u kontekstu kojega se dogodio zločin na Ovčari kao i na opću povijest i na ljepote Vukovara. Prostor u blizini Spomen-doma Ovčara i memorijalnog mjesta masovne grobnice Ovčara trebao bi biti obogaćen sadržajima koji bi omogućili ugodan višesatni boravak za pojedinačne i grupne posjete (toalet, mogućnost predaha, okrjepe i sl.). U protivnom, stječe se dojam da se o dostojanstvu mjesta ne vodi računa na način primjeren suvremenim kriterijima primanja posjetitelja te da se uopće ne računa s činjenicom da ima putnika i posjetitelja koji imaju želju i potrebu duže se zadržati na Ovčari kao memorijalnom mjestu.

Spomen-obilježje civilnim i braniteljskim žrtvama agresije na grad Vukovar

Bez obzira na upravljače memorijalnih mjesta, spomen-obilježja i objekata u Vukovaru i okolici, od iznimne je važnosti konačno izraditi spomen-obilježje svim civilima i braniteljima, građanima Vukovara koji su velikosrpskom vojnom agresijom bili napadnuti i koji su se od nje branili: koji su poginuli ili bili ubijeni tijekom opsade Vukovara i po okupaciji grada. Bijeli križ na ušću Vuke u Dunav posvećen je svim „žrtvama za slobodnu Hrvatsku“. No, svi poginuli branitelji Vukovara i civilne žrtve opsade Vukovara još nisu odgovarajuće komemorirani.

U Domovinskom ratu uz Hrvate su svoju žrtvu u obranu hrvatske Domovine u gradu Vukovaru ugradili Srbi (6%),[41] Mađari, Bošnjaci, Rusini, Ukrajinci, Slovaci, Nijemci. To se odnosi na branitelje jednako kao i na civilno stanovništvo.[42] Imena tih ljudi na najprimjereniji bi način bila predstavljena ostvarivanjem Projekta Memorijalnog spomen-obilježja Domovinskog rata „Vodotoranj-Vukovar".[43] Druga je mogućnost uređivanje spomen-sobe u sklopu Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar.[44]

---

41 Prema podacima Z. Šanguta, predsjednika Udruge pravnika „Vukovar 1991.", koje je iznio u medijima kao i u knjizi *Branili smo Domovinu – pripadnici nacionalnih manjina u obrani Hrvatske*, više od 10.000 Srba iz Hrvatske branilo je Hrvatsku, a 6% branitelja Vukovara bili su etnički Srbi. Vidi: Zoran Šangut: Suživot u Vukovaru dogodit će se kada se pronađu nestale osobe, *Glas Slavonije*, 15. prosinca 2014., http://www.glas-slavonije.hr/255661/1/Suzivot-u-Vukovaru-dogodit-ce-se-kada-se-pronadju-nestale-osobe. Među hrvatskim građanima srpske etničke pripadnosti obrani domovine u Domovinskom ratu živote su posvetili i branitelji Vukovara braća Predrag i Nenad Gagić, Ilija Milošević, koji je poginuo u obrani grada i drugi. Mnogi među njima pretrpjeli su stravična mučenja jer su branili hrvatsku domovinu, a danas žive posve samozatajno.

42 Do stroge etničke podjele na „Srbe" i „ne-Srbe" u Vukovaru došlo je prihvaćanjem velikosrpskih ratnih planova i postupnim difuznim širenjem podjele, što se moglo jasno uočiti u drugoj polovini 1980-ih godina. U Domovinskom ratu sve nesrpsko stanovništvo istočne Hrvatske jednako je stradalo i bilo meta srpskih separatista iz Hrvatske i velikosrpskog vodstva iz Srbije. Prema nekim procjenama, od civilnog stanovništva koje je odlučilo ostati u Vukovaru za vrijeme opsade četvrtina su bili Srbi. Ipak, znatan dio njih nije se povukao u „srpska" gradska naselja koja su projektili agresora štedjeli, nego je ostao u etničkim miješanim dijelovima grada dijeleći sudbinu s nesrpskim stanovništvom. Tako je bilo i u Vukovarskoj bolnici. Unatoč tome, nažalost, pojedinci su silom prilika i samo privremeno bili solidarni s ostalim napadnutim stanovništvom. Prvi dokaz pripremanja terena za vojnu i oružanu agresiju uz pomoć srpskoga stanovništva istočne Slavonije i Vukovara bilo je provođenje dosljedne teritorijalne etničke podjele grada Vukovara do rujna 1991. godine. Tako je, primjerice, provedeno „čišćenje" naselja Petrova Gora od hrvatskih obitelji. Jedna od preostalih hrvatskih obitelji napadnuta je 17. kolovoza, pri čemu je jedna osoba ubijena, druga ranjena (Marijan, 2013., 101). Iz tog naselja upućivana je topnička paljba po ostalim dijelovima Vukovara. Ratni zločin prema hrvatskim ranjenicima na Ovčari počinjen je suučesništvom vojnopolicijsko-obavještajnih struktura JNA i paravojne postrojbe s područja grada Vukovara (TO) „Petrova Gora". Vidi: Documenta, Zločin na Ovčari, Okružni sud u Beogradu, Sažeti izvještaji sa suđenja, ožujak 2004. – prosinac 2005., http://www.documenta.hr.

43 Projekt Memorijalnog spomen-obilježja Domovinskog rata „Vodotoranj-Vukovar" iz 2007. predvidio je kompleks koji će se prostirati na gotovo 2,5 hektara. Pored spomen-obilježja „Vodotoranj" sadržavao bi muzejsku postavu „Bitke za Vukovar", vječni plamen, „Zid boli" s ispisanim imenima svih poginulih i nestalih u obrani Vukovara 1991. kao i imena Vukovaraca poginulih na drugim bojištima. Vlada RH je 2012. sufinancirala samo projektiranje memorijalnog spomen-obilježja „Vodotoranj-Vukovar".

44 Poginulim braniteljima Vukovara, pripadnicima 204./124. brigade HV-a, posvećen je prostor u Spomen-domu hrvatskih branitelja na Trpinjskoj cesti. Jedna od mogućnosti prigodnog

Budući da žrtvoslovni podaci za Vukovar još nisu dokraja utvrđeni, možda bi bilo potrebno osnovati Vukovarsko žrtvoslovno društvo koje bi se bavilo istraživanjem sudionika obrane Vukovara, žrtava agresije – branitelja i civila, utvrđivanjem njihove sudbine, počinitelja zločina, mjesta posljednjeg počivališta kao i njihova što točnijega broja. Sustavnim bilježenjem svjedočanstava preživjelih branitelja i civila moglo bi se spriječiti da neki podaci ostanu zanemareni i zaboravljeni te da i oni za koje se ponekad čini da su dio postojećega javnog znanja Vukovaraca, ipak budu dokumentirani i sačuvani.

7.

Kako bi se, u simboličkome smislu, sačuvali materijalni ostaci autentičnoga, razrušenoga Vukovara, u Vukovaru bi bilo potrebno osmisliti povijesno-memorijalno mjesto „Krhotine Vukovara 1991."

S nekoliko lokacija, na jednu lokaciju treba premjestiti dio materijala nagomilavanog dvodesetljetnim raščišćavanjem ruševina Vukovara, urbanistički i hortikulturalno oblikovati humak i urediti okolni prostor kao povijesno-memorijalno mjesto ili gradski spomen-park te na jedan od arhitektonski dojmljivih komada ruševina postaviti spomen-ploču posvećenu ostatcima ruševina grada Vukovara i stradanju Slavonije u Domovinskom ratu.

Naime, pri stručnom razmatranju obnove Vukovara, koja je počela još za rata, bilo je uzeto u obzir više mogućnosti, među njima i o čuvanju cijeloga grada u ruševinama i izgradnji „novoga Vukovara" pokraj ruševina staroga. Od drugih izbora, razmišljalo se o konzerviranju ruševina i stvaranju pojedinih „memorijalnih zona" (Sekulić Gvozdanović, 1994.; Karač i Šimičić, 2009.). Želja građana Vukovara bila je slična želji stanovnika, primjerice, francuskih i belgijskih gradova nakon njemačke agresije u Prvom svjetskom ratu: poništiti učinke razaranja i uništenja, pokazati egzistencijalni prkos, vratiti natrag svoj grad i svoj način života.

Kulturološki, najvažnija je briga bila ponovna uspostava povijesnoga kontinuiteta života u Vukovaru i očuvanje povijesnog, urbanističkog i kulturnog identiteta Vukovara. Ocjenjujući sekundarnim pitanja konzervatorskih načela i metoda, financijskih sredstava ili „sentimentalnih impulsa" te obrazlažući nužnost što potpunije rekonstrukcije

---

komemoriranja svih poginulih je navođenje imena duž gradskog Šetališta uz Dunav (od Luke Vukovar do Mitnice, u duljini 3 km). Podsjetimo da se u povodu Dana sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. upriličuje „Svjetlosna rijeka sjećanja" – puštanje svjetiljki Dunavom u spomen na ubijene i nestale branitelje Vukovara. Organizatori događanja su Gradski muzej Vukovar i Udruga ribiča dragovoljaca Domovinskog rata. Vidi: Dan sjećanja na žrtvu Vukovara 1991.–2014., „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta", Program, 11. – 22. studenoga 2014.

Vukovara, posebice stare gradske jezgre, S. Sekulić Gvozdanović istaknula je 1994.: „Jezgra Vukovara mora biti u prvom redu 'sidrište' živog čovjeka, ostvarenje identiteta kulture" (Sekulić Gvozdanović, 1994.). Za vrijeme UNTAES-ove uprave (1996.) pojedina područja grada i najstarije povijesne gradske jezgre posve su poravnjena (!) (Karač i Šimičić, 2009.; Predrijevac, 2009.). U razdoblju 1998.–2000. stara jezgra Vukovara uvrštena je na popis 100 najugroženijih gradova svijeta.[45] Na kraju, pristupilo se uklanjanju ruševina te selektivnoj i stihijskoj obnovi. Iako su za obnovu spomeničke baštine stare povijesne jezgre primijenjena četiri konzervatorska modela i na pojedinačnim su objektima postignuti sjajni rezultati, izostalo je cjelovito konzervatorsko-urbanističko i urbanističko-arhitektonsko promišljanje rekonstrukcije i obnove grada (Karač i Štulhofer, 2008.).[46] Bilo je to upravo ono čega se pribojavala Sekulić Gvozdanović (1994.). Za vrijeme rata, upozorenja hrvatskoga mislitelja baštine I. Maroevića na vrijeme su upozoravala na ratom uništene povijesne identitete hrvatskih naselja i na opasnost pečaćenja takvog stanja poslijeratnom obnovom koja ne bi bila zasnovana na dubokom spoznavanju vrijednosti baštine (Maroević, 1995., 10, 32-33, 35-47). Upravo je Maroević zamijetio da su ostaci razorenoga Vukovara nositelji „svojevrsne memorije" (Maroević, 1995., 22).

Razaranja i stradanja Vukovara mogu se usporediti s najvećim ratnim razaranjima gradova u Prvom i Drugom svjetskom ratu (Ypres, Arras, Reims, Wieluń, Coventry, Varšava, Zadar, Drezden itd.).[47] Tijekom agresije na Vukovar oko 60 posto objekata potpuno je uništeno i više od 30 posto oštećeno. Uništeno je ili oštećeno više od 90 posto stambenih objekata. Njih 75 posto svrstano je u 4., 5. i 6. kategoriju oštećenja.[48] Međutim, s iznimkom vukovarskoga Vodotornja te oronuloga zida zgrade „Borovo Commercea" na koji su postavljene spomen-ploče civilima, braniteljima i ranjenicima, žrtvama velikosrpske agresije na Vukovar i Borovo naselje, pri obnovi Vukovara razru-

---

45 Izvor: The 2000 World Monuments Watch List of 100 most endangered sites, World Monuments Watch 1996–2014, World Monuments Fund.

46 Obnova nakon rata u Hrvatskoj često je bila prepuštena projektantima i arhitektima, „stručnjacima" bez sposobnosti i razumijevanja suptilnih potreba povijesne rekonstrukcije, prostornoga i urbanističkoga planiranja. Za kritiku užurbanih uklanjanja ruševina i nepromišljenih obnova na primjeru Pakraca vidi: Mavar (1996., 51).

47 „Strateška" saveznička bombardiranja gradova Sila Osovine u Drugom svjetskom ratu dovela su do potpunog razaranja i nesrazmjernih stradanja civilnoga stanovništva. Tako su u Kölnu prouzročila 31,1 kubičnih metara građevinskih ostataka ruševina po stanovniku, u Drezdenu je to iznosilo 42,8 m^3 (Sebald, 2002.). Razmjeri razaranja Vukovara bili su očiti već za vrijeme opsade grada. Vidi: V. Kusin, Više nego Berlin, *Vjesnik*, 17. listopada 1991., 10.

48 Vlada RH, Plan i Program obnove i razvoja Grada Vukovara za period 1. 1. 2004. – 31. 12. 2008., 4. prosinca 2003. (*Narodne novine*, 198/03).

šene građevine nisu sačuvane kao povijesni spomenik i memorijalno mjesto. Ipak, pri obnovi kulturno-povijesnih spomenika mjestimično su konzervirana oštećenja građevine ili oštećene umjetnine (primjerice, u crkvi sv. Filipa i Jakova), a sačuvano je i spaljeno stoljetno stablo u dvorištu dvorca Eltz.

Nasuprot tome, cjelovite ruševine znamenitih građevina mogu biti sačuvane i arhitektonski objedinjene u jedinstven kompleks s novom građevinom. Takav konceptualni pristup obnovi svjedoči Katedrala u Coventryju.[49] U drugim slučajevima, ostaci ruševina mogu biti konzervirani i pojedinačno čuvani. Neki takvi primjeri su: crkva Ablain-Saint-Nazaire pokraj Arrasa, razrušena u Prvom svjetskom ratu, Wrenove crkve St. Dunstan-in-the-East i Christ Church Greyfriars u Londonu, porušene u njemačkoj agresiji u Drugom svjetskom ratu, crkva sv. Nikole u Hamburgu i Memorijalna crkva cara Wilhelma u Berlinu, stradale u savezničkim bombardiranjima 1943., Kupola atomske bombe u Hirošimi, Vrata Torri nekadašnjeg hrama Sanno u Nagasakiju, temelji Blizanaca u New Yorku itd. Ponegdje su znatni dijelovi stare građevine integrirani u novu ili su ostaci ruševine konzervirani u sklopu rekonstruirane građevine, npr. ostaci ruševine crkve i arhitektonske plastike u Drezdenu, zatim Kölnu (Grimmer, 2008.) itd. Na drugim, pak, mjestima od nakupina ostataka građevina i pepela gradova oblikovani su izdvojeni humci ili brežuljci na područjima grada (Augsburg, Stuttgart, Drezden, Berlin itd.), ili su ruševine spaljenih sela čije je stanovništvo pobijeno sačuvane i u blizini je nakon rata izgrađeno novo selo (Oradour-sur-Glane, Lidice i sl.). Muzejske prezentacije razaranja koja su prouzročile atomske bombe prikazuju „krajolike" gradova nakon razaranja te usporednim fotografijama ukazuju na lokacije i nazive značajnih objekata koji su prije stajali na tim mjestima.[50] Komemorirajući ratno uništenje grada, u Hirošimi i danas za oseke u talogu korita rijeke Ote građani sakupljaju ostatke građevnoga materijala. Jer bilo da se pristupa potpunoj, obično dugotrajnoj restauraciji, bilo da se odluči za konzervaciju ruševina, čuvanje sjećanja na traumatične događaje u prošlosti izazvane prirodnim pojavama ili ratnim sukobima (Bidaud, 2014.; Le Blanc, 2010.) duboko je smisleno, ljekovito, opominjuće i oplemenjujuće.

Projekt povijesno-memorijalnog mjesta „Krhotine Vukovara 1991." bio bi komemorativan u odnosu na autentični povijesni Vukovar koji je razoren. Na ploči bi bili

---

49 Arhitekt Basil Spence ovako je objasnio svoje viđenje obnove Katedrale u Coventryju u svojoj knjizi *Phoenix at Coventry*: „Vidio sam staru katedralu kako jasno predstavlja žrtvu, jednu stranu kršćanske vjere, i znao sam da je moj zadatak dizajnirati posve novu koja će predstavljati Trijumf Uskrsnuća". Prema: The Sir Basil Spence Archive Project: Celebration of a Modern Architect, http://basilspence.org.uk/worship/project-activity/memory-sharing.

50 Memorijalni muzej mira u Hirošimi, Hiroshima – Nagasaki Atomic Bomb Photo Poster Exhibition, 2013.

iznijeti i podaci o ukupnoj zapremini građevinskog materijala uklonjenog iz vukovarskih ruševina od 1991., zatim o zapremini mjesta odlaganja te izračun građevinskih ostataka ruševina u odnosu na površinu gradskog područja kao i na broj stanovnika Vukovara 1991. godine. Povijesno-memorijalno mjesto „Krhotine Vukovara 1991." podsjećalo bi na ljudske žrtve i na prekid života grada Vukovara 1991. godine. U duhu latinske izreke *Ruina docet* prenosilo bi humanističko upozorenje o strahotama rata i slavilo obnovu života Vukovara iz praha ruševina.

Građevinski otpad iz vukovarskih ruševina isprva se nekontrolirano odlagao, kasnije se uglavnom reciklirao, a određene količine odlagane su na području Lušca, Ciglane i na drugim gradskim lokacijama. Neki podaci o učincima organiziranoga uklanjanja ruševina u Vukovaru nakon 1999. govore da je u pet godina, od 2000. do 2005., uklonjeno 50.000 prostornih metara građevinskog otpada.[51] Inženjerija Oružanih snaga RH odvezla je 2010. 13.000 kubika građevinskog materijala iz ratnih ruševina.[52] Oružane snage RH su u godinu dana, do kraja 2011., iz Vukovara uklonile 38.000 m³ ostataka ruševina, a iz Bogdanovaca i okolice 3000 m³.[53] Hrvatska vojska je 2013. uklonila još 33.827 m³ ostataka ruševina.[54] Zbrojimo li ovdje spomenute podatke, dobit ćemo najmanje 134.827 prostornih metara građevinskih ostataka vukovarskih ruševina nakon završetka Domovinskog rata, od 2000. do 2013. godine.

---

51 Preračunato temeljem podataka vinkovačke tvrtke EURCO iznesenima u novinskim medijima: U 5 godina u Vukovaru uklonjeno 500 zgrada, *Jutarnji list*, 16. travnja 2005. Uklanjanje ruševina nastavljeno je i sljedećih godina. Vidi: Počinje uklanjanje 135 vukovarskih ruševina, *Glas Slavonije*, 16. listopada 2006.

52 Inženjerija HV-a u Vukovaru raščistila 50-ak ruševina, *Zaštita – časopis za zaštitu i sigurnost osoba i imovine*, 8. prosinca 2010., http://zastita.info/hr/novosti/inzenjerija-hv-a-u-vukovaru-rascistila-50-ak-rusevina,11543.html.

53 Prema: U godinu dana očišćeno 165 ratnih ruševina, *Glas Slavonije*, 8. prosinca 2011. Ranije te godine, u dva mjeseca očišćeno je 75 lokacija ukupne površine 12.000 m² te je uklonjeno 16.000 m³ građevinskog otpada. Prema: General Lovrić obišao inženjerijske radove u Vukovaru, MORH, 19. listopada 2011., http://www.morh.hr/hr/morh-u-zajednici/potpora-lokalnoj-zajednici/4095-general-lovri-obiao-inenjerijske-radove-u-vukovaru-19102011-1.html.

54 Ovaj rezultat odnosio se na 80 radnih dana tijekom 2013., dok je u tom trenutku, unatrag četiri godine, u Vukovaru bilo očišćeno 438 lokacija. Prema: HV uklonio još 127 ratom oštećenih objekata u Vukovaru, *Večernji list*, 23. rujna 2013., http://www.vecernji.hr/slavonija/hv-uklonio-jos-127-ratom-ostecenih-objekata-u-vukovaru-617568. Podatak za zadnje tri godine na području Vukovara u svibnju 2013. govorio je o uklanjanju ukupno 300 građevina. Prema: Hrvatska vojska i ove godine uklanja ruševine zaostale iz rata, *Večernji list,* 13. svibnja 2013., http://www.vecernji.hr/slavonija/hrvatska-vojska-i-ove-godine-uklanja-rusevine-zaostale-iz-rata-552881.

Kada bi ovaj projekt bio izveden na lokaciji u Lušcu, pored staroga korita rijeke Vuke, praktično bi se i skladno uklopio u planove ukupnoga ekološkoga i urbanističkoga uređenja okolnoga prostora: čišćenje staroga korita Vuke, navodnjavanje, pošumljavanje, ujezeravanje, poribljavanje kao i povezivanje s Park-šumom Adica. Time bi bila stvorena nova oaza plemenite urbanizacije u gradu Vukovaru.

8.

Državna i visoka vojna i policijska izaslanstva koja posjećuju Republiku Hrvatsku trebala bi odavati počast žrtvama Domovinskog rata u Vukovaru.[55]

Hrvatska je puna spomen-obilježja, grobnica i spomenika civilnim i vojnim žrtvama rata i političke represije kroz povijest. Spomen-obilježja Hrvatima razasuta su i po mnogim drugim zemljama Europe. Za razliku od drugih zemalja, zbog turbulentne političko-vojne povijesti i povijesne nedoraslosti političke elite Republika Hrvatska nema memorijalno ili vojno groblje koje bi dostojno predstavljalo sve ratne žrtve i vojnike poginule i stradale za slobodu Hrvatske. Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata u Vukovaru još će neko vrijeme biti jedino mjesto koje predstavlja zajedničko povijesno pamćenje nacije.

9.

U Vukovar bi trebalo vratiti svečanost promocije polaznika hrvatskih vojnih škola, a možda taj običaj proširiti i na one koji stječu policijsku naobrazbu.

Ovaj važan običaj, pun značenja i simbolike u organizaciji Ministarstva obrane RH, prekinut je 2012. pod izgovorom financijskih ušteda. Međutim, svečane promocije polaznika časničkih i dočasničkih vojnih škola Oružanih snaga RH koje su se niz godina održavale u vukovarskoj Vojarni 204. brigade Hrvatske vojske mnogo su značile građanima Vukovara te unosile živost u društveni život grada. U povodu Dana državnosti u Vukovaru su promovirani polaznici nekoliko naraštaja Ratne škole „Ban Josip Jelačić“, Zapovjedno-stožerne škole „Blago Zadro“, svih razina izobrazbe Časničke i Dočasničke škole te kadeti – vojni piloti. Među promoviranima bili su i pripadnici oružanih snaga drugih zemalja i polaznici programa civilno-vojnog školovanja „Kadet“ Ministarstva obrane RH. Tom su prigodom također uručivane nagrade i pohvale

[55] Za takve dolaske u Vukovar postoji potrebna prometna i druga infrastruktura: u blizini su međunarodna Zračna luka Osijek-Klisa, sportski aerodrom u Borovu naselju te heliodrom u vukovarskoj vojarni.

najboljim polaznicima Hrvatskoga vojnog učilišta „Petar Zrinski". Kada bi tu praksu prihvatilo Ministarstvo unutarnjih poslova RH, ona bi se mogla odnositi na Policijsku akademiju pri Ministarstvu unutarnjih poslova RH koja objedinjuje Policijsku školu „Josip Jović" i Visoku policijsku školu.

Ilustracija uvažavanja simbolike mjesta za polaganje vojničke prisege ili promocije su primjeri Masade, okolice Jeruzalema, New Yorka i slično. No, često su spomenici nabijeni značenjem nacionalne vojničke časti i tradicije, slave i žrtve sastavni dio vojnih kompleksa različitih rodova vojske, pa je polaganje prisege unutar tih prostora samo po sebi iznimno.

10.

Iz povijesno-memorijalnih razloga, bilo bi primjereno preimenovati Opću županijsku bolnicu u Vukovaru u Spomen-bolnicu Vukovar.

Čuvajući pamćenje o stradanju bolesnika i ranjenika u Vukovarskoj ratnoj bolnici kao i uspomenu na ljudsku veličinu bolničkoga osoblja 1991., dio bolnice muzealiziran je kao memorijalni prostor pod nazivom „Mjesto sjećanja – Vukovarska bolnica 1991.". No, primjereno bi bilo da se čitava bolnica nazove Spomen-bolnicom Vukovar.

Također, pojedini bi se odjeli trebali prenamijeniti za specifične potrebe zdravstvene skrbi za veterane Domovinskog rata s područja koja gravitiraju gradu Vukovaru. Pritom treba uzeti u obzir ne samo morbiditet u braniteljskoj populaciji, nego i u općoj populaciji grada u kojoj je, kao posljedica ratnih zbivanja, zabilježen povećan pobol i smrtnost od malignih oboljenja i to često u najosjetljivijoj populaciji. Prema podacima iz 2006., učestalost malignih bolesti u dječjoj i mladenačkoj populaciji drugi je uzrok mortaliteta na ovom području, a najčešća su maligna oboljenja djece i mladih leukemija, tumori mozga, limfomi, tumori kostiju i drugo. Smatra se realnom stručna pretpostavka o izravnoj povezanosti ratnih događanja i tako visoke stope obolijevanja i mortaliteta.[56] I kasnija praćenja i istraživanja upozoravaju na povećan morbiditet od malignih oboljenja kao i na povećanu učestalost kongenitalnih poremećaja u razvoju.[57]

---

[56] U sklopu „Sajma zdravlja" održanog u Vinkovcima u travnju 2006. na forumu „Unapređenje zdravlja s mladima i za mlade", K. Krešić, dr. med., spec. epidemiolog, K. Sokol, dr. med., spec. epidemiolog i S. Gali, dr. med., iz Zavoda za javno zdravstvo Vukovarsko-srijemske županije održali su predavanje o malignim bolestima djece i mladih u toj županiji. Od 1999. do 2003. na tom području zabilježena su 42 maligna oboljenja djece i mladih, od čega je 41 osoba umrla. Vidi: Popović (2006.), *Epoha zdravlja*, vol. 2, no. 3, 24-28.

[57] U organizaciji Udruge „Braniteljice Domovinskog rata Vukovarsko-srijemske županije" u Vukovaru je 19. listopada 2013. održan okrugli stol pod nazivom koji je ujedno naziv projekta,

11.

U uvjerenju da se može postići konsenzus, treba ustaliti obilježavanje Dana branitelja grada Vukovara, pri čemu bi bilo važno obilježavati začetke narodnog samoorganiziranja obrane od nadolazeće vojne agresije, u unutarpolitičkim uvjetima potpune razoružanosti Hrvatske i u iznimno teškim vanjskopolitičkim okolnostima za obranu Republike Hrvatske i ostvarenje hrvatske državne nezavisnosti.

Obilježavanje 10. ožujka kao Dana branitelja grada Vukovara opravdano je činjenično i simbolički. Građani bivše Općine Vukovar su već 10. ožujka 1991. jasno izrazili nakanu da brane svoje domove i Hrvatsku od nadolazeće agresije. U okolnostima neposredne ratne opasnosti tada je u Bogdanovcima došlo do postrojavanja nenaoružane postrojbe s područja Općine Vukovar. U Bogdanovcima su se postrojili građani Vukovara, Bogdanovaca, Tovarnika, Iloka i drugih mjesta bivše Općine Vukovar. Uz etničke Hrvate, na obranu domovine odazvali su se Muslimani/Bošnjaci, Mađari, Nijemci, Rusini, Slovaci itd. Pored toga, ova prva nenaoružana formacija na području Vukovara, koja je brojila oko 2500 dragovoljaca, neformalno se smatra začetkom formiranja 204./124. vukovarske brigade Hrvatske vojske.[58] Stoga ova obljetnica pripada svima s područja grada Vukovara i šire, koji su branili Vukovar, prilaze gradu i okolna područja.

12.

Ministarstvo branitelja RH odnosno jedan njegov dio trebao bi djelovati u gradu Vukovaru.

Uz zadaću da skrbi o braniteljskoj populaciji nakon Domovinskog rata te da čuva spomen-obilježja i vrijednosti koje Domovinski rat označava, sâmo postojanje Ministarstva branitelja i dalje je neraskidivo povezano s institucionalnim identitetom hrvatske države. Po svemu sudeći, postojanje Ministarstva branitelja ima posebice

---

„Maligne bolesti na području grada Vukovara, Iloka i sela u bivšem okupiranom području". Istraživanje se temeljilo na podacima 19 liječničkih ordinacija od Iloka do Vukovara. Podaci pokazuju da je na tom području 2008. bilo 188 slučajeva malignih bolesti, a četiri godine poslije broj slučajeva porastao je na 1269. Najviše se povećao broj karcinoma debelog crijeva, rektuma i dojke. Podaci istraživanja prema dr. M. Semenić-Rutko: Alarmantan porast malignih bolesti u Vukovaru i okolici, *Glas Slavonije*, 21. listopada 2013., http://www.glas-slavonije.hr/213911/4/Alarmantan-porast-malignih-bolesti-u-Vukovaru-i-okolici.

58 Vidi: Obilježena 20. obljetnica nenaoružanih odreda, Službene stranice Općine Bogdanovci, http://www.opcina-bogdanovci.hr/index.php/10-obiljezena-20-obljetnica-nenaoruzanih-odreda. Datum i broj ljudi naveden je u Matković – Lasta (1998., 29). Datum 10. ožujka 1991. i sličan broj ljudi, ali u Vukovaru, navode se u Kronologiji događanja u velikosrpskoj agresiji, iznijetoj u radu brigadira S. Sučića. Za postrojavanja u selu Bogdanovcima navodi se i travanj 1991. i broj od oko 3500 ljudi (Sučić, 2011.).

veliko značenje za hrvatske branitelje. Stoga bi smještanje nekog od ureda Ministarstva branitelja u Vukovar bilo važno i očekivano.

13.

U Vukovaru treba sustavno organizirati obvezne obrazovne sadržaje iz povijesti, ali i iz područja čiji su sadržaji interdisciplinarno povezani s novijom hrvatskom političkom i vojnom poviješću te politološkom, pravnom i društvenom problematikom Vukovara i hrvatskoga Podunavlja.

Znanstveno i stručno utemeljene na povijesnom i društvenom naslijeđu Domovinskog rata, te obrazovne aktivnosti trebaju biti sastavni dio nastave povijesti, ali i drugih obrazovnih programa u Republici Hrvatskoj (pravo, etika, politologija, sociologija, vojne znanosti, mirovni studiji). Podrazumijeva se da bi u programe bili uključeni građani Vukovara i okolice, autentični svjedoci i sudionici povijesnih događaja iz razdoblja Domovinskog rata i mirne reintegracije.

Programi koji su dio nastave povijesti trebaju obuhvaćati polaznike osnovnih i srednjih škola te studente povijesti u Hrvatskoj.[59] Putem elektroničkih medija sati povijesti omogućili bi se svima zainteresiranima, posebno Hrvatima u Bosni i Hercegovini i u iseljeništvu. Do sada su obvezni školski posjeti Vukovaru bili više turističkoga nego obrazovnoga karaktera, a predavanja i susreti sa sudionicima Domovinskog rata koji se organiziraju u školama nisu obvezni za sve učenike, nego su u načelu namijenjeni onima koji pokazuju veće zanimanje za noviju hrvatsku povijest. Događa se da prije dolaska u Vukovar s učenicima nije prijeđeno gradivo povijesti Domovinskog rata, što umanjuje obrazovni i spoznajni kapital koji ponesu s „terenske nastave" iz Vukovara.

14.

Na Veleučilištu „Lavoslav Ružička" u Vukovaru, samostalno ili u suradnji s drugim obrazovnim institucijama, neophodno je obogatiti i razviti različite oblike naobrazbe i nastavne programe.

Obrazovne smjerove prvenstveno treba uskladiti s lokalnim društvenim i gospodarskim životom, strategijom razvoja lokalnoga i nacionalnoga gospodarstva kao i s Dunavskom strategijom EU-a. Pored toga – u skladu sa suvremenim povijesno-memorijalnim

---

[59] Novim projektom Vlade RH, čiji je nositelj Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar i koji je donesen usuglašavanjem Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i Ministarstva branitelja, predviđen je i već pokrenut program obveznog dvodnevnog posjeta učenika osmih razreda osnovnih škola koji će u Vukovaru obraditi nastavnu jedinicu o stvaranju hrvatske države i o Domovinskom ratu.

identitetom Vukovara – bilo bi potrebno primjereno osmisliti obrazovne programe izučavanja novije hrvatske povijesti, Domovinskog rata i Bitke za Vukovar, značaja i dosega mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja, prakse međunarodnih mirovnih politika i nacionalnih društvenih integracija, uloge policije u ratu i u miru, ustrojavanja nacionalne vojske, uloge vojske i njezinoga etičkog kodeksa u ratu i miru, povijesne i multikulturne složenosti europske podunavske regije itd.

Također, u Vukovaru bi se, češće nego dosad, moglo organizirati stručna okupljanja i usavršavanja iz struka čija su znanja i djelatnost sadržajno i praktično povezani s povijesno-memorijalnim identitetom i značenjem Vukovara. Tako bi se u Vukovaru mogli održavati, primjerice, stručni ispiti za nastavnike povijesti i stručni ispiti za turističke vodiče s područja županija istočne Hrvatske. Za potrebe memorijalnog i vojno-povijesnog turizma na području istočne Hrvatske, u Vukovaru bi se moglo provoditi stručno osposobljavanje turističkih vodiča i turističkih pratitelja.

15.

Budući da se društveni život Vukovara obnavlja i obogaćivanjem kulturnoga života grada, raznovrsnosti gradskih društvenih i kulturnih sadržaja pridonijelo bi periodično održavanje Festivala domoljubne pjesme.[60]

Domoljubni senzibilitet ubraja se u temeljna svojstva ljudskosti, a domoljubna pjesma jedna je od osnovnih pjesničkih vrsta. Stvaralačka nadahnuća izazvana domovinskim prostorima, krajolicima, ljudima, povijesnim i društvenim događajima uvijek su znala uroditi vrhunskim baštinskim i umjetničkim djelima. Tako je bilo i s pučkom i s umjetničkom poezijom kao i s narodnom, s klasičnom ili popularnom glazbom.

Na Festivalu domoljubne pjesme[61] predstavljali bi se kvalitetni glazbeni radovi koji pripadaju različitim glazbenim vrstama, a zajednička bi im bila domoljubna tematika te ljudska iskustva rata, preživljavanja i poslijeratnoga života. Program Festivala obuhvaćao bi recitiranje domoljubne lirike, a predstavljeni stihovi davali nove poticaje za uglazbljivanje. Domoljubna poezija koja bi se predstavljala na festivalu bile bi u prvom

---

60 U Vukovaru se desetak godina održava Festival duhovne glazbe Bonofest, a posljednjih godina ustaljuju se i festivali suvremenih i tradicijskih glazbenih vrsta.

61 Festival bi se mogao organizirati u sklopu obilježavanja Dana branitelja Grada Vukovara ili neovisno o njemu, ali bi se vrijeme održavanja festivala svakako odredilo na temelju procjena motiviranosti za dolazak i mogućnosti ostvarenja posjećenosti.

redu pjesme izabrane na natječaju „Pjesmom protiv zaborava" koji organizira Udruga „Braniteljice Domovinskog rata Vukovarsko-srijemske županije".[62]

Umjesto zaključka

U Vukovaru nema ulice u kojoj tijekom rata i okupacije netko nije poginuo ili bio ubijen, nema gradske četvrti u kojoj nije pronađena masovna ili pojedinačna grobnica žrtava agresije, nema vukovarske obitelji u kojoj netko nije teško stradao, nasilno odveden, zatočen ili se još uvijek nalazi na popisu nestalih osoba. U pojedinim dijelovima grada i njegovoj najbližoj okolici počinjeni su najmonstruozniji ratni zločini s elementima genocida. Približno devedeset posto grada bilo je sravnjeno sa zemljom, spaljeno i opljačkano, a preživjelim i protjeranim građanima dugi niz godina nije bilo omogućeno saznanje o njihovim najmilijima. Nedostatak pijeteta prema žrtvama, onima kojih više nema i onima za koje još ne znamo gdje su, ali i nerazumijevanje prema preživjelim stradalnicima koji sada žive u Vukovaru, diljem Hrvatske i svijeta te nedostatno razumijevanje za mučeništvo Vukovara na cijelom njegovom području iznimno su traumatizirajući za najveći dio populacije izravnih stradalnika i branitelja Domovinskog rata kao i članova njihovih obitelji i drugih građana Vukovara i Hrvatske.

Stoga, smatramo demokratski legitimnim, društveno opravdanim i moralno neupitnim tražiti da se cijelo područje grada Vukovara, zbog neizmjernih ljudskih stradanja i trpljenja, kao *mjesto posebnog pijeteta*, proglasi *„područjem posebnoga pijeteta iz Domovinskog rata"*. Podržavanjem ovoga zahtjeva pokazali bismo hrvatskoj javnosti i građanima Vukovara kako postoji visoko razvijena svijest o tome što se u Vukovaru doista dogodilo. Tako bismo dokazali da se cijeni golemo herojstvo i žrtva koja je pri stvaranju i obrani hrvatske države podnesena upravo ovdje. Vukovar je općeprihvaćeni simbol pobjede, ali i stradanja u Domovinskom ratu te kao takav treba ostati za buduće generacije.

---

62 Udruga „Braniteljice Domovinskog rata Vukovarsko-srijemske županije" planira objavljivanje zbirki najboljih neobjavljenih domoljubnih pjesama sakupljenih na ovom natječaju posljednjih nekoliko godina. Udruga je natječajem željela pokrenuti Festival domoljubne poezije, ali prije svega potaknuti pisanje te poezije „kako bi se kroz stih i riječ očuvale vrijednosti Domovinskog rata i sjećanja na sve poginule i nestale braniteljice i branitelje". Vidi: Održan (prvi, op. a.) Festival domoljubne poezije: „Pjesmom protiv zaborava", 17. studenoga 2013., Službene mrežne stranice Grada Vukovara.

Literatura

BIDAUD, C. (2014.), Des expérimentations légitimées par le traumatisme: Paul Léon à Saint-Remi de Reims, *In Situ – Revue des patrimoines*, 23, http://insitu.revues.org.

BROWER, B. C. (1999.), The Preserving Machine: The „New" Museum and Working through Trauma – the Musée Mémorial pour la Paix of Caen, *History and Memory*, 11 (1), 77-103.

CAVAIGNAC, F., DEPERNE, H. (2003.), Les Chemins de mémoire. Une initiative de l'État, *Cahier Espaces*, 80, 12-21.

ČUTURA, V. (2013.), Ratne bolnice u Domovinskom ratu, Lipički mobilni timovi zbrinuli sto ranjenika, *Glas Koncila*, 20 (2030), 19. svibnja 2013.

DAMJANOVIĆ, D. (2005.), Osnovna obilježja urbanog razvitka grada Vukovara između dva svjetska rata, *Scrinia Slavonica*, 5, 174-198.

DAMJANOVIĆ, D. (2009.), Arhitektura klasicizma, historicizma i secesije, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Svezak II., Monografija uz istoimenu izložbu održanu u Galeriji Klovićevi dvori od 27. travnja – 2. kolovoza 2009., Zagreb, 424-433.

EVANS, D. (1996.), *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, Routledge, London – New York.

FARMER, S. (1999.), *Martyred Village: Commemorating the 1944 Massacre at Oradour-sur-Glane*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles.

GRIMMER, V. (2008.), Poštovanje procesa sjećanja: Kolumba, Muzej nadbiskupije u Kölnu, *Oris*, 53, 112-128.

GUBINA, M. (2014.), Dvjesto i šezdeset dana, *24 sata,* Zagreb.

HORVAT, V., POTREBICA, F. (1994.a), Središte srednjovjekovne Vukovske/Vukovarske županije, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. I. KARAMAN, Nakladna kuća „Dr. Feletar", Koprivnica, 110-125.

HORVAT, V., POTREBICA, F. (1994.b), Uspon građanskog Vukovara 1850.–1918. godine, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. I. KARAMAN, Nakladna kuća „Dr. Feletar", Koprivnica, 182-195.

ILJKIĆ, V., ILJKIĆ, J., ŽIVIĆ, D. (2014.), Vukovar – mjesto posebnog pijeteta, *Hrvatsko slovo*, br. 1023, 28. studenoga 2014., 16-17.

KARAČ, Z. (1994.), Gradograditeljstvo i graditeljstvo na tlu Vukovara od prapovijesti do kraja osmanske vlasti, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. I. KARAMAN, Nakladna kuća „Dr. Feletar", Koprivnica, 138-154.

KARAČ, Z. (2009.), Urbanistički razvoj gradova – fizionomija, procesi, identitet, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Svezak II., Monografija uz istoimenu izložbu održanu u Galeriji Klovićevi dvori od 27. travnja – 2. kolovoza 2009., Zagreb, 413-423.

KARAČ, Z., ŠIMIČIĆ, Đ. (2007.), Hrvatski dom u Vukovaru arhitekta Aleksandra Freudenreicha, *Prostor*, 15 (2), 204-223.

KARAČ, Z., ŠIMIČIĆ, Đ. (2009.), Razaranje i obnova graditeljske baštine Vukovara, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Svezak II., Monografija uz istoimenu izložbu održanu u Galeriji Klovićevi dvori od 27. travnja – 2. kolovoza 2009., Zagreb, 552-561.

KARAČ, Z., ŠTULHOFER, A. (2008.), Obnova povijesne urbane cjeline Vukovara nakon Domovinskog rata, Kritika modela i metodološki aspekti, *Društvena istraživanja*, 17 (1-2), 149-170.

KARLOVIĆ, V. (2011.), Preživio sam Vukovar i Ovčaru, *Večernji list,* Zagreb.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, M., POTREBICA, F. (1994.), Na slavonsko-srijemskom razmeđu 1918. – 1945. godine, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. I. KARAMAN, Nakladna kuća „Dr. Feletar", Koprivnica, 238-254.

LAZANIN, S. (2009.), Nastanak modernih gradova – Vinkovci i Vukovar, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Svezak I., Monografija uz istoimenu izložbu održanu u Galeriji Klovićevi dvori od 27. travnja – 2. kolovoza 2009., Zagreb, 364-373.

LE BLANC, A. (2010.), La conservation des ruines traumatiques, un marqueur ambigu de l'histoire urbaine, *L'Espace géographique*, 39 (3), 253-266.

LISLE, D. (2011.), Defending Voyeurism: Dark Tourism and the Politics of Global Security, u: *Tourism and Politics, Global Frameworks and Local Realities*, ur. P. M. BURNS, M. NOVELLI, Routledge, Oxon – New York, 333-345.

MARIJAN, D. (2013.), *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

MAROEVIĆ, I. (1995.), *Rat i baština u prostoru Hrvatske*, Matica hrvatska, Ogranak Petrinja, Zagreb.

MATKOVIĆ – LASTA, I. (1998.), *Bogdanovci, vrata Vukovara*, K. Krešimir, Zagreb.

MAVAR, Z. (1996.), *Pakrac, Konzervatorske osnove programa obnove – metodološki pristup*, Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Zagreb.

MILES, S. (2013.), From Hastings to Ypres Salient: Battlefield Tourism and the Interpretation of Fields of Conflict, u: *Tourism and War*, ur. R. BUTLER, W. SUNTIKUL, Routledge, Oxon – New York, 219-231.

NADILO, B. (2001.), Obnova Lipika i Zdravstveno-rekreacijskog centra, *Građevinar*, 53 (2), 99-105.

POPOVIĆ, D. (2006.), Vinkovci: Sajam zdravlja/Deset godina promocije zdravlja, *Epoha zdravlja*, 2 (3), 24-28.

PREDRIJEVAC, Z. (2009.), Uništavanje spomeničke baštine, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Svezak II., Monografija uz istoimenu izložbu održanu u Galeriji Klovićevi dvori od 27. travnja – 2. kolovoza 2009., Zagreb, 546-551.

RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2009.), Arhitektura nakon 1918., u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Svezak II., Monografija uz istoimenu izložbu održanu u Galeriji Klovićevi dvori od 27. travnja – 2. kolovoza 2009., Zagreb, 444-451.

RAGUŽ, J. (2014.), Proboj iz Hrvatske Kostajnice, *Vojna povijest*, 35, 44-51.

SEBALD, W. G. (2002.), Natural History of Destruction, *The New Yorker*, 66-77.

SEKULIĆ GVOZDANOVIĆ, S. (1994.), Obnova grada Vukovara: načela i prijedlozi, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. I. KARAMAN, Nakladna kuća „Dr. Feletar", Koprivnica, 483-489.

SLIŠKOVIĆ, M. (ur.) (2011.), *Sunčica/Sunny*, Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora, Zagreb.

SLUKAN ALTIĆ, M. (2007.), Kanal Dunav – Sava kao razvojni čimbenik grada Vukovara: povijesni razvoj jednog projekta (u povodu 270. obljetnice prve ideje o gradnji kanala), u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, ur. D. ŽIVIĆ, I. ŽEBEC, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 331-350.

SUČIĆ, S. (2011.), Značaj obrane Vukovara u stvaranju hrvatske države, *National Security and the Future*, 12 (3), 11-69.

ŠEPIĆ, LJ. (2009.), Industrijsko nasljeđe, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Svezak II., Monografija uz istoimenu izložbu održanu u Galeriji Klovićevi dvori od 27. travnja – 2. kolovoza 2009., Zagreb, 460-463.

ŠPEHAR, Z. (2009.), *Putovima nade nastajanja. Miropisi gvardijana vukovarskog*, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar.

VIDOVIĆ, K., VIDOVIĆ, T., TOPIĆ, M., HAJDA, M., MARKELJEVIĆ, J., KOVAČIĆ, L. (1992.), Destruction of the Pakrac Hospital and Evacuation of 280 Psychiatric Patients After a Forty-Day Blockade, *Croatian Medical Journal*, vol. 33, War Supplement 2, 134-140.

VILTART, F. (2014.), Naissance d'un patrimoine: les projets de classement des ruines, vestiges et souvenirs de guerre (1915-1918), *In Situ – Revue des patrimoines*, no. 23, http://insitu.revues.org.

ŽIVAKOVIĆ KERŽE, Z. (2008.), Na podunavskom prometnom pravcu: Osvrt na gospodarski razvoj Vukovara u 19. i na početku 20. stoljeća, *Društvena istraživanja*, 17 (1-2), 135-148.

RATNE SLIKE VUKOVARA – DOKUMENTI ZLOČINA I ČUVARI SJEĆANJA

Dražen ŽIVIĆ

Najniži oblik rata jest napasti gradove.
(Sun Tzu)

Ako hoćeš da zauzmeš grad
bolje ga je razoriti sa što manje gubitaka,
nego da ljudi izginu, a da se izgubi grad.
(Života Panić)*

Vultus est index animi
(Lice je ogledalo duše)

Uvod u temu

„Kolone izbjeglica sa suzama u očima i sirotinjskim zavežljajem u rukama, porušene zgrade i zatrpane ulice, četnici s puškama i bocom rakije u rukama u praznom gradu – slike su koje su obilježile početak Domovinskog rata i godinama se vezivale uz Vukovar u kolektivnom hrvatskom sjećanju“ (Skoko i Bagić, 2007., 169). Više od dva desetljeća nakon „vukovarskih sto dana rata“, hrvatski građani, a na osobit način sami Vukovarci, još uvijek u sebi nose (traumatičnu) sliku ratnog Vukovara (Cvikić, Živić i Žanić, 2014.) iako ona, čini se, postupno nestaje zahvaljujući poslijeratnoj materijalnoj obnovi, ali i zabrinjavajućem odnosu pojedinih političkih i društvenih elita prema Vukovaru koji sve više poprima obrise emotivne ravnodušnosti i nerazumijevanja. Treba, ipak, upozoriti da je većina hrvatskih građana već u jesen 1991., na simboličkoj, fenomenološkoj i paradigmatskoj razini, prepoznala Vukovar ‘91. središnjim mjestom i prijelomnim događajem u suvremenoj hrvatskoj povijesti (Jurčević, 2000.), što se do danas manifestacijski najsnažnije očituje sve brojnijim dolascima („hodočašćima“) na vukovarska memorijalna mjesta sjećanja (Ovčara, Memorijalno groblje, Bolnica, Trpinjska cesta, crkva sv. Filipa i Jakova, Velepromet…), s brojčanim vrhuncem u *Koloni sjećanja* – vukovarskom križnom putu od vukovarske bolnice do Memorijalnog groblja žrtvama iz Domovinskog rata – 18. i 19. studenoga. Vukovar je za njih simbol otpora, prkosa, zajedništva, pobjede i trpljenja. Zato svojim dolascima

---

* General-potpukovnik JNA, zapovjednik 1. Vojne oblasti u čijoj je nadležnosti bilo zauzimanje Vukovara 1991. godine.

ali i na druge dostojanstvene načine odaju duboko poštovanje žrtvama (Propadalo, 2012.).

Razumljivo je i potrebno bilo da se u Vukovar nakon rata i godina okupacije što prije vrati život te da se na temelju uspostavljenog mira, povratka prognanika i hrvatskih državnih institucija te obnove narušenog međusobnog i međuetničkog povjerenja, koliko je god to bilo moguće, revitalizira u ratu razorena vukovarska zajednica. Jedan od preduvjeta povratka kao i ostanka u tom gradu bila je obnova stambene, gospodarske, prometne i komunalne infrastrukture. Nakon mjeseci ratnih uništenja, godine okupacije, nebrige, nesigurnosti i gospodarskog „umiranja" dodatno su devastirale grad i njegove društvene, ekonomske i demografske potencijale. U mnogim je aspektima poslijeratne obnove trebalo krenuti od početka, od temelja. Za očekivati je bilo da će se vidljivi ratni ambijent grada, kako obnova i materijalna revitalizacija budu napredovale, postupno brisati, da će ustupati mjesto novim gradskim mirnodopskim slikama i vizurama. No, to je ujedno otvorilo važno, pa i neizbježno, pitanje: na koji način u nacionalnoj/kolektivnoj memoriji sačuvati ratnu sliku Vukovara kao dokument/dokaz počinjenih zločina i kataklizmičkog rušenja, ali i kao dokument koji čuva ili novim naraštajima posreduje osobno i kolektivno društveno sjećanje na proživljeno iskustvo rata i stradanja? Drugim riječima, kako obnovom grada onemogućiti, slučajno ili namjerno brisanje sjećanja, a time suprotstaviti kulturu sjećanja kulturi zaborava? To više jer smo, usporedno s ugradnjom pojedinih iskustava stečenih u vukovarskoj drami, u procese koji oblikuju (novo) hrvatsko društvo, tj. mijenjaju unutarnju strukturu hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta (Rogić, 1993.), godinama svjedočili snažnim i upornim pokušajima manipuliranja, iskrivljavanja i/ili prikrivanja istine o Vukovaru 1991. godine (Tuđman, 2012.), kao i izjednačivanju odnosno relativiziranju odgovornosti za rat i počinjene zločine. Štoviše, prečesto smo bili svjedoci nastojanja da se vukovarske ratne teme, ne samo u široj javnosti nego i u akademskoj zajednici, prikažu kao društveno i znanstveno nerelevantne kako bi se iz hrvatskog sjećanja isključili oni elementi vukovarskog iskustva koji čine (ili bi trebali činiti) važnu sastavnicu modernog hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta, tj. kako bi se umanjilo značenje Vukovara '91. u determiniranju odrednica sveukupnog razvoja današnjeg hrvatskog društva. Motivacijsko ishodište akademskih rasprava o Vukovaru '91. trebalo bi, stoga, biti usmjereno prema ustrajnom traganju za činjenicama i na temelju njih utvrđenom (nerelativiziranom) istinom, ali i za njezinim čuvanjem od (nametnutog) zaborava koji se vrlo često, i s najviših razina vlasti, nudi ili nudilo u ime nove (upitne?) budućnosti Vukovara.

Materijalna razaranja i ljudska stradanja

Srbijanska oružana agresija na Vukovar 1991. i višegodišnja (1991.–1996./1998.) srpska okupacija toga grada ostavili su duboke i u mnogim aspektima trajne posljedice na njegovoj bogatoj povijesnoj i kulturnoj baštini, a osobito na njegovoj demografskoj slici jer su ljudska stradanja i demografski gubitci uglavnom nenadoknadivi.

U agresiji na grad i tijekom višegodišnje nebrige srpskih okupacijskih vlasti, počinjeni su brojni zločini *urbicida* (namjernog uništavanja grada i onemogućivanja života njegovih stanovnika, uz nasilnu promjenu demografskih struktura), *ekocida* (namjernog zagađivanja i/ili uništavanja zemaljskog okoliša), *kulturocida* (namjernog, masovnog i sustavnog uništavanja elemenata materijalne i nematerijalne povijesne i kulturne baštine) i *memoricida* (zatiranja/progona sjećanja), od kojih mnogi s vrlo jasnim i prepoznatljivim obrisima *genocida* i/ili *genocidnih praksi*, što je svojom presudom od 3. ožujka 2015. potvrdio i Međunarodni sud pravde u Haagu.[1] Valja podsjetiti da je Vukovar prije hrvatskog Domovinskog rata bio među najočuvanijim i najvrjednijim urbanim cjelinama u kontinentalnom dijelu Hrvatske, a da je u agresiji ona posve razorena; osobito su teško stradale najvažnije urbane dominante – simboli hrvatskoga identiteta grada (dvorac Eltz, Franjevački samostan, barokna crkva sv. Filipa i Jakova i dr.) (Karač, 2004., Uzelac, 1993.).

Ilustracije radi podsjećam na osnovne podatke dobivene procjenama i uvidima u stupanj razaranja, devastacije i otuđenja tijekom rata i u razdoblju okupacije. Tako je, prema Izvješću Državne komisije za popis i procjenu ratne štete iz 1999.[2] za područje administrativnog grada Vukovara (naselja: Vukovar, Sotin, Lipovača i Grabovo) procijenjena ukupna izravna ratna šteta od 9,5 milijardi kuna, od kojih se 4,6 milijardi kuna odnosi na gospodarstvo, 2,3 milijarde na infrastrukturu te 2,6 milijardi kuna na privatnu imovinu. U vojnim djelovanjima uništene su 8272 obiteljske kuće i 552 višestambena objekta, sa 5580 stanova, tako da su uništene ili teško oštećene ukupno 13.852 stambene jedinice ili približno 90% prijeratnog stambenog fonda u administrativnom gradu Vukovaru (Živić, 2012.). Na području povijesne urbanističke cjeline Vukovara utvrđena je ratna šteta na čak 118 spomeničkih i ambijentalnih građevina, u iznosu od približno 470 milijuna kuna. Prema fondu *World Monuments Watch* povijesna jezgra Vukovara bila je među sto najugroženijih spomeničkih lokaliteta u svijetu (Karač,

---

1 International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)*, Summary of the Judgment of 3 February 2015 (www.icj-cij.org; pristup ostvaren 10. ožujka 2015.).

2 Vlada Republike Hrvatske, Državna komisija za popis i procjenu ratne štete, *Ratna šteta Republike Hrvatske*, Završno izvješće, Zagreb, rujan 1999.

2008.). Količina građevnog otpada („šute“) procijenjena je na 325.000 tona ili na 7,3 tone po stanovniku, što je „usporedivo s najjačim razaranjima njemačkih gradova u Drugom svjetskom ratu“.[3]

Osim razaranja spomenika i građevina, uništeni su ili pokradeni brojni predmeti i knjižno blago iz zbirki vukovarskog Gradskog muzeja, Franjevačkog samostana u Vukovaru, Gradske knjižnice Vukovar i drugih ustanova i pojedinaca s područja grada, koji su potvrđivali dug i kontinuiran život i rad čovjeka na vukovarskom prapornom ravnjaku (Kurolt, 2013., Šulc, 2012.). Devastirane i/ili otuđene muzejske i knjižne zbirke upućivale su na činjenicu da je prije srbijanske oružane agresije „Vukovar bio važno prometno, demografsko, obrtničko, trgovačko, kulturno i upravno središte ovoga dijela Hrvatske, potvrđivale spoznaju o Vukovaru kao materijalnom i duhovnom žarištu hrvatskoga istoka te jasno isticale pripadnost Vukovara i vukovarskog kraja hrvatskom i srednjoeuropskom kulturno-civilizacijskom krugu“ (Živić, 2008., 41). Navedene su zbirke bile u funkciji prenošenja sjećanja na vukovarsku prošlost iz koje se postupno, prožimanjem elemenata toga sjećanja, oblikovao identitet grada i njegovih stanovnika. To je bila prošlost koju je vrijedilo zapamtiti i prenositi s naraštaja na naraštaj.

Posebnu težinu i negativne dugoročne posljedice agresije imali su i imaju vrlo visoki demografski ratni gubitci u domeni ratnog mortaliteta i prisilnih migracija, iako oni, zbog nedostupnosti ili upitne pouzdanosti izvora, još uvijek nisu u cijelosti istraženi i statistički bilancirani (Živić, 2008., 2012.). No, i na temelju nepotpunih ali dostupnih podataka o broju poginulih, ubijenih, nestalih, prognanih i izbjeglih nedvojbeno se može zaključiti da su ljudski gubitci i stradanja najteža posljedica srbijanske agresije na Vukovar i da, zapravo, nema načina s pomoću kojih bismo makar ublažili njihove nepovoljne demografske i društvene učinke za današnji i budući razvoj grada.

Na suđenju pred Međunarodnim kaznenim sudom za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije u Haagu protiv nedavno umrlog Mile Mrkšića, Veselina Šljivančanina i Miroslava Radića („vukovarska trojka“), predočen je 2006. „nedatiran i nepotpisan“ dokument[4] u kojemu se nalaze osnovni brojčani demografski podatci vezani uz zbivanja u Vukovaru 1991. godine (Marijan, 2013.). Tako je na temelju preklapanja evidencije tadašnjeg Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi i evidencije identificiranih osoba Uprave za zatočene i nestale Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti utvrđen podatak o najmanje 1739 poginulih osoba u Vukovaru, od kojih je 1436 ili 82,6% muškaraca i 303 ili 17,4% žena. Od ukupnog broja

---

3 Vlada Republike Hrvatske, Državna komisija za popis i procjenu ratne štete, *Ratna šteta Republike Hrvatske*, Završno izvješće, Zagreb, rujan 1999., 60.

4 MKSJ, dokaz P00545 (pristup ostvaren 1. veljače 2015.).

poginulih, do 18 godina starosti bilo je 29 osoba (1,7%), od 19 do 60 godina starosti 1216 osoba (69,9%) te starijih od 60 godina 364 osobe (20,9%), uz 130 osoba (7,5%) za koje nije poznata dob u trenutku stradanja. Od 1739 poginulih status je bio utvrđen za 1193 osobe ili 68,6% (1.047 osoba je ekshumirano iz masovnih grobnica, dok je 146 osoba ekshumirano iz pojedinačnih grobnica). U njihovoj strukturi, branitelja je 632 (53,0%), pripadnika civilne zaštite 97 (8,1%) i civila 458 (38,4%). Uz prethodne podatke isti dokument navodi i 353 osobe na popisu nestalih, od kojih je 178 branitelja (50,4%), 56 pripadnika civilne zaštite (15,9%), 115 civila (32,6%), dok za 4 nestale osobe (1,4%) nije poznat status. Nažalost, navedeni izvor ne daje informacije o mjestu prijeratnog prebivališta poginule, identificirane ili nestale osobe, pa ne možemo ustanoviti koliko je među njima prijeratnih stanovnika Vukovara, a koliko onih koji su u Vukovaru poginuli ili nestali, a prijeratno prebivalište im je 1991. bilo negdje drugdje. Konačno, u dokumentu prezentiranom na haškom suđenju Mrkšiću i ostalima nalazi se i podatak o 22.165 prognanih osoba (uključujući živorođenu djecu u progonstvu) iz Vukovara (naselja), od kojih je 10.120 ili 45,7% muškaraca i 12.045 ili 54,3% žena. S područja administrativnog grada Vukovara u progonstvu su se nalazile 23.174 osobe, od kojih su Hrvati činili 91,6%, Srbi 1,7%, Rusini 1,6%, Mađari 1,3% itd.[5]

Ratne fotografije kao mehanizam čuvanja i prenošenja sjećanja

Uz povijesne, statističke i arhivske izvore, memoare i svjedočanstva sudionika vukovarskih ratnih dana te filmsku dokumentaciju, nezaobilazan izvor u istraživanjima različitih aspekata rata, ali i u čuvanju te prenošenju sjećanja (Burke, 1989.) na protekle događaje, jesu ratne fotografije kao „materijalni tragovi nematerijalne prošlosti" ili „rječiti svjedoci neizrecive povijesti" (Ruchatz, 2008.). „Nakon izuma kamere (…) tradicionalniji načini 'zarobljivanja' prošlosti postupno su ustupili mjesto fotografijama i filmovima", koji su postali „glavnim [su] modernim područjima društvenoga sjećanja" (Zerubavel, 2007., 182-183).

Važnost autentičnih ratnih fotografija proizlazi, među ostalim, iz činjenice – kako je već upozoreno – da zahvaljujući poslijeratnoj obnovi ratne slike opustošenog Vukovara blijede i ustupaju mjesto novim slikama obnovljenih zgrada, ulica, prometnica, parkova, šetališta… Postoji li opasnost da u svjesnim ili manje svjesnim, tj. namjernim pokušajima prikrivanja i/ili krivotvorenja istine o Vukovaru iz 1991. poslijeratne (mirnodopske) slike obnovljenog grada nekome posluže kao argument da se u Vukovaru nije dogodilo

---

[5] Pregled rezultata istraživanja demografskih ratnih gubitaka u Vukovaru i podataka o broju poginulih, ubijenih, nasilno odvedenih, zatočenih, nestalih, ekshumiranih i identificiranih te prognanih i izbjeglih iz različitih izvora vidjeti u: Živić (2008., 2012.) i Ružić i Živić (2013.).

ništa značajno ili posebno, da grad nije bio razaran i razoren, da ljudi nisu bili ubijani i protjerivani, da kulturna baština nije bila uništena ili opljačkana, odnosno, da se nije dogodilo ništa vrijedno našeg sjećanja? Drugim riječima, nakon obnove sve je manje neposredno vidljivih ili izravnih materijalnih dokaza o ratnim zločinima, napose o materijalnoj devastaciji grada. Stoga su ratne slike Vukovara, sačuvane („zamrznute") na fotografijama, i dalje vrijedan i nezamjenjiv podsjetnik na svu dramatičnost i strahotu ratnih i okupacijskih godina. Naime, fotografije odražavaju realnost i neponovljiv su izraz stvarnosti „zaustavljenog" vremena (Knige i Fraj, 2011.). One su, zapravo, naš samosvjesni pokušaj očuvanja prošlosti za potomstvo (Zerubavel, 2007.).

Zbog svoje preglednosti, razumljivosti i jednostavnosti, ali i zbog činjenice da su nastale na autentičnim mjestima kao i s autentičnim akterima vukovarske ratne drame, fotografije su doista postale važan dokument tog vremena – svojevrstan autentični trag prošlosti. Da nisu snimljene ili da su ostale neobjavljene, i ljudska bi (ne)djela ostala skrivena. Fotografija događaj izvlači iz skrivenosti, a potom ga i „spašava" od zaborava (Dmitrović, 2004.). Ratne fotografije s vremenom postaju i svojevrsna kronika rata, zločina i materijalnog pustošenja. Bez njih bi bilo teško, možda i nemoguće, sačuvati i razumjeti sjećanje na ratna stradanja i razaranja. Realno se može očekivati da će se zbog sve „tanjeg" naraštajnog lanca (biološkog izumiranja) sudionika i svjedoka vukovarske ratne drame budućnost sve više fokusirati na slike (*vizualizacija sjećanja*), tj. na fotografije kao svojevrsna „skladišta" za pohranjivanje podataka (Knige i Fraj, 2011.), ali i znanja o onome što se dogodilo, o akterima koji su u događajima sudjelovali te o zločinima koji su u ime nekakve politike ili ideologije počinjeni. Fotografije s protekom vremena postaju gotovo jedini reprezent načina na koji se neki događaj odigrao (Vitaljić, 2013.).

„Fotografija ima poseban odnos prema povijesti i sjećanju. Kao vremenska mašina sposobna nas je vratiti u neki davno zaboravljeni trenutak i potaknuti sjećanje, ne samo na ono što fotografija prikazuje, nego i na ono izvan nje" (Vitaljić, 2013., 201). Vukovarska ratna fotografija podsjeća nas na brutalnost rata i agresije, kao što nas sačuvane fotografije prijeratnog Vukovara podsjećaju na elemente srednjoeuropskog i hrvatskog identiteta grada, ali i na prožimanje različitih kulturnih krugova, što je, među ostalim, bio rezultat složenih i stalnih migracijskih kretanja i demografskih promjena na tom području. Ratne nas fotografije podsjećaju i na one koji su u tom razornom vihoru rata, pa i usprkos njemu, zadržali ili pronalazili ljudskost u sebi i u drugima te činili dobro. Premda većini ljudi na ratnim fotografijama nikada ne doznamo ime, pa na određeni način ostaju samo simbolima bezimene patnje (Vitaljić, 2013.), ipak su važan trag prošlosti na temelju kojega možemo vjerodostojno rekonstruirati što se i kako zbilo, i tko je i na koji način sudjelovao u nekom događaju. Na taj način fotografije mogu postati i pouzdan „dokazni materijal", kako u znanstvenom tako i u

pravosudnom diskursu. Pritom, dakako, treba voditi računa i o mogućnostima manipulacije, tj. uporabe fotografije, napose u medijima, u propagandističke svrhe (Kanižaj, 2011.). No, ova kratka rasprava nije usmjerena prema medijima kao posredniku vukovarske ratne fotografije, nego prema fotografiji kao dokumentarističkom materijalu koje ima značajnu ulogu u formiranju kolektivnog društvenog sjećanja i prenošenju znanja o prošlosti.

Za razliku od fotografija koje su zabilježile razorenu, a danas većinom obnovljenu urbano-arhitektonsku, sakralnu i spomeničku baštinu Vukovara, fotografije u čijem se središtu nalazi čovjek i dalje izazivaju zaprepaštenost, osjećaj sućuti ali i gnjeva. Na njima dominiraju ljudska lica, a njih nije moguće obnoviti nikakvim graditeljskim i konzervatorskim zahvatima. To su lica izbrazdana dubokim ožiljcima na ljudskoj duši i tijelu. To su od boli iskrivljena lica vukovarskih majki koje oplakuju najmilije, suzama natopljena lica žena koje još uvijek traže nestale muževe, lica djece koja su odrastala bez roditelja i daleko od doma, ili lica silovanih žena i branitelja zlostavljanih u srpskim koncentracijskim logorima. Riječ je o licima koja pamte počinjene zločine, ali upiru prst i u one koji su ih svojim zamračenim i izobličenim umom počinili. Ona nisu samo „zamrznuta" u nekom drugom vremenu, njih i dalje susrećemo na vukovarskim ulicama. Nisu „izbrisana" poslijeratnom obnovom, ona su i dalje tu, među nama i s nama. Ta su lica, ujedno, „žive" ratne slike koje se žele oduprijeti pokušajima da (ne) kultura zaborava zamijeni kulturu sjećanja, da (ne)kultura zla zamijeni kulturu dobra, da (ne)vrijednosti postanu vrijednosti, da smrt bude jača od života.

Umjesto zaključka

„Vukovar je po svojem stradanju postao najizrazitiji simbol ovog rata. Nakon dugotrajne opsade i golemih uništavanja koja se mogu usporediti s najtežim razaranjima u drugom svjetskom ratu, grad je gotovo potpuno razrušen. (…) Nakon osvajanja potpuno je opljačkan i ispražnjen, ostavši bez stoljetne kulture svojih građana" (Uzelac, 1993., 31-32). Postavlja se, naravno, pitanje: zašto je Vukovar kao povijesni grad pretrpio tolika materijalna razaranja i ljudska stradanja? Zašto je srbijanski agresor toliko inzistirao na uništenju grada i njegova povijesnog nasljeđa i kulturnog identiteta? Je li, doista, urbana cjelina Vukovara bila legitiman vojni cilj da je morala biti „sravnjena sa zemljom" ili su u pitanju bili i neki drugi razlozi? Cjelovit odgovor na ta pitanja mora imati u vidu brojne društvene, političke, demografske, vojne i druge aspekte. U kontekstu ovoga rada opravdanim se čini sljedeći odgovor: Vukovar je materijalno razoren i demografski opustošen s ciljem uništenja društvenog sjećanja kao okosnice njegova hrvatskog nacionalnog, kulturnog i socijalnog identiteta.

Vukovarske ratne fotografije, poput krhotina prošlosti, snažno upozoravaju da su nad Vukovarom, nad njegovim braniteljima i civilnim stanovništvom počinjeni brojni ratni zločini i da je za to netko odgovoran. Može li se u okvirima izostanka pravde i neotkrivanja pune istine o onome što se u Vukovaru događalo 1991., očekivati izgradnja zajedničkog života punog međusobnog poštovanja i povjerenja? Smijemo li dopustiti da zbog novoga „sjaja" obnovljenih vukovarskih građevina i pročelja zaboravimo donedavna zgarišta i ruševine? Ili je nužno sve to pohraniti u kolektivnom sjećanju, s jasnom porukom da se zločin ne može i ne smije tolerirati, a da se sudionici u njemu moraju privesti pravdi?

Iz tih razloga vukovarske (ratne) fotografije predstavljaju snažne i nezaobilazne čuvare sjećanja ne samo na 1991., nego i na godine okupacije, mirne reintegracije i povratka koje su uslijedile. Stoga ih treba prikupljati i zaštititi od propadanja kako bi ostale trajan podsjetnik na veličinu ljudske drame i materijalne kataklizme kroz koju je prošao Vukovar prije samo dva i pol desetljeća.

Prilozi

Slika 1. Panorama Vukovara 1992. U prvom planu potpuno devastiran kompleks dvorca Eltz (Gradski muzej Vukovar, Arhiv)

Slika 2. Dvorac Eltz nakon obnove (snimila Marija Živić, 2014.)

Slika 3. Bećarski trg (Gradski muzej Vukovar, Arhiv)

Slika 4. Bećarski trg nakon obnove (snimio Dražen Živić, 2015.)

Slika 5. Potpuno devastiran kompleks Franjevačkog samostana s crkvom sv. Filipa i Jakova (Franjevački samostan Vukovar, Arhiv)

Slika 6. Obnovljeno pročelje crkve sv. Filipa i Jakova i Franjevačkog samostana (Franjevački samostan Vukovar, Arhiv)

Slika 7. Ratom opustošena Ulica Stanka Vraza (snimio Dražen Živić, 1998.)

Slika 8. Obnovljena Ulica Stanka Vraza (snimio Dražen Živić, 2015.)

Slika 9. U ratu potpuno devastiran Grand Hotel – Radnički dom (snimio Dražen Živić, 1998.)

Slika 10. Grand hotel – Radnički dom nakon obnove (snimila Marija Živić, 2014.)

Literatura

BURKE, P. (1989.), History as Social Memory, u: T. BUTLER (ur.), *Memory, History, Culture and Mind*, Oxford, 97-113.

CVIKIĆ, S., ŽIVIĆ, D., ŽANIĆ, M. (2014.), Vukovar 1991 Battle and Cultural Memory, *Culture. International Journal for Cultural Researches*, god. IV, br. 5, 71-80.

DMITROVIĆ, A. (2004.), Fotoreporter – promatrač ili sudionik?, *Medijska istraživanja*, god. 10, br. 2, 99-106.

KANIŽAJ, I. (2011.), Propaganda protiv istine: slike rata u medijima 1991. godine, u: T. CIPEK (ur.), *Kulture sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Disput, Zagreb, 179-198.

KARAČ, Z. (2004.), Tragedija urbane baštine Vukovara. Razaranje hrvatskog i europskog identiteta grada 1991., u: J. JURČEVIĆ, D. ŽIVIĆ, B. ESIH (ur.), *Vukovar '91. Međunarodni odjeci i značaj*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 125-144.

KARAČ, Z. (2008.), Obnova povijesne urbane cjeline Vukovara nakon Domovinskog rata. Kritika modela i metodološki aspekti, *Društvena istraživanja*, god. 17, br. 1-2, 149-170.

KNIGE, F., FRAJ, N. (ur.) (2011.), *Podsećanje na zločine. Rasprava o genocidu i ubistvu naroda*, Platoneum – Savez jevrejskih opština Srbije, Novi Sad – Beograd.

KUROLT, M. (2013.), *Treba li sve zaboraviti?! Spašavanje vukovarskog kulturnog blaga. Dnevnički zapisi, 1991.–1999.*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Franjevački samostan Vukovar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar.

JURČEVIĆ, J. (1993.), Vukovarski otpor srpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku 1991…, *Društvena istraživanja*, god. 2, br. 2-3, 479-499.

JURČEVIĆ, J. (2000.), Povijesno značenje Vukovara '91., u: J. JURČEVIĆ (ur.), *Vukovar '91: značenje, vrednote, identitet*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 11-18.

MARIJAN, D. (2013.), *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

MARTINIS, M., SEKULIĆ, B., LOVRIĆ, Ž. A. (1992.), Ekocid nad Hrvatskom, *Socijalna ekologija*, god. 1, br. 2, 159-166.

MINFORD, J. (ur.) (2007.), *Sun Tzu – Umijeće ratovanja*, Mozaik knjiga, Zagreb.

Operativna grupa Jug (GMTBR) Oružanih snaga SFRJ i dejstva u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu (SBZS), (august – novembar 1991.), Ekspertski izveštaj tima za vojne analize za predmet IT-95-13, *National Security and the Future*, vol. 13, no. 4, 2012., 15-158.

PROPADALO, G. (2012.), Štovanje žrtve grada Vukovara, u: D. ŽIVIĆ (ur.), *Victor quia victima. Nada za Hrvatsku*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar, 125-132.

ROGIĆ, I. (1993.), Vukovar '91. i hrvatski nacionalni identitet, *Društvena istraživanja*, god. 2, br. 2-3, 501-519.

RUCHATZ, J. (2008.), The Photograph as Externalization and Trace, u: A. ERILL, A. NÜNNING (ur.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin, 367-378.

RUŽIĆ, S., ŽIVIĆ, D. (2013.), Ratni mortalitet Srba (bivše) općine Vukovar tijekom 1991., *Scrinia Slavonica*, br. 13, 261-276.

SKOKO, B., BAGIĆ, D. (2007.), Image Vukovara u hrvatskoj javnosti – 15 godina nakon stradanja, u: D. ŽIVIĆ, I. ŽEBEC (ur.), *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 167-180.

ŠULC, B. (2012.), Zaštita i obnova spomeničke baštine, u: D. ŽIVIĆ (ur.), *Vukovarsko-srijemska županija: prostor, ljudi, identitet*, Vukovarsko-srijemska županija, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb – Vukovar, 271-282.

TUĐMAN, M. (2012.), *Programiranje istine. Rasprava o preraspodjelama društvenih zaliha znanja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

UZELAC, Z. (1993.), Ratna razaranja i problemi obnove povijesnih gradova u Slavoniji, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, god. 17, br. 1, 28-37.

VITALJIĆ, S. (2013.), *Rat slikama. Suvremena ratna fotografija*, Algoritam, Algoritam Stanek, Zagreb – Mostar.

ZERUBAVEL, E. (2007.), Društvena sjećanja, *Diskrepancija*, sv. 8, br. 12, 167-197.

ŽIVIĆ, D. (2008.), Posljedice srbijanske agresije kao odrednica poslijeratne obnove i razvitka Vukovara, *Društvena istraživanja*, god. 17, br. 1-2, 27-50.

ŽIVIĆ, D. (2012.), Izazovi i mogućnosti poslijeratne revitalizacije Grada Vukovara, *Hrvatski geografski glasnik*, god. 74, br. 1, 75-90.

SAŽETAK

U prigodi obilježavanja *18. studenoga – Dana sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. godine*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba i Područni centar Vukovar organizirali su tradicionalni 17. znanstveno-stručni skup „Vukovar '91. – dvadeset i treća godina poslije" koji se održao u Vukovaru 13. i 14. studenoga 2014. na temu *Što je Vukovar Hrvatskoj i Europi?* Akademskoj i široj javnosti predajemo zbornik radova sa skupa vjerujući i nadajući se da istina ne smije biti prešućena, da prošlost mora na ispravan način biti vrednovana te da „vukovarska priča" i dalje mora biti predmet našeg znanstvenog i ljudskog interesa. Skup je okupio petnaest uglednih znanstvenika i stručnjaka koji su tematizirali ulogu, položaj i dalekosežno značenje Vukovara '91. u hrvatskom, ali i u europskom društvenom, kulturnom i političkom kontekstu. U Zborniku objavljujemo jedanaest priopćenja, od kojih jedno na engleskom i jedno na njemačkom jeziku.

Prvi rad, *Vukovar 2014: Hat der Friede eine Zukunftschance?*, napisao je Heinrich Badura. Od nemilih, neljudskih događanja u Vukovaru 1991. prošle su 23 godine. Unatoč tome svijet nije ništa naučio, nije postao bolji ni sigurniji, dapače postaje sve opasniji, broj ratova i dalje raste, brutalnost doživljava renesansu. Vukovarski mir se u medijima prikazuje kao nestabilan. Napeti odnosi između Srba i Hrvata drže se i dalje stvarnim. Ipak, za razliku od 1991., Hrvatska je od 1. srpnja 2013. članica Europske unije. Što to znači za nacionalni mir zemlje, a time i samoga Vukovara? Jesu li šanse za postupnu naknadnu izgradnju mira u ovoj zemlji i u ovome izmučenome gradu porasle? Sigurno ne automatizmom. Zašto? Jer poticajni milijuni koje šalje Europska unija nemaju moć stvaranja mira. Iako su bez sumnje opće blagostanje naroda, socijalna pravda, pravna država, ljudska i građanska prava važni za opći i multipolarni mir, mir nije ekonomska kategorija iako je ekonomija jedan od indikatora mira. Mir je zrcalo unutarnjeg stava svakoga pojedinca. Društvena ljubav nije proizvod međusobnoga trgovanja, već temeljno ljudsko duševno stanje. U ovom radu prikazane su moguće mjere kako bi se došlo do konstruktivnoga odgovora na temeljno pitanje ovoga problema: ima li mir svoju budućnost?

Rad Sanje Špoljar Vržina, *Between the Anthropology of Vukovar and Anthropology of Law: Answering Finkielkraut's Question About Being a Croat*, odnosi se na, prema autorici, dugo iščekivani odgovor čovjeku koji je još davne i za hrvatski narod teške 1991. analitički pozicionirao „svijest" Europe – pokličem *Ave, Europa, morituri te salutant.* Finkielkraut je tako za *Le Figaro* parafrazirao događanja u prosincu 1991. kada je paralelno sa sastankom dvanaestorice u Maastrichtu, gdje se raspravljalo o budućnosti Europe, Hrvatima u Francuskoj bilo dopušteno okupljanje tek na stadionu. Za

Finkielkrauta je to bila potvrda da u postkomunističkoj Europi postoje dvije vrste naroda: legitimni koji pišu povijest i imaju pravo na slobodu i prekobrojni, beskorisni narodi, oni koji nemaju svoje mjesto u velikoj povijesti i zabranjen im je pristup čak i u vlastitu tragediju, u kojoj vape za slobodom, pa im je mjesto za vapaj osigurano na stadionu. Danas, dvadesetak godina poslije, potrebno je zapitati se što se promijenilo u odnosu na slobodu, vapaj i dopuštenu povijest. Osim što smo danas, u dugo priželjkivanoj europejskoj maniri i mi nehumanom legislativom obvezani Druge onemogućivati u vapaju za slobodom. Naime, uz višeznačno simbolički obilježen „stadion"; osim što se posljednjih nekoliko godina dokazalo da su u tome „onemogućivanju" najrevnosniji oni koji militantnošću dokazuju da je postkomunističko razdoblje bila samo leksička imaginativna forma prefiksa – sve ostaje isto. Nepriznati etnocid. Memoricid. Kulturocid. Ekocid. Genocid u procesu dokazivanja i nagodbe. Zabranjena povijest. Jednom riječju (samo)negacionizam koji je prerastao u neodrživu formu, već svojom jezičnom shizoidnom formom. U radu se ovaj realitet propituje i postavljaju ključna pitanja – Što se događa u slučaju kada subjekt ne dosiže mogućnost postojanja objekta vlastite aktivnosti? Koja je sudbina naroda u kojima pojedinci žive po scenarijima pisanim u centrima dopuštenih povijesti i sloboda? Prevedeno u „znanstveniji" jezik analize, ovo je ključno mjesto današnjih neuralgičnih diskusija na temu samoodređenja, suverenosti i sveukupnih identiteta nasuprot neorasističnog terora (neo)liberalnosti Velikih. Antropologija ide korak dalje i progovara o *pravu na identitet* koje smješta u osviješten etički kanon koji otprilike glasi – *društvena odgovornost se smanjuje udaljenošću promatrača/analitičara.* Iz Berlina i Londona su Damask i Bagdad sinonimi istog geografskog odredišta. Iz Bruxellesa i Zagreba, Vukovara kao da nije niti bilo? Preciznije, kakav bi svijet (p)ostao usmjeravan samo od onih globalno, besvjesnih Hirošime.

Vukovar i Hrvatska između ratnog i političkog razaranja Renata Matića, raspravlja o kontinuitetu destruktivnih aktivnosti koje su ili izravno usmjerene prema Vukovaru ili se provode „s obzirom" na njega. Polazište se zasniva na iskustvu da je većina tih aktivnosti imala negativne ili izravno razorne posljedice te da se ratno razaranje nastavilo kroz poslijeratno političko djelovanje koje se sustavno provodi u hrvatskom društvu i koje je u najvećoj mjeri odgovorno za današnju realnost. Cilj je razjasniti i prikazati različite oblike „mirnodopskog zločinačkog djelovanja", koje se osim u mjerljivim ekonomskim pokazateljima lošeg i destruktivnog gospodarenja, ogleda u nedjelotvornosti izvršnih i pravosudnih vlasti kroz opstrukciju procesa „raščišćavanja prošlosti", prije svega kada je riječ o Vukovaru, u smislu izvjesnosti sudbine nestalih, ali i provedbe zakona prema počiniteljima različitih oblika zločina, što vrijedi za ukupno hrvatsko društvo, a što povratno pogađa i vukovarsko područje. U radu se raspravlja i o drugim političkim aktivnostima, prije svega iz perspektive moralnog poduzetništva, kojima se održavaju

napetosti i sukobi te proizvodi klima duboke podijeljenosti i nepovjerenja. Konačno, riječ je i o procesu „razaranja budućnosti" koji je već prisutan jer je u dramatičnoj mjeri zahvatio i živote onih generacija koje ni na koji način nisu odgovorne za uzroke zločina ili same zločine počinjene u ratu i poslije rata.

Andrija Platužić i Ozren Žunec u radu *Inverzna geometrija i Bitka za Vukovar* ističu da se u operaciji napada na Nablus 2002. raspoznaje utjecaj konceptualiziranja urbanog prostora tijekom časničkog obrazovanja na konkretne aktivnosti izraelske vojske. U izjavama zapovjednika elitne padobranske postrojbe koja je provela operaciju praktički je uokvirena teorija „inverzne geometrije". Razni oblici pripadajućeg mikrotaktičkog postupka, u današnjim taktičkim priručnicima nazvanog „probijanje mišjih rupa", primjenjivali su se od Peloponeskih ratova do nedavnih operacija u Afganistanu. Vukovar 1991. reprezentativna je bitka urbanog ratovanja u kojoj je primijenjen taj postupak, no u njoj, za razliku od operacije kod Nablusa, taj su postupak primijenili branitelji neopterećeni doktrinom, spontano i pod pritiskom situacije.

Vukovar – hrvatski i europski grad 21. stoljeća – pod cenzurom rad je Ante Nazora i Ane Holjevac Tuković. Autori promatraju Vukovar u kontekstu grada s ostavštinom teških ratnih razaranja i stradanja. No, Vukovar treba sagledati i kroz proces mirne reintegracije u kojoj je, kroz djelovanje Hrvata povratnika u grad iz kojega su protjerani 1991., pokazao svoj veliki civilizacijski potencijal jer je nakon teških zločina srpskih postrojbi nad Vukovarcima i vukovarskim braniteljima sačuvao multietničnost i multikulturalnost. Ujedinjeni narodi i međunarodna zajednica ocijenili su mirnu reintegraciju hrvatskoga Podunavlja kao pozitivan primjer uspostavljanja mira na tada ratom zahvaćenom području, ali i kao primjer za buduće misije u svijetu. Mirovna misija UN-a u hrvatskom Podunavlju jedina je uspješna misija UN-a i Hrvatsku predstavlja kao rijetku državu koja je nakon uspješnih vojnih operacija završila rat mirnim putem odnosno pristala da unatoč izrazitoj vojnoj nadmoći nad neprijateljskim snagama koje su 1991. brutalnom agresijom protjerale nesrpsko stanovništvo iz hrvatskoga Podunavlja, taj preostali okupirani dio teritorija vrati procesom mirne reintegracije. Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, 2013. pojedini hrvatski zastupnici u Parlamentu EU-a obratili su se Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata sa zamolbom da im se pomogne pri pripremi izložbe o Vukovaru. Izložbom su trebali biti prikazani uzroci rata i stradanja Hrvatske 1991., mirna reintegracija i obnova Vukovara, odnosno željelo se pokazati što Vukovar znači Hrvatskoj, a u tom kontekstu i Europi. Tijekom rada na izložbi, komisija u Parlamentu u Bruxellesu procijenila je da su pojedine fotografije razaranja Vukovara „teške" i da stoga ne treba isticati ulogu „srpskih snaga" odnosno Srbije u agresiji na Vukovar i Hrvatsku. Može li Vukovar, kao hrvatski i europski grad 21. stoljeća, biti samo grad koji simbolizira mirotvorstvo i suživot nakon ratnih

razaranja, a da se ne spominje tko ga je napadao i razorio? Odgovara li samo takva slika Vukovara Europi? Je li prihvatljivo izbjegavati ili ublažavati činjenice o uzrocima rata u Hrvatskoj i prešutjeti istinu o počinjenim zločinima i njihovim počiniteljima kada je poznato da se takvim pristupom može produbiti traumatiziranost u društvu i uzrokovati nove sukobe? Ili Europa treba prihvatiti i cjelovito prikazati povijesne činjenice kako se takvi zločini ne bi ponovili?

Petar Elez i Henrik Ivan Damjanović u radu *Zašto se 1918. može smatrati prekretnicom u razvoju europskog identiteta Vukovara?* osvrnuli su se na razvoj i temeljne odrednice srednjoeuropskog kulturnog identiteta Vukovara tijekom 18. i napose 19. stoljeća. U svjetlu dramatičnih društveno-političkih zbivanja i previranja u Austro-Ugarskoj Monarhiji, Hrvatskoj i Vukovaru 1918., pokušali su odgovoriti na pitanje koliko su ti događaji nagovijestili „balkanizaciju" i „provincijalizaciju" Vukovara odnosno radikalan raskid s europskim civilizacijskim tekovinama izgrađivanima u Vukovaru do tada, a koji je, naposljetku, kulminirao razaranjem, genocidom i kulturocidom počinjenima u Vukovaru u studenom 1991.

U radu *Obvezujuće vukovarsko mirotvorstvo* Vine Mihaljević i Ivana Bendra ističu da u svim religijama i etičkim sustavima mir ima bitnu ulogu. Mir se zaziva u posebnim ritualima mira u prirodnim religijama. Mir se potom otkriva u dobronamjernosti koju Buda nalazi u svakom živom biću, a sama riječ „islam", kao predanje Bogu, uključuje mir kao i Gandhijevo nenasilje iz hinduističke tradicije. U staroegipatskoj pak religiji duša ulazi u grad mira, a u grčko-rimskoj mir je cilj religijskih obreda. *Shalôm* je mir u židovstvu, Kristov mir blaženstvo u Novom zavjetu. *Shalôm* ne označava samo mir, nego i puninu života, zadovoljstvo, utjehu, radost, plodnost i blagoslov. *Shalôm* je punina života ne samo pojedinca nego i Božjega naroda koji baštini mir saveza. To je navještaj biblijskog mira koji je navještaj spasenja. Mir je obećanje i bitno religijska kategorija koja se ostvaruje pravednošću u Novom zavjetu. Evanđelje je navještaj mira koji se ispunja u uskrslom Kristu. Mir je dar blagoslova koji se daje članovima prve zajednice koji trebaju etički djelovati i koji trebaju biti u miru ne samo s članovima zajednice, nego sa svim ljudima. Mir, zajedno s pravednosti i radosti, kraljevstvo je nebesko. Mir, nakon iskustva razornih ratova u 20. stoljeću, postaje središnjim mjestom suvremenog etosa za koji se zauzimaju brojni laički mirovni pokreti kao i Crkva u dokumentima *Pacem in terris*, *Gaudium et spes* i drugim papinskim enciklikama. Mir ljudske patnje i trpljenja vukovarskih branitelja, ranjenika i civila u razrušenom Vukovaru u srpskoj agresiji; mir ognjišta, oltara, zgarišta u kojemu dogorijevaju ostaci grada i nestaju zadnji ljudski vapaji i molitve; mir u progonstvu Vukovaraca i njihovih zajednica; mir povratka; mir susreta s duhovima nestalog grada; mir molitve u tišini nebootvorenih krovišta hramova i domova; mir duhovne i materijalne obnove i izgradnje; mir spomena na

mučene i ubijene Memorijalnog groblja, Velepromet, Ovčare; mir molitve u ozračju ljubavi Križa i novoga života; mir oprosta i pomirenja; mir pravednosti, povjerenja, radosti i prijateljstva svih ljudi danas u Vukovaru – taj mir je duboko antropološko egzistencijalno i transcendentalno iskustvo i obvezujuća ljudska, društvena i religijska potreba, nužnost i vrijednost.

U radu *Obilježavanje i sjećanje. Značenje 18. 11. u godinama progonstva i vremenu nakon povratka* Krešimir Kufrin i Mateo Žanić analiziraju načine na koje se obilježavao 18. 11. u godinama progonstva i godinama nakon 1998., kada dolazi do masovnijeg povratka prognanih stanovnika u Vukovar. U prvom dijelu rada, na temelju dostupnih medijskih izvještaja i komentara, autori rekonstruiraju kako su se obilježavanja organizirala u progonstvu i nakon povratka. Potom iznose rezultate kvalitativnog istraživanja provedenog 2014. u Vukovaru putem polustrukturiranih intervjua na temelju kojih se rekonstruiraju dominantna značenja koja se pridaju obilježavanju kao i razlike između obilježavanja održanih u progonstvu i onih u Vukovaru.

Mirjana Semenić Rutko, Sandra Cvikić, Dražen Živić i Sanja Špoljar Vržina autori su rada *Vukovarska ratna i poratna pobolna zbilja – apel na moralnu obavezu djelovanja*. U radu se propituju uzroci naglog porasta broja oboljelih od malignih bolesti na području Vukovarsko-srijemske županije. Na temelju ambulantnih podataka, kao i onih dobivenih iz 19 obiteljskih ambulanti na području od Vukovara do Iloka, može se potvrditi značajan porast broja oboljelih od malignih bolesti u razdoblju od 2008. do 2012. godine. U radu se propituju razlozi dvaju desetljeća zanemarivanja statističkih i egzaktnih podataka (a koji s obzirom na radove i doktorske disertacije nisu bili nepoznanica) te političke i građanske nebrige za rješavanje i zbrinjavanje tog epidemiološkog, no ponajviše etičkog i humanističkog problema. Krajnji je cilj rada poticanje svijesti šire javnosti i savjesti nadležnih institucija da se daljnja istraživanja usmjere na utvrđivanje uzroka takvog stanja, a potom i na preventivnom radu, no ne kroz palijativna rješenja ili projekte osobne dobiti kao do sada.

Vlado Iljkić, Neva Mihalić, Dražen Živić i Josipa Iljkić autori su rada *Projekt „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta"*. U Vukovaru nema ulice u kojoj tijekom rata i okupacije netko nije poginuo ili bio ubijen, nema gradske četvrti u kojoj nije pronađena masovna ili pojedinačna grobnica žrtava agresije, nema obitelji u kojoj netko nije teško stradao, nasilno odveden, zatočen ili se još uvijek nalazi na popisu nestalih. U pojedinim dijelovima grada (*Velepromet*) i njegovoj najbližoj okolici (*Ovčara*) počinjeni su najmonstruozniji ratni zločini s elementima genocida. Približno devedeset posto grada bilo je sravnjeno sa zemljom, spaljeno i opljačkano, a preživjelim i protjeranim građanima niz godina nije bilo omogućeno doznati što je s njihovim najmilijima. Nedostatak pijeteta prema žrtvama, onima kojih više nema i onima za koje još ne znamo gdje su,

ali i nerazumijevanje prema preživjelim stradalnicima koji žive u Vukovaru, diljem Hrvatske i svijeta, te nedostatak razumijevanja za mučeništvo Vukovara na cijelom njegovom području, iznimno je traumatično za veći dio populacije izravnih stradalnika i branitelja Domovinskog rata te članova njihovih obitelji i drugih građana Vukovara i Hrvatske. Stoga autori smatraju legitimnim, opravdanim i moralno neupitnim tražiti da se cijelo područje Grada Vukovara, zbog neizmjernih ljudskih stradanja i trpljenja, proglasi *Mjestom posebnoga pijeteta* za koje će vrijediti i posebni standardi ponašanja. Podržavanjem tog zahtjeva pokazali bi hrvatskoj javnosti i građanima Vukovara kako postoji visoko razvijena svijest o tome što se u Vukovaru doista dogodilo. Dokazali bi kako se cijeni golemo herojstvo i žrtva koja je kod stvaranja i obrane hrvatske države podnesena upravo ovdje. Vukovar je općeprihvaćeni simbol pobjede, ali i stradanja u Domovinskom ratu te takav treba ostati i dalje, za sve buduće generacije.

Ratne slike Vukovara – dokumenti zločina i čuvari sjećanja rad je Dražena Živića. Srbijanska oružana agresija na Vukovar i višegodišnja srpska okupacija grada ostavili su duboke i trajne posljedice na njegovoj materijalnoj i nematerijalnoj baštini, a osobito na ljudima jer su ljudska stradanja i demografski gubitci nenadoknadivi. Istraživanja su dokazala da su u agresiji na grad i tijekom višegodišnje nebrige srpskih okupacijskih vlasti, nad Vukovarom počinjeni brojni zločini urbicida, memoricida, kulturocida i etničkoga čišćenja, od kojih mnogi s vrlo jasnim i prepoznatljivim obrisima genocida i/ili genocidnih praksi. Zahvaljujući poslijeratnoj obnovi ratne slike Vukovara pomalo blijede i ustupaju mjesto novim slikama obnovljenih zgrada, ulica, prometnica, parkova, šetališta, no ratne su slike, sačuvane na fotografijama, i dalje vrijedan i nezamjenjiv podsjetnik na svu dramatičnost i strahotu ratnih i okupacijskih godina. Štoviše, „vukovarski ratni album“ priječi da se iskrivljuje i/ili programira istina o Vukovaru ‘91.

SUMMARY

On November 13 and 14, 2014, in commemoration of the fall of the city of Vukovar (November 18, 1991), the Ivo Pilar Institute of Social Sciences in Zagreb and the Regional Center in Vukovar organized the seventeenth in a series of scientific conferences, Vukovar '91: Twenty-Three Years Later, on the topic *What Is Vukovar to Croatia and Europe?* We hereby present these proceedings to the academic and general public in the belief and hope that the truth must not be silenced, the past must be correctly assessed and the story of Vukovar must continue to be a subject of our scientific and human interest. The conference assembled fifteen eminent scholars and experts, who addressed the role, position and far-reaching significance of Vukovar '91 in the Croatian and European social, cultural and political contexts. In these proceedings, we are publishing 11 papers, of which one is in English and one is in German.

The first paper, *Vukovar 2014: Hat der Friede eine Zukunftschance*? [Vukovar 2014: Does Peace Have a Chance for the Future?], was written by Heinrich Badura. Twenty-three years have passed since the terrible, inhumane occurrences in Vukovar during 1991. Despite this, the world has not learned anything, has not become better or safer and, indeed, is becoming increasingly dangerous. The number of wars continues to grow and brutality has experienced a renaissance. The peace in Vukovar is presented by the media as unstable. Tense relations between Serbs and Croats continue. Nonetheless, unlike in 1991, as of July 1, 2013, Croatia is a member of the European Union. What does this signify to the national peace and, thereby, to Vukovar? Have the chances for the subsequent gradual building of peace in this country and this tormented city improved? Peace has certainly not occurred automatically. Why? Because the millions sent by the European Union as stimulus do not have the power to create peace. Although the general welfare of the population, social justice, rule of law, human rights and civil rights are undoubtedly important for a general and multipolar peace, peace is not an economic category, albeit the economy is one of the indicators of peace. Peace is a mirror of the inner attitude of each individual. Social love is not a product of trade-offs but a basic human mental state. This paper presents possible measures for arriving at a constructive response to the fundamental question of whether peace has a future.

The paper by Sanja Špoljar Vržina, *Between the Anthropology of Vukovar and Anthropology of Law: Answering Finkielkraut's Question About Being a Croat,* is, according to the author, a long awaited response to an author who, back in 1991, analytically positioned the consciousness of Europe for *Le Figaro* in a response with an exclamation

Ave, Europa, morituri te salutant. Those days, when, parallel to a meeting of the Twelve, where they „were discussing the future of Europe in Maastricht, Croatians were authorized to have their protest against the Serbian aggression in a stadium on the outskirts of Paris." For Finkielkraut, this was confirmation that there were two types of peoples in the post-communist Europe: „the legitimate peoples who make history" and are entitled to freedom and the „useless peoples" who are even forbidden access to their own tragedies, in which they cry out for freedom, and are relegated to protest in a stadium. Today, twenty years later, it is necessary to ask what has changed in regard to outcries for freedom and admissible history, except that today, in the long hoped for European manner and bound by inhumane legislation, we deny Others, the right to cry out for freedom. In addition to the ambiguous symbolic designation of the „stadium," in the past several years it has been shown that in this denial the most zealous are those whose militancy shows that the post-communist period is only an imaginative lexical prefix – everything has remained the same. Unacknowledged ethnocide. Memoricide. Culturocide. Ecocide. Genocide in the process of presenting evidence. Forbidden history. In a word, (mere) negationism, which has become unsustainable but already, by virtue of its language, is schizoid in form. The paper examines this reality and asks crucial questions. What happens when a subject does not achieve the opportunity to be the object of his own activities? What is the destiny of a people among whom individuals live according to scenarios written in centers that are „permitted" history and freedom? Translated into more scientific language, this is a key place for current neuralgic discussions on self-determination, sovereignty and overall identities, as opposed to the overall neo-racist terror of the (neo)liberalisms of the Great. Anthropology goes a step further and speaks of the *right to an identity,* which is part of the conscious ethical canon that says that *social responsibility is diminished by the distance between the observer and the analyst.* From the vantage point of Berlin and London, Damascus and Baghdad are synonyms for the same geographical destination. From Brussels and Zagreb, is Vukovar as if it never occurred? More precisely, what kind of world would exist/remain if it were directed by those globally unaware of Hiroshima?

Vukovar i Hrvatska između ratnog i političkog razaranja [Vukovar and Croatia between War and Political Destruction] by Renato Matić discusses the continuity of the destructive activities that have been either directly aimed at Vukovar or implemented with regard to it. The starting point is based on the experience that the majority of these activities have had negative or directly destructive effects and that the devastation of war has continued through the postwar political activity that has been systematically carried out in the Croatian society and which is largely responsible for today's reality. The objective is to clarify and present the various forms of „peacetime criminal

activity," which, in addition to measurable economic indicators of poor and destructive management, are reflected in the inefficiency of the executive and judicial authorities through the obstruction of the process of „clarifying the past," especially when it comes to Vukovar, in terms of determining the fate of the missing and enforcing the law against the perpetrators of various forms of crime, which applies to the Croatian society as a whole and, in turn, affects the Vukovar region as well. The paper also discusses other political activities, primarily from the perspective of moral entrepreneurship, by which tensions and conflicts are maintained and produce a climate of profound divisions and distrust. Ultimately, it is also a process of the „destruction of the future," which is already apparent because it has dramatically altered the lives of those generations who are in no way responsible for causing or committing crimes during and after the war.

Andrija Platužić and Ozren Žunec in the paper *Inverzna geometrija i Bitka za Vukovar* [Inverse Geometry and the Battle for Vukovar] point out that during the Battle of Nablus in 2002, there was recognition of the impact of the conceptualization of urban space during officer training on the concrete activities of the Israeli army. In statements by the commander of the elite paratrooper unit that conducted the operation, a theory of „inverse geometry" is outlined. Various forms associated with the microtactic approach called „mouse-holing" in current tactical manuals have been used from the Peloponnesian Wars to the recent operations in Afghanistan. Vukovar 1991 is a representative battle of urban warfare in which this tactic was applied but, unlike the operations in Nabus, it was used by defenders unencumbered by doctrine, spontaneously and under the pressure of the situation.

Vukovar – hrvatski i europski grad 21. stoljeća – pod cenzurom [Vukovar: A Twenty-First Century Croatian and European City, under Censorship] is a paper by Ante Nazor and Ana Holjevac Tuković. The authors consider Vukovar in the context of a city with a legacy of severe wartime destruction and suffering. However, Vukovar should also be viewed through the process of peaceful reintegration, in which, through the activities of the Croatian returnees to the city from which they were expelled in 1991, it has demonstrated its great civilizational potential. Even after the serious crimes perpetrated by the Serbian forces against its people and defenders, Vukovar has preserved multiethnicity and multiculturalism. The United Nations and the international community have deemed the peaceful reintegration of Croatian Podunavlje (Danube River Basin) as a positive example of the restoration of peace to this war-torn region but, also, as an example for future missions in the world. The peacekeeping mission of the United Nations in Croatian Podunavlje is the only successful UN peacekeeping mission and Croatia is presented as a rare state that ended a war in a peaceful manner

after successful military campaigns. In other words, despite marked military superiority over the enemy forces who perpetrated brutal aggression and expelled the non-Serbian population from Croatian Podunavlje, it agreed to allow the remaining occupied territory to be returned through a process of peaceful reintegration. With Croatia's accession to the European Union in 2013, some of the Croatian representatives to the Parliament of the EU requested the Croatian Memorial-Documentation Center of the Homeland War to help them prepare an exhibition about Vukovar. The exhibition was supposed to present the causes of the war and suffering during 1991 in Croatia, together with the peaceful reintegration and reconstruction of Vukovar, i.e., they wanted to show what Vukovar means to Croatia and, in this context, also to Europe. During the work on the exhibition, a Parliamentary commission in Brussels decided that some of the photographs of the destruction of Vukovar were „difficult" and it was not necessary to emphasize the role of the „Serbian forces" or Serbia as the aggressors against Vukovar and Croatia. Can Vukovar, as a Croatian and European city in the twenty-first century, be merely a city that symbolizes postwar peacemaking and coexistence without mentioning who attacked and destroyed it? Does such an image of Vukovar suit Europe? Is it acceptable to avoid or mitigate the facts about the causes of the war in Croatia or suppress the truth about the crimes committed and their perpetrators when it is known that such an approach can only intensify the trauma in the society and lead to new conflicts? Or does Europe have to accept and present the historical facts in their entirety so that such crimes will not be repeated?

In the paper *Zašto se 1918. može smatrati prekretnicom u razvoju europskog identiteta Vukovara?* [Why Can the Year 1918 Be Considered a Turning Point in the Development of the European Identity of Vukovar?], Petar Elez and Henrik Ivan Damjanović have focused on the development and fundamental determinants of the Central European cultural identity of Vukovar during the eighteenth century and, especially, during the nineteenth century. In light of the dramatic social and political events of 1918 and the ensuing turmoil in the Austro-Hungarian Monarchy, Croatia and Vukovar, the authors have attempted to determine how these events heralded the „Balkanization" and „provincialization" of Vukovar and its radical break with the European civilizational heritage it had previously cultivated, which ultimately culminated in the destruction, genocide and culturicide perpetrated in Vukovar in November 1991.

In the paper *Obvezujuće vukovarsko mirotvorstvo* [Binding Vukovar Peacemaking], Vine Mihaljević and Ivana Bendra point out that peace has an essential role in all religions and ethical systems. Peace is invoked in special peace rituals in natural religions. Peace is revealed in the benevolence that the Buddha finds in every living being. The word „Islam," which means submission to God, implies peace, as does Gandhi's nonviolence

from Hindu tradition. In the ancient Egyptian religion, the soul enters the city of peace. In the Greco-Roman religion, peace is the goal of religious rites. *Shalôm* is peace in Judaism, Christ's beatitude of peace in the New Testament. *Shalôm* does not only mean peace but also the fullness of life, satisfaction, comfort, happiness, fertility and blessing. *Shalôm* is not only the fullness of life for the individual but also for the people of God, who have inherited the peace of the covenant. This is the message of the biblical peace, which is the message of salvation. Peace is a promise and essentially religious category that is achieved through righteousness in the New Testament. The Gospel is the message of peace that is fulfilled in the risen Christ. Peace is the gift of the blessing given to the members of the first community, who need to act ethically and be at peace, not only with the members of their own community but also with all people. Peace, together with justice and joy, is the kingdom of heaven. Peace, in the wake of the devastating wars of the twentieth century, has become the center of contemporary ethos, which is promoted by many lay peace movements and the Catholic Church in the documents *Pacem in terris*, *Gaudium et spes* and other papal encyclicals. The peace of the human suffering of the defenders, wounded and civilians in the devastated Vukovar during Serbian aggression; the peace of the hearths, altars, burning remains of the city where the last human cries and prayers disappear; the peace of the exiled people and communities of Vukovar; the peace of the returnees; the peace of encounters with the ghosts of the city that has disappeared; the peace of prayers in the silence of the roofless temples and homes; the peace of spiritual and material renewal and reconstruction; the peace in the Memorial Cemetery of the remembrance of those who were tortured and murdered; the Velepromet and Ovćara concentration camps; the peace of prayer in an atmosphere of the love of the Cross and new life; the peace of forgiveness and reconciliation; the peace of the righteousness, trust, joy and friendship of all people today in Vukovar – this peace is a profoundly anthropological, existential and transcendental experience, a binding human, social and religious need and value.

In the paper *Obilježavanje i sjećanje. Značenje 18. 11. u godinama progonstva i vremenu nakon povratka* [Commemoration and Remembrance: The Significance of November 18 in the Years of Exile and after the Return], Krešimir Kufrin and Mateo Žanić analyze the ways in which November 18 was commemorated during the years of exile and after 1998, when there was a massive return of displaced residents to Vukovar. In the first part of the paper, based on the available media reports and commentaries, the authors reconstruct how the commemoration was organized in exile and after the people returned to Vukovar. They then present the results of a qualitative study conducted in Vukovar in 2014 through semi-structured interviews, on the basis of which the dominant significance attributed to the commemoration

is reconstructed as well the differences between the commemorations held in exile and those in Vukovar.

Mirjana Semenić Rutko, Sandra Cvikić, Dražen Živić and Sanja Špoljar Vržina are the authors of the paper *Vukovarska ratna i poratna pobolna zbilja – apel na moralnu obavezu djelovanja* [The Painful Wartime and Postwar Realities of Vukovar: An Appeal to the Moral Obligation to Act]**.** The paper analyzes the causes for the sharp rise in the number of persons suffering from cancers in the territory of Vukovar-Srijem County. Based upon outpatient data and data obtained from 19 family clinics in the area from Vukovar to Ilok, a significant rise in the number of persons with malignant diseases during the period from 2008 to 2012 can be confirmed. The paper examines the reasons for ignoring the statistical and exact data for two decades, (which were not unknown, as evidenced by papers and doctoral dissertations), and the political and civic neglect of this epidemiological but primarily ethical and humanistic problem. The ultimate objective of the paper is to raise consciousness among the general public and appeal to the consciences of the competent institutions to conduct further research focused on determining the causes of such a situation, followed by preventive activity, although not through palliative solutions or profit-making ventures, as has been the case.

Vlado Iljkić, Neva Mihalić, Dražen Živić and Josipa Iljkić are the authors of the paper *Projekt 'Vukovar – mjesto posebnog pijeteta'* [Project Vukovar: A Place of Special Piety]. In Vukovar, there is not a street on which someone did not die or was killed during the war and occupation, there is not a neighborhood in which mass or individual graves of the victims of aggression have not been found, there is not a family in which someone did not suffer severely, was not forcibly abducted, imprisoned or is still listed as missing. In some parts of town (Velepromet) and the immediate vicinity (Ovčara), the most monstrous war crimes were committed, with elements of genocide. Approximately ninety percent of the city was razed to the ground, set on fire and looted. For years, the survivors and exiles could not find out what had happened to their loved ones. The lack of piety for the victims, those who are deceased and those who are still missing, but also the lack of understanding for the surviving victims who live in Vukovar, Croatia and the world, and the lack of understanding for the martyrdom of Vukovar throughout its territory, are especially traumatic for the majority of the of the direct victims, war veterans and their families, and other citizens of Vukovar and Croatia. Therefore, the authors consider it legitimate and indisputably morally justified to demand that the entire region of the city of Vukovar, owing to the immense human suffering endured, be proclaimed *A Place of Special Piety,* for which particular standards of conduct would be applicable. Supporting this demand

would show the Croatian public and citizens of Vukovar that there is a high degree of awareness of what actually happened there. It would show that the immense heroism and sacrifices endured here that went into the creation and defense of the Croatian state are appreciated. Vukovar is a generally accepted symbol of victory but also of suffering in the Homeland War and should continue to remain as such for all future generations.

Ratne slike Vukovara – dokumenti zločina i čuvari sjećanja [War Images of Vukovar: Documents of Crimes and Guardians of Memory] is a paper by Dražen Živić. The armed Serbian aggression waged against Vukovar and the years of Serbian occupation left deep and lasting consequences on the tangible and intangible heritage of this city, especially on its people, because human suffering and demographic losses are irrecoverable. Investigations have demonstrated that during the aggressive attack on the city and the many years of neglect by the occupying Serbian authorities, numerous crimes of urbanicide, memoricide, culturocide and ethnic cleansing were perpetrated against Vukovar, many with the very clear and distinctive contours of genocide and/or genocidal practices. Owing to postwar reconstruction, the wartime image of Vukovar is somewhat fading and being replaced by new images of the restored buildings, streets, thoroughfares, parks and promenades. However, the war images, preserved in photographs, are still valuable and irreplaceable reminders of all the drama and horror of the war years and occupation. Moreover, the „Vukovar war album" will prevent the distortion and/or programming of the truth about Vukovar '91.

O AUTORIMA

Prof. Hon. Prof. Mag. Dr. Dr. Heinrich Badura politički je filozof, analitičar trendova, počasni profesor na Šleskom sveučilištu u Katovicama. Utemeljitelj je i predsjednik prijašnjega europskoga Think-Tanka, Europske akademije za istraživanje života, integracije i civilnoga društva (EALIZ) u Beču. Sudjelovao je na mnogim međunarodnim i multilateralnim događanjima kao predavač i savjetnik. Autor je mnogih knjiga i znanstvenih članaka, urednik, znanstveni mentor, istraživač trendova. Odlikovan je mnogim priznanjima i počastima za izvanredne doprinose iz područja socijalne etike, etike i problematike Europske unije, nositelj je nagrade za znanost Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba za zalaganje i doprinos razvoju humanističkih i društvenih znanosti i za razvoj humanoga europskoga društva (studeni 2007.). Njegov istraživački rad obuhvaća područja: Europa – integracija – budućnost, društvo znanja i informacija, znanost – gospodarstvo – etika – vrijednosti, kultura i politika, moderna uprava, filozofija države i prava, održivost, temeljna prava, globalizacija. Savjetnik je u Saveznom ministarstvu za znanost, istraživanje i gospodarstvo u Beču (Bundesministerium für Wissenschaft, Forschung und Wirstchaft in Wien) za područja prijenosa znanosti i međunarodne potpore.

Dr. sc. Ivana Bendra diplomirala je sociologiju i kroatologiju te doktorirala na interdisciplinarnom doktorskom studiju kroatologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Znanstvena je novakinja Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Vukovar. Bavi se istraživanjima u okviru sociologije religije, s posebnim naglaskom na religijsku dimenziju Domovinskog rata i obrane Vukovara 1991. godine.

Henrik Ivan Damjanović, lic. lit., nakon završene klasične gimnazije stupa u red cistercita. Nakon završenoga studija teologije u Einsiedelnu (Švicarska) upisuje poslijediplomski studij licencijata, specijalizacija u liturgiji, u Papinskom liturgijskom institutu San Anselmo u Rimu, gdje magistrira 2007. Godine 2013. završava u Münchenu studij psihoterapije po školi Viktora E. Frankla, Logotherapie und Existenzanalyse, na Južnonjemačkom institutu za logoterapiju u Fürstenfeldbrucku. Radi kao upravitelj Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Vukovaru.

Petar Elez, diplomirani arheolog i profesor povijesti, od 2008. do 2012. bio je ravnatelj novoosnovanog Državnog arhiva u Vukovaru, matične arhivske ustanove

na području Vukovarsko-srijemske županije. Od 2012. zaposlen je na radnom mjestu voditelja Odjela za obradu i sređivanje arhivskog gradiva Državnog arhiva u Vukovaru. Sudjelovao je na više domaćih i međunarodnih znanstveno-stručnih skupova iz područja arhivistike i povijesti te objavio više stručnih arhivističkih i povijesnih radova. Polaznik je poslijediplomskog doktorskog studija povijesti *Jadran – poveznica među kontinentima* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zadru.

Dr. sc. Ana Holjevac Tuković, povjesničarka, diplomirala je i doktorirala na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Radila je kao povjesničarka i arhivistica u Hrvatskom državnom arhivu od 1996. do 2006. godine. Od 2006. radi u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata na sređivanju i obradi arhivskog gradiva. Voditeljica je Odjela za znanstveno istraživanje Domovinskog rata.

Josipa Iljkić, profesorica povijesti i filozofije. Tijekom Domovinskog rata djetinjstvo je s obitelji provela većinom u izbjeglištvu po Hrvatskoj i BiH. Povijest, kultura i filozofija središte su njezinog interesa. Diplomirala je s temom „Srbijanski koncentracijski logor Velepromet – Vukovar" te magistrirala s temom „Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja".

Vlado Iljkić, pravnik-kriminalist, do 1991. zaposlenik Borova, a od početka 1991. djelatnik Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u Policijskoj upravi Vukovar. Sudionik Domovinskog rata od 1990. do 1996. godine. U obrani Vukovara četiri je puta ranjavan. U postrojbama policije obnašao je brojne mirnodopske i ratne dužnosti diljem Hrvatske. Sudionik je Vojno-redarstvenih akcija u Zadarskom zaleđu i Oluji. Sudjelovao je u mirnoj reintegraciji hrvatskoga Podunavlja kao zapovjednik Prijelaznih policijskih snaga za grad Ilok. Za rad i sudjelovanje u Domovinskom ratu višekratno je odlikovan visokim državnim priznanjima i odličjima. Po odlasku u mirovinu obnaša dužnost predsjednika Udruge umirovljenika MUP-a Vukovarskih branitelja Domovinskog rata, a u građanskoj inicijativi „Stožer za obranu hrvatskog Vukovara" bio je predsjednik Povjerenstva za dokumentaciju, uredsko poslovanje i zapisnik i Povjerenstva za pravna i temeljna pitanja te član Povjerenstva za odnose s medijima i glasnogovornik Stožera. Unutar Stožera bio je nositelj projekata: „Definiranje vukovarske zajednice", „Vukovar – mjesto posebnog pijeteta" i „Platforma za bolju i pravedniju Hrvatsku". Nositelj je dijela projekta „Referendum" koji se odnosio na pravna pitanja i obranu referendumskog pitanja. Član je Koordinacije udruga proisteklih iz Domovinskog rata grada Vukovara i Vukovarsko-srijemske županije.

Prof. dr. sc. Krešimir Kufrin izvanredni profesor na Katedri za metodologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, nositelj i izvođač nekoliko kolegija vezanih uz statistiku, računalnu obradu podataka te kvantitativne i kvalitativne metode istraživanja. Područja osobitog profesionalnog interesa: kvantitativne i kvalitativne metode istraživanja u društvenim znanostima, socijalna konstrukcija genske tehnologije, socijalna ekologija (osobito odnos informiranosti, stavova i ponašanja te socijalni aspekti klimatskih promjena), sociologija rizika te društveni aspekti proizvodnje i potrošnje energije. Iz tih područja proveo je niz istraživanja i objavio tridesetak znanstvenih radova u časopisima, zbornicima radova i knjigama. Koautor je četiriju znanstvenih knjiga. Od 1992. član uredništva časopisa *Socijalna ekologija*, od 2013. glavni i odgovorni urednik. Od 1994. do 1996. bio je član uredništva *Revije za sociologiju*. Od 1998. godine član Izdavačkog savjeta časopisa *Polemos*.

Prof. dr. sc. Renato Matić diplomirao je, magistrirao i doktorirao sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Posebno se bavi sociologijom kriminala i društvene devijantnosti, problemima nasilja i korupcije te društvenim uzrocima predrasuda i diskriminacijskih praksi, s naglaskom na devijantne pojave i probleme hrvatskog društva u razdoblju tranzicije. Autor je tridesetak znanstvenih i stručnih radova. Od 1994. do 2007. predaje na Fakultetu kriminalističkih znanosti (kasnije Visokoj policijskoj školi) u Zagrebu. Od 2007. zaposlenik je Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Sudionik je Domovinskog rata i nositelj Spomenice.

Prof. dr. sc. Vine Mihaljević doktorirao je 1992. na Teološkom fakultetu Papinskog salezijanskog sveučilišta u Rimu. Znanstveni je savjetnik u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar. Bavi se proučavanjem suvremene sociologije religije te značenjem i ulogom sredstava društvene komunikacije u suvremenom informacijskom i tehnološkom društvu. Posebno se bavi istraživanjima religijske dimenzije Domovinskog rata i novih religijskih pokreta u postmodernom razdoblju u Hrvatskoj. Izvanredni je profesor na Studiju komunikologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Objavio je više znanstvenih i stručnih radova i nekoliko knjiga.

Neva Mihalić diplomirala je molekularnu biologiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu. Radila je kao znanstvena novakinja na polju povijesti i filozofije znanosti. Doktorandica je na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu na polju filozofije uma. Stipendije francuske i bavarske vlade omogućile su joj istraživanje i usavršavanje u znanstvenoistraživačkim, sveučilišnim, arhivskim i muzejskim institucijama u Parizu i Rouenu (eksperimentalna fenomenologija, primijenjena

epistemologija) te u Bavarskoj i Baden-Württembergu (kulturna povijest). Kao slobodna intelektualka piše i objavljuje analitičke, znanstvene i stručne radove temeljem istraživanja i proučavanja fenomena političke i geostrateške stvarnosti, političke i vojne povijesti, filozofije i povijesti znanosti, filozofije uma i kognitivnih znanosti te kulturne povijesti. Objavila je knjigu *Borba Hrvata protiv Trećeg Reicha: hrvatski protuosovinski otpor i dinamika vojno-političkih strategija na hrvatskom ratištu u Drugom svjetskom ratu*.

Doc. dr. sc. Ante Nazor, povjesničar, autor je i koautor nekoliko knjiga te tekstova za kataloge izložbi s temama iz Domovinskog rata. Napisao je više znanstvenih i stručnih radova, većinom s problematikom iz hrvatske vojne povijesti, objavljenih u prigodnim zbornicima ili stručnim časopisima. Urednik je više knjiga i autor scenarija za dokumentarni film „Vukovar 1991.". Ravnatelj je Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata u Zagrebu.

Pukovnik Andrija Platužić nastavnik je na Hrvatskom vojnom učilištu, obnašatelj dužnosti načelnika Katedre strategije. Diplomant je Ratne škole „Ban Josip Jelačić" s radom „Planiranje vojnih operacija u suvremenom okružju – iskustva i novi zahtjevi" (2010.). Ima višegodišnju nastavničku praksu iz područja operacija i strategije.

Mirjana Semenić Rutko, dr. med., diplomirala je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na kojemu je završila poslijediplomski tečaj „Ultrazvuk u ginekologiji i porodništvu". Specijalizirala je ginekologiju i porodništvo pri KBC-u Zagreb. Dragovoljac je Domovinskog rata. Radila je u Općoj bolnici Vukovar do evakuacije 20. studenoga 1991. godine. Pripadnica je 124. brigade te u više navrata članica saniteta 10. (vukovarske) domobranske pukovnije. Od 1993. do povratka u Vukovar (1999.) radila je u Općoj bolnici Pula. Nakon povratka radi u Općoj županijskoj bolnici Vukovar i Domu zdravlja Vukovar, a 2004. otvara Privatnu specijalističku ginekološku ordinaciju u Vukovaru. Članica je Hrvatskog liječničkog zbora, predsjednica HLZ-ove podružnice Vukovar, osnivačica i članica Lige protiv raka Vukovar, članica Društva ginekologa i opstetričara pri HLZ-u, članica UHLDDR-a, članica Udruge Braniteljice domovinskog rata VSŽ-a od osnutka, predsjednica po osnutku prve dvije godine, potom dopredsjednica. Izlagala je na brojnim hrvatskim i međunarodnim stručnim kongresima i simpozijima.

Prof. dr. sc. Sanja Špoljar Vržina znanstvena je savjetnica u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar. Diplomirala je i doktorirala na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Suosnivačica je Instituta za antropologiju, Zagreb (1992.) i prvog

Studija antropologije pri Sveučilištu u Zagrebu (2000.). Profesorica je antropologije pri Sveučilištu u Zagrebu i drugim sveučilištima te nositeljica brojnih zaduženja u tijelima nacionalne i međunarodne akademske zajednice; provodi (ko)autorska istraživanja i publicira s domaćim i međunarodnim timovima u području prisilnih migracija, javnog zdravstva i antropologije.

Dr. sc. Mateo Žanić, sociolog, viši asistent u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar. Objavio je nekoliko znanstvenih radova te sudjelovao na više domaćih i međunarodnih konferencija.

Prof. dr. sc. Dražen Živić znanstveni je savjetnik u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar. Posebno se bavi istraživanjima povezanima s demografijom Hrvatske, demografijom malih područja, demografijom braka i obitelji, demografskim posljedicama rata te etnodemografijom. Dobitnik je Državne nagrade za znanost 2001. za znanstvene novake u području društvenih znanosti za istraživanje demografskih gubitaka i posljedica Domovinskog rata. Voditelj je Područnoga centra Instituta Pilar u Vukovaru i član Upravnog vijeća Instituta Pilar. Objavio je stotinjak znanstvenih i stručnih radova u časopisima, zbornicima radova i knjigama. Sudjelovao je na šezdesetak domaćih i međunarodnih znanstvenih i stručnih skupova. Član je Vijeća za život i obitelj Hrvatske biskupske konferencije i predsjednik Upravnog vijeća Gradskog muzeja Vukovar. Sudionik je Domovinskog rata.

Prof. dr. sc. Ozren Žunec, redoviti profesor Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, predstojnik Katedre za vojnu sociologiju. Autor je mnogih radova o ratu u Hrvatskoj, između ostalog knjiga *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj* (dva sveska, 2007.), *Rat i društvo. Ogledi iz sociologije vojske i rata* (1998.) i *Planet mina. Taktičko-tehnički, humanitarni, socijalni, ekološki i međunarodnopravni aspekti uporabe kopnenih mina u suvremenom ratu* (1997.). Pored sociologije, područja znanstvenog interesa i nastavničke prakse uključuju povijest filozofije i antropologiju.